

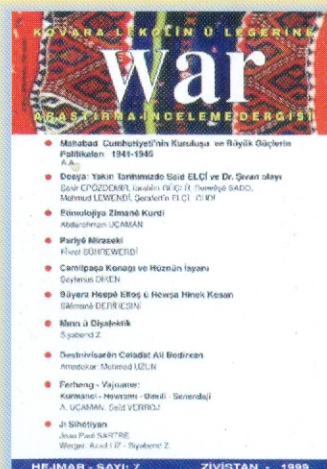
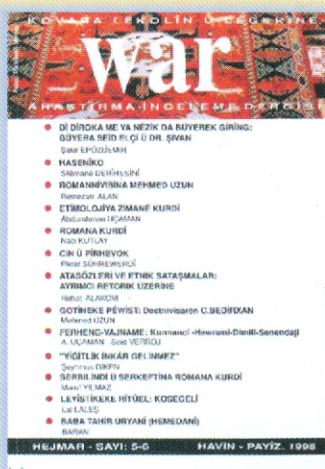
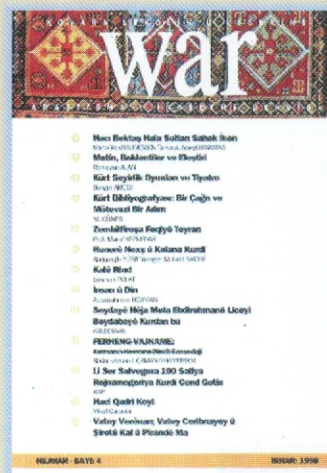
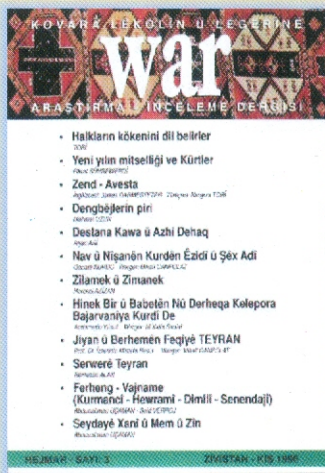
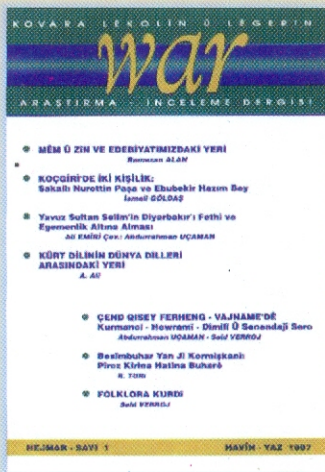
KOVARA LÊKOLIN Û LÊGERÎNÊ

war

ARASTIRMA - İNCELEME DERGİSİ

- **Bir Şehri Duymak**
Mehmed UZUN
- **Osmanlı Arşivlerinde 'Kürdistan Eyaleti'nin Kurulması İle İlgili 2 Belge**
Zerdûşt Baha PERTEV
- **63 Yıl Sonra Şeyh Said Hareketi**
Hesen HİŞYAR
- **Di Mêj De Bûyerek Bûyî Ya Balkêş**
Silêmanê DERÎHASÎNÎ
- **Etîmolojiya Zimanê Kurdî**
Abdurahman UÇAMAN
- **Serê Qirê Bişêriyê**
Şakir EPÖZDEMİR
- **Ferhengê DİMİLÎ - KURMANCÎ**
S. VERROJ - N. GÜNDÜZ
- **İki Nehirin Hikayesi**
Şehmuz DİKEN
- **Ranîkirina Li Ser Mesela Şehîdkirina Rehmetî Seîd ELÇÎ Û Kuştina Rehmetî Dr. Şivan**
- **Hozanvenekî Kurd: Pertew HEKARÎ**
Sadîq Bihadîn AMEDÎ
- **Afirandin: Pirtûka Mûsa Ya Yekemîn**
Werger: M. Said ALPASLAN
- **Li Sûrye'yê Zêdyarî (Welatname)**
Berhevdêr: Hozanê Dilzar

War, warê we ye, ji wê ra xwedî derkevin

Kovara Lêkolîn û Lêgerînê

WAR

Araştırma - İnceleme Dergisi

Kovara L  kol  n    L  ger  n  

WAR

Arařtırma - İnceleme Dergisi

S   Mekan Carek   T  t   Weřandin
Üç Ayda Bir Yayınlanır    2.000.000 TL.

**KOR Reklamcılık Basın - Yayın
Tic. ve San. Ltd. řti. Adına**
Sahibi ve Sorumlu Yazıřřleri Müdürü:
Rıfat ATEř

Dizgi -     Düzen
AYFA AJANS
Tel.: (0212) 482 05 70

Baskı:
Berdan Matbaası

Cilt:
Yalçın Kardeřler

Kapak Tasarım:
WAR

Yönetim Yeri:
Kazım İsmail Gürkan Cad. Hamam Sk.
Yavuz Han No: 2 Kat: 3/3 Cağaloğlu -
İstanbul
Tel.: (0212) 522 21 02

Abone Kořulları:
1 Yıllık Yurtiçi: 6.000.000 TL.
Yurtdiři: 100 DM
(Veya, karřılığı, bulunduğu ülke parası)

NAVEROK - İÇİNDEKİLER

- ✓ Pêşkêş 5
- ✓ Bir Şehri Duymak 7
Mehmet UZUN
- ✓ Osmanlı Arşivlerinde “Kürdistan Eyaleti”nin
Kurulması İle İlgili 2 Belge 17
Zerdüşt Baha PERTEV
- ✓ 63 Yıl Sonra Şeyh Saîd Direnişi 22
Hesen HÎŞYAR
- ✓ Di Mêj Da Bûyereke Bûyî Ya Balkêş 38
Silêmanê DERÎHESÎNÎ
- ✓ Şerê Qirê Bişêriyê 51
Şakîr EPÖZDEMİR
- ✓ Etîmolojiya Zimanê Kurdî 76
Abdurrahman UÇAMAN
- ✓ Nivîsa Zend-Avesta 84
WAR
- ✓ Liser Ferhenga DÎMÎLÎ-KURMANCÎ Çend Gotin 87
S. VERROJ-N.GÛNDÛZ
- ✓ İki Nehirin Hikâyesi: Fırat’ın Sermayesi ya da
Nehirler de Göçer 120
Şeyhmus DİKEN
- ✓ Ronikirina Liser Mesela Şehîdkirina Rehmetî Seîd Elçî û Kuştina
Rehmetî Dr. Şivan 128

✓ **Şîehmed û Xec'ê ya Bi Dimilî** 131
 Seîd VERROJ

✓ **Hozanvanekî Kurd: Pertew Hekarî** 149
 Sadiq Bihadin AMEDÎ
 Wergera Ji Tîpên Arebî: H. Sadînî

✓ **Pirtûka Mûsa Ya Yekemîn** 156
 Werger: M. Saîd ALPASLAN

✓ **Li Suriye'yê Zêdyarî (Welatname)** 166
 Berhevdêr: Hozanê DÎLZAR

Pêşkêş

Xwendevanên birûmet,

Bi derengî jî bibe derketina hejmara heştan (8) ya Kovara **WAR'**ê, di jiyana xwe ya weşanê da du salên xwe dagirtin. Bi tevî kêmasî, xeletî, neyînî û zahmetiyan di van du salan da gelek ceribandinên me çêbûn û me rêyek girîng kudand û mesafekî baş girt.

Piştî vê pêvajokê tiştê ku zelal bû û hate dîtin ev e; ku em Kurd ji alî xebatên çandî û hunerî da jî xwedî felsefe û siyasetek diyar kirî, rêbaz û sazgehên netewî yên esasî nîn in. Me netewefî têngihîştîye û her weha jî, ji alî netewefî ve girîngiya ziman, çand û hunerê famnekiriye. Lewma em çiqas serê xwe radikin li dîwêr dikeve. Lêbelê divê baş bête zanîn ku ev babet ji alî netewefî da pirr girîng û bingeîn e. Eger em netewefî weke şaheserek dîrokî bifikirin, çand û ziman xercê wî ye û bîreweriya netewî jî bingeha wî ye. Çinku, divê Kurd hîn bêtir xwe nêzîkê xwendinê bikin, ku bigîjin zanîn û bîreweriya xwe ya dîrokî. Lewra di vê dîtina dîmena (tabloya) pêvajok û rewşa heyî de, meriv dibêje qey Kurdan bîra xwe ya dîrokî wenda kirine. Wesa xuya dike ku em ji ceribandinên dîroka xwe ders û encaman dernaxînin. Ev yeka hanê me berve tarîtiya dîrokê ve tan dide. Ceribandinên dîrokî nîşan dane, ew civatên ku nebin kirdeyê dîroka xwe, dê ji bindestiyê xilas nebin û herdem wê bibin berdevk û objeya siyaseta yên serdest.

Di vê hejmara **WAR'**ê de hûnê gelek mijarên cûrbecûr bibînin û bixweynin. Cara yekemine ku Ferhenga Dimilî-Kurmancî di Kovara **WAR'**ê de tête weşandin. Ev xebata hêja di nav demek dûr û dirêj de ji alî S. VERROJ û N. GÛNDÛZ ve hatiye amadekirin. Hevpeyvîna ku bi Hesên HÎŞYAR ra hatiye kirin, bi dersên dîrokî dagirtiye. Carde Silêmanê

DERIHESINÎ bi usliba xwe ya xwerû bûyerek bûyî ya balkêş rêşandiye ser rûpelan. Mehmed UZUN jî liser gera xwe ya Diyarbakir'ê nivîsarek amade kiriye, ku di nava pêvajoka dîrokê de rewş û girîngiya Diyarbakir'ê aniye Ziman. Şakir EPÖZDEMİR jî bûyerek bûyî ya herêmî rêşandiye ser kaxizê û bahsa rewşa hinek kesayetiyên kiriye. Zerdûşt Baha PERTEV jî du belgeyên girîng yê Osmanî wergerandiye ser zimanê tirkî, ku ev belgên bahsa damezirandina "Eyaleta Kurdîstan"ê dikin. Bi tevî vana di vê hejmarê de nivîsarên van kesan hene; Şeyhmus DİKEN, Seîd VERROJ, Hozanê DÎLZAR. M. Saîd ALPASLAN û Sadiq Bihadîn AMEDÎ.

Em dixwazin derheqa du mijaran de bi taybetî rawestînin; Etîmolojiya Zimanê Kurdî (Abdurrahman UÇAMAN) ku cara yekemîn hatibû weşandin, derheqa wê mijarê de tesîr û alaqa ku me dipa nehate nîşandan; ne bi erînê û ne jî bi neyînê. Mijara duyemîn jî bûyera Seîd ELÇÎ û Dr. Şivan e; piştî weşandina dosya ya di hejmara heftan (7) da, di vê hejmarê (8) da jî jibo ronîkirina bûyerê belgeyê (belavokek) diweşînin. Ji aliyê din ve jî derheqa vê bûyerê de mafê bersivdana aliyê Dr. Şivan heta hejmara nehan (9) veşartîye, piştî wê hejmarê dê ev mijar bête girtin.

Heta hejmarek nû ya **WAR**'ê, bi hêviya hevdiîtinê, di nava xweşî û rindî de bimînin.

WAR

BİR ŞEHİRİ DUYSAMAK

Mehmed Uzun

21 yıl aradan sonra işte yine buradayım, yaşamım ve yazarlığım için çok önemli olan bu kadim şehirdeyim. Size, bu şehrin sakinlerine, benden çok iyi bildiğiniz şehrinizi anlatacak değilim. Ancak bu ebedi şehir benim için, çalkantılı yaşamım ve aykırı yazarlığım için, ne ifade ediyor, bunu anlatayım size.

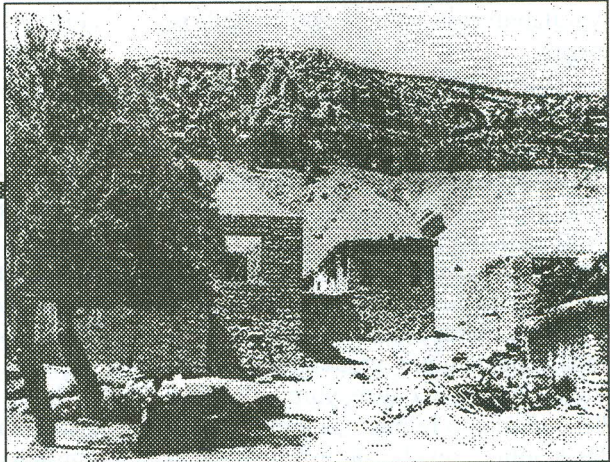
1.

Ama ilkin bu bölgeye ait, bu bölgeyi anlatan, kitabelerde de yazılan bir efsane; Dönem, uygarlıkların bölgede yeşerdiği, birleştiği, dal budak saldırdığı bir dönem. Mekan, her türlü bitki ve sebzenin, çiçek ve tahılın yetiştiği bereketli Efsus ovası. Şehir, inanç ve güvenin, korku ve kuşkunun içiçe geçtiği Dakyanus şehri. Ve Dakyanusun Tanrı olduğunu ilan eden, astığı astık, kestiği kestik, şehriyle bütünleşmiş, şehriyle aynı adı taşıyan zalim hükümdarı Dakyanus. Ve tüm efsanelerden eski anlatılardan, kutsal kitaplardan bildiğimiz o insani dram; zalimin zulmü ve mazlumun çaresizliği, haykırışı, direnişi. Dakyanus; tarihin tanıdığı şehir. Dakyanus; zulmün simgesi hükümdar. Mazlumun sesi? Mazlumun sesi de halk, şehrin sakinleri, şehrin kendisi. Ve -rivayetteki sıralamayla- Yemlixan, Mekselmina, Meslina, Mermuş, Sazenuş ve Debernuş, Dakyanus'a değil Tanrı'ya inanan mazlumlar. Her yerde her zaman olduğu gibi mazlumun isyanı, direnişi. Mazlumun sesi olan Yemlixan, Mekselmina, Meslina, Mermuş, Sazenuş ve Debernuş'un, Kitmir adlı köpeklerini de yanlarına alarak şehri terk etmeleri, şehirden uzak Miyakuyan dağının doruklarındaki mağaraya sığınmaları. Sabır, inanç ve metanetle 300 yıl bu mağarada kalmaları...

Mazlumun sığındığı bu mağaranın adı Eshab-ı Kehf. Efsanenin adı da Eshab-ı Kehf.

Ve rivayetin, anlatının zamanın tüm felaket ve musibetlerine karşı direnen gizemli gücü; Dicle Nehrinin kıyılarındaki sabah yeli gibi hafifçe, insan ruhunun derinliklerinde

Diyarbakır- Lice yolu üzerindeki Fis Ovası'nda bulunan Dakyanus şehrinin miyakuyan (Miyanê Koyan Y.N.) Dağı tepesinde bulunan **Eshab-ı Kehf Mağaraları**

bir titreşim, bir ürperti yaratarak, dilden dile, kuşaktan kuşağa, zamandan zamana, kayıp akması. Efsanelerin erbabı yaşlılar, bugün bile, Diyarbakır ve Lice arasındaki Fis Ova'sının ötelerindeki Eshab-ı Kehf mağarasından ışık hüzmelerinin gecenin karanlıklarını deldiğini anlatmaktadırlar. Sahipleriyle mağarada aynı çileyi çeken vefakar Kitmir'in ulumalarını hala duyduklarını söylemektedirler.

Mazlumun sığınağı Eshab-ı Kehf hala kutsal. Hala zalimin zulmü altında inim inim inleyen mazlumlar, çilekeşler Yemlixan ya da Meslima gibi mağaraya sığınıyor, mağarayı ziyaret ediyor.

2.

Diyarbakır bana hep bu ve buna benzer, mazlumun serencamını söyleyen efsane, rivayet ve öyküleri hatırlatıyor. Diyarbakır bana mazlumu, mazlumun sabır ve direnişini; efsane ve anlatıyı, efsane ve anlatının olağanüstü gücünü, dinmeyen, sönmeyen ateşini; iyi anlatının ayrılmaz özellikleri olan farklı dilleri, kültürleri, gelenek ve görenekleri, birbiriyle çatışan ya da çakışan farklı insan ve kaderleri hatırlatıyor.

Her şehrin birden fazla yaşamı var; günlük sosyal yaşam, politik yaşam, kültürel yaşam, manevi yaşam, gelenek ve göreneklerin yarattığı yaşam. Her şehir bu farklı yaşamların ölçü ve değer yargılarına göre biçimlenir, bunlara göre yorumlanır, anlatılır. Yani her şehir birden fazla bir şehirdir, herkese göre değişen, herkesin kendisine göre yorumladığı bir şehir. Diyarbakır sözkonusu olduğunda, bunlara ek, bir de "yabancıların" gördüğü, söylediği, anlattığı bir şehir var. Bana ait Diyarbakır ise -ağırlıkla- şehrin kültürel, manevi yaşamı, gelenek ve görenekleri, efsane ve rivayetleridir. Bunların yorumladığı, anlattığı şehir, benim şehrimdir. Bana göre bir şehrin ruhuna varabilmenin en iyi yolu günlük yaşamın tantanası, politikanın abartılı propagandası ya da saman alevi gibi yanıp sönen dönemin arzusu, isteği, öfke ve hiddeti değil, rivayetin, efsanenin, anlatının, tarihin yumuşak, hafif nefesidir; tarihe, geçmişe hala da sessizce tanıklık eden yapılar, harabeler, yıkıntılar ve bunları süsleyen yazılar, nakışlar, kabartmalar ve motiflerdir. Bunlar sadece dünyanın kederli bir gölgesi değil, bugünün de nasıl bir zaman olduğu konusunda bilgi veren kaynaklardır. Bir şehri anlayabilmenin, bir şehre vurulabilmenin yolu da işte bu belli belirsiz nefes ve cansız motiflerin canlı ruhudur.

Diyarbakır ne zaman, kimin tarafından kuruldu? Kesin bilinmiyor ama en azından M.Ö. 3000 yıllarında bölgenin önemli bir şehri ve tüm kutsal kitaplarda adı geçen Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki uygarlık diyarı yukarı Mezopotamya bölgesinin, Dicle kıyısına kurulmuş, insanlığın ilk yerleşim merkezlerinden biri olduğu biliniyor. Şehrin tarihini de burada anlatmıyayım. Ancak bu kadim Kürt şehrinin, sırasıyla, Hurri, Mitanni, Asur, Urartu, Mekadonya, Selevkos, Part, Roma, Bizans, Fars, Emevi, Abbasi, Selçuk, Merwan, Osmanlı uygarlıklarının önemli bir merkezi olduğunu, yüzlerce mir, han, sultan, hükümdar, imparator, vezir, paşa, lider, alim, ulema, şeyh, seyid, vakanûser, nakkaş ve aydının burada konakladığını, yaşadığını ya da buradan geçtiğini biliyoruz. Sözümlü ettiğim yitik zamanların o ince, yumuşak nefesi, Diyarbakır'ın tüm yapılarında, her adım başı görülen o bitmez tükenmez motifler, nakışlar, kabartmalar, kitabeler, tıpkı Dicle gibi durmadan derinden derine akan, bu insanlık yürüyüşüne tanık.

Burada tümüyle Diyarbakır'a ait, sözelimi Diyarbakır'a komşu Bağdat, Tahrir, Tebriz, Şam, Halep, İstanbul gibi öteki merkezlerde olmayan çok önemli bir özelliği vurgulamak gerekli; Diyarbakır, zalimin değil mazlumun, kin ve öfkenin değil sabır ve dayanma gücünün merkezi olmuştur. Çünkü Diyarbakır neredeyse tarihin hiçbir döneminde büyük bir hükümdarlığın, imparatorluğun merkezi olmamıştır. Ne istila ordularının karargahı, ne de istilacı komutan, hükümdar ve imparatorların kanlı merkezi, ne de kanlı hükümdarların, istilacıların yaptıklarını haklı gösteren, zor ve şiddeti gerekçelendiren, kılıç ve namlunun dehşetiyle "ilim irfan" yapan zengin ve gösterişli bir kültür merkezi olmuştur. Diyarbakır istila etmemiş, neredeyse her zaman, istilaya uğramıştır. Saldırmamış, saldırıya uğramış, yakmamış yakılmıştır.

Diyarbakır, sözünü ettiğim uygarlıkların ilk elden merkezi değil, bir hareket üssü, başka diyarlara, şehirlere, uygarlıklara varabilmek için bir konaklama mekan, "ötekileri" denetlemek, onları egemenlik altına almak için "uçta, sınırda" kullanılan bir kale olmuştur. Bu özelliğiyle Diyarbakır hem bölgedeki tüm dil, din, kültür ve uygarlıkların önemli bir çekim merkezi hem de tümüne ulaşabilen, tümünün kesiştiği bir köprü görevini görmüştür.

Köprülerin özelliğini biliyoruz; hem herkese aittirler hem de hiç kimseye; hem herşeyin ilgi merkezidirler hem de herşeyin ötesindedirler; hem öte tarafa ilişkin merak ve arzuyu diri tutarlar hem de onlara bir biçim verirler; hem tek tek yolculardan oluşmuş tüm bir tarihin tanığıdır; hem buranın ve bunların hem de oranın ve onların; bunu ona, bunları onlara, buraları oralara bağlarlar. Dünyadaki belki de en zor iş kendi özgün karakteriyle böylesi bir köprü olmaktır. Çünkü köprüden geçen herkes köprünün efendisi olmak, köprüye ilelebet kendi damgasını vurmak, beğenmediğini değiştirerek, köprüyü kendine göre biçimlendirmek ister. Köprünün, köprü görevini yerine getirebilmesi ve yenilikleri kendi özgün karakterinin bir parçası haline getirebilmesi için çok sabırlı olması, zaman, zamanın türlü hırçın dalgalarına karşı direnmesi gerekli.

Belki de tüm dünyada bunca zaman, hep bir köprü görevini gören ve bu oranda, bu sabır, direnme ve dayanma azmini gösteren sayılı şehirlerden biri de Diyarbakır'dır. Büyük bir politik ve askeri otoritenin ana karargahı olmadan bunca istila, saldırı, yıkım ve felakete bu oranda dayanabilmiş, yok olmak yerine devamlı gelişerek, kültürel, manevi yaşamını zenginleştirerek bugünlere ulaşabilmiş başka kaç şehir var?

3.

Şehirler de insanlar gibidir, doğar, büyür, gelişir, bir yer, misyon sahibi olur ve sonra da ölüp yok olurlar. Şehirlerin de atan bir yüreği, damarlarında dolaşan bir kanı, çılgın bir öfkesi, içli bir hüznü, sorgulayan bir belleği ve geleceği öngören bir düşünme melekesi vardır. Tarih, zamanında bir yıldız gibi parlamış sonra da afet, felaket, istila ve yıkımlarla yok olmuş bir şehirler çöplüğüdür de. Bir dönemin parlak bir kültür merkezi, çokça, başka bir dönem hayaletlerin içinde cirit attığı bir harabeler yığını haline gelebilmiş, önemli bir başkent, yokalmaya terk edilmiş lanetli bir mekan, bir cazibe merkezi, hüznü yangınlardan geriye kalmış bir yıkıntı olabilmıştır. İnsan soyunun bize öğrettiği gibi hiçbir şey sonsuz ve ölümsüz değildir. Ne insanlar ne de şehirler.

Şehirler ve insanlar arasındaki en önemli fark zamana ilişkindir. İnsanların ömrü kısa, şehirlerin uzundur. İnsanın zaman mefhumu dar ve sınırlı, şehirlerin ise geniş ve neredeyse sınırsızdır İnsan ömrünü oluşturan andır, şehirlerin ömrünü oluşturan devrandır. Ancak şehirler insanlar için, yaşam ve yapacakları için iyi bir örnek olabilir. İnsanoğlunun en hünerli olduğu şeylerden biri de özenmek, taklit etmek ve örnek almaktır. Her insan, yaşamının neredeyse her döneminde, kimilerine özenir, kimilerini taklit eder, kimilerini kendisine örnek alır. Kimilerden etkilenir ve zamanla, eğer hünerlerinin ustası haline gelirse, etkiler.

Benim de yaşamımda özendiğim, etkilendiğim, taklit ettiğim, kendime örnek aldığım çok şey, çok insan var. Ama bunların en önemlilerinden biri, tüm bölgenin simgesi olarak gördüğüm bu şehir-i kadim Diyarbakır'dır. Önemli bir bölümü yabancı diyarlarda geçen garip yaşamımda Ankara, İstanbul, Stockholm, Paris, Londra gibi büyük şehirlerde, kimi kez kısa, kimi kez de uzun dönemler yaşadım. Dünyanın birçok büyük şehrini dolaştım, oralarda kaldım. Bir büyük şehir insanı olarak tüm bu büyük şehirlerin atan yüreğini, geçmişten gelen yumuşak nefesini, kapı, duvar, avlu, köşe, han, konak, burç ve surlarına işlemiş motiflerini duymaya, yaşamaya çalıştım Her şehrin beni biraz daha zenginleştirdiğine eminim. Yaşamım ve yazarlığımda, ziyaret ettiğim, yaşadığım tüm şehirlerin özellikleri, renkleri tadları vardır mutlaka.

Ancak beni ben yapan iki önemli merkez var; Stockholm ve Diyarbakır. Yirmi yılı aşkın bir zamandan bu yana yaşadığım şehir olan Stockholm, dünyaya açılan pencere oldu. Çok sevdiğim, yaşamımın en güzel yıllarını geçirdiğim, her sokağında, meydanında bir anımın bulunduğu, çoğu kütüphane ve sahafının hangi rafında hangi kitapların, yazarların bulunduğunu bildiğim bu şehirde yeni diller öğrendim, yeni kültürler tanıdım. Yeni insanlarla tanıştım, dost oldum. İsveç, İskandinavya edebiyatını sevdim, bu edebiyatın bir parçası haline geldim. Dünyaya açıldım, dünya edebiyatının derinliklerine daldım. Bu şehirde hem bir İsveç, İskandinavya vatandaşı oldum hem de bir dünya vatandaşı. Tüm yazarlığımı, yazdığım altı Kürtçe romanımı ve öteki kitaplarımı Kuzey'in incisi bu şehirde yarattım.

Ama bir şeyi unutmamak gerekli; Stockholm'de sürgündeydim. Orada, ülkemden, dilimden, kültürel köklerimden, beni bilen tanıyan doğal çevremden çok uzaklarda yaşayan bir yabancıydım. Tüm sıfatlarımı yitirmiş, sadece "yabancı" sıfatıyla tanımlanan ve bilinen, oraya sığınmış bir yabancı. İsveç ve Türkiye'nin koşulları, özellikleri gündüz ve gece gibi farklı. Bu olağanüstü farklılık, bilinmemek-bilmemek, anlaşılmamak-anlamamak ve toplumda saygın bir yer edinmenin tüm koşullarından mahrum olmak sürgün diyarını dayanılmaz hale getiriyor.

Oralarda o çok zor koşullarda dayanabilmek, kendini koruyabilmek, yenileyebilmek hatta geliştirerek entellektüel olarak üretken, yetkin hale gelebilmek için insanın çok ciddi, çok hayati gerekçe ve tutkularının olması gerekli. Çok sağlam dayanaklar, güç kaynakları olmadan başarılı, üretken bir entellektüel yaşam yaratılabilmek olanaksız.

Gombrowicz'den ödünç alarak hep söylediğim gibi, sürgün bir mezarlıktır. Sürgün insanı, çoğu kez, ülkesinden gelmiş insanların oluşturduğu ve bir arı ko-

vanına benzeyen, sürekli bitmez tükenmez kavgalar, çelişkiler, çatışmalarla uğuldayan, yapıcı değil yıkıcı olan, şehirden, toplumdan ve neredeyse dünyadan izole küçük kolonilere mahkum oluyor. Yeni toplum, özellikle entellektüel, kültürel dünya, sürgün insanını kolay kolay kabul etmiyor. Sürekli çift taraflı bir yabancılaşma, korku, kuşku, ürkeklik yaşanıyor. Ülkesiyle de ilişkileri, doğal olarak, çok marjinalleşmiş sürgün insanı ne yapacak? Kelimelerle izah edilemeyecek kadar korkunç bir durum bu. Binlerce yıllık bir kapalı toplumun özelliklerini taşıyan, kapalı toplumun değer yargılarıyla hareket eden ve Batı dünyasındaki sürgün deneyleri çok sınırlı Kürtler için ise durum, entellektüel olarak, tam bir felaket.

Bu sözkonusu felaketi ne kadar aşabildim? bunu bilmiyorum. Ama kitaplarım, deneyimlerim bugün dünyanın birçok yerinde yayınlamıyor. Türkiye'de, şimdiden, Türkçe ve Kürtçe kitaplarım çok geniş bir okuyucu kitlesi tarafından okunuyor, konuşuluyor, tartışılıyor. Kürt romanı, romancısı, mefhum olarak, belki de ilk kez Türkiye'deki edebiyat tarihine giriyor. Bu çok sevindirici gelişmeler bana şunu söyleyebilme cesareti veriyor; sanırım hep uzak durmaya çalıştığım göçmen grupların oluşturduğu o kasvetli ve kötümser ruh halinin egemen olduğu kolonilerin deli gömleğini yırttım, sürgünün acımasız, yokedicisi kısır döngüsünü parçaladım.

Bu son söylediklerim bir arzu, bir hayal değil de bir gerçekse, bunda Diyarbakır'ın çok belirleyici bir rolü var. Çünkü Diyarbakır sürgünde dayanabilmem, kendimi yenileyip geliştirebilmem ve dünyadaki çoğu yazarlardan farklı bir yazarlık yaratabilmemde en önemli güç kaynaklarımdan biri oldu. Evet, bu yazarlığı, bu kitapları Stockholm'de, Avrupa'da kurdum, yarattım. Ama eğer Diyarbakır olmasaydı, Diyarbakır bir gölge gibi beni izlemeseydi, küçük çalışma odamın her yerine sinmeseydi bunların hiçbiri, büyük olasılıkla, olmayacaktı.

4.

Şimdi bir şehir şairi ve tutkunu olan Kavafis'i anmanın tam sırası; *Yeni ülkeler bulamayacaksın, başka denizler bulamayacaksın/ Bu şehir peşini bırakmayacak. Aynı sokaklarda dolaşacaksın/ Aynı mahallede yaşlanacaksın/ Aynı evlerde kır düşecek saçlarına./ Bu şehirde gidip gideceğin yer...*

Şehirler de çocukluğun unutulmaz renkli anıları gibidir; nereye giderseniz gidin, Kavafis'in deyiimiyle, o peşinizi bırakmaz, sizi hep izler. Bir şehrin geçmiş zamanlardan gelen yumuşak nefesini solumuşsanız, toprağındaki, taşındaki canlı ruha ulaşmışsanız, derinden derine gelen ve çok fazla sestense oluşmuş uğultusuna kulak vermişseniz, yaşlıların gözündeki hüznü, çocuklarının gözündeki ışıltıyı yüreğinizde duymuşsanız, oynak kaldırım taşlarının hınzır tuzaklarını farketmişseniz, ölünceye kadar, o şehri hep yaşarsınız. O nefes, o ruh, o uğultu hep sizinle olur, başka diyarlarda soluduğunuz, yaşadığınız, duyduğunuz yeni nefeslere, ruhlara, uğultulara karışır.

Kürtçe yazarlığımı çok zor koşullarda yarattım. Hem dilin konuşulduğu diyarlardan çok uzaktaydım hem de dilin atan yüreğine ulaşamıyordum. Bunlara ek, bir yazarlık yaratabilmek için zorunlu olan neredeyse herşeyden tümüyle yoksundum. Şimdiki gibi hatırlıyorum, Kürtçe roman yazacağımı dillendirmeye

başladığımda en yakınlarım bile benimle alay etti; bu kadar uzaklarda, başka dillerde bile okuduğu romanların sayısı çok sınırlı ve kendi diliyle bir tek roman bile okumamış, varlığı da tartışmalı bir okuyucu için, hiçbir roman geleneği olmayan, üstelik çok uzun zamandan bu yana yasaklanarak gelişmesi engellenmiş bir dille nasıl yazacaktım? Yazsaydım bile nasıl, neredeyse hiçbir modern edebi ürünün yazılmadığı Kürtçe ile kaliteli bir eser yaratabilecektim? Yazar dostlarım da, bana acıdiklarından olacak, niye Kürtçe yerine okuyucusu, geleneği, pazarı, basını, eleştirmeni olan gelişmiş bir edebiyat diliyle yazmadığımı, çekinerek, soruyorlardı.

Bilmiyorum, belki bu da Diyarbakır'ın bana aşladığı bir duygu; farklı ve zor olanı gerçekleştirenlere ilgi duyuyorum, onları seviyorum, onları örnek almak istiyorum. Sözelimi kendi halkının diliyle bir öykü yazmış Afrikalı bir yazarı, İngilizce ya da Fransızca ciltler dolusu kitap yazmış bir başka Afrikalı yazardan daha fazla takdir ediyor ve önemsiyorum. İlkinde herşeyi ilk kez yaratmanın ağır çilesi, fedakarlığı, zevki ve heyecanı, ikincisinde ise kurnazca -ya da içtenlikle- daha rahat, daha kolay yoldan eser, şan, şöhret, para sahibi olma kaygısı var, gibi geliyor bana. Rasyonel ve çok akıllı bir iş olmadığını bildiğim halde Kürtçe roman yaratmada ısrar ettim. Bir roman dili yaratmak, Kürtçe romanın mefhumlarını, temel özelliklerini yerli yerine oturtmak, farklı bir roman yazmak, Kürtçe'ye uygun bir teknik, bir ton, bir üslup oluşturabilmek ve en önemlisi de, her şeye rağmen, yeni bir geleneğin temellerini atmak konusunda, burada anlatamayacağım oranda zorlandım. Çok yoruldum, çok üzüldüm. Çoğu zaman kendimi çok güçsüz, yaptığım işi çok anlamsız buldum. Kendimi bir aptal gibi gördüm. Hayal kırıklıklarına uğradım, umutlarımı yitirdim. İnsanda ancak acıma duygusu yaratan, aşırı ideolojik kaygılarla körleşmiş, sağa sola saldırmayı marifet sanan ve edebiyatla, romanla ilgisi olmayan yarı cahillerin ilkel saldırılarına uğradım. Yazarlığa ilişkin dertlerimi, zorluklarımı anlatacağım, sohbet edebileceğim, danışabileceğim kimseleri çevremde bulamadım. Yazdıklarımı ülkeye, ülkedeki insanlarıma ulaştıramadım. Yazdıklarımın bir tek kuruş bile para kazanamadım. Hep ketum ve ihtiyatlı olan Stockholm'un soğuk, karlı gecelerinde, çoğu kez, o derin sesizlik içinde, bir satır bile yazamadan, sabahlara kadar, yoğun bir acı ve hüznle, çalışma odamın penceresinden, dışarda lapa lapa yağan kar tanelerine bakarak içaçıcı olmayan halimi, yazarlığımı düşündüm.

Ama her seferinde kendimi tümüyle yıkılmış hissettiğimde Diyarbakır imdadına yetişti. Yazdığım her sözcüğü, her satıra, okuduğum her kitabın her sayfasına, çalışma odamdaki kitaplıkların her rafına, tablo ve resimlerin her çizgisine sinmiş Diyarbakır, geçmiş zamanlardan gelen kadife nefesiyle, gecelerin o yoğun sesizliğini bozmadan, usulca, kulağıma hep şöyle fısıldadı: Dayan, diren, sabırlı ol; günü birlik düşünme; zaman, sadece bir andan oluşmuyor, zamanı hiç bitmeyecek bir ayın gibi düşün ve yaşa; kine, nefrete, haset ve kıskançlıklara kulak verecek, onları kendine yaklaştıracak kadar küçülme; çile çekmeden insan ve insanlığı mutlu edebilecek hiçbir şeyin yaratılamayacağını unutma; acı ve hüznünden insanı mutlu edebilecek bir eser yaratmanın hünerini öğren, bu hünerin ustası ol; derin yalnızlığını, yaratacağın eserle, herkesin ortak olabileceği bir mutluluk haline getir.

Evet, her seferinde, Diyarbakır, "bana bak", dedi, "beni, sesimi, nefesimi dinle, beni kendine örnek al. Tarihten bu yana İskender'in dünya hükümdarı olma hülyalarına, Büyük Tigran'ın mızrağına, Romalıların akınlarına, Bizanslıların desise ve entrikalarına, Emevilerin ucu çatallı kılıcına, Abbasilerin aldatmalarına, Hamdanilerin süvari alaylarına, Selçukluların atlı sultanlarına, Hülagü Han ordularının talan ve yıkımına, Timur'un istilasına, Akkoyunların öfkesine, Fatih Sultan Mehmet'in kılıçtan keskin fermanına, Şah İsmail'in yalanına, Osmanlıların despotluğuna ve zamane idarecilerin vicdansız karanlık yüreklerine karşı hep direnmedim mi? Birkaç bin yıldan bu yana hep zülme, afete, felakete, istila ve talana dayanmadım mı?.."

5.

Romanlarında ABD'nin Güney eyaletlerindeki siyahlara karşı süregelen köklü korkunç ırkçılığı irdeleyen, deşen Faulkner, kendisiyle yapılan bir söyleşide, siyahlara ilişkin şunu diyordu; *"onlar bizden daha iyi. Daha kuvvetli bizden. Kö-tülüklerini beyazlardan almışlar... Erdemleri ise dayanma gücü... acıma, hoşgörü, tevekkül, sadakat..."*

İnsana has en önemli, en güzel erdemlerden biri, Faulkner'in sözünü ettiği dayanma, direnme gücüdür. Bir başka güzel erdem de, Truva'nın destansı yiğidi Hektor gibi, şiddetin zoruyla yenik düştüğü halde hala dayanabileni ve direneni görmek, onunla dayanışma içinde olmaktır. Ve zülme, acıya, hüzne dayanabilen insanda acıma duygusu; hoşgörüsüzlüğün acı kırbacının izlerini ruhunda taşıyan insanda hoşgörü; zamanın kesintisiz zalim dalgalarının keskin tokadını yüzünde duyan insanda tevekkül ve hep aldatılan insanda da sadakat duygusu çok yoğun olur. Dünyada tüm bu duyguların çok yoğun olarak yaşandığı ender şehirlerden biri de Diyarbakır'dır. Diyarbakır, bu duygu, özellikle ve çok zengin deneyleriyle bir dayanma, sabır ve direniş merkezidir.

Diyarbakır tarihinin her sayfası kanlı ve korkunçtur. Her sayfasında tarifsiz acılar ve hüznler vardır. Ama aynı Diyarbakır, sabrı ve dayanma gücüyle, acı ve hüznü bir zafer, bir başarı haline getirmiştir. Zafer, kılıcın ya da silahın zoruyla hükmetmek değil, sabır ve dayanma gücüyle özgün bir sürekliliği sağlayabilmektir. Kılıcın zaferi, ilkel, kaba, sathi ve geçicidir. Sabır ve dayanma gücünün zaferi, derin ve kalıcıdır. Her kim ki derin ve kalıcı bir zafere, başarıya ulaşmak istiyorsa, vicdansız fatih ve istilacının zor ve şiddetiyle değil Diyarbakır'ın sabrı ve dayanma gücüyle, şefkat ve merhametiyle, sevgi ve manevi derinliğiyle işe koyulmak zorundadır. İnsani umudun ve mutluluğun gerçekleşmesi ve canlı kalabilmesinin tek yolu budur.

Nasıl olur da Diyarbakır'ın batısındaki Truva, Efes, Fasilis ve doğusundaki Babil, Ninova gibi komşu şehirler zamanla yok oldukları halde Diyarbakır hala beş bin yıl öncesi ilk günlerdeki canlılığını koruyabiliyor? Nasıl olur da Kürtçe hiçbir zaman merkezi bir devletin resmi dili olmadığı; yaklaşık yüzyıldan bu yana okul ve eğitim dili olarak yasaklı olduğu; sadece yasak değil bitmez tükenmez aşağılama, horlama, asimilasyon kampanyalarına uğradığı halde hala en az 25 milyon insan tarafından konuşulan bu kadar canlı bir dil olabiliyor? Hiçbir zaman merkezi bir otoriteye sahip olamamış, hep yenilen, aldatılan, kırımlardan

geçirilen Kürtler nasıl olur da yüzyıllardan bu yana, aralıksız olarak, direnebiliyorlar?

Benim gibi bu tür soruların cevabını arayanlar, bu cevaplardan kendileri için bir kıssadan hisse çıkarmak isteyenler Hazreti Musa'nın birinci kitabında Cennet Bahçesini sulayan "Aşur'un önünden geçen üçüncü ırmak" diye sözünü ettiği Dicle'nin kıyısına kurulmuş Diyarbakır'ın ana özelliklerine bakmak, anlamak ve yaşamak zorundadırlar. Sabırlıya ünlü Eyyüp Peygamberin bu bölgeden çıkması, insanlığı tufandan kurtaran Nuh'un, gemisiyle, bu bölgeye inmesi birer tesadüf mü? Dakyanus'un zulmüne direnerek sığındıkları Eshab-ı Kehf mağarasında 300 yıl bekleyen Yemlixan ve arkadaşlarının bu bölgeden olmasının anlamı ne? Unutmayalım, Eyyüp Peygamber Tevrat'ta şu soruyu soruyordu; *Kederliye niçin ışık verilir/ Canları acı olanlara da hayat?*

6.

Bundan bir süre önce Diyarbakır'da yaşayan bir yazar dostumun bana gönderdiği bir mektuptan söz ederek Diyarbakır ve 'Bir Şehri Duymak' konusunu kapatayım. Dostum yazdığı mektupta çok sıkıldığını, Diyarbakır'ın tümüyle taşra haline geldiği, aralıksız süren şiddet ve zorun insanın nefesini kestiğini, bir edebiyat ortamının olmadığını ve bu şartlarda edebi üretkenliğin neredeyse olanaksız olduğunu yazıyordu. Ben de dostuma yazdığım cevabi mektubumda, dostumun yazdıklarının tersine Diyarbakır'ın, bir yazar için, bugün dünyada belki de en heyecan verici şehirlerinden biri olduğunu yazdım.

Çünkü Diyarbakır, hem dün hem de bugün, insani dramın en çok yaşandığı merkezdir. Söz ve edebiyat insan için değil mi? Edebi metin, okuyucunun içinde suretini gördüğü bir ayna değil mi? İşinin ehli bir yazar dış dünyayı "bir başka biçimde" duymak, yaşamak, "bir başka biçimde" yazmak, yansıtmak durumunda değil mi? O halde? Somut bir iki örnek vereyim. "Tek başına bir kitabeler müzesi" olarak adlandırılan ve Çin seddinden sonra dünyanın en uzun surlarına sahip Diyarbakır kalesinin ününü hepimiz biliyoruz. Bu kalenin kabartma, motif, nakış ve yazıtlarıyla binlerce yıllık bir tarihe tanıklık eden bir çok burcu ve kapısı var. Bu kapılardan biri de Dağkapı. Dr. Adil Tekin'in "Diyarbakır" isimli kitabında bu kapıya ilişkin verilen bilgi şu: "Kentin kuzeyine açılmaktadır. İki silindirik burç arasında yer alan tek kapı açıklığına sahiptir. Dış yüzünde Roma İmparatoru Valentinininaus'un Latince, Bizans İmparatoru II. Teodosius'un Grekçe birer kitabesinin ve bu dönemlere ait değişik motifli kabartmaların yanı sıra Abbasi ve Mervani dönemlerine ait onarım yazıtları ve kabartmaları da yer almaktadır..." İşte size, bir değil birçok ömrün tüm edebi metin ve yapıtlarına yetecek kadar ilginç ve önemli bir tarih ve bu tarihin içerdigi korkunç savaşlar, felaketler, arzular, umutlar ve binlerce, onbinlerce insani dram. Eğer kapı, burç, kabartma, nakış, yazı ve kitabelere ruh verecek kadar yetenekliyseniz, Diyarbakır'ın sabır ve çilesini ruhunuzda duyup o sabır ve çileyi çekebilirsiniz, hüznü veren bir ilgisizliğin kurbanı bu tarihten, bugün de insanı çok uğraştıran tüm insani ruh hallerini ve vakaalarını anlatabilecek ciltler dolusu bir roman çıkarabilirsiniz. Hala el değmemiş bu tarih, onu canlandırabilecek yazarını, yazarlarını bekliyor.

Eğer tarihi sevmiyorsanız, ilgi duymuyorsanız, buyrun, yönünüzü bugüne çevirin. Daha dün, 1925'te, Diyarbakır bedenlerinin önünde kanlı savaşlar yaşandı, aynı yılın ılık yaz şafaklarında 50'den fazla Kürt lider, birer birer, asıldı. İşkenceleri, korkunç yönetimi ve dövülerek öldürülen yakınlarımızın anılarıyla dolu lanetli cezaevleri, herkese inat, hala yanibaşımızda. Şu son beş yılda kapı önlerinde, sokak aralarında, köprü altlarında zalimin fermanını yerine getiren caniler tarafından öldürülen, her biri bir cihana bedel insanlarımızın kanı hala kurumuş değil. Ya köyleri yakılıp yıkılan, buralara göç etmek zorunda kalan, Diyarbakır'ın varoşlarında Eyyüp sabrıyla dayanmaya çalışan evsiz barksız, işsiz güçsüz -günümüzde Ortadoğu'nun siyahları olan- yüzbinlerce Kürt? Ya hergün yaşanan bunca acı, keder? Sabahın ilk ışıklarıyla hergün yeniden canlanan umut, arzu? İşte size bugün; kendisini ifade edemeyen mağdurlar, mazlumlar ve bunların bitmez acısı, hüznü, umudu, direnişi.

Hatırlayalım, Eshab-ı Kehf efsanesi mazlumu anlatıyordu. Hatırlayalım, efsane, anlatı, edebiyat kendisini ifade edemeyen mazlumun, mağdurun dilidir.

Son dönemlerde yine anlamsız bir merkez-taşra tartışması yapılıyor. Kim merkez, kim taşra? Bunu kim belirliyor? Herkesin, egosentrik, etnosentrik kaygılarından dolayı, bir "ötekine," bir taşraya ihtiyacı var. Sözgelimi Newyork'a göre Avrupa artık bir taşra. Avrupa merkezlerine göre İstanbul bir taşra. İstanbul'a göre de "daha öteleri". Bu tür gevezeliklerle zaman öldürmenin, bunlardan etkilenmenin bir anlamı yok. Gerçek şu; bugün dünya edebiyatının en canlı merkezleri, "*sınırdaki olanlar*" ve "*köprülerdir*". En ilginç yazarlar da yine bu özellikleri olan yazarlardır. Çünkü bu tür yazarlar, çağımızdaki vahşet, iki yüzlülük ve yalanlarla iyice kirlenen insanın, sözün ve anlatının onurunu savunuyorlar, insana, duru söz ve dolaysız anlatının samimiyeti ve sıcaklığıyla, insani duyguları iletiliyorlar, güzel, ilginç öyküler anlatıyorlar.

Dünyada "artık herşey söylendi, yazıldı" duygusunun egemen olduğu, çoğu yazarın ciddi biçimde orjinal, ilginç konu sıkıntısı çektiği günümüzde, henüz hiçbir şeyi söylenmemiş, yazılmamış sabrımın membası Diyarbakır sizi, bizi, herkesi bekliyor. Çok fazla yabancı seyyah ve vakanuserin tarafı ve şehrin ruhuna ulaşmaktan uzak yazdıklarını bir yana bıraksak, Diyarbakır, henüz üzerinde bir tek satırın bile yazılmadığı boş bir sayfa gibidir. Kendisini korumak üzere siyah granit taşlarla inşa edilen Dicle'ye nazır kadim kalesi; şehri boydan boya saran ve istiacıların ok, mızrak ve toplarına karşı göğüs geren -bugün artık yaralı- surları; hep öteleri gözleyen, kollayan, birçok nakış, kabartma ve kitabenin sarmaladığı sayısız burcu; dünya tarihinde ünlü birçok han, sultan ve hükümdarın şehre girmesine izin veren, her önemli tarihi olayı da Latince, Grekçe, Arapça olarak, gövdesinin bir tarafına not düşen kale kapıları; Rum ellerinden Acem, Çin ellerine giden kervanları ağırlayan ve sayısız avlusu, havuzu, odası bulunan han ve konakları; ünlü, ünsüz yüzbinlerce yolcunun kirini atan derin kubbeleri, mermer nakışlı hamamları; özgün mimarisiyle şehrin eşrafını, hanedanını yüzlerce yıl ba-

rındıran pencereleri parmaklı, avluları kemerli köşk ve evleri; bölgenin en eski sahipleri olan Asuri, Süryani, Keldani, Nasturi ve Ermenilerin iki bin yıl boyunca ibadet etmelerini sağlayan ve Roma, Bizans, Mezopotamya stillerine uygun inşa edilen, ilginç kulelere sahip kiliseleri; İslami mimarinin en güzel örneklerinden olan tevekkülün sıcak yuvası camileri, medreseleri, minareleri; şehri bölgenin öteki ilginç ve önemli yörelerine bağlayan eski köprüleri; farklı dil, din ve cemaatlerin oturduğu mahalleleri birbirine bağlayan dar ve serin sokakları, geniş avlulu evleri, aslanların ağzından fışkıran sularıyla ünlü çeşmeleri, insan seliyle sürekli uğuldayan pazarları ve en eski kutsal kitaplardaki Eden'i, sulayan Hiddekel'i, yani Dicle'siyle tüm bir Diyarbakır, yazılmayı, dünyayla, dünya edebiyatıyla bütünleşmeyi bekliyor. Buyrun...

.....
P.S. Bu deneme, 1 Kasım 1998'de Diyarbakır Gazeteciler Cemiyeti'nde yapılan konuşmanın notlarından derlendi.

Osmanlı Arşivlerinde “Kürdistan Eyaleti”nin Kurulması ile İlgili 2 Belge

Zerdüşt Baha Pertev

19. yy’ ın ilk yarısında doğudan ve batıdan tam bir kısaç altına alınan, artık savaş kazanmayı unutmüş temel politikası varolanı korumak olan Osmanlı yönetimi, bu politika doğrultusunda stratejik açıdan önemli olan Kürdistan coğrafyası üzerinde önemle durmuştur. Bölgenin kendine özgü aşiretsel yapısından yararlanarak herbiri yarı özerk devletçikler halinde olan Kürt beyliklerini sürekli denetim altında tutmak istemiştir. Zaman zaman başgösteren olayları ince bir politikayla geniş askeri tedbirlere başvurmaksızın çözebilmiştir. Ancak 1840’lardaki Cizre merkezli *Mir Bedirxan* başkaldırısı Bab-ı Ali’yi bayağı endişelendirmiştir. Çünkü bu olayda daha önceki olaylarda da görülen bazı etmenlerden farklı olarak, yeni bazı motifler içermesi, olaya bambaşka bir nitelik kazandırıyordu. Aslında bu olay farklı yönleriyle başlı başına ayrı bir araştırma ve inceleme konusudur. Başkaldırının bastırılması sonucunda Osmanlı Hükümetinin bölgede yeni bir idari yapılanmaya gitmesi dikkat çekici ve önemli bir noktadır.

Anadolu Ordusu Kumandanı Müşir Osman Paşa yönetiminde büyük bir orduyla Cizre’ye yönelinmiştir ve 15 Şaban 1263 yani 1846 yılında Oruh (Eruh, Dihê) Kalesi ele geçirilerek Mir Bedirxan ve maiyeti teslim alınmıştır. Olayın bastırılması Bab-ı Ali’ de sevinçle karşılanmış ve hatta olaya istinaden komutanlara verilmek üzere “Kurdistan Madalyası” bile çıkarılmıştır.

Aşağıda orjinal metinleriyle beraber sunulan belgeler hem “Kurdistan Eyaleti” adıyla yeni idari bir yapılanmanın resmen oluşturulmuş olmasını göstermesi açısından, hem de o süreçte Osmanlı Devletinin Kürt coğrafyası ve Kürtlerle ilgili resmi bakışı hakkında da önemli bilgiler veriyor olması önem arz etmektedir. İlk belgede “Kurdistan Eyaleti” adıyla yeni bir idari yapılanmanın gerekliliği ve gerekçeleri belirtilmiştir. Belge 20 Cameziyelevvel 1263’ de yani 1846’ da saltanat makamına sunulmuştur.(1)

Belge-1

“Sırf padişahımız efendimizin eseri olarak eşkiye elinden kurtarılan ve belkide bu suretle yeniden fethedilen Kürdistan bölgesinin geleceğine dair Anadolu ordusu kumandanı Müşir Paşa hazretlerinin bazı düşünce ve açıklamaları vardı. Görüşme konusu olarak padişahımız efendimize sunulmak üzere önceki gün Serasker Paşa, Fethi Paşa, Reis Paşa, Anadolu Müşiri Osman Paşa, Nazır Efendi ve Müşheşar beyler Bab-ı Ali’ de toplanmışlardır.

1. Belge: Kürdistan eyaletinin
teşkilî hakkındaki 20 Cemaziyevvel
1263 (1846) tarihli arz tezkeresi

1. Belgenin devamı

1. Belgenin devamı

Müşir Paşa' nın önceki açıklamasına göre ordu merkezi bulunan Harput kasabası asker oturmasına yarar bir yer olmakla beraber, ordu kumandanlığının çevresinin kenarına karşılık gelmektedir. Van gölünün karşı yakasında bulunan Ahlat kasabasının ise su ve havasının güzelliği, etrafının feyiz ve bereketi bakımında asker oturması için faydası ve kolaylığı vardır. Ordu daireisinin tamamen ortasında bulunduğu gibi Harput' dan daha çok İran ve Rus sınırına yakındır. Özellikle Kürdistan' ın kalbinde bulunduğundan ve bu nedenle Anadolu ordusunun yumruğu, sürekli olarak gözaltında tutulması gereken kürtlerin tepesinde bulunduğundan dolayı, Ahlatın bundan sonra Anadolu ordusuna merkez olarak kabul edilmesi lüzum ve keyfiyeti Müşir Paşa' nın askeri ve yerel bilgisine de dayandığı için bir kere de askeri şurâ'da görüşülerek sonucun Zat-ı Şahaneye(Padişah'a)danişildikten sonra gereğine bakılmasına karar verilmiştir.

Müşir paşanın ikinci derecede olan ifade ve beyanları, bölgenin mülki idare ve teşkilatına ait idi. Paşa, denetim altına alınan Kürdistan havalisinde emniyet ve asayişin temini, düzenin kurulması için burada özel ve bağımsız bir yönetime tabi tutularak başına güçlü bir kişinin getirilmesini yani Diyarbekir eyaletiyle Van, Muş, Hakkari sancaklarıyla Cizre, Botan ve Mardin kazalarından büyük bir eyalet kurulmasını teklif etmektedir.

Kürdistan' da sürekli düzenin sağlanmasını, ordu ile mülkiye işlerine me-
mur olacak kişilerin ortak çalışmalarına bağlıdır. Bu nedenle yeni eyalet valisi-
nin ordu merkezinde bulunmasında çok faydalar vardır. Ordu kumandanlığına
merkez olması düşünülen Ahlat kasabasının aynı zamanda eyalet valisinin mer-
kezi olması da düşünülmüştür. Padişahımızın muvaffakiyeti saniyeleri sonucu
bir takım derebeyleriyle zalimlerin elinden kurtulan Kürdistan havalisinin sü-
rekli düzenin oluşturulması, halkın mutluluğu, refah ve güvenliğinin sağlanma-
sı gerektiğine, bunun da bu halkın özel bir yönetim altına konulmasıyla sağla-
nacağı bilindiğine göre, bu yerlerin bir eyalet olarak kabul edilerek Padişahımız
efendimizin buraların gerçek fatihi olduklarını hatırlatmak üzere " Kürdistan
Eyaleti" diye adlandırılması ve askeri şurâca Ahlat kasabasının ordu merkezi
olmasına karar verildiği taktirde eyalet merkezinin de orada bulunması, eyale-
tin yönetimine her yönden seçkin ve deneyimli birinin tayini lüzumlu görü-
lmüştür. Kürdistan Eyalet valiliğine dirayet, namus ve doğrulukla tanınmış, çok
zamanlar bu taraflarda hizmet görmüş, ülke meselelerine vakıf biri olarak Mu-
sul valisi Esar Paşa seçilmiş, Müşir Paşa da bu kişi hakkında iyi tanıklıkta bu-
lunmuştur.

Oluşturulması düşünülen Kürdistan Eyaleti'nin mali işlerinin yönetimi için
birinin görevlendirilmesi gerektiğinden (...) Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi
maliye işlerine vakıf zat olarak hakkında Müşir Paşa da iyi tanıklık ettiğinden
(...) Kürdistan Eyaleti Defterdarlığına tayini...

Yeniden oluşturulacak Kürdistan Eyaleti'nin genişliğine ve Padişah efendi-
mizin eseri himmetleri olduğuna alamet olarak Şer-î işlerinin ilmiye yolunda
mahreç "ilmiye rutbesinden İstanbul mollalığı tarikanın ilk payesi" (İstanbul
mollalığına eşdeğer) değeriyle yeni bir görevli uygun olacağından (...) Şeyhü-
lislamlık tarafından din ve şariat bilgisi geniş bir zatın seçilerek "Kürdistan
mollası" olarak tayin olması gerekli görülmektedir.

Ekli olarak sunulan pusulada gösterildiği gibi Kürdistan eyaletinin genişli-
ğine, memuriyetinin önemine göre maaşların dolgun olması gerekeceğinden
oraya 80 bin, Musul Valiliği'ne 67 bin, Van, Cizre ve Diyarbakır kaymakam-
lıklarına 17'şer bin, Kürdistan ve Musul Defterdarlığı'na 25'er bin, Harput
Defterdarlığı'na 10 bin, Kürdistan Mollasına, bölgesine dair kazaların naipleri-
ne oranla o yönden yerel gelirden başka gelir olarak 2.500 kuruş maaş tahsis
olunduğu, suretle bunun toplamı 252.500 kuruş, yıllık 6.060 kese tutmaktadır.

Bundan başka Kürdistan, Musul ve Cizre'de kullanılacak katipler için ayda
biner keseden yılda 200 kese, subaylar için 5.000 kese tahmin olunup bu suret-
le sağlanması gereken maaş toplamı 12.800 keseye ulaşmaktadır. Musul eyale-
tinin 14 bin kese tahmin olunan gelirinden şimdi hazine malı olan 4.500 kadar
keseyle Mardin ve Cizre geliri olup Kürdistan eyaleti malına geçmesi gereken
4.500 kese düşüldüğünde oranın 5.300 kadar kese geliri fazla kalacaktır. Cizre

ve Mardin geliri olan 4.500 kese, bundan başka yeni Kürdistan eyaleti için 5.000 kese gelir taktir olunduğundan bu kere kaldırılması gereken maaşların yıllık tutarı 2.200 kese kadar olacaktır.

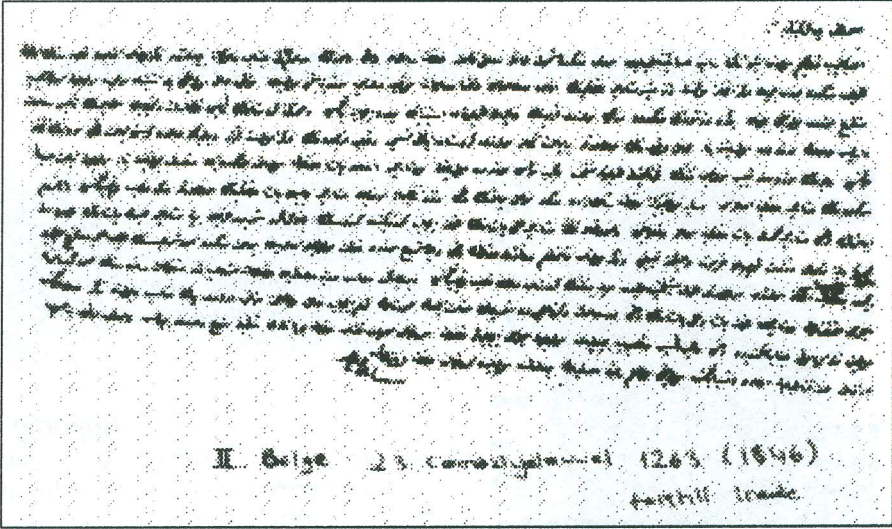
Yukarıda gösterilen 12.800 kese masraf, 17.100 kese karşılığı olarak sonuçta 4.300 kese fazla ve hazine faydası görülmektedir. Halbuki bu tahmini bir şey olup, bu yıl bu kadar kalsa bile ileriki yıllarda çoğalacağı ve özellikle Kürdistan eyaletinde beklenen düzeni kökleştiren sonra, padişah efendimizin sayelerinde pek çok şeyler sağlanacaktır. Şimdilik bu hesap üzerine gelir-giderin hazinenin usul ve yöntemlerine göre icabının yapılması, İzzet Paşa'nın şimdilik İstanbul'da Ali Paşa'nın memleketi olan Kütahya'da oturmaları görüşülmüş ise de arzolunan hususların cümlesi hakkında emir ve ferman'ı padişahî nasıl olursa olsun ona göre hareket edileceği bütün hakikatleri bilen ve gören efendimiz tarafından tetkik buyurulmak üzere arz ve takdim kılındığı beyaniyle övücü tezkeremiz yazılı efendim" (20 Cemaziyevvel 1263 -1846-).

Görüldüğü üzere kurulması düşünülen Kürdistan Eyaleti, Kürtler için ismin-den başka pek bir şey ifade etmese de o dönemki hükümet politikasını anlamak açısından önemli bir noktayı belirtmektedir. En ince ayrıntıların bile düşünüldüğü tezkerede oluşturulması düşünülen kurumlar da dikkat çekicidir; Kürdistan Valiliği/valisi, Kürdistan Kumandanlığı/Kumandanı, Kürdistan Defterdarlığı/Defterdarı, Kürdistan Zabıtlığı/Zabiti, Kürdistan Mollalığı/Mollası, Kürdistan Katipliği/Katibi gibi ünvan ve kurumlar aynı zamanda bölgenin ileriye dönük olarak da siyasi, mülki, askeri ve dini açıdan tam bir kontrol altında tutulmasının amacının görüldüğünü göstermektedir. Ayrıca Kürdistan Eyaleti'nin sınırları belirlenirken, daha çok Osmanlı için sancılı olan yerlerin eyalet sınırları içine alındığı da dikkat çekmektedir.

Sunacağım ikinci belge yukarıda verilen arz tezkeresine Mabeyn Katipliği (Saltanat Genel Sekreterliği) tarafından verilen irade (padişah hükmü)yi göstermektedir. Belgede Sadret'in (Başbakanlık) isteği olumlu görülmüş ve Kürdistan Eyaleti'nin kurulmasına onay verilmiştir. Artık bu tarihten sonra bölgeyle ilgili bütün resmi yazışmalarda 'Kürdistan Eyaleti' tabiri kullanılmıştır.

Belge - 2

"Tezim ile alınan yüksek tezkereleriyle diğer belgelerin anlam ve kavramı konusunda efendimizin bilgileri olmuştur. Ahlat kasabasının Ordu merkezi olması konusu Müşir Paşa'nın askeri ve yerel bilgisine dayanıyorsa da, içeriğinin bir kere de Askeri Şurâ'da görüşülerek sonucun tarafımızdan sorulmasından sonra gereğinin yapılması, Kürdistan havalisinde sürekli düzenin oluşturulması, halkın mutluluk ve güvenliğinin sağlanması gerektiğinden, bildirildiği gibi o havalinin eyalet kabul edilebilmesiyle "Kürdistan Eyaleti" diye adlandırılması, Ahlat kasabasının başkent olması, yönetime atanacak kişinin her yönden

seçkin ve deneyli olması gerektiğinden ve Esat Paşa'da bu özellikler bulunduğuna göre eyalet valiliğinin kendisine verilmesi (...) Kürdistan Eyaleti Şer-i işlerinin İlmiye tarikinden çıkışlı olması itibariyle yeniden bir memuriyet sayılarak Şeyhülislamlık tarafından bu özellikle birinin Kürdistan Eyaleti Mollalığı'na atanması, maaş ve rütbe maddeleriyle diğer konuların arzedildiği gibi gereğinin yapılması (...) işlerin icabına uygun şekilde görüşülüp düşünülmesi, padişahımız efendimizin nezdinde de uygun görüldüğünden, bu yönüyle gereğinin yapılması emir ve ferman buyurulmuş ve belgeler yine yüksek katlarına sunulmuştur. Ol babda emir ve ferman efendimizindir." (2) (23 Cemaziyevvel 1263 -1846-)

1) Belgede konumuzla çok ilgili olmayan bazı kısımlar atlanmıştır.

2) Başbakanlık arşivi, Meail-i Mühimme, 1310, 5 lef.

63 YIL SONRA ŞEYH SAİD DİRENİŞİ

Hesên HÎŞYAR

Bu röportaj 1987 yılında, Kürdistan Press Gazetesi'nin 7 sayısında dizi halinde yayınlanmıştır. Tarihsel önemi nedeniyle okurlarımız için yayınlıyoruz.

– Röportaj –

Hesên Hîşyar 1907 yılında Lice ile **Hani** arasındaki bölgede bulunan Serdê köyünde doğmuş. O günkü imkan ve koşullara göre kendini yetiştirmiştir.

Hesên Hîşyar 1920 yıllarında Kürt hareketiyle ilişkiye girer ve Farqin (Silvan) bölgesinde siyasi çalışmaya başlar. **İhsan Nuri Paşa**'nın Lice ve Hani bölgesindeki ilişkilerini kendisi sağlar.

Hesên Hîşyar Hareketi (Şex Said) yönetici düzeyinde yer alır. Direnişin kırılmasından

sonra yaralı olarak yakalanır. Bir ay içerisinde cezası kesinleşir (Önce idamla cezalandırılır. Fakat yaşının küçük olmasından dolayı idam cezasını 15 yıla indiriyorlar).

1928'deki genel afı birlikte serbest bırakılarak Diyarbakır'a gider ve orada devlet makamında görev alarak, Kulp tapu dairesi müdürlüğüne atanır.

Agırî Direnişi başladığında Hesên Hîşyar Agırî'ye ulaşır ve bir savaşçı olarak direnişte yerini alır. Agırî direnişinin bastırılmasından sonra İhsan Nuri Paşa ile birlikte İran'a geçiyorlar.

Hesên Hîşyar 1934 yılında Suriye'ye gider ve bundan sonra Suriye Kürdistan'ına yerleşir. Orada hem siyasi çalışmalarını yürütür, hem de kültürel çalışmalar yapar. HAWAR, RONAÎ VE ROJA NÛ dergilerinde yazar. 1953-1957 yılları arasında WÎCDAN ve HÛRRÎYET dergisinde yazar.

Hesên Hîşyar, Kürt tarihi ve edebiyatı üzerine değerli çalışmalar yapmış, fakat o çalışmaları şimdiye kadar (1985) basılmamıştır.

Hesên Hîşyar yaşamının son anına kadar (14 Eylül 1985) ulusalcı çalışmalar içerisinde önemli bir yer almış, çalışmaktan yorulmamış ve ülkesinin bağımsızlığına olan umudunu yitirmemiş.

Hesên HÎŞYAR'ın ölümünden önce Mart 1985'de onunla bir röportaj yapılmıştı. Röportaj 1925'deki Şex Said direnişiyle ilgiliydi. Bu röportajda çok önemli şeyler vardır. Biz de bu röportajı siz değerli okurlara sunmayı gerekli ve önemli bulduk. Röportaj kasetteki şekliyle değiştirilmeden verilmiştir. Bu çerçevede bazı hata ve eksikliklerin olması da unutulmamalıdır.

M. Kemal ile beraber hareket eden generaller de aynı düşüncedeydiler. Bundan dolayı İstanbul'da o örgütlenmeye mücadele etmediler. Şeyh Said'in büyük oğlu Ali Rıza, Hınıstan İstanbul'a koyunları ticaret amacıyla götürüyordu. Bir ara Seyid Abdulkadir efendi onu büyük tüccar Fatto nun evinde gördü. Ona; *"Babana söyle burdaki çalışma da bize hiç bir yol kalmadı, oralarda yapabilseler daha iyidir. Kürdistan'daki durumu biliyor. İlişkileri var. İnsanlar, Ona saygı duymaktadır. Söyleyecekleri de geçerlidir. Orada, ülkede bir örgütlenmeye gitseler... Kürdistan'da"* dedi. Ali Rıza bunları babasına ilette. Babası, zaten öteden beri bu tür düşüncelere sahipti. Şeyh Said daha 1900'lerde Van'da *"Cezmiye Ezher"* gibi büyük bir okul yapmayı istemişti... Van'da Kürtler için Van Kürdistan'ın ortasındadır. Burada olmasını istiyordu. Fakat, bu tasarısını gerçekleştirmedi. Daha sonra 1913'de Abdurrezak Bey ve Bedirhan Paşa Tiflis'e gittiler. O ve Molla Abdulselam, Abdulselam'ın kardeşi büyük Mustafa ve Sımko, Çar'dan (Qeyser) yardım istiyorlardı, vermedi. İkisi döndüler, Abdurrezak Bey orada kaldı. Çünkü 1. Dünya Savaşı çıkmak üzereydi. Orada kalıp bir yarar sağlayacağını düşündü. Çok yazık ki, ama, Qeyser'in askerleri 1916'da Kürdistan'a girdiler, sonra Erzurum, Van, Bitlis ve Muş'u aldılar. Abdurrezak Bey, *"Beni beraber götürün, bırakmayın. Kürdüm, tutsak alın"* dedi. O'nu, orada bağlayıp bıraktılar. Ermeniler Kürtleri kaçırıp Rusların bulundukları yerlere götürmüşlerdi. Rus askerleri onları beraberlerinde getirdiler. Onlar da Kürtleri öldürüp, Kürdistan'ı temizlemek Ermenistan yapmak istiyorlardı. Kürtleri katletmeye başladılar. Büyük kıyım... Çar'ın askerleri yol vermişti, onlar yapıyorlardı. Ereb Şemo da içindeymiş. Kitabında da bahsettiği gibi Bunlardan dolayı o dört vilayet boşaldı, muhacir oldular.

Şeyh Said'in Abdurrezak Bey'le ilişkisi vardı. Abdurrezak Bey, O'na haber gönderdi: *"Bütün bu savaşanlar Kürt milisleridir. Hepsi aşiret ağalarıdır, Türk değiller. Onlara söyleyin, işte Rus'lar söz vermişler, gelirlerse hakkımızı bize verirler ve onların (tesiri!) altından çıkınız, (çıktıyorlar)."* Rahmetli Şeyh Said, Hüseyin Paşa'yı istedi. Kör Hüseyin Paşa ona şunları söyledi: *"Şeyhimiz siz Rusların kafir olduklarını söylüyorsunuz."*

Şeyh, *"Hüseyin Paşa din meselesi başkadır. Milletin hukuku ve politika başkadır."*

- Şeyhim, biliyorsun ve söylüyorsun, beni bir parmağın hesap et, ben de seninleyim.

Sonra Abdülmecit'e haber verdiler. Sipikî beyine. O da Şeyh'in söylediğini kabul etti. Ondan sonra Hesenan'lı Halit Bey'i yanına çağırdı. Yusuf Egit'in Halit Bey'i Hesenanlı'dır. Hesenan aşiretinin reisi. Şeyh ona da düşüncelerini anlattı. O da; *Vallahi Şeyh eğer Hüseyin Paşa'yı razı etmezsen yapamam, onu mutlaka görmeye git.*

Şeyh: *"Hüseyin Paşa'yı görmüşüz, o bizimledir"* dedi. O da: *"O zaman ben de seninleyim, diye cevap verdi. Şeyhin yanından ayrılp, Nuri Veysi Paşa'ya gitti.."*

Bulanık civarına.. Ona dedi ki: *"Hal ve mesele böyledir. Abdurrezak Bey Rusya'dadır Ruslarla Hüseyin Paşa falan filan, hareketleriyle ilgili."*

Nuri Veysi Paşa Hınıs'a, Şeyhin yanına gitti. Şeyh ile bebarber özel bir odaya geçtiler. Nuri Veysi Paşa, Şeyhe, *"Şeyh efendi" dedi, bunlar askeri konulardır, gizlidir söyledilmesinde bile idam cezası vardır, fakat sen inanılır, güvenilir bir insansın senden söz çıkmaz inşallah.*

Şeyh Nuri Veysi Paşa'da aslen Hevlêr Kürtlerindendi. Şeyhe şunları anlattı: *"Biz cepheyi bırakmak üzereyiz, Erzurum cephesini.. Kimse bunu bilmiyor. Durum iyi değil. Sen 'ağırsın', ayak altında gidersin.. hemen şimdi kalk, Diyarbekir'e git kardeşlerin de oradadırlar. Halka cepheye girdiğinizi söyle. Gelecek olan kıyamet ve açlıktır. İdare etmek güç"*

Şeyh Said ona inandı, *"doğrudur"* dedi. Fakat Piran'a gittiği zaman, kardeşi Abdurrahim'in yanına; orada yedinci kolordu komutanı Mürsel Paşa, şeyhin ziyaretine geldi. Ve dedi ki; *"Şeyh efendi sizin burdan Konya taraflarına gitmenizle ilgili emir vardır, görüyorsunuz buralarda açlık baş göstermiş."* Şeyh Said bunun arkasında duran planı kavradı ve Mürsel Paşa'ya dedi ki, *Mürsel Paşa bundan öte bir tek adım atmam, ama ne isterseniz buyurunuz.*

Mürsel Paşa, *Şeyh Efendi ben bir şey söylemiş değilim dedi. Dediğinizi anlıyorum, gidin elinizden ne geliyorsa ardınıza koymayın.*

O harbde bir Şeyh Said'e el atamıyorlardı... Kör Hüseyin Paşa da bunu ona söylemişti. Şeyh Said'in kişiliğinde bu şeyler eskiden beri vardır. Vatansever bir adamdı.

Döndükten sonra oğlu ona Şeyh Abdulkadir'in sözlerini aktardı. Şeyh de Cıbranlı Halit Bey'i aradı. Türklerin askeri alay komutanıydı, sekizinci kolorduydu. Erzurum'da. Şeyh, O'na dedi ki; *"Halit Bey böyle bir şey vardır, yapabilir misin, yapamaz mısın?"*

O da, *"Vallahi Şeyh sen bana söyledikten sonra. Eğer, sen bana söylemeseydin, ben sorumlusu olmazdım, şu an sen dedikten sonra, yapmasam tarihin akışı önüne dikilmiş oluyorum, mademki ben Kürdüm, sanki Türklerin askerliği için mi yaratılmışım. Milletim için elimden bir şey gelirse gözüm üstüne, geri durmam."*

Bundan sonra Şeyh Said, Halit Bey ile çalışmaya başladı. Milleti Halit Bey'in saflarına gönderiyordu. **"Berevaniya Mafê Kurd"** isimli bir örgüt inşa ettiler, "Azadi" diyenler yanılıyorlar (yanlıştır). Berevaniya Mafê Kurd idi ismi. Söylendiği gibi bu örgütün çoğu üyeleri Kürt milislerinin komutanları idi. Hepsi eğitim görmüş, alay komutanı, binbaşı, yüzbaşı vb. idiler. Nüfuz sahibi idiler. İçlerinde Kulağası Kerem gibi, Halil Teyib gibileri vardı. Çebexçur'dan (Bingöl) Musiyanlar vardı. Efendi münnever aydınlar da vardı. Bunlar orada içinde çalışmışlar, (19)24'de bunlar (19)23'de bunu yapmışlar, temelini oluşturmuşlar. (19)24'te bir toplantı yapmışlar, yani kongre diyorlar ya o toplantı... (Hesen Hişyar'ın anılarının direnmeye fiilen katıldığı döneme kadar olan bölümü esasen

duyduklarına dayalı. Hareketle bağlantısını kurabilmek için bu bölümlerin de özet olarak verilmesi gerekti.)

- Nerede yapmışlar?

Erzurum, Erzurum'da yapmışlar. O toplantıda konuşma oldu her biri bir şey söyledi. Bir ecnebiye yetişelim, çünkü önümüzdeki günler yardım gerekiyor. Biri de dedi ki, işte Rus yakındır, buralardadır, oralara yetişelim. Sonunda onun dediği doğrultuda karar verdiler, onunla ilişkileri vardı. Onlar da cevap olarak: *"Siz mazlum bir milletsiniz, hakka gelince hakkınız vardır, ama bizim bu günkü durumda şartlarımız elvermiyor ki dış işlere el atalım.* Doğrusu da içlerinde Bolşevik-Menşevik vardı o zaman; ee... e " dediler madem öyle dost da kalsalar iyidir şu an. Ama Hakkari'de dört zabıt vardı, onlar da o kuruluşun (örgütün) üyeleriydiler. Nasturi'nin harbine gitmişlerdi ki bir tanesi sonradan Ağrı isyanını yapan *İhsan Nuri* idi. *Rasim ve Hurşid* Süleymaniye'den idiler ve *Tevfik Cemil* Mardin'dendi. Bunlar yüzbaşıydılar. *Yusuf Ziya* Bitlis Mebusu idi, kardeşi *Mulazım* idi, *Rıza*'da içlerindeydi. İstanbul'a gitti geldi, başını çelmişlerdi itti-hatçıları, siz ayaklanırsanız bizde ayaklanırsınız diye, o da gelip kardeşine haber vererek dedi ki: Kendinizi başarılı görünüz. Toplantılardan bir şey var mı diye soruldu. *Münir*'in adıyla dağlara çıktılar, üç gün kaldılar, haber geldi ki *Yusuf Ziya* yanlışlık yapmış, herhangi bir şey yoktur, fakat Türkler duydular ve yolların başını tuttular, burada ikinci fırkada belirtiliyordu. Tümgeneral *Ali Bey* onların üzerlerine gitti üç dört gün savaştılar, her dört zabıt ve bir kaç kişi de onlar-landı. Irak'a geçip İngilizlere iltica ettiler. Burdan gidip *Sımko*'ya yetiştiler. Burada Türkler haberdar oldu. Bir gece Erzurum içindeki *Halt Bey*'i kuşattılar, evinin içinde onu yakaladılar.

Tarihi, Tarihi ne zamandı?

Teşrin-i Evvel idi 1924. Malesef gününü bilmiyorum. Yakaladılar ve o gece bir alay süvari ile Bitlis'e götürdüler, aşiretlerden korkuyorlardı. Bitlis'te onu ve *Yusuf Ziya*'yı biçimsel bir mahkemede idam ettiler, ama *Hoca Musa Bey*'leri bıraktılar, onları sonra tutmuşlardı. O örgütün bütün üyeleri bu defterde kayıtlıydılar. Bunların *Teyib Ali* gibi ve ismi neydi...? Kulağası gibi hepsini istediler. *Baba Bey*'i....

Onlardan biri de *Şeyh Said* idi. Sonra, *Baba Bey Cibiri*, *Hesenal-ı Halit Bey*, *Sipki Ahmet Bey* vardı. *Anzer*'li *Mehmet Bey*, *Mehmet*'in *Halil Xettosu*... *Sivêr*'gillerden istediler, *Çan Şeyhleri* vardı, *Garibin Mehmet Bey* vardı. Onlar ve onlardan başkaları da ... Onların da adlarını istediler. Türk mahkemelerine gitmelerini istediler, gitmediler. Herkes yerinde kaldı. O zamanlarda Türklerin kuvvetleri de yoktu, aşiretlerin içine gitsinler, edemiyorlardı. Onlar yerlerinde 1925'e kadar kaldılar. 1 Şubat'ta *Çan* dağında ismi istenenlerin hepsi bir toplantı yaptılar.

Mahkum olanların isimleri çıkmış mıydı?

Türklerin mahkum kabul ettikleri. Toplantı yaptılar ve o toplantıda aralarında

"tartışma" oldu. İçlerinde Şeyh Said de vardı. Gördük ki aşiret reisleri gevşektirler şöyle böyle kendilerini kenara veriyorlar, "valileri göreceğiz", "kaymakamları göreceğiz" örneğin bazıları: Mayıs ayına bir yetişelim falan filan...Şeyh Said bazılarında başlayan gevşekliği gördü onlara dediki: *"Komutanlar, aşiret sahipleri sizlersiniz. Yiğit, cangaver ve silahşör sizlersiniz. Ben bir tarikat Şeyhiyim. Fakat o hurafelerden değilim. Milletimizin menfaati herşeyimin üzerindedir, vallahi ben sizlerde gevşeklik gördüm. İnanın ki sizleri de Ermeniler gibi elinizi kaldırmadan öldürecekler. Eğer bensem sorun işte ben bu 75 yaşında tesbih attım ve tüfeği elime aldım. Evimi, çocuklarımı, karımı gelinimi neyim varsa hepsini milletim için ayaklar altına aldım, artık siz bilirsiniz; yapıp yapmayacağınızı siz bilirsiniz."* Bu tarihi ve yiğit sözlerle rahmetli Şeyh Said savaşın sorumluluğunu orada kendi üzerine aldı(kendisi karar verdi).

Toplantıda, çalışmanın başlangıcında önlerine ne koymaları gerektiğini ona sordular. Ş.Said: *"Aşiret ağalarının arasında kavga ve düşmanlık vardır. Onların insafına inancım yoktur ki, adamlarını iç içe katsınlar. Halleri böyledir, okuma-yazmaları yoktur. Ben ülkeyi dolaşmalıyım , ki onları birleştirebileyim. Bilsinler millet de memnun olacak. Birleşsinler. Aşiret dalaşmaları bırakıp milletin hakları için tarih meydanına çıksınlar."*

Bir plan yapıldı. Şeyh Çan'dan 300 kişiyle incek. Gitiler.Yeniköy dolaylarına indiler. O zamanlar vilayetiti, şimdiki Bingöl : o zaman Çabakçur idi.

Türklerin "Hacikolos" dedikleri biri vardı. Alay komutanıydı. Madrag'in. Xerib'in filan...Şeyh Said'i oraya götürdüler. Aşiretleri çevrelerine toplayıp, onlara meseleyi açıkladılar. Onlara aşiret dalaşmalarından vazgeçmelerini, namus ve şerefın milletlerinin hakları olduğunu söyledi. Oradan Boti aşiretine "Zazim" diyorlar indiler. (Ömer Fero'nun aşireti!). Sonra aşağıya Lice kasabasına gititler. Biz de Şeyh'e yetiştik. O'nunla beraber Lice'ye gitik. Orada Hakkı beyin oğlu Ahmet Bey'in misafiri olduk; Mahmut Bey'in oğlu ki, sonradan Dicle'nin doğu komutanı oldu, Harput'ta onuda idam ettiler. Orada da Hani de bulunan büyük ağa-mağaları birleştirdiler. Oradan Lice ve Hani arasındaki Gündem'e gitik. O gece orada kalıp ertesi sabah Hani'ye gittik. Hani'de de Hamdi Bey vardı. Mustafa Bey vardı. Salih Bey vardı. Onlar hepsi birbirlerine karşıydılar. Dalaşmaları vardı. Oraları da yerleştirdiler. Aşiret ağaları da istediler ve onları da birleştirdiler. Oradan Piran'a gitik...Piran'da o yörenin üç mahkumu, arkadaşlarımızın içine gelmişlerdi. Türk jandarmaları - kapıda- onları tutmak için kıstırdılar. Onlar (bizim arkadaşlarımız) bırakmadılar.

– *Kimlerdi, o mahkumların isimleri neydi?*

– Vallahi bilmiyorum, onları tutmak istediler, bizimkiler bırakmadı. Çekip eve geldiler. Biz içerdeydik. Şubat'ın sekizindeydi, saat iki civarıydı, öğleden sonra, Bahri'gilin evinde.. Onlara *"Bunlar niye geldi, bu iyi değil, bugün Şeyh'in ziyaretleri vardır. İçimize gelmeleri haksızlıktır"* dedim. *"Vallahi geldik"* dedil-

er. Oturmuşlar. Baktık karakol komutanı ve dört - beş jandarma geldiler kapının önüne, *"Yalah çıksınlar onlar"* dediler. Kalkıp çıktım, onlara dedim ki: *Çavuş bey, idare her şeyin üstündedir. Bunlar bu gün şeyhin hatırı için gelmişler. Böyle davranmanıza gerek yoktur. Şimdi burdan kalkıp gideceğiz. Onlar ise buradadırlar. Ne zaman istersen, tutuklayabilirsin"* ne yaptıysam ikna olmadı. İnatçıydı...Ee..onlar içerdeydiler. Keleş Nebo vardı, daha önce Şeyh Said'e katılmıştı. Yiğit biriydi. Namı şeni vardı. Keleş Nebo diyorlardı ona. Serhat'lıydı. Nebo dışarı çıktı. Aralarında tartışma oldu. Nebo sert girdi. Hayır Nebo! Yapma nebo! dedim. Ama olmadı. O, ona "kıro", o da ona, "kerhaneci" demiş. Nebo silahı onun karnına dayadı ve boşalttı. Ben kendimi yerlere vurdum. Ulan Nebo niçin öyle yaptın! Gitti diğerlerine de, onlara da sıktı. Orada patladı, ohoo..

Bu mahkumların gelişlerine Şeyh Said kızmadı mı, sizlere bir şey demedi mi?

Bu arada Şeyh Said, Şeyh Abdurrahim'in evindeydi, duymamıştı. Onların içimize geldiğini ve böyle böyle olduğunu...Ona haber verdik. Şeyh Said çok kızdı, çok rahatsız oldu, darıldı: *"Tutsaydınız ellerinden teslim etseydiniz onlara, üç mahkum için biz... Neyse artık geçti ya.."* dedi. Şeyh Said kardeşini gönderdi: *"Git o jandarmaların yanına, gönüllerini al. Onlara de ki, arkadaşlar vallahi iş yanlış olmuştur, üç mahkumu size teslim ediyoruz, işte size teslim ediyoruz ne olmuş bilmiyoruz, bunların kim olduklarını da bilmiyoruz."*

Şeyh İbrahim askeri kışlaya doğru gitti, ordaki askerler onlara ateş ettiler. Bağırıp dediler ki: *"Babam yanınıza geliyoruz, değil ki sizleri tutuyoruz, geliyoruz sizlerle konuşmaya ..Bu mahkumları teslim edeceğiz."* Onlar inanmadılar. Ateş ettiler. Üç- dört Zaza yaralandı. Zaza'lar çoktur, bir alem... Onlar da ateş ettiler. Askerleri orada öldürdüler ve çok kötü oldu.

Buna Şeyh Said çok kızdı. Daha ziyaret etmek istediği yerler vardı. Ergani, Eğil, Palo, Gökdere... Daha sonra Çawlig'e (şimdi vilayettir) dönecek, oradan da Çan'a arkadaşlarının yanına gidecekti. Orada, yeniden ne yapacakları ile ilgili karar vereceklerdi. Fakat olay patladı. Patladıktan sonra Şeyh döndü. Biz de Hani'ye geldik. Hani'den Darahini'ye geldik ve devrim başladı. Darahini vilayettir. Vilayeti ele geçirdiler ve bir vali, *Modanlı Faki Hasan* diyorlardı. Modanlı Hasan'ı atadılar ve Türklerin görevlerine son verildi. Fakat şehirde esir olarak tutuldular. Onlara dokunulmadı. Onlara, *"Sizlere kimse karışmaz, gönülünüzü kimse kırmaz"* dediler. Onları orada öyle demokratik bir üsulle esir ettiler. Maaşlarını da hergün veriyorlardı. İhtiyaçları karşılanıyordu. Oradan Lice'ye gidildi. Lice'de de Türklerin görevlerine son verildi. *Hacı Musa Bey'i* Lice'nin kaymakamı yaptılar. Muhammed Abbas'ı da mahkemenin başkanı yaptılar.

Şu andaki düşüncelerime göre, -ki yirminci asıra girmiş durumdayız, millet göklere gidip ayak basıyor- bana o hareketimiz hatalı görülmüştü. Niçin? Daha

Kürdistan'ı almamışız, şehirlere girip hükümet teşkilatı kuruyoruz. Bu gerekli değildi o zaman bize. Şehirlere girmenin kendisi hatalıydı. İkincisi; Hükümetin önünde savaş oldu. Hükümet geldi. Diyarbakır kolordosu geldi. Onların önünde cephe tutuyorduk. Ve açıkta... Bunlar da yanılttı. Oysa biz dağlarda komando gibi, yani partizanca savaşmalıydık. Onlar bizim tüfeklerin önüne gelmeliydiler, biz onların üzerlerine gitmemeliydik. Bu oldu. Diyarbakır'a geldik. Diyarbakır'da da 40 gün ablukada kaldık, sarılmıştık. Ele geçirdiğimiz 7 top vardı. Diyarbakır'ın doğusunda Engewer (!) tepesine yerleştirdik o topları. Henüz Şeyh Said gelmemişti. Onları, Sara Kevn'e -Diyarbakır'de Bedenin içindedir- ve Kalenin başında, topların olduğu yerlere atacaktık. Onları vura- cağız ve şehir öylece ele geçecek. Şeyh Said duydu bırakmadı: "*Ahaliyi mi öldüreceksiniz*" dedi. Sonra Tilham'da yapılan bir toplantıda da Hamravat suyu- nun (Karacadağ'dan Diyarbakır'a gelir) kesilmesine karar verildi. Şehrin üzerinden... Şeyh Said onu da bırakmadı. "*Dünya ahali içindir*" dedi. "*Bizimdirler hepsi, susuzluktan ölsünler mi?*" Diyarbakır'dan, Dokuzuncu Kolordu gelinceye kadar sarılı kaldı. General Naci Paşa dedikleri biri vardı. O da Anadolu'dan geldi. Diyarbakır'ın üzerine yürüdü. 36.000 askerdiler. Barış antlaşmasında İngiliz-Fransız ve Türkler Toros hattından asker nakil olmaz kararı almış oldukları halde, Fransızlar, Türklere yol verdi. Asker, Mardin'e indirdiler. Gelip, bize yetiştiler. Şükürlü çayında Kolordu ile çatıştık. Göğüs göğüse... Onları, Diyarbakır'ın içine sokuncaya kadar vurduk. Kolorduya üç saldırı yaptık. Parçaladık. Çoktular. Önlerinde 17 meydan topu destek veriyor, önlerini açıyordu. Gittiler, Diyarbakır'a girdiler. Onlar Diyarbakır'da kuşatmada kaldılar. Diyarbakır'ın doğusundan Dicle'de geçer. Alçak ve kısa bir yer vardı. Orada kayıkları zincirleyip yan yana sıralamışlar ve gece askerler onların üzerinden geçmiş.. Orası engindi. Gündüz oralarda, her yerde nöbet tutuyor- lardı. Sürekli olarak Diyarbakır köprüsünde 50 süvarimiz vardı. Askerler köprü- den gelemiyorlardı. Sudan geçmişler ve gece Til Aalo'ya ulaşmışlardı. O zaman biz Dicle'nin batısında idik. Çağırdık ve gittik. Tepede pusu kurmuşlardı. Akşama kadar bekledik.

Biz akşam oluncaya kadar bekledik. Bir kaç koldan gecemizin ismini (para- la!) koyduk. o gecenin parolası Ali'ydi. Hani halkı batı tarafından Türk köyü Kadı'dan (Kadıköy) geldiler. Lice'den onlara burdan direk inin dediler. Çevremizde başkaları vardı. Zirki diyoruz. Bunlar bize, gidin doğudan gelin dediler. Daraxli'ya gittik oradan geldik. karanlık bir gece, yağmur çiseliyordu. Köye gizlice giriyoruz. Köyde çıt yok. Köyde kimse kalmamış, kaçmışlar. Askerler tepedeydiler. Harman yerinde, korkudan mıydı, neden bir arkadaşımızın elinde tüfeği patladı. Onlar hazırdılar, bekliyorlardı. Gece tüfek patladığında hemen bizi ateşe tuttular. Dünya ateş oldu. Mitralyöz ve otomatik- lerle birdenbire üstümüzde kıyamet koptu. Köyün tam önündeydik koşup evlere yetişinceye kadar, bizden 14 kişi düştü. Güvercin evlerine yetiştik, tepenin

eteğinde iki ev vardı. Tepede ve pusudaydılar, çoktular. O Lice'liler gelmediler. Xalibê Feto vardı, büyükleriydi. İhanet edip geri döndüler, bilmiyorduk. Hani'liler de gelmediler. Biz orada ikiyüz silahlıydık. Türkler bilseydiler bizim o kadar az insanla onları kuşattığımızı kurtulamazdık. Daha sonra sabaha kadar savaştığımız askerlerin, kolordu olduğunu öğrendik. Sonra ortalık aydınlandı, sabah yıldızı çıktı. Yere yatılrsa neyse, biz çıkıp Kadılara vardık, orada komitedir nedir vardı! Gittik, yalnız biz girdik yanlarına. Diğerleri gelmemişlerdi. Bir teyyarrenin geldiğini gördük, üstümüzde dönüp onların yanlarına indi, sonra askerlerin çıktığını gördük. Ne önü vardı ne de arkası, kırmızı koyun sürüsü gibi... bir kolordu, tam olarak. Baba, biz bu gece bunlara karşı mı savaştık? Ondan sonra geldiler, o kolordu ordan geldi. Erzurum kolordusu da, o dönemde, Kazım Paşa, Kemal'in arkadaşı değildi. Şeyh Said ordan kalkmıştı ama, hareket hala oluşmamıştı. Anadolu kolordosu gelince Diyarbakır'dan kalktı. Mecbur olarak Varto'ya kadar indi. Şeyh Said o zaman bizden uzaktı. 61 kişi Şeyh Said'le birlikte kalkmış ve hepsi de komitedeydiler. Fırat'ın diğer tarafına geçmeye gidiyorlar. "Lakin bir kişiyi Varto tarafına göndereceğiz" diyorlar. "7 gündür postamız hala gelmemiştir." Varto'da ayrı bir cephemiz vardı. Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza orada idi. Mehmedê Xelilê Xettoy ve Melekanlı Şeyh Abdullah, bilmem kim, oradalardı... Onlardan haber alınmamıştı Giderken karşıdan gelen bir atlıyı gördüler, geldi, yaklaştı Ahmet Süleyman, Kasım Bey, Cıbranlı Halit Bey'in amcası oğlu (akrabasıydı) o değerli şehidin (akrabası). Ha.. Kasım nereden geliyor sun? Kasım Bey!.. "hê...", diyorlar. Ayakları karışıyor Ş. Said'e "Varto'dan geliyorum" diyor. "Biz de gitmek istiyoruz, haber alamamışız ve orada bizden kimse yoktur" diyor Ş Said. Kasım, "Nasıl ben oradan geliyorum, bizimkiler oradadır" diyor. "İyi hadi o zaman" diyorlar ve o tarafa gitmeye karar veriyorlar.

Şeyh Said'in oğlu ve kardeşi Mehdi, "ya Şeyh" diyorlar, "bu Kosova'ya güvenme"; "Deli misiniz Kaso bize yalan mı söyleyecek yani?" diyor Şeyh. Bir kaç kişi ayrılıyorlar. Neboyê Keleş ve yüz kadar atlı ayrılıyorlar, öyle... yani onlardan ayrılıp başka tarafa gidiyorlar. Şeyh Said ve beraberindekiler köprü'nün başına gidiyorlar, köprüye giriyorlar. Köprü'nün ortasına (Abdurahman Paşa Köprüsü diyorlar) gelince, karşı taraf asker dolu, askerler kalkıyor. Kaso onları buraya göndermiş. İki taraf askerlerce tutuluyor. Şeyh Said köprü'nün ortasında yakalanıyor.

Yakalayan; Erzurum *Tümgenerallerinden Osman Paşa*'ydı. Onları orada tutular. Şeyh Said yakalandıktan sonra o komite dağıldı. Ondan sonra kimileri yeniden ayaklandılar. Çemlik Kaymakamı Hüsnü Bey isimli bir Çerkez vardı. Bizlere mektup gönderdi. Mektubunda: *"İçinizde bilinçli insanlar yok mudur? Milis komutanları... hepsi vardır. Kürtsünüz, eviniz yıkıla, hükümete karşı cephe kurmuşsunuz, yapamazsınız, komando harbi yapın, dağlara dağılın ki, üstünüze geleler, evlerini yıkasınız!"* Onun uyarısından sonra kalktık bu sefer gerilla harbini tanzim ettik...

- Ne zaman?...

- O zamanlar... Dokuz aydan sonra... Ben de yaralıydım. Yakalandım. Türklere gittik. Bizi Diyarbakır'a götürdüler, orada cami, kilise, hapishane vb hepsi dolmuştu, hiç yer kalmamıştı. Her yer doldurulmuştu. Biz Bayrampaşa'daydık. Günde bir iki defa dövüyorlardı. Her gece de gelip yallah Harput'a gidiyorsunuz diyorlardı. Biz de inanıyorduk. Dokuzar dokuzar, on beşer on beşer, götürüp dışarıda öldürüyorlardı. Haberimiz yoktu. Orada bizi, 300 kişiyi birlikte zincirleyip Harput'a götürdüler. Harput'ta mahkeme vardı. Bir sine-ma salonundaydı. Bizlere mektup vb. verilmiyordu. Ziyaretçilerimiz yoktu. Avukat vb. tutmak da yoktu. mahkemenin ne zaman olacağını da bilmiyorduk. Mahkemeye çıkanlara da o saatte ya idam veya ceza... Dokuz ay kaldım, dört kişinin beratını gördüm. Hergün on beş, yirmi idam ediliyor, koyun gibi ipte sallıyorlardı. Yaralıyım, şahidim yanımdaydı... Siirtliydim de. İdamımı istediler. Sonra dosyama baktılar Yaşım yirmiden yedi ay küçüktü, cezamı 15 yıla indirdiler. Karşımdaki polis "dua et hükümete" dedi. Ben etmedim. Çeneme bir yumruk vurdu, birbirine geçti. "Niye vuruyorsun? diyen yok. Hapiste hergün götürüp getiriyorlar. O kapının altına koyuyorlardı. Üç gün sonra götürüyorlardı. Bir ara Gewran yöresinden Zülfükar Ağa'nın ismini okudular. "Melle ölmüş, akşam ölmüş" dedik. İdam ettikleri arkadaşları onları da götürüp getiriyorlardı. Ölülere de götürüp ipe çekiyorlardı. Sonra bizleri burdan başka yerlere verdiler. O zaman tren falan yoktu. Harput'tan Niğde'ye kadar yayan, askerlerin önünde, kelepçeli... Üstelik başımıza vuruyorlar.

Bizi Malatya'ya götürüp, orada Mülki hapishanesinde misafir ettiler. Kulaklarımızdan vb. hep kan geliyordu.

Mahpuslar, : "Ne oluyor?" diye sordular.

- "Vallahi bizi vuruyorlar kardeşim, ne yapalım vuruyorlar işte" dedik.

Bize, "bir dilekçe verip kendinize araba isteyin, kiraladığınız arabalarla gidin." dediler. "İçinizde dilekçe yazabilecek kimse var mı?"

- "Ben yazabilirim" dedim.

Pul yoktu. Birini gönderip pul getirttiler. Dilekçe yazıp hapishane müdürü jandarma alay komutanına verdik ve dedik ki: "On sekiz kişiyiz. Üç araba bulursanız, altışar altışar bineriz".

Sabahleyin bir yüzbaşının avluya gelip durduğunu gördük. Kapıda dolaştı, sonra "Şeyh Said'in askerleri çıksınlar." dedi.

Çıktık.

- "Sıralanın"

Sıralandık.

- "İçinizdeki dilekçe yazan kim? Kimse ileri çıksın"

Ona doğru ilerliyip, selam durdum. Üstüme yürüdü. Ayı gibiydi. Beni vurmaya başladı.. Tekmeledi. Kan çıktı, vurdu, vurdu, gitti ve suyun başında yıkandı. Biz geri döndük. Yolda soğuktan donmayalım diye, mahpusların man-

gal ateşinde biraz ısındım. Bize üç araba getirdiler. Altışar kişilik kafileler halinde bindik. kelepçeliydik. Boynumuzda da birbirine bağlı zincirler vardı. Hava soğuk, kar var. Malatya çarşısının caddelerine girdik. Arabanın önünde Ferzende Mirza muhammet'in adamı dedikleri biri vardı. Yüzyıl vermişlerdi ona. Ön tarafta türkü söylüyordu;

"Tutukluları götürüyorlar, tutukluyuz, Sülonun köprüsünden geçirdiler mahkuma lo, lo..."

Çarşıdaki insanlar, üşüşmüş, bize bakıyorlar. Biz de Mirza Muhammed'e bağırıp çağırıyoruz:

"Yahu mirza Muhammet yeter, bizi ayı yaptın."

O; "Hayır, bu tarihi bir gündür. Kürt çocukları, Türk mezalimini gözleriyle görsünler."

Bizi Hanek diye, o taraflarda uzak bir yer vardı, oraya götürdüler. Bir çavuş ve on beş süvari bizimle geliyorlardı. Çavuşun yüzünden gazap yağıyordu. Bu hepimizi öldürür diye düşünüyorduk.

Çavuş, arabaların önünde durdu ve, "Durun arabacılar" dedi.

Bütün arabalar durdu. Çavuş, kürtçe "Arkadaşlar" dedi, "Hepinizin kölesiyim, burdan Sivas'a kadar sekiz-dokuz konak sizinleyim. İçinizde hasta olan veya rahatsız olan varsa insin dolaşsın. Ne yaparsanız bana bildirin ha!..."

Bu sözler bizi etkiledi. Ülkesini seven bir insanın, hangi görevde olursa olsun, insafli bir yanı var. Her vatandaşımızın da o Jandarma çavuşu gibi olması gerekiyor. Yeter ki,, başkalarının ekmeğiyle başkalarının çadırına köpek olmasın. Biz daha hanlara varmadan önce o, önden gidip yer vb. hazırlıyordu. Bize şunu da söyledi "vallah bilsem ki, bizimle iş biter, şimdi bunların tüfeklerini alır sizlere veririm, dağlara çıkarız. Ama başkaları da vardır."

Boynumuzdan zincirleri çıkardı ve bizi Sivas'a kadar götürdü. Ondan sonraki Çerkez'diler. Çerkezler de bizlere çok iyi davrandılar. Bizi iyilikle Kayseri'ye, Kayseri'den, Niğde'ya kadar götürdüler. Niğde'de bizi birbirimizden ayırdılar. Birbirimizden ayrılmamız çok zor oldu. Beni içeri aldılar. Hapishane müdürü Niğde halkından Yasin Bey'di. Ona, "Müdür Bey, gariplere hürmet gerektir." dedim. O da, "Doğru bir söz ama, sizinle ilgili değildir." dedi.

O zamanlar yaşımız küçüktü, çocuktuk henüz. Müdür, "Ne istiyorsun?" dedi

– "Beni mümkünse yaşlıların olduğu bir koğuşa ver. Hırsız, kumarcı ve kalleşlerin koğuşu olmasın."

– "Niçin? Daha yaşın ufak, niçin öyle istiyorsun?"

– "Tabiatımdır"

Beni "Muhacir Koğuşu" dedikleri yere götürdüler. Yerde kar var. İçeri girdim. Mahpuslar mangalın başında oturmuşlardı. Havalar soğuk, kar-kış... Selam verdim. Hiçbiri aleykümselem demediği gibi, mangalın yanına da çağırmadılar. Kimse selamımı almadı. Başka bir köşeden iki kişi: "Arkadaş beri gel, beri gel, beri gel" dediler.

Yanlarına gittim ve oturdum. Bana sigara verdiler. Mangallarının üzerinde kahve yaptılar. "Ehlen ve sehlen arkadaş, başımız-gözümüz üstüne geldin." dediler.

Falan-fılan... Yarabbi bu tavır niye? İki de Dersim'in alevilerinden. Babaları, dedeleri çoktan göçüp buralara Ağacık'a gelmişler. Onların yurtseverliği beni yanlarına çekti. Fukaralar, dil de bilmiyorlar; kürçe de bilmiyorlar. Bizi birbirimize çeken buydu. Acıkmıştım. Yemek getirdiler. "Arkadaş" dediler, "Yoldan gelmişsin, yıkansan iyi olmaz mı?"

- "Vallahi hamam varsa yıkanırım, lakin param yok." dedim.

- "Nasıl?"

- "Yalnız iki kuruşum var".

On beş sene yaban ellerde ve iki kuruş, ne diyebilirsin ki?... Onlardan birisi kalkıp gitti ve hamamcıyla birlikte geldi. Hamamcı da, onların adamlarından biriydi:

- "Arkadaş, gel yıkan. Elbiselerini de yıka. Yanına yaz paran gelirse ver, gelmezse canın sağolsun..." dedi.

Ben de, "Evin şen olsun". dedim. Gittim, yıkandım. Elbiselerim bit doluydu. "Gel belimi kesele" dedim. Vücuduma baktığı zaman "Off... Bu nedir yahu?" dedi. Elini belime vurdu. Bitler derimin altına yerleşmişler. "Bu nedir?" diye sordu, ben de "Bu sizin, siz Türklerin zulmüdür ne olacak" dedim.

Koğuşa döndüm. Bana nerede yatacağımı sordular. Bende bir Arap Aba'sı vardı, onu sarıyordum üstüme. Niğde soğuktur. Ben gelinceye kadar iki kardeş bana çay yapmışlardı. Çayı içtim, yorgundum, o kadar da yol gelmiştim, uykum geldi.

- "Uykun mu geliyor?"

- "Evet".

- "O, yatağı indir."

- "O, nedir?"

Bir yatağın yukarda asılı olduğunu gördüm.

- "Senin kardeşinim, kumarda Türklerden kazandım."

- "Demek kumardan da fayda görülür bazen.."

Bu gece bu kadar şeyin içine düşeceğimi kim bilebilirdi ki. Yatak sahibi oldum, ben de bir insan gibi yattım.

Sabah oldu, bu sefer de para yok!... Büyük kardeş Ciwan Ali'nin geldiğini gördüm.

- "Kürt Hasan, gel binbaşı seni çağırıyor."

- "Yahu binbaşı benden ne istiyor!..."

- O da, mahkumdur, mahpustur...."

Yanına gittim. Nişanı yoktu. Oturuyordu. İlmî Bey diyorlardı ona. İstanbul'dan, Sultan ailesindendi. İsmet'in de yeğeniydi, idamlıklardandı... Rauf Paşa'nın arkadaşlarını asmıştı. Yanında oturdum;

- "Nerelisin?"
  - "Diyarbakır'lıyım".
  - "Kasabadan mı, köyden mi?"
  - "Köydenim."
  - "Hangi köyden?"
  - "Sen bilmezsin binbaşı..."
  - "Yahu söyle, belki bilirim."
  - "Serdeli'liyim."
  - "Serdeli'li misin?"
  - "Evet"
  - "Niye seni tanımıyorum?"
  - "Beni nerde görmüşsün ki binbaşı?"
  - "Yahu seferberlikte taburum ırmağın yanındaydı. Köprünün yanında. Hava da soğuktu. Kırk gün o köy odasında yattım."
  - "Ama binbaşım o zamanlar biz çocuktuk, köy odasına gelemezdik."
  - "Ben hep tahta yatağın önünde dururdum..."
- Anlatınca hatırladım. Orada bir binbaşı vardı. Zabıtaydı, bilmem neydi... Gidiyorduk bize şeker veriyorlardı.
- "Bize şeker veriyor muydunuz?"
  - "Evet"
  - "Şimdi hatırladım"
  - "Adımı biliyor musun?"
  - "Aklımda doğru kaldıysa İlmi diyorlardı."
  - "Bak benim işte."
  - "Paran?"
  - "Yok, iki kuruşum vardır."
  - "Yahu öyle bahçeli, zengin köylüsün falan..."
  - "Bizi görmüş müydün?"
  - "Evet, köyünüzde hiç tek katlı ev yoktu. Küçük bir köy ama, her evde yirmi kat yatak... Evin eşyaları, kapkacakları da öyle."
  - "İyi görmüşsün. Bir tas suyumuzu ve sadakamızı beraber dağlara getirmiştik. Bütün köylüler aynı düzeydeydi. Hep arkadaşlıklar... Yahu bu dinsiz Kemal herşeyi karıştırdı..."

O mert adam bana 160 Lira verdi. O zaman 160 Lira çok büyük bir paraydı. Gittim, kendime o yatağı ve başka şeyler aldım. Üç sene orada kaldık....

Genel af çıktı. Bizler de tahliye olduk. Altı ay kadar şurda burda dolaşıp durduktan sonra ülkeye, harabeleşmiş alana döndüm. Köye geldim, kadın ve çocuklar ortalıkta, hepsinin kocaları öldürülmüş.... Çocuklarla yetim kalmışlar.

Zamanla, çıkarılan affın hesaplı olduğunu anladım. Af, gerillaların direnişini kırmayı amaçlamıştı. Türk ordusu, gerillalarla başa çıkamıyorlardı. Bazı Kürt

aydınları da Suriye'ye gitmiş, Şamda *Xoybun* örgütünü kurmuşlardı. Örgüt faaliyetleri ile beraber, yayın da yapıyorlardı. Dağlarda da güçleri vardı. İşte, af, dağlarda savaşı bu güçleri indirmek için çıkartılmıştı.

Af çıkarıldığı zaman, hapishaneden evraklarımızın da kazamıza gönderildiğini bilmiyorduk. Evraklarımızı bağlı olduğumuz kaza yetkililerine göndermişlerdi *"bunlara bir çare bulunuz"* diye...

Düşman insanlarımızı öldürüyordu: Bazılarının ceplerine birşeyler atarak, bazılarını araba ile çarparak....

Çeto Cemil'in dört oğlu benimleydi. Eve döndüklerinde, yakalamışlar. Kelan deresine götürüp, katletmişler.

Ben Diyarbakir'e gittim. Ev kiralayıp orada kaldım.

- "Niğde hapishanesinden ne zaman çıktın?"

- Söylemişim ya! 16 Mayıs 1928'de çıktık oradan. Memlekete döndük ve ben gittim Diyarbakır'da kaldım. Ulucaminin kapısı önünde ilanlar asılmıştı. İlanda Kulp ilçesinin tapu müdürünün olmadığı, yerinin boş olduğu, başvurmak isteyenlerin Diyarbakır Tapu dairesine dilekçe vermeleri yazılıydı. Ben de gidip bir dilekçe verdim. Uzaklaşmak izimi kaybettirmek istiyordum. Bunlar adamı öldürür, af maf yoktur yalandır, diye düşünüyordum. Valiliğin altındaki tapu dairesinde imtihana girdik. Bize 14 soru sordular. 12'sine cevap verdim, diğer ikisini bilmiyordum. Bilmediklerim şariat ile ilgili olanlardı. Arkadaşlarımın soruları altışar taneydi, daha az idiler. Beni aldılar. Kulp'a gidip tapu müdürü oldum. Bir de Çerkez vardı. Aynı binada çalışıyorduk. Onun karısı yanıdaydı. Ben çocukların anasını getirmemişim. Mustafa'nın anası köydeydi. Hükümet, o dönem herkesin karısıyla beraber halkevine gelmesini ve dans etmesini bir adet haline getirmişti. Karım yoktu. Ben bu konuda rahattım. O zavallı Çerkez'in hali haraptı. Çok acizdi bu durumdan.

Derken, 1929 yıllarında Agit Ağa'nın devrimi başladı. Askerler, topla, tüfekle, makarayla kıyamet gibi önümden geçiyorlardı. Hepsisi Muş'a doğru kıvrılıp gidiyorlardı. Ben de onları seyrediyordum. Bunlar milletimin üzerine yürüyorlardı ve ben hala onların ekmeğini yiyiyordum. Dayanamıyordum. Çerkez, beni teselli etmeye çalışıyordu:

- *"Arkadaş daha dün geldin. Sıra sana gelmedi daha. Sen hele dur biraz bakalım."* diyordu.

Ama, ben duramadım. İşimi bırakıp, devrime katıldım. İhsan Nuri oradaydı. Rahmetli İhsan Nuri, Türk Ordu'sunda subaydı. 1924'den önce, daha o binbaşıyken, Diyarbakır'da Şıralı Hacı'nın evinde görmüştüm. Onu tanıyordum. Savaşı o yönetiyordu. Türk ordusu'nda da Abdullah Alpdoğan ve Salih Omurtak vardı. Onlar, Zilan deresinden Sara'ya kadar kırılıyorlardı. Ne yazık ki, işe diğer devletler de katıldı. Sovyetler, Erivan ve Kars hududunu asker doldurdu. İran da sınıra asker doldurunca sarılmış olduk. Bu tarafda da Türk askerleri vardı. Açlar, o devrimi bir defada yediler bitirdiler. İki taraftan da sığınma talebinde bulun-

duk, kabul etmediler. Silah gücü ile Kendê kilisesinin altından İran topraklarına geçtik. Orda da İran askerleri bizi vurdu. Bazılarımız döndü, bazılarımız da diğer ülkelere gitti. Sonra ilticayı kabul ettiler. Rahmetli İhsan Nuri Paşa 1976'ya kadar Tahran'daydı. Rızaiye'de ona motosiklet çarptı. Artık, Savak mı Türk MİT'i mi, kader miydi bilmiyorum! Ülkeye döndük. Ülkede de kaldık. Bir müfreze idik. Diyarbakır'dan Cabakçur'a (Elazığ) kadar 1934'te de Suriye'ye geldim. Siyasi mülteci olarak...

- "1934'te ...."

- "Otuz, otuzdörtte..."

- "Evet..."

Suriye, o zamanlar Fransızların mandasıydı. Bizleri siyasi ilticacı olarak kabul ettiler ve orada kaldık.

Doğru dürüst bir gün yüzü görmedik. Hayatımız acılarla, savaşlarla, kan ve ölümle iç içe geçti. Kürdistan'ı köy köy yaktilar. Evlere, ahırlara doldurup yakıyorlardı. Aftan önce 1928'de Niğde hapishanesinde bana gazeteler geliyordu. 'Milliyet' isimli gazete, "Doğu Anadolu'da üç sene içinde 700 bin insan imha edilmiştir" yazıyordu. Evet, böyle yazmıştı. 700 bin insan... Bu 700 binden, 30 binin bile savaşılan insanlar olduğuna inanmıyorum. Öldürülenler kadın, çoluk-çocuktuk... Çoluk-çocuğun katliyle milleti çok yıldırılmışlardı. Halkın katledildiği mıntikalarda komutanlık yapmış olan Ali Haydar diye biri vardı. "Bir köyde hepsini bir eve doldurdum," diyordu, "bu köy Silvan'ın arkasında bir uçurum tabakasının üstündeydi. Helheleydi. O evi doldurup onları ateşe verdim ve başka bir evin üzerine çıkıp seyretmeye koyuldum. Çığlıklar geliyordu. Kadınların, çocukların çığlıkları. İki genç gördüm oniki-onüç yaşlarındaydılar. Avluya girdiler. Her taraf kıpkızıl ateşler içindeydi. Ateşlerin içinden geçtiler. Kendilerini atacak bir yer arıyorlardı. Baktılar ev çok yüksek bir kayanın üstünde. Altı uçurum. Atlayamadılar. Birbirleri ile kucaklaşıp, alevlerin içinde kayboldular. Bir defasında da yine bir evi doldurdum. Evin etrafı askerlerle çevrilmişti 10 yaşlarında bir çocuğun ateşin içinden dışarı çıkmaya çalıştığını gördüm. Kaçtı kapıya geldi. Gözü bana ilişti. Beni görünce tekrar ateşin içine geri girdi. O zaman düşündüm, acaba bu çocuk benim zulmumu ateşten daha mı büyük gördü de ateşin içine geri döndü..."

Dersim katliamından 6 ay sonra İsmet Paşa oraya gidip: "Onbeş yaşından aşağı olanları öldürmeyin..." demişti. Ya 6 ay sonra ha... Bunlar, Kürdistan'ın yazılmayan meseleleridirler. Ya Zilan deresindeki katliam. Zilan deresinde, bir yüzbaşı Germava Demaya gidiyor. Arkasında yüz süvari Köyün muhtarına: "Haydi yallah, oğullarınla şehire gidip bize rakı vb getireceksiniz." diyor.

Ev sahibi, "Köylüleri gönderelim, ama biz niye gidelim?" diyorlar.

- Yüzbaşı: "Hayır, siz üçünüz gidin!" diyor.

Sonuç olarak evin erkeklerini gönderiyorlar. Onlar gittikten sonra, adamın karısını ve gelinlerini getirip, zorla rakı içiriyorlar ve haşa... kötülük ediyorlar

onlara. Namuslarını ayaklar altına alıyorlar. Adam dönüp gelince karısı yoluna çıkıyor:

– "Nereden geliyorsun?"

– "Bize kötülük ettiler..."

– "Niçin? Nasıl?..."

Kadın anlatıyor. Hal mesele böyle diye.

– Alın tüfeğinizi!...

Yüz süvarisiyle yüzbaşını öldürüyorlar. Ne yazık ki, kadını ve gelinleri de öldürüyorlar. Zavallılar, onların ne suçları vardı ki... Daha sonra gelip bizlere katıldılar. Hal ve mesele böyle dediler. Bu olaydan sonra Seyyithan, Alican ve Ferzende yanlarında 50'şer atlı ile Ademan, Hesenan ve Sipikan yöresine girdiler. Oradaki askeri birliklere büyük bir darbe vurdular, tufan getirdiler başlarına.

Ordu, başedemiyordu. Ne yaptılar. Kalkıp Ankara'ya telgraf çektiler. Cephe arkasındaki köylüleri öldürmek için toplamaya başladılar. Ademan, Hesenan ve Sipikan yörelerinden, 180 köyden 47 bin kadın, çocuk ve yaşlı toplayıp, Zilan Deresine getirdiler. Mitrilyözle taradılar. Ölmeyenleri de süngülediler. Günlerce insan kanı aktı. Ortada kemik yığınları kaldı. Bir defada 47.000 insan...

Yirmi yaşında devrime katıldım. Bu konuşmayı yaptığım şu an 78 yaşındayım. Herhangi bir aydınlık görmedim. Karanlıktan ve acıdan başka bir gün görmedik. Ama, inancım tamdır; hiç bir güç ve zulüm yoktur ki, milletleri haklarıyla yok edebilsin. Bu gün Kürdistan'ın her yerinde devrim (mücadele) vardır. Türkiye'de, İran'da, Irak'ta ve Kürdistan'ın her yerinde... Bu millet hakkını alır. Hiç bir güç bunu engelleyemez. O inançdayım ki, siz gençler Hecic'den Gürcü sınırına kadar, Sivas'tan Kermanshah'a kadar pasaportsuz gezeceksiniz.. Buna inancım tam ve güçlüdür, siz o günleri göreceksiniz. Ama benim ömrüm son baharına yetişmiş, yaprak dökümüne başlamıştır.

ŞEYH SAİD HAREKETİNİN YENİLGİSİNDEN SONRA İDAM EDİLEN ÖNEMLİ KÜRT LİDERLERİNDEN BAZILARININ SON SÖZLERİ*

1- **Şeyh Said:** Dünya yaşantımın sonu geldi. Ulusum için kurban edildiğimden dolayı pişmanlık duymuyorum. Yeter ki torunlarımız bizi düşmanlarımızın önünde mahcup bırakmasınlar.

2- **Xıms'lı Xalid Cıbrı Bey:** Karşınızda yalnız değilim. Arkamda İran, Mezopotamya ve Türkiye'de muazzam bir Kürt Ulusu bulunmaktadır. Bugün beni asıyorsunuz, fakat hiç şüphemiz yoktur ki yarın torunlarımız da sizleri yok edeceklerdir.

3- **Şeyh Abdulkadir (Senatör):** Zaten sizler yakma ve harab etme konusunda büyük bir şöhrete sahipsiniz. Burasını da Kerbela'ya çevirdiniz. Şunu biliniz ki dehşet ve insafsızca sömürü ile şan ve şeref kazanılmaz. Yok olsun Türkler!..

4- **Yusuf Ziya Bey (Bitlis Milletvekili):** Bize mevki ve rütbe bahşetmek suretiyle bizi aldatabilirsiniz endişesi içindeydim. Şükür Allah'a ki bizi mermi ve iple karşılıyorsunuz ve bundan dolayı biz hiç pişman değiliz. Verdiğiniz ders

sayesinde torunlarımız öcümüzü alacaklardır.

5- Doktor Fuad Bey (Diyarbakir'li): Vatanım için yiğitçe kurban olmayı daima düşünürdüm. Şüphesiz ki asılmakta olduğumuz bu toprağa bağımsızlık bayrağı dikilecektir.

6- Avukat Tevfik Bey (Diyarbakir'li): Cesedimi bütün dünyaya gösteriniz ve herkes bilsin ki kişisel haklar için değil, ulusal haklar için savaşıyorum. Yaşasın Kürdistan!...

7- Koçzade Ali Rıza Bey (Bitlis'li): Elimdeki silahı ulusuma karşı kullanmayıp düşmanımız Türk'e karşı yöneltmiş olduğumdan dolayı mutluyum. İşte şimdi hayatımı Kürtlük için kurban ediyorum.

8- Şair Molla Abdurrahman (Siirt): Sefiller!.. Sizi ayağımızın altında çok alçak ve küçük görüyorum. Biliniz ki Kürt bir ağaç değildir, ölür fakat eğilmez!...

9- Hizanizade Şair Kemal Fevzi (Bitlis'li): Cennet Kürdistan bizimdir. Ev sahibi biziz ve kim ne derse desin biz yine içeri gireceğiz, buna hiç bir güç engel olamaz, çünkü O bizimidir...

* Garu SASUNî, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt I

Di MÊJ DA BÛYEREKE BÛYÎ YA BALKÊŞ

Silêman DERÎHESÎNÎ

Qasê dused(200) Sal beriya îroyînî, vê dema hanê bîyê. Merûyek hebûye. Kurrê Mehmedê Gurî bîye. Navê wî mirovî Hesen bûye û Hesen ne bi tenê bûye. Hesen koçerek bûye. Ew meriva endamê komekê, eşîretê bûye. Navê eşîreta wî “Bêrtî” bûye.

Navê bêrtî, bêjeya jorîn e, bilind e, makîn e, ji şaxên xwe ra dê ye, dayîk e û zayîne ye. Di binî vî navî da sê heb beşên wana hene. Di serî da, di destpêkê da ewha şax davêje û gulî dide. Navên van her sê şaxana, beşana Qerqulaxan(Qerequlaxan), Milemeran(Mellemeran) û Qosan’ in.

Van beşanan jî, di nava heyîya xwe da paran didine. Di nava vanan da pirr qebîle û barix hene, hebûne û çê bûne. Çiqas ku zeman, kat û dem derbaz bûye, ewana tim zêde bûne, şax avêtine. Ji vegez(s)a wana û wêde, gelek “pêgirtî” jî pêve bûne. Ji bona vê yekê, di nava demdûrê da, di pêvajoya demê da, zêde bûne. Pirr bûna wanan pêk hatine.

Hesen ji beşa Qerequlaxan bûye. Di nava şaxên vî beşî da jî, ji Qantozan bûye. Navê malbat û nêzîman werre bûye. Lêbelê va navê hanê jî, ji Hesen da maye, bi hinek rewş û kiryarên wî hatiye danînê.

Jîyana Hesen jî, mîna ya eşîreta-eşîra wî bi koçerî û bi wî awayî derbaz dibûna. Hesen meriyekî jî xwe heskirî bûye. Goranî fesal, ûsil, keys, hoy, şert û mercên wê çaxê, ji aliyê bavê xweda hatiye zewicandinê. Jina wî jî ji gundê Qûmik’ê bûye. Navê wê jî Meyrem(meryem nîne) bûye.

Di nav pêvajo, kudandin û domandina demê da zarokên Hesen û Meyramê bûn. Van zayana, zarokan, yê ji serî da bûyî, yê mezin, navê wî zilfî bûye. Werganî navandine. Ew nava lê danîne. Bi du vî kurî lawekî dinê bûye. Navê wî jî Mehmed lêkirine. Qasî ku hatiye zanînê va Mehmed bi xwe gurî nebûye. Lê ji bona ku navê bapîrê wî lê danîne, kalê wî jî gîrî bûye, loma jêra ggotine Mehmedê Gurî. Dûra bi kurtayî gotine “Meho Gurî”. Pêyî vî qîsî, lawî da yekî dinê bûye. Navê wî Edîp bîye, Ji wî ra jî bi kurtayî gotine “Edo”. Piştî evana doteke, qîzeke, keçeke wana bûye. Navê wê Rehan danîne, lêkirine.

Hesen merivekî pirr çeleng, zîrek, jêhatî, şuxulkar, kedkar, kedhelal, camêr, ciwanmêr, xêrxwaz, bi hiş û bi raman bûye. Mebestên wî bi wateyê erênî bûne. Di resanetiya xwe da bi derewan, şotikî, rûnkerî, çaplûs û lêbatiyê emel nekiriye. Ji mirovên bi vî awayî jî qet hez nekiriye. Di aliyê jiyanê de, di nava qada pêwendiyên kesan da bi rêzik û pêşnûma bûye. Pirr fikiriye, kêr qezî kiriye.

Mirovekî bi himd biye. Bi hêrs biye, lê xwe ragirtiye. Meriyekî hişyar, şiyar biye. Di jiyana wî û bîryar dayina wî da bandor û bandura hiş, li pêşiya hest û dilîna wî biye. Peyayekî tim û tim bi hesab û mêzîn bûye. Pîv, pîvan û berhevda berdan karê wî biye. Goranî derfetên wî yên şexsî û civakî ponijandin û nirxandin pişeya wî biye. Tiştên bê encam û bê dawîya erênî, nepejirandîye. Hunerweriya darezandinê di rikinê ruhê wî da hebûye. Tiştên ku encamên, dawiyên erênî têda xwiya nekiriye, neecibandiye. Hişê wî ji domandina jiyana wî ra qîm kiriye. Mirovekî bi berhevda berdom û encamgirt bûye. Wexta ku ji bona tiştêkî biryar daye, li ser wê biryarê sekiniye. Zû bi zû tewr û timşêta biryara xwe neguhartiye. Pispore jiyane û însanan bûye. Ji heqê xwe derketiye. Dema ku qewimiye çavên xwe ji xeter û mirinê nekutaye.

Hesen ji kesan û kesayetiyê û biryaran û jiyane, bi erênî nihêriye, bi neyênî mêze nekiriye. Lê ji tişt û meriyên xerab jî hez nekiriye. Hesen ji meriyên bêmêjî, ji mafê xwe xwedî derneket, mafên xwe parastinê da tirsonek, ji ponijandin û fikirandinê tirsok, ji biryar dayinê ra xw veşşartok, yên serî berjêr û telandek, yên ku serî û mêjiyên xwe bikar neanîne, yên ku di nava civakê da ne xuyakirî, yên bêrûmet, yên ku serî, çav, dest, rû, nig(ling), beden û ruhê xwe genî, yên bêzewq, yên lihember jiyane nermok û bêafirandin bûn xwîkiriye.

Hesen nxwestiye bibe merivê-xizmê merivên werganî. Ji regeza wî merivên bi vî awayî hebûne jî, qet ji wan xweş nebûye û bi wan ra têkilî dananiye. Qet nexwestiye zarokên wî yên weha netu çê bibin. Bûyina gedeyên. Sakûlên serevde/serhevde nexwestiye.

Hesen zêde bi xwe bawer biye. Ewletiya wî bi ruhê wî, bi destên wî û bi karê wî hebiye. Ji xwe rewş û ruhê xwe ra pir bi bal bûye. Xwe paqîş/paqij girtiye.

Konê wî di nava konê êla wan da berçav bûye. Çêkirina kon, risina wî, dirûna wî, stûn/histûn, sing, siwan, kûrik, rist, hebin, gulî, gulîçik, hêşî, çît, war, pargun, hewde, pîj, pîjkirina bi tevayî ji yên der û dorê cûda biyê. Hesen bi her awayî nemazetî nişan daye. Kon û mala wî pîr bi rêk û pêk biye. Bi her awayî jiyana wî da zagon hebûye. Konê wî bi tevayî di rewşekî xweşik da biye. Tejên konê wî, bi tevayî, bi giştî di qeysek da bûne; yek ji yekî dirêjtir, an jî kintir/kurt-tir nebûye. Her tiştê wî da, di navgînên wî da keys û fesal û pîv hebûye. Konekî pehet bûye, bi her allî û awa û teşeyî da bêkêmasî bûye. Jê bêtir, her tişt. Bi hêlekê da lihevhatî bûye. Bi kurtayî timşêta konê wî di nava konên elê da berçav bûye, balkêş bûye.

Bergên, çekên, potên, libasên, pêlavên, solên, midasên, goreyên, bincilên, îşligên Hesen jî, tev paqij bûne û ji yên dorê baştir bûne.

Hespên wî jî, yên bijarte bûn. Carna bi her awayî da, bi her tiştî da(va), bi yê neçê û kêmetî nedewiriye.

Hespê wî yê kehêl/kihêl jî hebîya. Ligor gotinan hespê wî hespekî zêde bi diyarî bûye. Berçav bûye. Zexm bûye, pêt bûye, bi pergâl bûye. Zêdetir jî rewş

baş bûye. Hespekî tî taz bûye. Weseleyên wî, livok û libat û lebatên wî lihevhatî bûne. Gewzîneke zêde di heyîya wî da pêk hatiye. Navê wî jî Kaşo bûye.

Hesen ji hespê xwe ra metrehekî(cûreyekî zînan e) pirr rind û baş, bi bihayekî zêde daye çêkirinê. Bi tayê heriya-hirîya rengînî, pirr gulik gulbend dane hûnandin(ûnandin) û çêkirinê. Van gulbend û gulîkên rengînî, bi pergaleke, bi awa û zagoneke niqirandî, bi pêşên metreh va dirûtiye û pêva daşingilandiye. Her du hêlên hesp, heya, heta taxa rikêbê /zenguyê bûne gulîkên rengînî yê darxistî. Heya wê wextê, wê tawê, kesekî ew rewşa hanê neafirandiye û bi cîh neaniye. Ji bona wê yekê di nava şêniyan da pirr balkêş bûye. Navekî van gulîlkan jî qantoz e. Yanî ji wan ra qantoz jî gotine. Werre jî navandine. Eva peyîva, bêjeya biyyanî nîne, ya zimanê kesên vî welatî ye. Ji bona wê sedemê, mebestê ji Hesen ra gotine “Qantoz”. Demekê weha gotine. Ji wê şûnde dev ji Hesen berdane. Bi tenê gotine QANTOZ. Ji viya û şunda, ji wî baxirî ra(barixî ra (N W)), qebîlê ra, malbatê ra, lêzimê ra, qomîra, êlê ra gotine Qantozan. Va nav û navandina hê jî tê domandin.

Qantoz ji aliyê cihê bûn, cûdatî, afirandîti û tewirandîtiya xwe da, bi van rewş û tewşana jî nemaye. Hêsinê ruhê wî, hundirê wî, heyîya wî, ji herikandin û cûdatî bûyinê hatiye pêk hatinê, avakirinê.

Qantoz zengûya zînê metreh, avzûng, qayîşa rikêhê jî bi taybetî daye çêkirinê. Reşme, doxhevsar û serkelleya hevsarê hesp jî bi pirr rengînî daye amade kirinê. Lîwana hesp jî, pirr cûda û xweşik bûye, balkêş biye. Dêhna wî tim û tim li ser hilberîna cihêbûniyê biye.

Li jorê jî hate lêvkin, navê vana, wê azbetê goranî rewşa, timtêla Qantoz hatiye afirandinê. Nav bi navandina sereketiya tewrindeyiya Hesen hatiye afirandinê û zaravdinê. Ji katê û virda, virva ev nava liser malbatê hatiye qewinbûn û şidandinê. Navê Qantoz liser koma rêgeza me dêman bûye, Hînê jî tê gotin, kudandin û domandinê.

Dişa min li jorê navên zarokên Qantoz'ê bûyînî nivîsî bûn. Ji vana şûnda cara dawînê, jina wî Meyrem'a ku bi resenê xwe Elewî biye, du ganî, du canî û gîyanî/gîhanî dimîne. Ji hemîle mayîna Meyrem'ê (Dapîra Meyrem) şûnda, Qantoz ji bona kar û qezencê, kîrîn û firotinê, ji malê diçe, dûr dikeve. Di nava jî malê cûyin û hatina wî, zemanek gelek dirêj derbaz dibe. Di vê navendê de Meyrem diwelide. Xwedê dide. Bi xêr û xweşî jihev xilas dibe. Zikê wê hurmetê bi saxî û tenduristî ber dide. Tevî zikê xwe bi rûkî sipî jihev diqete. Bûyîna zarokî tê holê. Li malbatê, di malbatê de gewriyek zêde dibe. Gewriya nû bi zayenda xwe(awe, kurre, pisse) kurrek ji qantozan ra bûye. Dêya, diya vî dergûş tîfalê hanê, xîzm û cînarên-cîranên dorê dixwazin ku bavê wî, bi bûyîna wî bixeber be. Ku derfet û gengaz hebe, zû mizgînê, mizgîniyê bidine wî. Xwedê lawekê çaran, yê çaremîn daye wanan, Kurrek, lawek, mêrekî piçûk hatiye dinê. Li rûyê erdê, liser erdê, liser liser cîhanê li kesan û kesayetiyê helilekî zêde bûye. Di nava qada jiyana mirovan da, gewriyek beşdarê jîyanê bûye. Va bûyîna, va zayîna, va

bûyera sedema, mebesta xweşiyê, kêfxweşiyê şabûn û geşbûnê tê hesibandinê. Ji bona vê yeka, lihêviya-hîviya hatina qantoz in. Lêbelê ew dê çi bikin. Xencî sekanê defet û gengaz tûneye. Di vî alî de, di vê hêlê da ray lê nabin. Bêkeys û firsandin. Mîna îro derfet û gengazê bi ber/berdar tune ne, ku xebera xêrê bigihînine Qantoz. Daxwaziya wan ew e, ku mêrê malê, bavê zarokan, piçûkûn, çûkan qicikan, tifalan, sakûlan, zêrçan, zavan û dergûşê şîrmij were. Bi saxî û xweşî bigihîje mala xwe, dergûşê xwe yê nû, bi çavên xwe bibîne û kêfxweş bibe. Ji xeynî van xwestin û yekên hanê, bîra/bîriya wî jî kirine. Kêmiya wî li jiyana wan-wana xuya dike. Tunebûna merivekî nola qontaz, di heyî û jiyana wan da kêmi şanî daye. Him jî dixwazin mizgîniya, xebera xêrê pêdinê. Wê geş-coşiyê jiyandin jî wana ra biye pêwîstî û pêdivî. Ewên ji wî ra bêjin çavên te ronî/ronahî be. Kurrê te yî nû bûyî bi xêr û xweş be. Xwedê û xwerist mirazê te pê bike. Di nava wan armanc, mebest, tewr û timşêtan de li hîvî û hember sekînine. Lêzimên wî bi tevayî raçavî Qantoz in, rêçavî wî mayîne.

Dema koçeriyê ye. Rêwî ne, rewîng in. Malan li warekî yek royînî danîne. Jî bona rojekê rawestiyane. Ewê sibê dîsa barkine. Berve warekî dinê, aveke dinê, qonaxeke dinê biçine. Roj gihîştîye danê êvarê. Ber êvar e.

Qantoz tê malê. Bi hatina wî ra şahî çê dibe. Şênî bi coşeke mezin û tîr, diçe pêşwaziya wî. Li malê rûdinin. Hal û hewalê hev û din dipirsin. Saxî û silametiya xwe, ji hev ra dibêjin. Bûyerên bûyî tînine ziman û lêvkin. Di navê de yeke navsal, sere, salmezin, serwest û mêrkani, bi navê giştîyan jî Qantoz ra dibêje; “çavên te û me tevan/tevhevan ronahî be. Meyrem bi xêr û xweşî welidî. Xwedê da. Zêdeyî lê çê bû. Jêra zêdeyî bû û pêk hat. Xwedê xwerû lawek daye me. Bi xêr be. Bi hiş, bi aqil, bi tendurûstî û bi siûd be. Bi temen dirêj be.”

Ew jî bersîva wan didiyê. Dibêje: “Xwedê ji we tevhevan razî be. Kîjan tişt, bûyîn, bûyer bî xêr be, xwedê û xweza wê bike. Her tişt li xêrê bigere. Ewlad bixêr e, xwedê bide. Ku bêxêr be, Homa nede. Zaroyên hene, bûyina heke bêkêr û bêxêr in, xwedê wan/wana nesulumîn e. Xwedê di kêliyêkê da ruh û canê wan bistîne. Berdarî, adanî, hilberînî di xêr dîtinê da ye. Ez ji we tevan ra sipas dikim. Xwedê merivan ji merivatiyê, ji başiyê, ji xizmên bihiş, baş û bixêr marûm neke. Ji kes û kesan ra, ji merûyaan ra, bi hişî û bi rûmetî notila av, hewa û tiştên dinê, pêdiviyên jiyanê pêwîstin. Daxwaziya min ev e, ku xwedê meriyan li rûyê erdê-dînê-cîhanê tu carê bêrûmet neke.”

Berxek serjê biye. Xwarina rikîna wî goştê berxê ye hatiye birjandinê, pijandinê û patinê. Peyiv û keser danîn tînen domandinê. Teraq bi dil bi geşî derbaz dibe. Wexta şîvê dibe. Xwarina, xûreka êvarê tê amade kirinê. Yên kom bûyî, yê civandî bihevra/hevre xwarinê dixwine. Karê pêwîstiya xwarinê diqedînin. Ji jinan yekê serê pêçeka lawikê nûbûyî tîne, di hembêza/hemêza xwe da, rûyê wî nîşanê Qantoz didin. Bavê lawik Qantoz demeke kurt, çend demhûran lê dînî-hêre û dibine. Jêra dibêjin “sedema ku hatina te bi derengiyê ket me nav li lawik kiriye. Tu me ji vî awayî de bibexşîne. Me got bira kurrik bênav neyê navandinê.

Dî jî di vê mijarê da nîrx û ezimandin ya te ye. Me navê wî Mehmed daniye.”

Kesên wê derê belav dibine. Dibe dema razanê. Kat dereng bûye. Sibê ewana malan bar dîkin. Ewên koç bikin. Ji bona wê yekê pêdiviya wan bi veyêsandinê û razanê heye. Dikevin nav nivînên xewna. Pal didin. Di nava cîlan da dikevîne xevê. Xeveke /xeweke xweşe bi aramî, kamiranî û bi hîvîya mal barkirina sibe ye.

Sibe dibe, zû radibin. Di tariyê da beriya berbanga sibê da, di şeveqê da radibin. Zû bi zû, mîna guran û şêran pehlewana, bi lez û bez dest bi barkirinê dîkine. Pez û terşên xewra bi rê dixin. Baran li ajalan, heywana û barbiran bar dîkin. Ku hîne sibeye, di honikayiyê da rê bigrin. Koçerî jî cûreyeke jiyana civakî ye. Goranî heyîya xwe, ew jî, ji hêsin û teşan pêk tê. Zagonên xwe hene. Rêzikên nemazetî hene. Ji vana yek jî ev e, ku di vê rewşê da, zarokên ku nikanin bi hêza xwe, bi ningên xwe, xwe bavêne waran û qonaxa nû, vana têne bar kirinê. Vana zarokên 2-7 salî ne. Vana bi cûreyekî taybetî liser bargiran, bergîran, hespan têne şûn/şun kirinê. Van zarokana li hespeke sinc nerm têne barkirin. Barên nerm, an jî nivîn li hespên weha têne bar kirinê. Lehîfekê ji aliyê, hêla para da du qat dîkin. Herdu hêlên lehîfê balîfan didine ber. Ji zaroyan ra cî, li kêlekê da ber palan çê dîkin. Zarokan lingên wana li hêla paş in, serên wana berve pêşîya hespê, bi ser zik didine bicî kirin(şunkirin). Qatê lihîfê yê duyemîn jî para davêne ser piştê vana û tenga duyemîn di ser vanan ra dikişînine. 1-4 zarok bihevra, di ber hev da bi ser zik dirêj kirî têne barkirinê. Diya/dêya zarokan, an jî merivekê dinê serê hevsarê wê/wî hespî dikişîne. Lê zarokên 2(du) salî piçûktir, çuciktir, qiciktir dêyên wana an jî jinekê dinê, li-jî waran wexta ku bi rê bikevin, bi çarşevê li piştê xwe dişidînin û rêve derin û diçin.

Malan bar dîkin. Pê da bi rê dikevin. Qantoz jî mala xwe tev bar dike. Heywanên, barbirên barkirî bi rê dixin. Dor hatiye barkirina zaroyan/zariyan. Zarokên ku heta warên nû, qonaxa armanckirî, nikarin bi peyatî rê biçin, yên ku pêdiviya wana, bi barkirî hene, ewana jî hatine barkirî. Li dawîya her tiştê barkirî, dergûşa ku bi pêçeka xwe va , di leheyfa xwe ya piçûkê da, li cîhekê hatiye parastinê, tê hilanînê. Xwediyê vê çalekiyê dêya dergûşê ye. Ewê biçe dergûş, bi lehêfa wî va, bi çarşevê taybetî pişt bikeb li piştê xwe bi taybetî, bi fesal girêde û bişidîne. Rewî bibe.

Meyrem berve lawikê piçûk, Mehmed’ê qicik, dergûşê pêçekê diçe, ku bi çarşevê pito yê çûk pişt bike. Bi rê keve. Meyrem digihîşe cem qundaxa pito. Xwar dibe. Dest davêje pêçekê. Lê lawik hîne ranekiriye. Qantoz dibêje “Meyrê wî(lawik, pito, Mehmed) negre. Li erdê bihêlîne. Em herin. Koç bin. Ji mera rê girtin pewîst e. Divê em jî mîna yên dinan biçin. Rêya me dûr e. Pewîste ku em bi lez rê bikudînin.” Meyrem dibêje: “Çawa dibe. Wakîno dibe. Gelo tiştê weha dibel!” Qantoz bersîv dide jina xwe, dibêje: “Meyrê min êvarê ew lawik dît. Çaxa ku Kewê ew ravayê min kir, min lê nihêrî. Bal û dêhna xwe dayê. Nişêtê ku di rûyê wî da, di diyariya wî da xweya kirin qet nebaş bûn. Lawik yek mehênî ye jî

hêsînê wî bi min va diyar bû. Ji aliyê min da ew hate dîtin û famkirinê. Di bingeha rikina heyîya wî da erênî nehate dîtinê. Hêsînê wî liser nava bûye. Ew merivekî bêhişê serhevde ye. Ew serhevdeya mezin bûbe jî, ji me ra rûşê ye. Xwezîla, xezîka xweda evê hanê nedana me. Wî li cîh bihêle, em herin. Dereng e. Hewce tuneke ku meriv keda helal bide meriyê ne tawa, ne tişt û ne tu. Tu jî keça mêran e, qîza maqulan e. Ew lawik ji te ra jî, ji resenatiya we ra jî kêmaniye. Xwe ragire. Di şuna wî da kevirekî bavê dilê xwe. Xwe zexm bigre. Bi rê keve, em biçin.”

Şênî, êl û koç bi rê ketine, bi rê dikevîne. Meyrem tiştêkî nabê. Zagona jiyana eşîretî ye. Nîrxên wê teşeya jiyânê werre ne. Rêzîkên wê tîrîkî anînê. Gotina sermîyanê malê, mîrê malê û malbatê, gotina zilam, mîrê jî jînê ra emir e, ferman e. Ji fermanê ra serî danîn, goranî wê tevgerandin ji yêrî dinan ra erk e, peywir e. Weha bûn, ne kêfî ye. Ji bona vê yekê wîcî tûneye. Ewha tevgerandin û bicîh anîn bêvîn e, pêwîst e.

Erê wakîno/werîkîno ye. Pîrs û gotina mîrê mîr ferman e. Mîna wê gotinê tê kirinê. Ji dijê wî ra ray tuneke. Dijê van fermanana tevgerandin çalêkî kirin bêderfet e. Mîna wê gotina te kirine. Sedema wê nayê pîrsîne. Li ser pîrsên wîlo, nîrxên hinan nayên gengeşî û nîqaşe kirin. Meyrema reben, bêçare li hember fermana Qantozê peyayê xwe nikane pel li xwe bixe. Bêdeng emra wî bicîh tîne. Lê xwîn ji dil û ruhê wî diçe, diherike. Lê va xwîn herikandina derva nîne. Bi çavan ji derva nayê xuyakirinê. Herikîn di hundir da ye. Di nava hinavan da ye. Ewe ku derva nişêten wakînoyî tîrî famkirinê, tîrî hestkirin û tîrî hînbûyinê. Xwîn û xemgînî bi hev ra, di dil û ruhê wê da lûf(lêf) didine mîna marekî ku heyîya wî di nav xeterê da baçol dide. Di ser hev ra diqelibe. Bi lûfdan(lêfdan) û qelibandinê baçol dide û rê digre. Dişimite. Di vê şimitandinê da deng dide. Mîna bayê bilindan, çîyan û zozanan dilovîne. Jê gurrînî, gujînî, gurmînî, xirmînî, kalînî, nalinî, qarînî, warînî, behînî tîrî. Di hundirê wê da hewar û gazî ye. Di navenda hest û dilîna wê da, di çavîya ganê wê da bahoz rabiye. Lehî pêkhatiye. Xuşîn û gumun û lem û lem e. di nava vê tewrê da, vî awayî da, xwe ragirtin, lihev mayîn, li pêyan bûyîn egîtî ye.

Xwîn di nava kurahiya/kurayîya dilê wê da, di navenda heyîya nedîtî da, di navenda mêjî û dilê wê da diherike. Dikele. Di ser hev û nav hev da nola gêjîk doş dibe û diqelibe. Hêrifandin di nava xala ganê wê da çê bûye.... Roja oxirîma giran e. Ji vê azmûnê bi rûmetî û serfirazî derketin pêwîst e. Ji bona viyan jî xwînsarî, vac û vên û vîn lazîm e. Pêk kirin û karanîn û xwedî derketina vana pêwîst e. Hoy û mercên giran, dijwar rava bûne. Ji vî awayê dijwar û asê ra liberxwedan wîcî erênî ye. Xwe ragirtin, xwe wenda nekirin ya baştirîn e. Deng nekirin, li xwe dananîn, zagonî ye û rûmetîye. Weha helwest girtin û tevger nîşan dayîn, maqulîya herî mezin e, giraniya tîr e.

Meyrem di nava van mercên giran da jî deng nake. Bi rê dikevîne. Koça êlê bihevra gelek rê diçe, rê digre. Kesên êlê-şênî bi bûyerê dihesine. Lê kesek

bi dengê bilind navandin û nirixandinê naynîne zimanê. Nîqaş û gengeşî çê nabe. Pirs nayê kirinê. Kes bi xweser û xweber napeyive. Kesek xwe berve qise û qezî nake.

Pismamê, kurmamê Qantoz Resul (bavê Hecî Hûsên) bi xweber, bi balkêşîya sunixbûna Meyrem'ê dihesê. Ji pîreka xwe ra dibêje “gelo çima pîreka Qantoz Meyrem rûsar e. di tevgera wê da tenganî û tengasî xwiya dike. Ji bona çî ye! Xencî viya jî dergûşa wê çima pêra/vêra tune! Gereka niha pêçeka, qundaxa Mehmûd li piştê wê girêdayî bibûna. Sedema weha bûnê çiyê!” Pîreka wî, jina wîbersîva wî dide. Ji bona bûyerê ewha dibêje: “Baş e ku te ji min pirsî. Bûyerêkî nedîtî pêkhatîye. Di bûyerê da canêşî heye. Tu bi Qantoz dizanî, zinar e, lat e, kevîr e, hîm e, erd û ezman e. Ruhê wî bi biryarên hûr, kûr û dûr tijî ye. Merivêkî bêhempa ye. Merivê jî rêzê nîne. Merivêkî awarte ye. Kirî, kiryar û kiryarîyên wî jî ne yên mînanî kesanî ne. Qantoz'ê pismamê te, kurmamê me bi wî awa û sedemê lawîk li waran hiştiye. Dergûş avêtiye.”

Resûl (Resûl Axa), bi lez û bez xwe digihîne cem qantoz. Dibê: “Qantoz, pismamê min ewha, weha nabe. Va çî kare te kiriye. Te çawa bi wî awayî biryar daye. Va vên vîn te, semaxa te çawa zexm e. Gelo dil, kezêb û dilîna te çawa, bi çî fesilê, te gihande vê kiryarê. Dil, mêjî û kesayetiya te bi çî hêsinî hatiye çêkirinê û edilandinê. Nayê hînbûyinê. Meriv heyîr, matmayî, mehtel û şaşmayî dimîne. Va yeka ku ji te berdar bûye, sadir bûye dînitî ye, an jî awarteyîyek însanetiya te ye. Dibê taybetiyeke neyî û şexsiyeta te be. Tu hesin î, kewîr î, dimdim î an jî pola yî! Eger va biryar û kiryara te, çalekiya te afirandiyê bêtewşî, bêhişî, nemerovî û xeletî û çewtiyeke nedîtî nebe, mîranî û pisporiyeke pirr girîng e. Kesan tiştêkî bi vî awayî nebihîstiye. Vê biryara te ya bêdeng, bêhêrs, bêkesir û bi xwînsarî zik, dil, hiş û mêjiyê min hejandiye. Di heyîya min da birûskan vedaye. Ruhê min lihev ket, gullebaran bûye. Hejandin di can û ruhê min da pêk hatiye. Ez nîzanim bibêjim çî. Lêbelê dîsa jî zarokê dijwar û giran hatiye ser ruhê min û millên min. Bûyera te ewê dûrra têkeve kêşê, mêzînê û pîv û pîvanê. Lê niha, vê demê, vê gavê ez ji te rica dikim, tîka dikim, pêşniyaz dikim me neşikîne. Ez û em, şşênî, lêzim, qewm, azbet û malbat bi tevayî zêde zêde xemgîn bûne. Bila îzna te be hinek biçin dergûş bigrin û bînine. Bila werînine. Xwedê li xêrê bigerîne. Hela dawîya vê yekê dube/dibe çî. Jîyan û kat, zeman, dem bi çî awayî, cûreyî nirixandinê tîne navendê. Emên tev di rokê da, rojekê da nemirin, girnebine. Yên ku bimirin ew jixwe dimirin. Ema yên ku bimînin, ewên bi çavên xwena encam û dawîya vê biryarê, nirixandinê, kiryarî û bûyerê bibînine. Yanê di nava pêvajokê da, demeke dirêj û dûr da ewê were çavandin û famandinê. Van tiştê hanê heye û heta niha, îro, îroyî di nava me da nehatiye dîtin û bihîstinê. Eger weka te pêk were, tu yê bibî lehengê, egîtê, mêrxasê, gernasê, merivnasê, pisporê giranê nedîtîyê me, regeza me û eşîreta me. Heta evana di nava qada me bitenê jî namîne. Ewê li welatê me bi balkêşîyeke fireh deng bide. Bibe nirixandineke dîrokî. Bibe embazeke sereke. Bibe pîvana pisporiya vîc û vên û erênîya semaxê. Ewê bibe mijara nîrx û nîqaşên serek û zana û zanyariyên

civakê. Hetta ewê zanyariya dîrokî da bibe bûyereke balkêşa bingehîne. Ewê navê te bibe, navekî dîrokî yê bêemsal û bêpîvan. Wê tawê. Tu yê bibî sedem û çaviya rûsipîti û şanazîkirina me.

Lê dîsa jî ez, em dixwazin bila lawik bînin û werînin. Dergûş hîne şûtiye, ne berriye, berxê şîrmij e, di kozê da ye. Nayê zanîn. Hinê zû ye. Ji niha ve nîrxandina wî nerast e. Hêsinê wî naye zanînê, perçav nîne. Ji nîrxandineke bi ewletî govanên penî û nerbaran hîne li navendê tu nîne. Werra nabe. Ev bûyer were bihîstinê, bideng bikeve, xelk dê me bi ava gû bişo. Eman di nava însanan da, kesen da emê şermezar, fedîkar, hestûxwar bûbin/buwin. Li hember awir û gotinên xelkê emê bêbersiv û rûreş bibin û bimînin.”

Qantoz heyane ku Resûl Axa'yê kurrmamê wî dawiyê li qisedana xwe tîne, li wî guhdarî dike. Dawiyê da jî gotina xwe bi kurtayî dibêje: “Lawap çawa ku te jî anî ziman, lêvandin û zarandinê, min bêhêrs ûbêşik ew nîrxandina nêrbarankirîye, ‘berxê çê di kozê da bellûye’. Min bawerî anî ku ew lawik xêvik e, serhevde ye, rûreşî ye. Tuneyiya wî hîn baştir e. Heyîya wî bêxêr e, tuneyiya wî hîn zêde bixêr e. An jî bi gotineka dinê, tuneyiya wî ji heyîya wî çêtir e. Tuneyî û tune kirinawî hîn baş e. Ku hûn bi min bihêlin ya rast ew e, ku min kirîye. Lê hûn bi min nahêlin. Hûn dizanin. Ewê dûrra diyar bibe. Min sedema çalekiyê ji Meyrem’a bûka te ra gotiye.”

Kalê Resûl gazî li du heb xortên zîrek dike. Wana li du heb hespê kehêlê bizîn siwar/siyar dike. Ji wana ra dibêje :” bi lez û bez, bi rikêb herin. Biçin şûna waran. Şalê hîne ajalên, heywanên dirinde, huliyan, guran, hirçan, berazan .... tîfal nexwarine. Xwe bigihînin û werînin. Her du siyar bi lez û bezeke xurt bi karanîna hêza hespên mîna ba di demeke kurt da xwe digihînin şûna waran. Qasî 8-10 km rê digrine. Ji- li waran hiştina lawik û hetanî siwar dîsa xwe digihîninê bi kêmanî 2(du) seet derbaz bûne. Dema ku herdu xort digihînin şûna waran, dibînin ku komek huli/qertel li dora pêçekê kom bûne. Nêçîra wana lê hatiye. Hewlê didine xwe ku lawik bixwun. Tîfalê bêhêrî di nava xeterek mezin da ye. Li xwarina wî diqaqîjin. Xwe davênê ku nikulê/nikilê xwe lêxin. Lawik wê gavê digrî/digîre, sewtê derdixe, diqarre û diwarre û diçîke. Xwezayiya jîndariyê bêse-max, bêvîn û bêvên xwe diparêze. Gan, ganî goranî zagona xweristiyê parêzeriya xwe dike. Xortên suwar ku bi rikêb digihîne û diqîrin. Huli radibin. Pel didin, difirin. Xort pêçekê digrin û bi zengûyan digihîne koçan, malan. Lawik didine diya/dêya wî. Rehet dibin. Însan bi tevayî aram dibin. Ji aliyê mirin û telefûyîna dergûşê da nerm dibin. Sivik dibin. Şik û xeter ji ruh, dil, zik û mêjiyê wan derdikeve. Van tiştina, van neyîniyanan ji wanan dîr dikevin. Tev bihevra bihn, bêhn fereh dibin. Hela dêya Mehmûd ji her kesekî zêdetir kêfxweş dibe. Werkîno bûn, weha bûn, wer bûn, werre bûn, werganî bûn bêşik e. Lê kiryarê bûyerê, Qantoz weqas bi xwe bawere, ji bona vê yekê kêfa wî xweş nabe. Pîrr û pîrr bêkêf dibe. Rû û ruhê wî tîrş dibe. Diqurmiçe/qermiçe. Gonê wî xirab dibe. Heyîya wî dicive hev. Nermiya wî şûna xwe dide peht bûnê. Ew bi nîrxên xwe, bi hiş û dêhna xwe, bi pêşdîtina xwe pîrr zêde bawer e. Ewletiya wî bi wî heye.

Ji bona vê yekê di nava şênî û êlê da xencî Qantoz kes bi tevayî, bi giştî kamiran bûn, bûbûn.

Va bûyera hanê zêde bandûrê/bandorê dide ser ruh, hiş û mêjiyê insan. Van kesana bi wî awayê bi tevayî şaşamayî, heyirmayî, matmayî û xafmayî dimînin. Çima ku heyânî wê rojê bûyereke bi wî cûreyî hayîdar nebûne, pê nehesyane. Tişteki weha nehatiye serê wana û lê rast nehatine. Di nav jiyana wan da, tişteki bi wî şeweyî rast nehatine û va yeka nebihîstine. Van rojan da mijara peyîva merivan bi tevayî, bi awayekê tîr liser vê yeka hanê tê domandinê. Her kesek cuda cuda ji xwe û yên dinê dipirse. Gelo va yeka hanê çîye û çî tawa ye. Sedema, mebesta, armanca vê çalekiya Qantoz ewê çawa bê nîrxandin û şirovekirin. Mêrekî nola Qantoz zêde bihiş, hişyar, şiyar, zîrek û xwînsar, va bûyera balkêş çawa afirand, pêk anî. Bi derfetên penî û nêrbaran, tiştên neyênî ji wî camêrî nayêne şik kirinê. Gelo goranî gotina wî nasandineke, navandineke, pisporiyeke, nîrxandineke ji bona insan, kes, hela ji bona tîfalekî yêk heyvî/mehênî, dergûşekî, pêçekêkkê di dîroka mirovahiyê da, kesayetiyê da hatiye dîtinê. Vê nîrxandina di nava demeke dûr da, dirêj da encama/dawiya erênî daye, nedaye!

Ji wana hinek dibêjin, gotina me ji mirovê me Qantoz ra tune. Lê hişê me vê çalekî û biryara wî jî nagre. Mêzîna ruh û dilê me, vê giraniyê, vê teqilê nawezîne. Hunermendiya me û darezandina me, ji vê yeka ra kêmtê. Hinek dibêjin dibe ku, va peyayê me yê ceribandî di nava çewtî û xeletiyekê da ye. Dibe ku ewjî di nava helwestekî nerast da be. Hinek, beşek dibêjin, di biryara vî ciwanmêrî da fêrbûneka giran û berçav heye. Lê ewê di nava herikandina jiyana da xwe bi me bide pejirandin û hejibandî. Ji wana hinek dibêjin Qantoz xerîfî(xurîfî ye) ye. Va yeka nişêtên wê yekê ne. Lê hinek dibêjin Qantoz peyayê aqilmend e, ruh bilind edil qewîn e û mêjî berz e. Ne gengaza ku ew tiştê xeletî bike û biryara çewt bîne holê. Ji sedî ra sed ewê ravayê me û insanetiyê bike.

Bûyer pêl dide. Mîna avê diherike. Mîna kesan diferrike. Weka dar û giyayê biharê şax davêje. Lem dide. Dorhêl û çaralî deng davêje. Li dorhêlên xwe weka zengil deng cîngînê rava dike. Dikeve navenda peyîva, ponijandina kesan. Dibe mijara yekemîn. Li ser heyîya wê bûyerê, amaca bûyina wê, kiryarê wê, şaxsiyeta wî, dîmenê bûyerê û kiryarê wê, cûr bi cûr û bi cûdatî nîrx û guftugo tê kirinê. Bûyer li herêmê û herêman tê bihîstinê. Dibe mijara peyîva kesan û civatan. Li derveyî eşîretê de jî, di vê çarçovê da nîrxandin dibin. Lê bi goranî naveroka bûyerê, ewê dawîya wê, di nava pêvajoya jiyana de, bi semax were çavandinê. Wekî rê û fesal tune. Naveroka bûyerê bi xwezayî ewha rê, rêgez û bingeînê nîşan dide. Rastî û xeletiya bûyerê, ewê di nava kateka fereg û dirêj da, bi xwederî xwe bi merivan bide pejirandin.

Li jorê jî hate lêvandin. Jiyan diherike, Mehmûd her diçe mezzin dibe. Weha bûn zagona xwerûyî û jîndarî ye. Her diçe Mehmûd tê çavandinê. Hela ewê çawa bibe! Lê her diçe, dem dibûhure, darbaz dibe, gotina bavê wî Hesen

Qontaz tède xuya dike. Di hêwirandina wî da nirxa Qontaz her diçe berçav dibe. Gotina wî bi naveroka xwe va tîr dibe. Mehmûd rewş û bedeneke vala ye, pûç e. ruh, hiş û mêjiyê wî, berdariya merivekî pirr kêr mên-merî jî diyar nake. Mehmûd dibe merivekî pirr kêrhiş, bi rastî bêhiş û bêkêr. Navê wî goranî huner û marîfet û tevger û tîmşeta wî tê lêkirin. Mehmûdê avtî-avêtî, serhevde, Mehmûdê xêvik, bûmik, nezan û bêqoqe. Bi kurtayî Mehmûdê merivê netîşt, netewa û netu.

Di nava komelê de, civakê de, gel de Mehmûd bi tenê wakîno nebûye. Yên wilo, yên mîna wî pirr bûne. Lê cûdatiya Mehmûd ew bûye, ku ji aliyê bavê wî de, di serî da, di piçûktiya wî da, çawan bûna wî hatibûye nixirandinê.

Yên nola, mîna, weka, fena wî netûyî wisa zêde bûne ku, ji keriyên, ji birrên pezan pirrtir bûne. Lê dîsa jî, ji gewriyan hatine hesibandînê. Sermiyanên malan bûne. Ji yê wek vana ra gotine “Ew e ku jin pê sitewr namînin”

Mehmûd salên wî derbaz bûye jî, bi xwe neçûye leşkeriyê. Ji wî alî da revok maye. Lê rojekê ji aliyê karbidestên Dewleta Alî Osmanî da hatiye pêgirtinê. Birine leşkeriyê. Rastê Yemenê û Sûûdî Erebaştanê kirine. Heft(7) salan li wê derê, li Mekke û Medîne leşkerî kiriyê. Neferiya Dewleta Osmaniyan qedandiyê. Hatiye malê. Ji bona wê yekê navê wî bûye Hecî Mehmûd. Hecî 70-80 ê salî bûye. Hinê temen payan bûye, miriyê. Çûye ser dilovaniya xwe. Lê heya roja mirina xwe jî, ji nirxa bavê xwe nexericiye. “Bi gotina bavê xwe ra dilsoz(sadiq) maye.” Mehmûdê gêj, gêjik, gêjo, diltal, dilvala, çav vekiriyê ruh kor, nermo, nermoyê ne çêyî ne jî xirabî ji dest nehatî, bêbiryar, bêarmanc û mebest, bêvîn û bêpêşnûma.

Di nava gel de Mehmûd bûye pîva kesên bêrûmet û bêqedr û bêqîmet. Bûye mînaka, wezîna meriyê sivik, jar, safik, qerpok û her dem û her roj pê yêk. Wexta ku ji merivekî tîstekî birûmet, biberdarî, awayekî erênî pêk nehatiye werra gotine; “ewa jî yekî fena Mehmûdê gêjo ye.”

Mehmûd werre bûye. Gelo yên ku ji tovê wî pêk hatine ewana çawa bûne. Hêsinê wanan çawa dîmên û teşe şanî dane. Tê zanînê, yên ku ji tovê wî pêk hatine, ji nemazetiya wî, ji taybetiya wî qet nexericîne. Ji kalên xwe ra ‘xiyanet û bêterbiyetî’ nekirine. Zarokên wî, neviyên wî, zêçên neviyên wî û neviçirkên wî bi tevayî di rêya wî da, tevger û tîmşeta wî şanî dane.

Gelo Mehmûd weha bûye. Lê zarokên Qantoz yên dinê, ku nebûne mijara avêtinê çawa bûne! pêwîste bi kurtayî em wana jî goranî gotinan bidine nasandinê. Ku di wan yekî da jî rewşên mîna Hecî Mehmûdê xêvik hebin tê zanîn, ku bûyera hanê rasthatin bûye.

Nasberî, nasandarî hunerweriya Qantoz bûye. Însan û însanetiyeke naverok berz û parasdariya/parastvaniya wê, karê Qantoz bûye. Di xwezayîtiya wî merivî da weha bûn û wilo bûn hebûye. Va yeka ji wî ra erk û peywîra xwedêrî biye. Ew camêr bi wî awayî hatiye nasîn, nasandin û zanîn.

Pêwîste ku zarokên wî yên ku nehatine avêtin jî, bêne zanîn. Ew jî werine

fam kirinê. Rewş û tewra heyîya wanana jî were holê. Wêneya heyîya wanana şanî bibe, diyar bibe. Divêtin heye ku ji hêla nêrbaranî û nenêrbaranî da, wêne û dîmena heyîya wana were nasandin û çavandinê. Ku nava wanana da yê nola 'avî' hebin, dema ku Qantoz, bi zanîn û nîrxên ewletî û zelal ew neavêtiye. Di pîsporiya wî da şik heye. Rawêja wî bêbinyad bûye. Ji bona vê yekê bi kurtayîzayên(za: ewlad) wî yên dinê bêne nasandin û navandin.

Kurrê Qantoz Zilfî merivekî xwedî biryar bûye. Vîc û vîna xwe bikar anîye. Zîrek û şiyar bûye. Merivekî xwedî mêjîyekî erênî biye. Mêjîyê xwe şixulandiye û bikaraniye. Mêjîyê xwe binyada heyîya xwe hesibandiye. Huner û marîfeta kesan bi mêjîyê wana pîvandiye û nîqirandiye. Tim û tim mejîyê xwe xebitandiye. Ji bona mêjî xebitandinê hewl daye. Binaxa şexsiyet û mêranî û hêza wî mêjî şixulandina wî bûye. Di nava der û dora xwe da xwedî qîmet û rûmet bûye. Di qada pêwendiyên civakî da giraniya şexsiyata wî hebiye. Ne mafên kesan xwariye, ne jî mafên xwe bi kesan daye xwarinê. Jiyana wî, bi destdariya wî da bûye. Mirovê ku di nava civatê da, civatan da, qezî kirina wî hatiye guhdarî kirinê bûye.

Wî jî fena bawê xwe nîrxandineke dîrokî pêk aniye. Ji Çar heb lawên wîna yekî gotiye "bila bavê min keça bêvanan ji min ra bixwaze." Dema ku ji wî ra weha gotin e, heyîr nemaye, lê xwe eşandiye. Gotiye: "xwezîla werre negotana. Xwezîka di vê daxwaziyê da nehata dîtîne. Va xwasteka ji min nekîrana. Ew lawê min, ji her kesî pirrtir û zêdetir wêrek e, lêbelê pirr zêde kêmhîş e. Bêkakatiya bêqoqe ye. Bêmejî ye. Ji bona vê yekê jî wêrekiya wî bihovîtî ye. Malbata wê qîzîkê jî, ji hêla hiş û hişyariyê da bêbinyad e. Ez di wê baweriyê da me ku, evana bihevra werine zewicandinê, zayên, zarokên, zêçên ku ji wan bibin, ewê weqas bêhiş bin ku neyêne nava civakan. Ewên ji bo çûyîna nava civîn û civakan û civatan ra hêzê di xwe da nebînin. Ji wî ra bêjin bila dev ji wê berde. Ji henekên cûda daxwazî bike. Ezê ji wî ra bixwazim." Xortê serhişk û kêmhîş liser gotina xwe sekiniye. Bi daxwazî û biryara xwe va zeliqiye. Nermbûn û vezelîn û vezelandin têda çê nebûye. Bavê wî mecbur maye ku jêra ew keça xwestiye. Lê gotiye: "Ez dimirim, hûnê bimînin. Bi îzin û hêza xwedê nîrxandina min pûç dibe. Lêbelê ku fena min nebû, hûnê bizanibin ku ez kurrê bavê xwe nînim. Wê tawê, hûnê bawer bikin ku ez jî 'yê', ji libat û lebatê bavê xwe yê zayendî nînim. Ez kurrê bavê qantoz nînim. Ez ji piştî wî nînim. Ez xilim."

Mecbur maye ku ew qîzîk ji wî ra xwestiye. Gotina wî bicîh aniye. Lê pêvajoya jiyanê da, dema dirêj da, gotina wî jî şuna xwe girtiye. Wê şaxê da, di wî alî da kesên zîrek, bihiş û bimêjî, kesên zana,... nehatine dîtîne. Ew kesana bi tevayî vala bûne. merivên bêkêr yên kêmhîş, dîn bûne. ji fikir û ramanên, mebestên fireh, yên kesayetiyê, yên pêşdîtîne fam nekirine. Merivên piçûk bûne. Ji tiştên piçûk fam kirine. Bi xwe piçûk bûne. Ji bona wê yekê tim hevalên merivên piçûk, yên netîşt û netu(sifir) bûne. Pêşdîtin ji wana dûr bûye. Weha bûn hatiye çavandinê. Bi çavên her kesekî va dawîya hatiye dîtine,... Bi wî awayî nîrx û pîrsa wî jî, weka ya bavê wî ji şun va berçav bûye.

Kurrê wî Edo merivekî pirr şuxulkar bûye. Qet vala nesekiniye. Bi berdârî kar kiriye. Qala tiştên vala nekiriye. Tiştên ku ji jiyana erîni ra berjewendî tune bûye, tu caran bi wan tiştana emel nekiriye. Ji forte û derewan pirr dûr sekiniye. Nola bavê xwe ji şotikiyê, lêbatiyê, rûnkariyê, çaplûsiyê û sîqal kirinê xwî kiriye(aciz bûye). Merivên ku van tiştan, timtêlan têda pêra hebûne, ji wana hez nekiriye û rêzdarî ji wana ra nîşan nedaye. Ji mirovên zîrek, hişyar, biraman, bimebest, bipêşnûma, afirandêr û berdar ra têkiliyên xwe domandiye, pirr ji wan hezkiriye. Bi merivên hweha ra pêwendiyên xwe xurt kirine, qewîn kirine. Pirr zêr, pere û pez komandine. Tiştên penî, nêrbaran bûne mijara fikir, bîr, bawerî û nirixandina wî. Tiştên nedîtîyên, nexuyayên ku her kesî pê bawer kiriye, tu caran bi wan tiştana û yên ku bi vana bawer û emel dikin, ji wana dûr maye. Eva rêzikeka jiyana wî bûye. Ji berradanên vala zêde aciz bûye. Ji şeran, kuştinê, nijdevaniyê talanan, tertelan, diziyê, ... hwd. qet hez nekiriye. Karê wî da keda helal, hesab, mezîn, pîv, pîvan, berdârî û domdarî bingeş hatiye ecibandinê. Kêm qise kiriye. Zêde kar kiriye û xebitiye. Zêde dewlemend bûye. Di nava vê dewlemendiye da merivên wî pirr pê ketine. Rû dane ser. Gotine: “Apo tu dewlemendî, salên te jî mezinin, biçê hecê.” Vê yekê bisalan ji wî ra gotine, deng nekiriye. Lê rojekê dîsa gotine. Pêwîst maye û bersîva wanan daye. Gotiye: “hûn ji bona çî rû didine ser min! Ez qasê we jî nizanim, çî rind e, çî baş e, çî pêwîst e, çî nepêwîst e, çî bixêr e, çî bêxêr e, çî tijeyî, çî valayî, çî erîni ye, çî neyîni ye! Çûyina hecê ji min ra pêwîst nîne. Heca min ew e, ku şuxulîme. Bi keda xwe ya helal dewlemend bûme. Ez û malbata xwe pê jiyana xwe didomînine. Em hewceyê kesan nînin. Ji viya zêdetir heca min tu nîne. Rû medine ser min. Ezê şora xwe ya dawiyê ji we ra bêjim. Hec(kabe) were perrê, hêşiyê, sînorê gund, heta were Kaniya Kurdan(di nav sînorê gund da navê cîhkî ye, 700 mîtro ji navenda gund dûr e.) jî, dîsa jî ez naçîme hecê. Bi salan e, we çî qeda û belayê xwe li min daye. We rû avêtiye ser min. Qey ez qasî we jî nizanim!”

Kurrê wî Meho Gurrî jî merivekî pirr zêde şên bûye. Bi espîrî, bi henek û xweşteraq bûye. Ciyê ku Meho'yê rûgeş lê hebûye, li wirê heznîti. Kederî û xemgînî tune bûye. Derew, dek, dolav, xapandin, dubare, xeletî û berjewendperestî li ba wî tune bûye. Apê Meho peyakî pirr zêde dilgerm û rûgerm bûye. Merivên herêmê yên mezin, piçûk, mêr, jin, xizm, nexizm kesên ku ji Apê Meho hez nekirya tune bûye.

Keça, qîza wî Rehan li ba Resûl'ê Hacî Mûsa bûye. Pîrekek hakimê mala xwe biye. Jineke jêhatî, bixebat û binamûs biye. Navmalak û qise gerrak nebiye. Fesad, tevdan û qirqirok nebûye. Diz û qew nebûye. Mêre wê Resûl jî tevî birayê wê Mehmûd'ê avtî bi leşkerî şandine Erebaştanê. Lê li wê derê li cîhekî nebûne. Heft salan şûnda Mehmûd hatiye. Ew nehatiye.

Erê, bûyera Qantoz, lawê xwe avêtiye weha ye. Va yeka hanê çîrok nîne. Bûyera bûyî ye. Di welatê me da merivên awha hebûne. Lê va yeka bi tenê nebûye. Hinek hebûne. Ji xwe va merivan, merivên bi hêsinê xwe va awarte bûne, vanê hanê ji rêzê nînin. Van merivên dîrokî ne. Dîrok bi merivên awarate

tê avakirinê. Tê naverok kirinê, naverok dewlemend kirinê. Tê watedar kirinê.

Van tiştana bûne, hatine dîtinê. Bi valayî neêotîne “berxê çê di kozê de diyar e. Mêr mêran nas dikin. Merî meriyan dinasin. Zarokên ku tişt têde hebin, ji bîniyê wî/wê ra kifşeye. Çav û rûyê kesane neynika hundirê kesane e. ...” Lê mixabin em neviyên wan xweşmêran in, merivan in, lê goranî wan nînin. Ji bona wê yekê ye, ku jiyana me, di nava tenganiyên giran da têtê domandinê.

Lêbelê dîsa ji bêhêvîti helwesteke nebaş e. pêwîste ku em bi ruh û can, bi kûrayiya hundirê xwe va hewlê bi xwe bidin. Dî nava ruh, dil, hest û mêjiyê xwe da agirê coşiyê, geşiyê vêxin. Pirr bîponijîn, baş bifikrin. Bi ruh û canê xwe va, xwe ji cûdatiyê ra, ji cihêbûnê ra, ji pêşda çûnê ra, ji armanc û mebestên rastî û bi rewac ra, ji encam girtina dîrokî ya erînî û nirxên zaniyarî, bîrewerî û nûjenî ra, xwe heleste/eleste û amade bikin. Pêwîste ku em mêjiyê xwe bikar bînin. Heyîya xwe, bi dîlfirehî û hestên camidî, fikrên zaniyarî û bîreweriya erênî ra girê bidin. Em xwe ji jiyana xwe ya şexsî û civakî bihevra berpirsyar bizanibin. Di vî alî da am xwe erkdar bihesibînin. Goranî derfet û gengazên me yên ku hene, em vê pirsyariyê bikar bînin. .... Ku di vê hêlê de em hewlê nedine xwe, ruhên wan kalik û pîrekên me, di gornên wana da diêşin û ji kerban hestiyên wan dişikin. Van hestiyên ji kerban ji qaran, ji hêrsan dihêrifin, dimeşin, bi qîrcinî û xirtinî hûr dibin. Ewana mirine. Lê ruhê wana li me dinêrin. Ku em goranî naveroka ruhê wana helwestê nîşan nedin, ew qet me nabaxşînin.

Dema ku meriv hûr û kûr û dûr li bûyerê binihêre, zêde girîngî xuya dike. Heta dema ku meriv liser dîmenên bûyerê hûranînê bikê, bûye dîrokî xuya dike. Zêdetir di qada zaniyarî ya ruhnasî de embazeke pirr balkêş e. Gelo di dîroka kesayetiye da çend heb bûyerên ewha hatine pêk hatinê. Cûreyekî pisporiya wakîno hatiye dîtinê!

Tiştên giran, giranbûha, yên tewrinde, di demeke kurt de nayin hînbûyin. Ji kesane, rewşan, tewşan, tewran, ji hinek helwest û amacan, sedeman, mebestan ji hinek encaman, gotinan, pêşgotinan, nirxan û pêşdîtinan dereng tîne famkirinê, fêrbûn û hînbûyinê. Goranî naveroka van afirandinana, nasandin û navandina van mijarana demandin û tewirandin cûdatiyê tînin holê. Hinek jê hene ji sed-salan şunda pêda pêda tîne famkirinê, fam kirine. Ew jî dîsa her kesek ji vana hayîdar nabin. Hinek ji kesên zana, zaniyar, afirandêr fêr dibin û hîn dibin.

ŞERÊ QÎRÊ BIŞÊRIYÊ

Sakir Epözdemir

Şerê Filîtê Quto û Mamê Elê Etmanekî û Rewşa Hinêk Kesan

Ev nivîsar ji du beşan pêk tê. Beşa yekemin li ser şerê Flîtê Qûto û Mamê Elê Etmanekî ye. Beşa duyemîn jî liser rewşa hinek kesan e.

Çiroka Şer

Eşîra Etmankan, hazirîya xwe dikin, tedbîra xwe distînin û nêzê 100-150 hêstir ⁽¹⁾ û ga ⁽²⁾ bardikin û berê xwe didine oxirê, piştî xwe didine felekê. Karwanê Etmanekîyan karwanêk giran e. 60/70 mêrên çekhilgirtî di bin serekîya Mamê Elê ⁽³⁾ de di rêwîtiya karwan da cîyên xwe girtine.

Barên wan xwê ye. Xweya kara ne ⁽⁴⁾ Karê xwê li dor û berê vê eşîrê hêj ji di kar da ye. Wek Basleys, Silhê û Milefan ⁽⁵⁾ Karwan bi tenzîm û tedbir dike vê rê. Rêya wan di ser Xerzan da diborê. Ji bo kû herin deşta Batmanê, dive Babosî, û Bişêrîyê li pişt xwe bihêlin. Divê li sê eşîran biqelibin. Ev eşîr Babosî, Pencinari û Reşkotî ne. Karwan di ser Babosîyê da derbaz dibê; ji Xerzan diborê û dighê Bişêrîyê-hrêma Reşkotan- û di serê Qireyê Bişêrîyê da diqulibê deşta Batmanê. Ev rê û mesafe ji karwanêk giran ra sê qonax in. Her qonaxêk nîv roj e. Rojêk û nîv encax karine herin deşta Batmanê, gundê Bilêderê.

Etmanekî, xweya xwe li deşta Batmanê, li daora gundê Bilêderê digorînin. Guhertin taqas e. Taqas di dan û standinê da heya îro jî li welatê me heye. Niha îdî ne bi hêstiran, lê bi qamyonan, pîvaz, hinar, tirî, temetêz û fêkî û zerezewatên curbecur bar dikin, dibin Blanixê, deşta Mûşê wan deran bi genim diguhêrin. Ev guhertin "taqas" hê jî welatê me, ji Geliyê Bedlîsê, dora Bayîkan û Hîzan ranebûye.

Piştî kû xweya xwe digorînin, hemî li Bilêderê kom dibin û bi rêk û pêk baran bardikin û berê xwe didin welatê xwe. Divê dîsa di ser Reşkotan da derbaz bibin. Karwan ji Bilêderê bar dike, di gundê Badarêşê da tê li ser kaniya serê qirê, Kanîya Badereşê datîne. Herçend, navbera gundê Bilêderê û Kaniya Badereşê hewçend ji hev dûr nine, lê karwan pir boş û giran e û di nav karwan da gayên barkirî hene, ji ber wê karwan bi giranî dimeşê.

Dan û standin, taqaskirin û guhertin havîna dest pê dikin. Divê bêder bîn bêderkirin, xwêya karan derkevê, heya germî destpê neke, ne genîm zer dibin û ne xwê bi ser avê dikevin. Dinya germ e. Genîm dirûne û beyderan hilanîn e, Pûş heşk bûye û dinya dikelê. Karwan kû li ser kaniya Badereşê bîna xwe nede, divê xwe bighîne Awîskê. Belê di vê germê da û bi van dawarên binbar, ne mimkine. Jî ber vê, qonaxê wan ê xweza û normal ev der e.

Filîtê Quto, li vê derê, li ser Kanîya Badereşê hatiye pêşîya karwan. Filît li vir li Etmanekîyan qewmandiye. Filîtê Quto, baca rê kirîye hicet û bazinera mi-

lê Mamê xwestiye. Mamê Elê vê daxwazê nepijirandiye. Gotîye: "di ûrf û adetên eşîran da kes tivinga milê kesî ji ber baca rê nexwestîye û nayê xwestin. Ev daxwaz, daxwaza çavsorîti û xezebê ye. Çavê te li xwurtîyê ye. Te niyeta xwe xira kirîye kû tû me li derê mala xwe rezîl bikî. Were waha neke, te baca rê divê, emê baca te bidin. Em zêde jî bidin. Ti kîjan hêztir divê bi barê wê va ji xwe ra bigre bibe. Te divê bila hêztira pêşî û paşî em bidin Bela xwe ji me veke. "Mamê, rêya xwedê û ya camêrîyê ji ber Filît dibirê. Filît dibê" -Ev erd e û ew asîman e, ezê îro wê bazinzerê ji milê te bînim xwarê. Tû bazinzerê didî bide, tû nadî ezê bi darê zorê ji te bîstînim.."Mamê, mêze dike kû Filît dest ji pîsera wî bernade, mecbûr dibî, wî dawetê şerê yek dû -şerê tene tenê-dike. Dibê "Ez û tû, xwedê da kî, bila bazinzer ya wî bî. "Li gora gotina gotîyan kû li nav herêma Etmanîyan tê gotin, dibên xwîda giranbî derba pêşîn Filît berdaye Mamê, lê derb ji Mamê negirtîye. Herdû jî siwar in. Mamê, swarê meîna şînboz e. Mamê, bazinzerê ji milê xwe tîne xwar û derbêk berdide bejna Filît. Filît ji ser hespê tê xwar.

Ev minaqeşa Filît û Mamê qederêk domkirîye di vê navê ra çend siwarên Reşkotan bi telbeyî Filît va tîne, heya kû ev siwar tîne ser kanîyê. Etmanekî baran bar kirine û bi rê ketine. Dibên piştî kû Filît hat kuştin, Mamê deng li ber û pismaman dike dibê: "Bilezînin, baran barkin kû hêj hewara Reşkotan negihajîye me. "Etmakî baran bar dikin û bi rê dikevin. Ga'yê yekî devê xwe dixwe nava delavê avê av dixwe. Hevalekê wî deng lê dike dibê" ,Kuro niha ne weqatê wê ye, kû tû ga av didî. Bajo em herin: "Evê xweyê ga waha lê dizivîrîne: "Bi sê qesemê navê xwedê min devê ga ji avê dernexist û min nelezand. Hema Rebê Alemê roja enzeli çî li enîya me nîvsandiye wê emê bibînin."

Etmanekî, hemî çekdar in. Çekê wê demê şeşxane ne. Bi barûd û paçik û bistikan dixebitin. Him karwanê xwe dajon û him xwe ji hewara Reşkotan diparêzin. Zûvaye kû hewar gihaye Reşkotan û qirpên bi wan gundên dormedor ketîye. Etmanekî bi vê rewşê tê dighê Awîskê. Awîsk û Badereş çend kîlometro ji hev dûrin. Li awîskê Reşkotî li wana tîne hev. Hinêk dibên kû karwanî derketine serê banêk û hin dibên kû baran avêtine, ji bo xwe kirine çeper û xwe dane ber baren zad û heya kû barûda wan heyî, nehiştine Reşkotî nêzîkî li wan bikin. Ew rojêk bi nav nîşan e. Roja berxşûştinê ye. Gundîyên Reşkotan, bi File, Misilman û Ezîdîyan va hemî li devê çemê Bişêrîyê ne, li Awîskê berxan dişon.

Piştî kû Barûda karwanîyan diqedê, karwanî dimînin li hêvîya însafa Reşkotîyan. Misilman, File û Ezîdî bi hev ra li wan tîne hev. Sê kes di bin cendekan da sax difilitin. Wekî di hemî tîne qetilkirin.

Ev hersê kesên kû nîvkuştî canê xwe xilaz dikin, xwe bi şev berdidin devê çemê Bişêrîyê, dev çem bi bakur va hevraz dibin û li hindava Bajarxirab-Bajarê Qedîmîyê Erzenê- dikevîne erdê Xerzan. Ev hersê kes bi saxî xwe dighêjînin nav eşîrê û tîne herêma Bayîkan. Navên van sê kesan waha ye: 1- Resûlê Şênî (ji Mala Xizê ye), 2- Silêmanê Têlo (ji Mala Seydê ye), 3- Resûlê Belik (ji Mala Emê). Resûlê Şênî, li gundê min Minarê binecî bû. Ez hê biçûk bûm qala wî dikiran û

hemî kesî wî dîtîbû, vê çîrokê ji devê wî guhdarî kiribû. Melûmatên kû min girtine, hemî wek gotinên van kesên in, kû bi Resûlê Şênî yê birayê Emoyê Şênî, kû mala wan li Dêrkfîfa Minar bû, wek van melûmatan e. Li gor gotina Resûl, Mamê Elê berîya pismaman tê kuştin. Kuştina wî, morala wan dişkênê, barûda wan qedîyaye û heya ji wan hatiye, li welatê xerîbîyê li ber xwe dane. Belê kuştina axayê wan, piştî wan şikandîye.

Ji xeyrê van sê kesên meîna Mamê jî sax felitîye û çewan kû siwarê wê hatiye kuştin, bi lez û bez, xar kirîye di roja xwe da nêzîkê 30 km. rê standîye, bi zî-nê xwe yê vala ve û bi xwîn û xwîdan xwe gihandîye nava eşîrê. Wextê kû eşîr hespê vingî vale û bê siwarî dibînin, dizanin kû ka çi bûyerêk diwar bi serê karwan va hatiye. Qurpîn bi eşîrê dikevê û mal û dû dikevin rê. Eşîra Babasiyan, wan tenê nahêlin û dibên îro roja xîretê ye. Pişgirîya Etmakan dikin bi wan ra dikevin rê. Têna kû li xerza, Pencînarî li pêşîya wan sekînine. Pencînarî îzna wan nadin û ji wan ra dibên "Çûyîna we ya ser Reşkotan pir xelet e. Hûn herin yek ji we saq danagerê. Ya baş ewe hun dagerin herin cî û warên xwe. Emê herin cenazeyên we veşêrin."

Babosî û Pencînarî, diçin cenazeyên Etmankîyan vedişêrin û dadigerin. Hinêk jî dibên kû xweda giranbî Şemê, -Şema diya Filît- cenazeyên Etmankîyan û yên Reşkotan daye veşartin kû hê Pencînarî negihajinbin vê derê. Yek jî dibên kû Şemê, tirba Filît û ya Mamê li kêleka hev çêkirîye û di nava herdû tirbanda rûniştîye bi dilêk şewat û zîz kilaman gotîye. Ya rast jî bi dîtina min ev e. Lewra Şemê bi rastî Şerejinekê hêjayî pesnê ye. Firqa Filît û Mamê nekirîye. Qedrê herdûyan wek hev girtîye û gazinên Şemê ji Filît in. Ezê niha li ser vê yekê bisekinim. Ew kilamên kû ji devê Şemê hatine gotin ezê bihêjînim. Esasê çîrokê ev e, kû li jor hate ziman. Lê got û bêj û şiroveyên kû henin, divê bêne kolandin û ev bûyer heya kû mimkin bî, bighê rastîyê. Ezê bi gotûbêj û kilaman hinêk rastîyan vekim. Di destê min da dû nivîsar henin, ezê van nivîsaran û klamên kû ji devê Şema diya Filît hatiye gotin, bihêjînim û meseleyê hebêk zelaltir bikim. divê kû em zemanê vê bûyerê kifş bikin; ev jî li gor tesbîtên min mimkin e. Zemanê şer li gora nivîşan kifşe ye. Di wê zemanî da rewşa welat çîye? Ev pirs jî xweş tê zelalkirin...

Got û bêjên kû li ser vê bûyerê di nava Eşîr û dormedorê Etmankîyan da derbaz dibin:

Çewa kû tê gotin, karwan di gundekê Reşkotanda derbaz bûye. Karwan, karwanek giran e. Hinga ding bi gund dikevê. Çaxê dana, wexta taştê ye. Hinêk heywanan dajon, hinêk av an dew dixwazin, tînfîya xwe dişkênin, devê xwe şil dikin. Di dewr û zemanan da ev tişt adet e, karwanî di kû da derbaz bin, ji wan gundan nan û av û pêxwarin û alif temîn dikin. Gundîyên Kurdistan'ê xwe ji ber van daxwazan nadin paş. Karwan bi hirm û gurm di nav gund da derbaz dibî. Gundî derdikevin serban û eywanan temaşe dikin. Di nava van temaşevanan da jinek

pir bedew hebûye. Eywana kû ev jin lê ye, eywana malekê mezin û ava ye. Mamê, serê hespê xwe dizivrînê qesta vê malê dike. Avê dixwazê. Jinika bedew, deng li qerwaşa xwe dike dibê, "Çeqlemastêk çêke ji vî zilamî ra bine." Di vê navê da jinik pirsra karwan û ka ev karwanê kîye dike. Mamê çeqlemast vedixwe û xatir ji vê jinikê dixwazê, bi rê dikevê. Filît li vê malê di xew da ye. Bi teqereq û dengê karwanîyan şîyar dibî. Dilê Filît xira dibî. Ji vê jinikê pirs dike ka ev kîye. Jinik jî dixwaze Filît tecrûbe bike, dexsoke an na. Ji bo dilê Filît biêşînê waha dibê: "Min di heyata xwe da, ne karwanêk weka vî karwanî giran û ne zilamêk wekî wî siwarî bedew nedîye. Tivinga milê wî ji zêr û zîv xemlandî bû."

Ev gotinên jinikê, ji Filît digrê. Filît ji vê hezkirîya xwe ra dibê: "Wê tû niha zilamê xwe yê bedew bibînî ka ezê jê çikim. Ezê tivinga wî ya bazinzer jê bistînim û ji te ra dîyarî bikim. Bi vî tewrî li hespê xwe swar dibî, bi pey karwan dikevê û li ser kaniya Badereşê li Mamê diqewimînê."

Ez niha 60 salî me. Tê bîra min kû berîya 50 salan pîrejin û rûsipîyan vê meselê waha qise dikiran. Digotan" dostikêka Filît hebûye. Jinêkê çavlider bûye. Karwan di gund da derbaz bûye, dilê vê jinikê ketîye Mamê. Mamê pir bedew bûye. Filît bi vê yeke hesîyaye û ji bo kû mêranîya xwe şanî vê jinê bide, tik û tenê çûye li Mamê qewimandîye û tivinga milê wî xwestîye." Ev tişt, şirovekirin be jî, nêzîkê aqil e dibe kû tiliya jinan di vê bûyerê da hebî. Mamê jî, Filît jî ciwan in, xwîngerm in, Axa ne, Ber xwe ketîne. Bayê xortanîyê bi wan ra heye. Sînor ji dil û dilketinê ra nîne. Dil kî bivê ya wî ye. Qîma kesî nayê kû dildara wî dilê xwe bide bi alê yekê din va. Ev tiştêk xweza û adetî ye.

Etmankîyan vê yekê digotin lê pir nedixistin dengî. Bi dizî digirtan. Kesêk naxwezê, kû navê mezinê xwe bi pîrekêk ra derxe. Herçend di vê yekê da tû gunehê Mamê tine. Li gor gotina wan, jinik, jinêk ne hewîyayî û ne edilî ye. Ewê xwe bi xwe xistîye nav meselê. Zilamek di rêya xwe da diborê û jinêk çav berdidê. Gunehê rêbor (rêwî) tine.

Lê dîsa jî Etmankîyan nedixwestin tiştên waha belav bikin. Bi rastî kû min cesaret ji beyana nevîyê "Filîtê Quto; Hiseynê Hesenê Filît" nestanda, vê yekê min jî venedikira. Lê Xwedê ji "Hiseynê Hesenê Filît" razî bî; kû vê çîrokê ji Hacı "Ahmed Aydın" ra gotîye û ev çîrok di Kowara ÇÎRA jimara 6'an da bi nivîsa Hemîd Kiliçaslan derketê holê. Ezê niha li pêş, gotinên Hiseynê nevîyê Filît bînim ziman.

Çewa kû min li jor qal kir, sê kes di bin leşan da sax filîtîne û ev sê kes heya berîya 60-70 salan sax bûn û di nava eşîrê da dijîyan. Melûmatên rûsipî û têngihîstîyên eşîra Etmakan ji van kesanî heye.

Belê bi ya min, melûmatên herî rast, kilamên vê pîrsê ne. Kilambêjan bi dirêktîfê Şemê kilaman gofîne. Lewra Şem, jinêk bi nav û nîşan e. Jinêk bi rastî şerejin e. Dîya axa û mîrxasan e. Kêm dîyên axaleran henin kû navê kurên wan bi wan tên bankirin. Navê Filît herçend bi Quto tê hildan, lê di kilaman da bi taybetî "Filîtê Quto, lawê Şemê"tê xwendin. Hiseynê nevîyê Filît jî vê yekê qebûl dike kû Filît sêwî ye, diya wî Şemê wî xwedî kirîye, mezin kirîye û gîhandîye derca axayetîyê.

Şêrejina hêja ye, kû vê pirsê xiste ser zimanê dengbêjan û nehişt kû ev bûyer winda bibe. Evê dayîka qenc navê xwe jî xiste nava meselê û Filîtê Quto bi "La-wê Şemê" da nasandin. Bê şibhe ev kilamên kû di serî da hatine gotin, bi dîrektîf û alîkarîya Şemê çêbûn e. Kilambêjî û kilam derxistin ji berê va li Xerzan û Bişêrîyê di rewacê da ye û çî bûyer henin dikevine devên dengbêjan. Ji ber vê tû şik tine, kû van kilaman Şema dîya Filît daye derxistin.

Niha emê berîya kû nivîsara *Hemîd Qilîçaslan û Zeynclabidîn Zinar* bihêjînin, ezê piçêk kilamên vê bûyerê bikolim:

Li gor kilam û klambêjan

Li gora kû kilambêj dibêjin, Mamê Elê Etmanekî xwe ji bacdanê nade paş. "Hêstira pêş û ya paşî" tim dide baca rê. * Hêstir, ji bo baca rê zêde ne û nekêm in. Wekî wisa ye, Filît ne li pey baca rê ye. Derdê Filît Bazinzera milê Mamê ye. Bi carêk di kilaman da kifş dike kû Filît li peyî neheqîyê ye. Vê neheqîya wî bi taybetî Şemê tîne ziman. An dengbêj ji devê wê dibêjin. Şemê, jinek dewlemend e. Ji malêk xanedan û ava ye û reîsê eşîrek e. Di wî zemanî da ne mimkine tû dengbêj ji devê wê tiştên neweyî bêjin.

Şema şêrejin, bi îsrar gazin û gilî ji Filît dike. Wî neheq dike. Diqehirê ka bo çî bi xebera wê nekirîye. Mêranî û mêrxasîya kû dide Mamê, hewçend nade kurê xwe. Zimanê wê kurt e. Kurê wê tişekê kû serê wê pê bilind bibî nekirîye. Eşîr li derê mala xwe eşîran naşkênin, kes li derê mala xwe nehegiye li kesî nake. ûrf û adet û toreya Kurdan vê qebûl nake. Ji ber vê ye kû payê mêranî, camêrî û mêrxasîyê daye Mamê. Lê gilîya Şemê ne tenê ev e.

Gilî û gazine Şemê ji Filît ew e, kû ka bo çî ya dîya xwe nekir û bi ya keça xelkê kir. Filît, dîya xwe ya şêrejin şikênandîye, bi ya wê nekirîye û bi gotina hezkirîya xwe kirîye. Bi xebera keça xelkê kirîye kû ev jin ne layiqê vê malê ye. Gotina keça xelkê danîye ser werîs û xebera dayîka xwe di guhên xwe da derbaz nekirîye. Şem bi îsrar dibê: *"Filîto lawo! Min negote te, neçe pêşîya vî karwanî, ev karwan; karwanê nan e!"* Ev tiştêkê balkêş e, kû Şem nabê neçe "baca rê" nexwaze. Dibê, "neçe pêşîya karwan". Çûyîna pêşya yekî, mana rêbirînê ye. Bac xwestin jî tiştêk din e. Baca rê xwestin û standin ne karê axa û serokan e. Karmendên vê yekê henin û vê wezîfeyê ew kesên berpirsyar dikin. Heqê baca rê xwestin tiştek e û rêbirî tiştêk din e.

Ya dûyemîn jî, ev karwan "karwanê nan e." Ev karwan ji bo ihtîyacên xwe yên bivênevê hatine. Çavê zar û zêçên wan li rîya wan in. Xela ye, nangiranî ye û tengasî ye. Etmarkî û Reşkotî çendî kû ne cînarî jî, lê hev dinasin. Ji Bişêrîyê meirivêk bi pîya di roja xwe da dikarê bighê navça Bayîkan, nava vê eşîrê. Ji bo vê yekê Şemê dibê: *"Min ne gote te? Neçe pêşya vî karwanî, ev karwan karwanê Mamê Elê Etmanekî ye?"* Ne xwe Şemê zanîye kû ev eşîr kêmasîyê qebûl nake û mil ji Filît ra danaynê. Şemê zanîye kû wê qetilxûn çêbî. Li pêşberê Filît dertê lewra Filît fewrî û hîssî hereket dike; bi ya dîya xwe nake û keça xelkê wî danîye ser pêçiyên xwe dileyzîne.

Di kilaman da dixwîyê kû dilê şemê ne tenê bi Filît va ye. Dilê vê dayîka dilsoj bi Mamê û eşîra Etmakiyan va ye. Şem, him di dilavê mêranîyê da û him di delavê rehmê da tû firq û meyl naxe navbera kurê xwe û wanê din. Dilê Şemê bûye kaniya xwînê û derbûye. Pêt û alav pê ketîye. Ne tenê ji ber kuştin û qetilxwînê dilê wê maye, ji van hemîya xirabtir ew e, kû Filît bi ya wê nekir û bi ya keça xelkê kir. Filît, daye ser sêncê vê Şêrejina dilbirîndar. Ji kerba nava xwe nefretê ji Filît dike û waha tînê ziman: *"Gaza Qîr e, Kanya Badereşê bi neqeb e, şerê Babê Hesen têda tim û daim qetilxwîn e, bi xezeb e."*

Şemê, tiştekê din yê balkêş dibê: *"Bila dîya Mamê Elê Etmanekî tenê bêjê kû min çok da erdê û kurêk anî. Di dewr û zemanan min kes nedît kû li welatê xerîbîyê şer dikir, mêran dikûşt û dest hiltanî."* Şem, ne tenê heqê sezar dide sezar, dîya Filît xweşika xwe lê tînê. *"De încâ bixwe, te bi ya min nekir û bi ya keça xelkê kir, qenc bû..."*

Nivîsarên Li Ser Vê Bûyerê

Heya niha 2 nivîsar ketin destê min kû qala *"Şerê Qîre"* dikin. Yek ji wan di Kowara Çira hejmara 6'da Hemîd Qiliçaslan ji devê nevíyê Filîtê Quto, Hiseynê Hesenê Filît nivsandîye; a düyemîn *Zeynelabîdin Zinar*, di pirtûka XWENÇE cilda çaran û rûpelên 20 û 26'an da vê bûyerê hingavtîye.

Ev herdu nivîsar jî gelek girîg in, ji ber kû Zeynelabîdin Zinar ji vî eşîrê (?) an bi hindikayî ji vî herêmê ye. Kek Hemîd Qiliçaslan jî lêkolînek qenc bidar xistîye û gihatîye serkanîya vî pîrsê; melûmat ji nevíyê Filît girtîye. (6)

Hiseynê Hesenê Filît, Waha dibêjê:

"Serhatîya bapîre min bi dû awayan tê gotin. Ya yekê, bi awayê kû em di-zanin û di nav Reşkotîyan da tê gotin kû di bawerîya min da jî ya rast ev e:

Kalikê min Filît, mêrxasek hezjixwekirî û navdar bû. Dilê wî di keçikêk da hebû. Ew û peyayêk xwe yê Sûryanî ber bi gundê dergistîya xwe bi rê da diçin. Peyayê wî jêra dibê" - li ser kanîya Badereşê Karwanê Etmanekan danîne, sîlahên baş li ba wan henin. Belkî em tivingekê baş ji te ra ji wan bistînin û bi wê tivinga rind em herin ba hezkirîya te. "...Filît gotîye: "De em herin." Gava gi-hîştine ba Kanîya Badereşê, rastî Karwan hatin e. Bi rastî çekên baş, hêja bi karwanê Etmanekîyan ra hebûne. Filît, ji yekî, tivinga destê wî xwestîye da ji bo kirînê, lê binêre. Xweyê tivingê ji ber kû xerîbê vî herêmê ye, bawerî bi Filît neanîye û gotîye: "Meriv sîleha destê xwe nade destê nenasa." Filît qehirîye û gotîye: "Bi zor be jî, ezê vî tivingê ji te bistînim." Mêrik dibê, "Wê ev tiving bibe qelenê dîya te." Bi van devjengîyan, gotinên wan di serê hevdu de neçûye, gotînek ji wî, yek ji yê din, şer destpêkirî ye."

Melûmatên Hiseynê Hesenê Filîtê Quto ev in. Li gor Hiseyn Axa "ya rast jî ev e". Ji min ra jî eva "rast" lazim e.

Zeynelabidîn ZÎNAR Ji Vana Dibê:

"Filîtê Quto, axayê eşîra Reşkotan bû. Li Badereşê, di qotarê kevanê Qîre da rûdinişta. Di wê demê da eşîreta etmanî malê hikûmeta Osmanî bi heqê xwe ji Dîyarbekirê dibira Serhedê. Çaxê karwan tê di nava axa Reşkotan da derbaz dibî, Filîtê Quto bi serê xwe li biniya Pozê Kanîgulanê rêya wan dibire û ji wan baca rê dixwaze. Lê Mamê Elê Etmanî ji axayê eşîra xwe bû. Merivêekê pir ji xwe razî bû. Her wiha mêrxasekî bi nav û deng bû jî. Ew, dana bacê pir li xwe zor tîne û berikekê davê Filîtê Quto, wî di kuje. Piştî Kuştina Filît, eşîra Reşkotîyan li karwanê Etmanîyan tên hev û yek ji wan sax nahêlin..."

Birêz Zeynelabidîn ZÎNAR vê meselê xelet tesbît kirîye. Heya niha kirêdariya eşîra Etmanekan û neqlîyeta malê Hûkûmeta Osmanîyan di tû dev û lêvan da derbaz nebûye. Derbaz bibî jî me nebihîstîye. Ka çavkanî û belgeyên mamosta çine, bila ji kerema xwe ra eşkera bike kû em bizanbin. Ya dûyemîn jî, Şerê Qîre ne li ser Baca rê ye. Baca rê hicet e. Axa û mezinên eşîran bi serê xwe û tik û tenê naçin tehsîlata baca rê. Şelandin, talan û zorbeyîfî tiştêk e, baca rê tiştêk din e. Diva kû Zeynelabidîn vê yekê bizanîya. Lewra Seyda merivek îlimdar û dîndar e. Baca rê "Yol Bastî" ye. A niha Seûdî ji Hacıyên kû diçin Mala Xwedê jî distînin. Ev heqêk amî ye. Eşîra Etmakan xwe ji ber Bacê nedane paš. "Hêstira pêşî û ya paşî" di hemî kilaman da diborin. Kilambêj hemî hêvî û gazîya Mamê tînin ziman, riya xwedê ji ber Filît dibrê û Mamê ji bacê narevê. Belê rast e, ev bac fermî nîne. Reşkotî ne statu ne. Rê, rêya amê ye. "Otobana enqerê û Stenbol nîn e." Hûn qenc dizanin kû ev Statu kîngê Filît stand? Bo çî karmend û leşkerên xwe neşande pêşîya karwan û tik û tenê derkete tehsîlê?

Em hemî xelkê welatêk û pincara çîyayêk in. Etmanekî, Babosî, Pencînarî, Reşkotî, Elikî, Sînikî, Recebî û Remî; ev giş di nava kevanêk 30-40 kîlometro da ne. Mereto ji me tavan dixuyê. Gelo kû em nikarbin bûyerêk waha bikolin û rastî ya vê meselê derxin, lê em kêrî çî tên? Bila Seyda min bibexşîne, tesbîta mamosta pûç e...

Em werin ser "Kurteçîroka Hiseynê Hesenê Filît."

"Dilê Filît di keçikêk da ye." Xulamê Filît Fileyêk Suryanî ye." Axa û xulam gesta gundê hezkirîyê dîkin" kû bigên delala dila. File, şîretkarê axa ye. Axa aşîqekê pir sewda ye. Bê tivingeka baş di rê da ye. Hewceyê tivinga karwanîya ye. Meriv vê nikarê bixe serê kesî.

A rast ew e, kû dostika Filît, fitan daye Filît. Delaliya dilê wî, an çewan kû neviyê wî gotîye, "hezkirîya wî", Bazinzer milê Mamê xwestîye. Filît neçûye tiving kirîne an baca rê, Filît çûye bazinzer milê Mamê. Wê bazinzerê bine bide kezîzerê. Filît ji hezkirîya xwe ra gotîye" -Vaye ez diçim, ezê bazinzer axayê eşîra Etmakan bi zor jê bistînim û ji te ra bînim."

Bila Xweda ji neviyê Filît razî bî, kû behsa destgirtî an hezkirîya Filît kir. Lewra pirsgirêk û handîqapa Filît ev niqte ye. Di nava meselê da pêçîya jinan leyîstîye. Ev teqne û handîqap e, kû Filît bûye xwê û ketîye agir û dev ji pîsera Mamê berne-daye, heya kû xwe daye kuştin û bûye sebebê bi sedan kesên bê guneh û rêvî.

"Hezkirîya Filît", dostika Filît an ew keçika kû Filît dil ketibû wê, mifteyê vê pîrsê ye. Kes nabêje kû Filît, Babê Hesen e. Filît bi hindikayî carek dawet kirîye. Lê Filît xort e. 25-30 salî ye. belkî ciwantir e. Mamê jî li dor 25-30 salan e emrê wî. Sê zarokê Mamê henin: Smaîl, Hemîd û Meryem.

Bi min, sirê vê meseleyê nevwîyê Filît Hiseyn Axa derxistîye meydanê. Qenaet û diîtina Etmakîyan jî ewe kû di nava vê pîrsê da pêçiya jinikek heye.

Tesbîta Dema Kû Ev Şer Qewimîye

Wexta kû li Qîrê Bişêrîyê Mamê tê kuştin, zarokê wî yê mezin Smaîl e. Smaîl 6 salî ye. Di herba Çarlixên Urus da, Smaîl Axa 40 salî ye û sal 1914 ye. Ev nîşan dide kû di 1875-1880, di van hindavan da ev şer qewimîye. Rewşa welat wê demê "zemanê Eşîrtîyê" ye. Her xwendevanekê Kurd dizanê, ka salên 1860 û 1880 ê di vî nîrî da rewşa Kurdan çitoye. Mîrek tesfîye bûne. Nîzama dewleta Osmanî hê tenzîm nebûye. Valayîyek tarî û bê ser û ber hikim li Kurdistanê dike. Mîrê Hez-zo û Melîkên Hesenkêfê ne li ser hikmin. Mîrên Batman û Xerzan û Kurdilan jî ti-nin.

Evên kû dîroka "Hereketa Şêx Ubeydillahê Nehrî ya 1880' yan" xwendine, di-zanin, ka li welat çî xela û çî tengasî heye. Di kilamên şer da ev rastî tim diborê.. Nangiranîfî hikîm li kilamên Mamê Elê dike. Di serê xeber û binê xeberê da ev tê gotin: "*Karwanê Mamê Etmankî, karwanê nan e...*"

Nan tiştek miqedes e, pîroz e, mibarek e. Qutê îmanê ye, serê heft mishefa ye. Nan jîyan e, aborî ye, ihtiyacek bivênevê ye û "li welatê jorî, ew sal nangiranî ye". Nangiranî ne kû tenê nîrx û baha ye, nangiranî xela ye, tengasî ye. Pere heye, nan tineye. Peyda nabî. Erz ji telebê kêmtir e.

Welat, ji alîkî va di bin bandora tengasî û xelayê da ye, ji alîkî din va bando-ra eşîretên bê zebt û rept û sênc û sîyanet, bê nîzam û întizam da perîşan e. Ze-man zemanek çetîn e, zemanê eşîran e. Eşîr û axayên Kurdistanê di vî zemanî da li ber çavên Kurdan reş bûne. Li hemî derê na, lê li gelek deveran şaşîyên me-zin çêbûne.

Eşîra Reşkotan

Reşkotîyan, navê eşîra xwe ji herêma kû lê binecîne standîye. Lewra kû ev nav, navêk xweza ye. Qîre, Qîrê Bişêrîyê, Badereşê, Qeredax û Reşkotan, ev nav hemî bi vê gazê, bi vê milê û neqebê va girêdayî nin. Ev binecîyên vê derê ji kîjan re-xên welat hatibin û navê eşîra wan ya berê çî dibe bila bibe. get şik têde nîne ku navê herêmê bûye navê eşîrê. Ya dûyemîn jî ew e, kû heya Şerê Qire û piştî wî he-ya îro jî li vê mintiqê File û Ezîdî bûne û beraber bûne misilman, an jî ev herêm ya Êzidiyan... bûye, Reşkotîyan, an ew kesên kû ji Hekkarîya (7) hatine û niha bi vî navî xwe beyan dikin û dibênin em eşîr in, ew kes van deran zept kirine, hikmê wan bi ser Ezîdî û Sûryaniyan ketîye. Belê rastîyêk dîrokî jî eve kû Navê eşîra Reş-kotan di nav navê eşîrên Xerzan û eşîrên Hesenkêfê da naborin Ne bi Hikûmeta Hezzo (Sasûn) û ne bi statuya Eskîfê va eşîrekê bi vî navî tine. Li ser hikimdarîya

Hesenkêfê eşîrek bi navê "Reşan" heye, lê bi gumana min ev eşîr, eşîrêkê Torê û nêzikê Sêrtê ye. (8)

Ji vê niqte û pêda, ezê melûmatên Kowara Çîra, jimara 6'an bi nivisara Kek Hemîd Qiliçaslan pêşkêşî xwendevanan bikim. Mixabin kû ez qenc vê herêmê û wê eşîrê nanasim.

Eşîra Etmakan

Bi rastî ji vê eşîrê ra Etmakî, Etmankî, Etmanekî û wek kû Mihemed Emîn Zekî yê gorbehişt di "Tarîxa Kurdistanê" da dibê: "Atmanîkan, 5.000 malin. Li dora Bedlîsê, Enqerê û Derbend binecî ne."

Min li Kitepxana Enqerê belgeyêk dît. Ev belge qeyda wê waha ye: "Ankara Şer-i Sicil Defteri No: 50." Li gora melûmatên vê belgê, di salên PZ 1.500'an da, navê Çanqirîya niha Gangirî ye. Gangirî di destê Mîr Mihemedê Etmanekî da ye. Mîr Mihemed zavayê malbata Canpolatan yê Hikimdarên Kilîsa ba Entabê ye. Ev Mîrekîtiya Mîr Mihemedê Etmanekî bi Sancaxa enqere va girêdayî ye. Mîr Mihemedê Etmanekî bi eşîra xwe li Çanqirî hikim dike. Çewa kû "Germîyanoğullari" Hikimdarîya Germîyana ya Kûtahya, Mîrekîyekê kurd bû, ev Çankirî jî waha Kurd e. Mîrê vê Statuyê Kurd e û Etmanekî ye. Wê demê li van dor û beran pez tê xwedîkirin. Debara goştê Stenbolê li ser pezên Sancaxa enqerê û dor û berê wê ye. Li ser fiyeta (nîrx) pez li hev nayên, serî li ber Osmanîyan hiltînin û Osmanî bi ser wan va digrin, Mîr Mihemedê etmanekî û bi hemî malbata wî va dibirin. Sancaxa enqerê radikin didin ser kutahyayê. Ev bûyera dîrokî di 1543'an da qewimîye. Mala Canpolatan 100 swarên çekdar rêdikin, bi sedan karbidestên Osmanîyan dikujiin û heyfa mîr Mihemedê Etmanekî hildidin. A niha li dora kilîs û îslahîya Entabê Etmanekî dijîn dibe kû wê demê hatine li van deran bicî bûne.

Kurd li dorberê Enqerê pir in. Lê piştî kû min M. Emin Zekî xwend, ez lê gerîm kû li Polatlî, Elmadax, Kesikkoprî, Keskin, Çiçekdax û Qirşehîrê gundên Etmanekîyan pir in. Etmankî li der û dora Entab û Mereşê jî henin. Dr. Enwer atmanoğlu û Hikmet Buluttekin (ÇEKO) jî ji etmanekîyên Kulpê ne. Dibêjin giranîyekê vê Eşîrê li Rihayê, li alîyê wêranşarê dijîn

Min divê kû berîya kû ez qala Etmankîyên Gelîyê Bedlîsê bikim; ezê behsa Etmankîyên Serhedê, yê Eledaxê bikim. Etmankîyên Eledaxê li Patnos, Xamûr û Dutaxê binecî ne. Etmankî li Çaldîran û Xelatê jî hene. Lê evên Eledaxê pir in, nêzikî 60 gundin. Merkeza vê eşîrê Gundê Seko ye. Mezinê wan dibên Hacı Şeref e. Niha Hacı Reşîd di şûna babê xwe Hacı Şeref rûdinê û pêşkêşîya Etmankîyên Eledaxê dike. Ev 60 gundên Eledaxê bi eşîrên dor û berên xwe va di "Federasyona Eşîretên" wek Hemdikî, Mamxwurî, Şêxhesenî, Pinyanişî û Heyderîyan da cî girtîye. Di gumana min da, weqatê Elayîyên Hemîdî, Kor Hiseyn Paşa jî, weka Brahmî Paşayê Millî, federasyona eşîretan damezirandîye. Etmankîyên Eledaxê jî di nava vê federasyonê da cîyê xwe girtine. Tev bi Heyderan va hatine girêdan.

Çawa kû min li jor erz kir, M. Emin Zekî di "Tarîxa Kurdistanê rûpera 176 û 189 ê da dibê ev eşîr 5.000 mal in. Li Bedlîs û Derbend û Enqerê binecî ne" Me

Qala enqerê kir. Emê niha bèn ser Etmankîyên Gelîyê Bedlîsê, lê mixabin em nikarin xwe bighînin Derbend. Lewra Derbend li rohilata Gola Hezarê, li Îranê ye.

Etmankîyên Gelîyê Bedlîsê

Berîya Cîmhûriyetê, Etmankîyên Bayîkan bi Bedlîsê va girêdayî bûn. Lê wextê Cîmhûriyetê teşkilatên wîlayetan saz bûn, ewil Etmankî bûne sê beş. Beşêk ji wan, mane bi wîlayeta Bedlîsê va; beşêk li ser Navça Kox û beşêk jî bi navça Şêrwan va tîr girêdan. Kox û Şêrwan bi wîlayeta Sêrtê va ye. Lê di sala 1949 'an da navça Kox tesfîye kirin, û Etmankîyên kû bi navçeya Şêrwan û Kox va girêdayî bûn, wana bi navçeya teze, navça Bayîkan va girêdan. Niha gundên kû bi navê Mîlo-Şîkarim, Çemê Çawîş, Nêrba, Eyncirin, Tahtêreş, Ginê, Tûtî, Kîkan, Gayîna, Gundo, Hingêz bi navçeya Bayîkan va girêdî ne. Destomî, Kermate, Qesir, Bocan, Şêna Duxan û Qenexder li ser Bedlîsê ne.

Ev eşîr 7 bab in, 7 famîla ne. Her babêk bi malan tê navkirin; wek Mala Dûmê, Mala Xizê, Mala Emê, Mala Sersem, Mala Badir, Mala Seydê û Mala Şeref; lê babê 8'an Mala Daho ye û ev malbat mezinê eşîrê ne. Her malbatêk berê rûspîyêk wî hebû, lê niha ew reng guhîrîye. Niha mezinên babikan, jimarên wan ji yek û didûwan derbaz bûye. Belê hêja jî bê îtiraz û bi îtifaq axayê eşîrê yek e. Ew jî kûrê neviyê Memê ye û Hacı Xêredîn e. Malmezinayîya Mala Daho an Mala Koçê jî qedîmî va berdewam e. Axayîtiya vê malbatê, henûnî ye, brayîti ye, dilsozî ye û rêberîyekê resteqîn e. Bi pismamtî, bi birayetî û bi dilgermî hevalbend û pişgirîya hev dikin û ev axa bona müşkilan hakem e. Ji ber vê qîma eşîrê heya niha bi mezinê eşîrê hatîye. Lê piştî Kurucîti û miaşê kurucîtiyê, eşîrê temayîya peran kir. Hacı Xêredîn tenê hiştin û bi ya wî nekirin. An weka wî nekirin. Axa û malbata xwe koç kirin çûn metropolan. Evên bûne Qurucî him di hisreta axa da û him di timahîya peran da halên wan bê keys e. Belê wîcdana axa rihet e û serê wî bilinde. Kû ne di şerma wan pismamên xwe yê timakarên malê dinê da bûya, wê hêj serbilind û serfiraztir bûya.

Payîtextê Etmankîyê Gelîyê Bedlîsê Qesrê ye. Qesir, li bindestî Duxana nehîyêkê Bedlîsê bi navê teze "Narlîdere" ye. Hacı Xêredîn kûrê Hacı Mamed e. Hacı Mamed kurê Smaîl Axa ye. Smaîl Axa kurê Mamê ye kû li Qîrê bişêrîyê nav û deng daye û bûye dîrok. Mamê kurê Elê ye. Elê kurê Daho, Daho kurê Şero û Şero kurê Koçê ye. Ji ber vê hin dibên Mala Daho û hinêk caran bi Mala Koçê tîr navkirin. Xêredîn, Mamed, Smail, Mamê, Elê, Daho, Şero û Koçê; bi Hacı Xêredîn va 8 babin kû serekatî li vê eşîrê dikin.

Sînorê vê eşîrê ji serdestê duxanan, ji binê Bedlîsê destpê dike, heya tê nêzîkê Qurtelan. Cîranên wan Siloqî, Zirkî, Babosî, Porî, Dinbilî û Motkî ne.

Berê deşt û zozan dikirin, lê niha wê rewşê şemirandine. Gundên wan avî ne, lê mixabin erazîyên wan teng in, gundên çîya ne û hemî rêl in, orman in. Van salên paşîn zora xwe dane ser ticaret û neqlîyeyê. Gelek ji wan koç kirine li Bûrsayê, Mêrsînê û bi piranî li Stenbolê bi cî bûne Li wîlayeta Bedlîs û Batmanê, li navça Bayîkan û Qurtelan jî bicî bûne.

Etmankî însanên bênfire û bi xîret in. Rasgo û camêr in. Di gel hinêk kû şaşî-yên wan jî çê bûne, lê tiştên kû eşîr malbatê wan pê sernîşîv bibî nakin. Însanên gelek helîm û selîm in. Lê xwendevanên van pîr kême in. Wek Etmankîyên Qul-pê û Meletê kû bixwendan, wê gelêk bi pêşva biçûna. Çewa kû li ser dû wîlayetan in, wisa jî bi 2 Şêxên tariqetê va girêdayî ne. Mala Dûm û Xiz û Sersem û nivê mala Emê kû ev qisim di mintîqa Zirkana da binecî ne, ev qisim mirîdê Şêxên Zoqeyd, nevîyên Şêx Ebdilqaharê Rehmetî û ewên din jî berê mirîdê Hezret bûn, lê piştî kû Şêx Ebdilhêkîmê Qesrikî (9) -Rehmeta xwedê lê bî-hat li Qesrê bicî bû, Mala Badir, Seydê, Şeref, Daho û Emê, ketine binê sîwana Şêx Ebdilhekîm kû bi navê "Menzîlê" tên naskirin. Ji berê va bi partîyên wek DP, AP, DYP û ANAP'ê va ne.

Gotîna Dawî

Dibêjin kû di her xerabîyêk da qencîyêk veşartî heye. Di xirabîya Filît da jî qencîyêkê mezin gihîştîye Etmankîyan. Navên wan bi dinyayê ketîye. Mêranî û camêrî para wan ketîye û eva 130 sal in kesî navê wan bi xirabî nebihîstîye.

Reşkotî jî piştî vê bûyerê li tû der û delavî da xwe neheq nekirine û qencîyêkê wanê netewî li ser Kurda heye. Reşkotîyan pişgirîya azadxazan kirîye, xirabîya mîletê xwe nevane û li ser rîya mafên netewî gundên wan hatine sotin, malên wan wêran kirine û bi sedan mîrxasên wan hatine şehîd kirin.

Reşkotî mirîdê Şêxên Zîlan in, kû ev malbat jî berêva malbatêk qenc û welatparêz bûne

Em der û cînar û mîletî yêk in. Bîr û bawerî û qedera me yek e. Em gîyayê yek deşt û pincarê yek çîya ne, em hemî ap û pismam û bira ne.

Divê kû serhatî û serborîyên ber û pismaman, êl û eşîran, statu û fermandarîyan giş bêne nîvsandin. Bibin ders û em ji van bûyeran aqil bigrin. Qenc bin, xirab bin bûyerên me ne û parçekî ji dîroka me ye ev bûyer. Em bi van ûrfû adet, tore û qerekerê gelê Kurd derdixin ber çavan. Kû em çîrok û bûyer û serhatîyan nebêjin wê emê çewa xwe naskin. Kû me xwe naskir, emê mîletê xwe jî nasbikin. Kû me xwe û mîletê xwe naskir, wê gavê em dikarin hemî mîletan, cîranan nasbikin, bi herkesî ra, bi aştî derbaz bikin.

Min divê kû ez dîtînen xwe di derheqê Mamad Axa, Mamedê Smaîlê Mamê birêjim ser kaxiz. Mamed Axa di sala 1976'an da wefat kir. Çend serhatîyên wî û exlaqê wî yên qenc û nimûne (mînak) ezê bi vê bûyerê va zêdekim. Hîvîdarim kû xwendevan ji van çîrok û serhatîyan memnûn bimînin.

Di derveyê van da ezê serhatîyêkê Babê xwe neqil bikim, bi navê " Camêrîya Xortê Reşkotî" bînim ziman.

Hacî Mamed Axa

Hacî Mamed, kurê Smaîlê Mamê ye. Di şerê Urus kû Bedlîs zebtkirî bû da arîkarê babê xwe ye. Ji van salan û pêda pêşkêşîya wî despê dike. Ji salên 1916'an heya sala 1976'an 60 sal axayîti, pêşkêşî û xwendîtîyê li eşîra xwe kir.

Hacî Mamed, 2 kur li pey xwe hiştin. Hacî Ebdilal û Hacî Xêredîn. Nûha kû

em di sala 1999'an da ne, hê saxin. Temenê wan li dora 70 sala ne. Di cîyê Hacî Mamed da Hacî Xêredîn e. Bi tenbîya Hacî Mamed û biryara eşîrê, axayîtiya Hacî Xêredîn hat pejrandin

Hacî Mamed li dora salên 1890'an hatîye dinê. Li Bedlîsê dibîstana Serpêkê da xwendîye. Wê gavê ev mekteb 3 sal bûna.

Di salên 1914'yê da Smail Axa Serekhêzê Milîsan e. Wê demê hêzên siwîl li herêma Bedlîs, Sêrt û Mûşê di bin sereketîya Hacî Musa Beg va girêdayî ye. Smaîl Axa jî Serekhêzê Eşîra xwe û herêma Bayîkan û mintîqa Zirkana e. Ew jî bi Şêxê Norşên (Hezret) Şêx Dîyaeddîn Efendî va girêdayî ye. Şer, şerê berxwedanê û xwe parastina jî bin hikmê Urus û kîn û tolhildokên Ermenîya ye.

Mistefa Kemal wê demê Serekê Qolordûya Dîyarbekir e. Hatîye teftêşê. Li çiyayên dora Bedlîsê (Gîlwate) hemî eşîret di bin serekayetîyên xwe da rêz bûne, Kemal Paşa teftîş dike û gotarêk bi kar tînê di nîtqa (Gotara) xwe da dibê kû ne jî bo xatîrê Smaîl Axa û Hezret bûya, minê zexîre û arîkarîyê jî we bibirîya. Ez dibînim kû yek jî we xwe jî dil nedaye ber vî barî. Cemîlê Çeto jî vê gotina Kemal Paşa pir dêşî, ber xwe dikevê û piştî kû îştima diqedê merivekê xwe dişîne binê çadira Smail Axa. Vê bûyerê Hacî Mamed waha qîse dikira:

"Me dî zilamekê Cemî lê bi nav nîşan jî wê va tê, lê çewa kû wî dehf didin, lîngên wê pêva nayên. Bê dilê xwe hat ketê binê çadirê. "Selamûn Eleykûm". "Eleyke Selam, te xêre? Ev çî telaş e? Ca were, were rûnê." Ev meriv rûdinê berê xwe dide Smaîl Axa û destê xwe dibe girêdana noqa xwe dibê, "Smaîl Axa ez nîzanim çî bêjim. Cemîl min şîyandîye, vê kemera zêran daye min kû tû bidî Mistefa Kemal, bo kû navê wî jî di gotarên xwe da derbaz bike." "Babê min (Smaîl Axa) da xwe rabû, ez û ew camêrê kû Qasidê Cemil bû em bi hevra çû çadira Cemîl Axa, babê berê xwe da Cemil go: Cemîl! Ma te aqlê xwe wînda kirîye? Em tişteke waha bikin wê Kemal Paşa serê me jêke, ma bi peran û zêran navê min xwend?" Smaîlê Mamê, Cemîlê Çeto îqna dike û ev mesele nabî dengî.

Ev dostanî an hevaltî û nasîya Mistefa Kemal û pêşkêş û mezinên herêma Sêrt, Bedlîs, Mûş û Dîyarbekirê di gotar û belgeyên micadela Atatürk da li ber çavan e. Mistefa Kemal li Dîyarbekir memureyîti nekirîye. Ew lîder e. Lîder ew in, kû hazîrî û karên xwe yên paşerojê dikin.

Mistefa Kemal gazî Smaîl Axa û Seyîdê Şêx Tahîr (pêşkêşê eşîra Dinbilîyan bû) dike, dibê cîyê eşîrên we teng û hesar e. Abora we bi van zevîyok û lehtîkên biçûk naqedê. Werin ezê Tetwan û der û dorê vê derê bidim we; hun divên ez Têxût û Pilxus bidim we; kû hun gundan navên, 800 malên Ermenî mal û kavilên xwe hiştine çûne, werin li bajêr binecî bibin."

Smaîl Axa eşîra xwe top dike, teklîfa Kemal Paşa vedike, eşîr vê teklîfê mîzakere dikê û yekê Qesrî radibî waha dibê: "Kemal Paşa erd û axa Osmaniyan hemî li ser min tapu û teşkil bike, ez terka Zevîya Dirêj nakim û jî cî û warê xwe dernakevim..." Civîn bela dibî, teklîf nayê pejrandin.

Hacî Mamed jî vê malbatê ye. Ji wê rojê heya îro ev malbat weka xwe ye. Tû daxwazekê wanê şexsî jî tû hikûmet û siyasîyên Cîmhûrîyetê çenebûye. Hacî Ma-

med 60 salan axayîfî kir û di van nîran da bohorî, emrê xwe qedand, bi ser firazî û serbilindî çavên wxe girt, belê li pey xwe tiştên kû eşîr û dostên wî serê xwe nizim bikin, nehîşt. Ew serbilindîya eşîr û ber û pismaman bû. Ezê çend Serhatiyên vî merivê qedirbilind binivîsim. Mixabin kû di saxîya wî da em li kêleka wî rûnenîştin û serhatiyên wî yên manîdar, serboriyên wî yên dijwar me nenivîsand û nekire malê netewî. Em Kurd ji xwe wisan in, piştî tirê, kezîkurê an Ba-del Xerebil Besra, kû fîrsat çû, em didin dû. Gelo çiqas zekî bû? Heftê sal, 80 sal tişt jî bîr nedikira û gava kû qala meseleyêk bikira, te digo ka ew roj e, ew cîye û ew sîete; zeman bi paşva dibira, meriv bi kuranîya dîrakê va nişîv dikira.

25 sal zavayîfî û xezûrtî, dostanî û hevaltî di navbera min û wî'da borî. Daweta min 1952'an kirin, ez biçûk bûm. Piştî eskerîyê li Dîyarbekir ez ketim Postexanê, bûm memûrê Têlxirafê. Hacî Mamed salê carêk dihata serêk dida keça xwe Medîne û 15-20 roj li min dibû mêhvan. Ez hersal diçûm min îzna xwe li Qesrê û Minar derbaz dikir. Berîya wefata wî heft sal bûn kû ez li Tetwan binecî bûm û min wî pir ziyaret dikira û ew jî dihate Tetwan li me dibûwa mêvan. Min kûr guhdarî dikira, min qedrê wî dizanîya ka çi cewherêk giranbaha ye, lê min îhmal kir, dengê wî nexist teypêk, serhatiyên wî nenivîsandin, hemî berze bû çû. Cigerxwîn di helbestekê xwe da dibê: *"Hate ber derî, me lê nenêrî. Lê gava ew çû, me dil da-ye dû."*

Qedrê hemî kesî li ba Hacî Mamed weka hev bû. Belê, dostên wî yên taybetî hebûn, her kesêk nas dikira û dizanîya ji kîjan mal û malbat û famîle ye. Li esil û estar digeriya dikola û gava xortêk ciwan diçû destê wî, navê bab an kalê xwe digota; hacî dikenî an dibeşîrîya, bala xwe dida wî xortê û lê hinbêz dikira, digo *"Tû niha neviyê filankesî, ca rûnê rûnê, te gelêk min kêfxweş kir."*

Mêvanên wî walî û Mebûs bûwan, an zabî û qumandar bûwan, qedrê mivanan û mêvandariya wî firqiyetê nedixista navbera tû sinif û tebeqeyan. Belê sînîfêk ne têda. Ew jî Şêx, Seyîd û alîm bûn. Ev mîvanên alim, cîyê wan bilind bû. Bêlê kû xeletek ji vi sinifî bidîta, rû be rû dida riyê wan. Şaşîyên wan rexne dikira.

Roja wefata wî qenc tê bîra min. Li Qesrê, li mala xwe, li oda mêvanan li koçkê wefat kir. Rojêk berîya wefata xwe, xatir ji eşîr û dost û nasên xwe xwest, xwe bi wan da helalkirin. Çewa kû yek diçî hecê û xatirê dixwazê. Çewa kû tû niha li texsyê an teyarê siwar bî herî; bi vî rengî xatir dixwest; li nava cîyên xwe dirêj-kirî bû, berê wî li quble bû, Mela û kom û kiflet li ber serê wî bûn, evên kû xatir dixwestin dihatane hindir, bi rêz û rêzik, li ber Hecî çok didan erdê, destên wî dixistane devên xwe maç dikiran û jin û mêr digotan: *"Apê Hacî! Emegê te gelêk li ser me heye..."* Hacî nedihîşt a kû xeberê wan biqedê, lewra kû kesî nikariya xebere xwe biqedine, hiqin bi xirika wan diket, Hacî xebere wan dibirîya digo: *"Lawo, xweş helal bî, xweşhelal bî, divê hun min helal bikin, heqê we jî li ser min heye..."* *"Wey apo.. Ma çi heqê me li ser te heye, tû di hewara me da bûyî. Te xweîfî li me kir û me parast, te serê me nişîv nekir."*

Yek ji eşîrê, ji Mala Xizê, navê wî Şikrî ye û li navça Bayîkan Berber e. Selam kir, li ser çokan rûnişt, bi destê Hacî girt xiste nava destên xwe mizda, stêr ji çavên wî herikîn, destên wî hilda maçkir û daxwaza helal bûnê li Hacî kir. Hacî Mamed, ji dengê wî lê naskir. Go: Şikrî! Ev tû yî! Lawo divê tû min helal bikî, heqê te li ser min heye, te çend caran dora rokên min hilaniye û heq ji min nestandîye." Şikrî, civat û malbat hemî qîrkin girîyan, Şikrî go: "Tû mala min bişewtîni, min heqê heqdesta xwe ji te nestandîye te jibîr nekirîye, lê ezê çawa cîyê te tijî bikim? Ezê yekê wekî te ji kû bînim. Em destên xwe li hingiv dixin didin devên hinêk camêran, ew milên me jê hildikin, de ka bêje Apo! Emê yekê mîna te ji kû bînin?"

Ji serê sibê heya wextê razanan eşîrê bi jin û mêr xatir xwestin. Piştî Feqî û Mela hatin heya sibê li ser xwendin. Nimêja sibê kir û çavên xwe yên mûşfiq da hev çû dilovaniya xwe ya heq.

6- Serboriyên Hacî Mamed

a. Walîyê Dîyarbekir

Em di Herba Imûmî da ne, xela ye, dê weledê xwe davê. Dîsa me hêstirên xwe hilani û berê xwe da alê berîyê. Emê herne Sêwerekê, dibên kû genim li vir peyda dibî û erzan e. Em nîzikê 70-80 kesin û ji sedan zêde dewarên bar in.

Em çûn Dîyarbekir, li Dîyarbekir me girtin, heywanên me xistine binê bedênê, nehiştin kû yek gavêk em bi pêşva herin. Ez çûm cem walî kû ji walî misade bistînim, walî guhdariya min nekir. Rebîyo ezê çawa bikim? Em hatin çengêk zad ji zarwên xwe ra bibin, niha wê heywanên me jî bêne misaderekirin.

Mistefa Kemal kete bîra min. Ew û babê min dost bûn. Min berê xwe da Baregeha Kordûiyê. Ez çûme "Îçqele" ew cîyê kû vê paşiyê kirin hepîsxane. Ez çûm kû çi bibinim, zabîten Osmanîyan hemî rêzbûne, Kemal Paşa diştexilê, tiştan ji wan ra dibê; lê nobetçî nahêlin ez nêzikê Paşê bibim. Nizanim çawa bû, berê wî kete min kû ez û nobetçîyan minaqeşe dikin, qîr kir bo nobetçî min berdin û min qesta wî kir çûm balê. Go "Hoo Axa'nin oğlu hele gel, hele gel, hayîrdîr? Smaîl Axa nasildir?" Min go: "Willeh hayîr değil, çok dar-dayiz, hiç yiyeceğimiz kalmamış, biz resmen ot yiyiyoruz." "Nasıl ot yiyiyor sunuz?" "Paşam ne yapalım? Nerden getirelim?" "Peki ne istiyorsunuz?" Min go, hal û ehwalê me û walî ev e; Kemal Paşa hema Qelem û kaxizêk xwest, qelem û kaxiz anîn, ji alêk va kaxizê dinivîsanda û ji alêk va nitqa xwe dewam dikira, ji zabitan ra çiroka min digota, digo mîzekin ev kûrê axayêk dostê min ê meşhûrê û dibê nan tine em gîya dixwin. Name nivîsî xiste zerfê da min û go; "Haydê yolun açık olsun, İsmail Axa'ya çok çok selamlarımı söyle." Min nama Kemal Paşa girt û ez derketime wilayetê, min pîyê xwe li derîyê walî xist û nama Kemal Paşa dirêjî kir, gava mektûba Kemal Paşa dît, hema rabû ser pîyan û ûzrê xwe xwest, min gote walî kû di vê sanîyê da dewarên me teslîmê me bike û êdî di vê wilayetê da dîstengîyan ji me ra dernexin.

Em çûn Sorekê, me genim kinî, em karê xwe dikin ku degerîn, min dî yekê

Etmanki hat kû çamîşekê cendirman tîfinga wî jê standiye. Em çûn kû ew çamîş liser banîkek sekiniye, wî yê Etmanki go "Apo ev e. Ku tîfinga min ji min girt. Min berê tîfinge da nava çîgê çamîş û tîliya xwe lebitandi, çamîş xwe liser piştê avête erdê û piyên xwe hevraz kir û zarezar pê ket, mîn go; kuro tû nizanî ku ez neviyê Mamê Etman kî me hey bênamûs! Me tîfingê ji çawîş stanol em dagerî-ne welate xwe.

b- Nameya Şêx Şabedîn

Rojêk ji rojen, zilamek xerîb hate Qesrê. Zilamekê dûdest û gir, şal û şapî-kê Bedlîsî lê, egalekê reş li serê wî pêçayî, teverek di destan da û bi heybet; ke-te hindirê dîwanê: "Slamûn Eleykûm." "Eleyke Selam", "Smaîl Axa kîye?" Babê min go; "Te xêre Sofîyê delal, Smaîl ez im." Sofî egala xwe ji serê xwe ani xwrê vekir û ji nava tewên egalê kaxizêk deranî dirêjî babê min kir û go: —"Vê nameyê Şêx Şabedîn ji te ra şandiye." Babê min ji ber nameya Şêx Şabedîn va rabû, paçkir danî serserê xwe û şande peyî Melle kû Melle bê mektuba Şêx bix-wînê ka çi emrê Şêx heye.

Melle mektûbê xwend kû Şêx dibê emê roja îne herne ser Bedlisê, divê tû ji bi eşîra xwe va bêyi alîkarîya me. Babê min ji Sofî pirsî: "Sofîyê delal, tedbîra Şêx çîye kû Bedlîsê vedigirê, çi sîleh di destên we da henin? Sofî teverê xwe hîl-da go: Çek û sîlehên me ev tever e. "Babê min go: "Sofî, Sofîyê delal, meriv bi tever nikarê herê ser berikên topan." Sofî hêrs bû û da xwe rabû go: "Smaîl axa, Smaîl Axa! Gava Roma Tirek topên xwe berde me, ezê destê xwe li berikên to-pên wan bixim kû ew berik paşda herin, gora babê wan." Babê min hinêk kere-deng ma, Sofî ji pîya ye, berê xwe da Sofî û waha go: "Gelêk silav û hîrmetên min ji Şêx ra bêje, ez bi xwe nikerim destê xwe bidim ber guleyên topan, ev ji min nayê."

c-Cemîlê Çeto û Hesenê Ozman

"Ez li Baximsê mêvanê Xezûrê xwe Resûl'im. Resûl apê Hesenê Osman e. He-sen, wê gavê axa'yê eşîra Elikan e. Hesen, wê sibê min dawetê mala xwe kirîye kû em bi hev ra taştê bixwin. Me dî yek ji der va hat go: "6-7 swar li ava Bişêrîyê dan tên qesta gund dîkin." Bi dûrebînê mêzekirin kû Felemezê kurê Cemîl û bi çend pismaman ji Mala Faro ne.

Felemez kurê Cemîlê Çeto bû. Cemîl teklîf li Hesenê Osman dikira kû ew jî piştgirîya Şêx Seîd bikin. Diva kû Hesenê biçora ser Ermedînan û Cemîl jî di wê rojê da Zoq sept bikira. Wan qerarê xwe xiste yek, taştê hat me taştê xwar û ez ra-bûm, wê rojê derketim hatim mal.

Piştî çend rojan me bihîst kû Hesenê Osman diçî ser Ermedînan, Navça Erme-dînan digrê, bi siwarên xwe va dadigerê Qubînê mintîqa xwe, li serê Qîre dûrbîn digrin li Zoqê mêze dîkin kû tû pêşin ji Zoqê nayê, Hesen dû siwaran dişinê ka Ce-mîl çi dike.

Siwar tên Zoqê, mêze dîkin kû milê wî û yûzbaşî di nav hevda pîyase dîkin. Gava Cemîl siwarên Elikan dibînê tê dipirsê, "Kuro we xêre? Siwar dibên "Apê

Hesen me şand ka te çikir. Eva me Ermedînan vegirt em li benda te ne." Cemîl dibê, "Ma Hesenî dîn bûye, vêca eqlê xwe winda kirîye, ma qeweta me bi dewletê dikevê siwar tên ji Hesenê Osman ra wê yekê qise dikin, Hesen ciwabê ji Cemîl ra dişînê dibê: "Eva ez derketim çîyê de tû bibe hevalê hikûmetê û were kû em bi hev ra xeber bidin. Elikî mehkûm bûn û ew Cemîlê kû Zoqê xwedî dikira hat girtin û wî birin bi Şêx Seîd ra xeniqandin."

d- Şewitandina MOTKAN

Piştî Şerê Şêx Seîd û Sasûn û Wan, hikûmet ketibû peyî teqîba qaçaxan û derên kû pêşin jê dihatan, êrişê wan deran dikiran. Her kesêk li ber roja xwe bû, kesî nizanîya ka wê siba çî bê serê wan. Di vê hînê da, me di rojêk yek ji Beglerên Elenzok hat li ber derê Koçkê peya bû. Elenzokî kîrîvayên me bûn; em ji qedîmî va dost bûn.

Ev zilam hatibû peyî min. Firqe Qomandarîyê Sêrtê şandibû kû ez nesekinin herim wî bibînim. Em ketin xeteran, me texmînên xirab ji xwe ra çêkir. Lê ev kîrîvê me yê Begê Elenzok, berdîlya da berdîlê me û me îqna kir, kû tû xetere di vê yekê da tine. Apê wî Hacî Îsa Beg bi Firqe qumandarî ra şitexilî bû û jêra gotibû bila fikaran nekin. Hespê min hazirkirin û ez û wî qasidî ew şev gihane Elenzok. Sibê ji elenzok "Îsa Beg bi min ra hat, em çûne Sêrtê.

Paşa, min bi tenê qebûl kir. Hat min li ber deriyê derva dît, xêrhatin li min da û em derketin meqamê wî kû çend heb zabitên ritbebid li meqamê wî rûniştî ne. Ew zabit jî ji ber va ra bûn û bi destê min girtin xêrhatin li min dan. Em rûniştin, ji me ra qehwe hat, me qehwa xwe vedixwara, paşa go, "Min bihîstîye kû berikêk di silûma piştê tede heye, ev zabit diqtorin û diqtorên pisporin, bila te miayene bikin. Ev diqtor min hilanîn û danîn, qenc miayene kirin û derketin derva. ez û Firqe Qomandarî man bi tenê.

Firqe Qomandarî berê xwe da min go: "Mamed Axa, ez te û malbata te qenc nasdikim û ez dizanim kû ev gula kû di bedena tede asê bûye ev berika eşîra Motkan e. Niha min şandîye peyî te kû tû şîretêk li me bikî û bibî alîkarê me, emê Motkan bişewitînin."

"Niha di destê me da ev û ev û ev hêz henin. Wê eskerên Mûş û Bedlisê jî bên alîkarîyê bidin me?"

Min zanî ka Paşa bo çî hewçend qedrê min digrê, wê min bike hevalê xwe û emê herin ser Motkîyên cîran û birayên xwe. Ez dîsa dizanim kû ez bivêm wê ezê Motkan ser û bin bikim û heyfa xwe ji wan bi hezar qatan bisînim. Lê melûmê Xwedê bî, xirabî li dilê min negerîya. Min berê xwe da Paşa: "Paşayê min! Ma qey Motkan îşyan kirîye? Motkî di halê xwe da nin. Tû yek Bêlûkêk esker bide min, ezê ji Bedlisê bikevime Motkan di dû rojan da hemî çek û sîlehên Motkan ji te ra bînim. Çî hewceyê hevçend hêz û artêş e?

Firqe Qomandarî go: "Tû çî dibêjî Mamed Axa? Ev rapor ji Enqerê hatiye. Motka cîyêk asê ye û Motkî merivên pir serhişk in. Ji wextê Osmanîyan va tûcar serî li ber dewletê nizam nekirine û neyarê te ne. Ez dibêim hêzên me nebesin, tû

dibêyî blûkêk esker bes in."

"Paşayê min, Motkî nevanên min in. Ez ne bi ber Motkîyan dikevim, ez bi ber vê îstihbarata we ya xelet dikevim. Ez û Motkan cîranên hevin. Ez gund bi gund nas dikim. Motkîyan îsyana nekirîye û nakin. Ne hewceye kû ev giranî bikevê vê herême."

Paşa bi van gotinên min îqna bû. Min xatir jê xwest ez hatim mal, min ciwabê ji Motkîyan ra şand kû çi mêr henin bên li herêma me xwe veşêrin. Motkî hatin li Piştî Qesrê di nava ormanê da xwe veşartin. Esker ji Banê Hormiz kete nava Motkan û di bînî da derket. Yek tivingêk neteqîya û tû şer çê nebû. Belê fermî ji Enqerê hatibû kû Motkan bişewitînin. Ji ber vê 2-3 gundên Motkan şewitandin û çûn."

Navê "îsyana Motkan" waha kete dinyayê.

e- Tabûrêk Eskerên Osmanîyan di binê bapêçê da winda dibin

Bedlîs ketibû bindestê Urûs. Me nikarîya xwe nîzîkê bajêr bikira. Em li der û dorê diçûn dihatin. Menzîla Topên Urûs ji yê Osmanîyan dirêjtir bûn. Em bi 40-50 milîsan û tabûrêk eskerên Osmanîyan va di Xana Eleman da ne. Zivistan pir dijwar e. Deştî Rehwa jî meşhûr e. Ciwabêk ji Tabûr qomandarî ra hat kû nese-kinê, leşkerên xwe bikişîne deştî Gozelder. Deştî Gozelderê li piştî Tetwan e. Êvare, wext dereng e, Qumandar ji min pirsî, min go vê şevê neçe, tû herî, yek ji we sax namînê. Guye wê Urus di wê şevê da di ser deştî Gozelder da hêzên xwe yê Bedlîsê xwurttir bike. Min gelêk bi Qumandarê Tabûrê va girt, belê feyde nekir. Go, "Ez neçim min terfî nakin, ezê ritbeyên xwe winda bikim. "Mêrik rê jî nas nake. Ne xerîte pere dike û ne kes ber pîyê xwe dibînê. Befir bapêç dike li hev dizivirê û weka guran dizûrê. Meriv nikare serê xwe derxe derva. Qumandar, zîlamêk ji min xwest, min bala xwe dayê kû kes bi hemdê xwe naçî, yekê ji mala Xizê, me bi kotekî xiste pêşîya esker û deranî derva.

Sibê tav da, befir û bapêç sekinî, ciwab hat kû ev tabûra esker û bi serekhêzê tabûrê va tev mane dibin berfê da. Zîlamêk ji me çû."

Hacî digo û dikenî: "Gelo niha tabûr Qomandarî terfî kirîye an na ? Dibe kû bûye Paşa."

f- Dêra Xindirîkatarê

Keşeyê dêra Kîkan (kû gundekê Etmankan e) terfî dike, dibî Rahibê dêra Xindirîkatarê. Ev dêr li Bedlîsê ye û bilintîrînê hemû dêrên vî bajarî bû ye. Dostanîyek zexim di navbera Smaîl Axa û vî mitranî da hebûye. Keşe, him dost û him kirîvayê Smaîl Axa bûye. Hem di bin mayeta wî û bab û kalên wî da mezin bûye û hem tim qencîyê ji vê malê dîtine.

Piştî kû Keşeyê Kîkan dibî Mitran û tê Bedlîsê, hê dostanîya wî û Smaîl Axa xwurttir dibî. Wê demê Mamed Axa hê 9-10 salîye û li Bedlîsê dixwîne. Nebû qismet kû ez hîra bibim ka Mamed Axa li Bedlîsê çûye çî mekteb, lê îhtimale ev Mekteba Serpêkê bî kû wê demê 3 sala bûye û wey " ilk okul" ên Tirkîyan yê nûha ne.

Hacî Mamed Axa çend caran behsa Mekteba xwe û vî Mitranî kirîye û ez li vê çîrokê bûme guhdar:

"Ez zarûk bûm. Babê min, min şandibû Bedlîsê û danîbû ber xwendinê. Ez li Mala Reşîdê Emîn (kû ji mala Mela mûsa, an Oqûmuşan bû) dimam. Ez û Kurê Reşîd, Heyder Efend (Okumuş) bihevra diçûn dibistanê. Min mekteba xwe ya 3 sal qedand û dev ji xwendina berda.

"Rojêk xizmetkarêkê mitranê dostê babê min, hat destûra min ji Reşîdê Emîn xwest, kû min bibe dêra Xindirîkatarê. Mitranê dêrê şandibû dû min; gotibû "Bi-la kurê dostê min bê cem min."

"Ew Fileyê kû hatibû pey min, min hilgirt (pişt kir) û kete rê. Em çûn, çûne dêrê. Dêr, dêrekê mezin û bi heybet bû. Serekê hemî dêrên Bajêr bû. Wextê em ketine hewşa dêrê, em di derêcan da derketine menzelên jorîn kû Mitran li vêdê rûdinişta. Wextê kû em çûne ber cerêndan, li milê rastê û hema bi merdîwanan va odeyêkê biçûk, derîyê wî vekirî bû. Min li ser piştê hilgirtokê xwe temaşe kir kû Tixa û Xarsêkê file sirsûmê dew dikeyînin. Ez bi dengê sirsûm hesîyam û min temaşe kir û File min deranî cem mitran.

"Mitran pir kêfa xwe ji min ra anî, ez paç kirim, henbêz kir û xêrhatinê bi min da. Ez heya hêvarê mam li dêrê, dana êvarê dîsa gazî xizmetkarê xwe kir, sandoqêkê dejî pereyên zîv vekir dû kûlm mecîdî xiste berîkên min û hat rûyê min maç kir û ez rêkirim qonaxa kû lê dimam.

"Piştî çend salan File ketin tengasîyê. Mecbûrê revê bûn. Mitran, nameyêk bi kûrê xwe ra ji babê min ra şîyand. Di nameyê da mitran dîgo "vaye em diçin û mim-kine kû em nezivirin. Çi zêr û zeynetê dêrê û yê min ên şexsî henin, min li ber wan cirêndeyên kû li ber derîyê SÎRSUM li wê ye, veşartîye. Midetêk xwe bigrin, kû em danegerîn, vê xizneyê ji wê rake."

"Ew cîyê kû sirsûm lê bû, niha jî li ber çavên min e. Lê Rehmetiyê babê min ne bi pey vê yekê ket û ne lê xwedî derket. Piştî midetêk Urus û bi Ermenîyan va hatin 3 salan Bedlîs zeptkirin û lê man. Di vê navê da dibe kû Filan ev zêr û zeyne-tên veşartîyê binê erdê deranîbin û biribin.

Canerîya Xortê Reşkotî

Vê çîrokê min ji bebê xwe çend neqil bihîstîye. Ev serhatîyekê rast e. Sal 1944/45 e. Xela û tengasîya nan heye. Hikûmeta Ismet Paşa û herba Elemāna ya meşhûra şerê cîhanê yê dîyemîn e. Bê herba cîhanê be jî, gava kû Îsmet li ser hikim bî wê tengasî hebî. Lewra hemî dem û zemanên wî tengezarî û bextreşî ye.

Babê min ⁽¹⁾ji sala 1942'an heya 1954 a mixtarê nehîya minar bû. ⁽²⁾Ev nehîya heya 1949'an bi nevçeya Sêrtê, bi Şêrwan va girêdayî ye. Qeymeqamê Şêrwan gazî babê min dike, mezbeteyê texsîsa îhtiyacê vê herêma Zirkan teslîmê wî dike û dibê, "Van gundan tev bide hev û herin ji Bismil li gor nîfûsan, ka her malêk çend nefis in, li wê gorê wê "CEH" -arpa- bidin we, dewletê bo we ceh texsîs kirîye, pereyên xwe razînin û ceyê mibarik ⁽³⁾li heywanên xwe barbikin bînin. Ev dewlet, dewletêk mezin e, nayêle hun birçî bimînin(!)"

Wê demê mintîqa Zirkan (4) ji Beytarûn a rex Şêrwen heya Werqanis û Erbo hemî bi Minar va girêdayî bûn. Ev nehîye Çi henin, serê malêk heywanêk tedarik dîkin û tev li Minar dighêjin hev û 300-400 heywanên bar û bi hevçend zilam va dikevine rê, berê xwe didine Bismila navçeya Dîyarbekir, bo çend kîlo ce bînin û bipêjin bidne zarokên xwe. Babê min bi fermî berpirsîyarê vê seferê ye û çona Bismil ji Minar bi hindikayî dû rojên dirêj dom dike. Di dagerê da jiber kû barkirîne û karwan girane, kêmî 3 rojan ne mimkine bighên cî û warên xwe. Bi hindikayî hefteyêk bo çon û hatina wan lazime û hewçend dajo. Niha rehmêlê babê min Hacı Fethilleh qise dike:

"Piştî kû gundî û bi mixtarên xwe va, hemî hatin li gund guhan hev, em berê sibê li hêstirên xwe swarbûn û ketin rê. Li deşta Xerzan sibe li me beyan bû. Em weqatê, taştîya, dereng gihane serê Qîrê Bişêrî'yê. Me li ser kanîyêk danî. Bihar e, axlêfe ye lê çêre şîn bûye û pûş û pelaşê kû heywanên me devên xwe bavên hê li erdê peyda dibî. Me li serê Qîre li ser delavê kanîyêkê boş û gumre danî. Her kesêk serê heywana xwe berda û tûrik û çatik û bexçika xwe ya nan anîn hatin li ser delavê kanîyê rûniştin. Me nanê xwe şilkirîye, herkes li gora xwe pêxwarina xwe danîye ber xwe, an her çend zilam li hev kombûne nanê xwe dixwin.

Me dî zilamêk ji dûr va tê satilêk di destan da ye. Me go kû ev satila destê vî zilamî miheqeq mast e. Gelo mimkine em mastê wî bi heq jê bigrin an na? Me van tiştan ji hev ra digo, ev xortê bedew û ciwan nîzîkayî li me kir; hat hindava min, slam kir, satila xwe ya mast danî nava delavê avê, dest û rûyê xwe şuşt, kulmêk dû kulm av vexwar û desmala xwe deranî dest û rûyê xwe ziwakir û nizimbû kû satila xwe hilde, min deng lê kir: "Brazî, tû mastê xwe nafirosî?" Lawik, satila xwe carêk din danî nava avê, Xwe bi hurmet rastkir, bi dengêk nizim waha go:—"Xalo, ez ne mastfiroş im. Ev mast dîyarî ye. Ez ji dostêk ra dibim Qubînê. Kû ne dîyarî bûya, min ê bê heq bida we, ma ne eybe kû ez mast bi peran bifiroşim."

"Xeberdanê vî zilamî tesîrêk li min kir. Min zanî kû ev zilam ji malêk ava ye. Ji ber vê min pirsî ka ji kîja gundî ye, wî go, "Ez Hiznemîrî me." Min go "Tû ji hiznemîran ji kîja malbatî?" Go: "Ez nevîyê Filîtê Quto me..." "Gava kû vî xortî vê ciwabê da, ez bi xwe hisîyam kû min çî xetayêk kir, lê êdî feyde nake. Bi gotina xortê Reşkotî va xortêkê Etmankî li xwe da rabû û qîr kir go: "Kû tû nevîyê Filîtê Quto bî, ez jî nevîyê Mamê Elê me." "Ev xortê Etmankî ji Kîkan e. Kurê Sofî Ehmê ji Mala Sersem e. Navê wî Hiseyn e. Hiseyn him dibê û him êrîş dike tê ser zilamê Reşkotî. Min firsatê neda Hiseyn, min qîrkir û bi milê wî girt rûniştand û rexne kir. Hiseyn di cîyê xwe da bêhis ma, hemî karwanî bê deng tevizîne li me mêze dîkin. Çar babên Etmankan, Dûm, Xiz, Em û Sersem bi me ra nin. Sed mêr ji Etmankan li vê menzerê temaşe dîkin. Rewş gelêk xirab e. Mixtar û rûsipîyên Etmakîyan kes tine. Mixtarê 3 baban ez im. Sê bab bi Minar va girêdayî ne. Wekî dî hemî xort in, zilamên ciwan in.

Gava kû ez li xortê Etmankî hêrs bûm, zilamê Reşkotî nizim bû satila mast bilind kir; berê xwe da Hiseynê Sofî Ehmê Kîkanî û bi dengêk nerm ciwab da:

Kû tû nevíyê mamê yî; ez jî xulamê Mamê Etmanekî me." Gotina xwe temam kir û satila mast danî ber min û çend hevalên li cem min rûniştî û sondekê mezin sond xwar kû êdî vî mastî ji vir nabe.

Me gelêk pêva girt, dilê wî kirî û me go mastê xwe bibe ka diyarîya kî ye bi-dê. Lê vî zilamî bi kotek mast bi me da xwarin. Li ba me rûnişt, her yekê gezêk nan li mastê wî da, satil vala bû, rabû satila xwe hilda, xatir ji me xwest û berê xwe da Qûbînê.

Evî xortê Reşkotî, wê rojê bi camêrîyê bi serket û tesîrêkê mezin li me tevan kir. Dilê Etmanekîyên bi me ra vebû û ew jî li vê camêrîya wî mane heyîrî. Baş tê bîra min kû me ji hev ra vê digota: "Filîtê Quto çiqas gunehkar dibe bila bî, di-vê kû meriv wî bide xatirê nevíyê wî".

Têbînîyên birrê 1.

1) Hêstir, li welatê me, nemaze cîyên çîya û hesar da, bi giranî vî heywanî tercîh dikin Wek, ker, bergîr (exte) û deve li herêma me nîn in. Hêstir: Katir.

2) Ga: Öküz, barkirina ga li welat min nedîye. Lê berê ga jî berkirine.

3) Mamê kûrê Emê ye. Divê ev rastî bê zanîn. Pir caran Emê û Mamê bihev tên guhartin.

4) Kar: ji kar û xebat û kespê tê. Xweya kû bi Keda karkeran çê dibî.

5) Basleys li Zirikan e. Silhê li Babosîyê ye û Milefan li Hezzo ye.

Ev hersê kar jî qedîmî ne. Delavên ava şor, an ji bîran bi dewlikan ava şora adetî û xweza tê kişandin û berdidine mişaran, mişar li ber tavê dikelijin û sor dibin, bi vî rengî xweya xweza û sipî bi ser rûwê avê dikevê. Xweya ser riwê avê "xweya Gul e." Xweya kû dikevê binê avê ev ji xweya ade-tî ye kû piştî ji nava mişaran tê ber hevkirin, bi ava şor qenc tê şuştin û rengê wê vedibî.

6) Yek bi navê Ahmed Aydın di sala 1960'î da bi Hiseynê Hesenê Filît ra rûniştîye, kurte çîroka Fi-lît ji nevíyê wî girtiye û ji Hemîd Qiliçaslan ra rêkiriye

7) Osmanîyan piştî kû statuyên Kurdan herişandin (1850), eşîrên koçer hemî mecbûr kirin kû bine-cî bibin. Di vê navê da gelêk eşîr cîyên wan hatin guhertin.

8) Li gor Şerefnamê, melûmatên derheqê Hezzo û Hesenêkêfê.

9) Şêx Ebdilhekîm di salên dor 1950 'yan îcaze ji Şêx Ehmedê Xiznewî girt û hat li Qesrê bi cî bû. Piştî çû Xerza gundê Xedîrê, piştra çû Adîyeman gundê Menzîlê. Ev şêx, seyîd in. Seyîdên Bilwa-nis û Turonî yê ne. Ev herdu gund bi navça BAYÎKAN va girêdayî ne.

Têbînîyên birrê 2.

* Hacı Musa Begê xoytî. Ewe mirehes azayê Kongira Erzurum û Sêwasê.

1) - Hacı Fetilla nevíyê Hacı Eliyê Minarî ye kû 150 salin li Minar binecî ne û famîla wan bi Epöz-demir'an tên naskirin.

2) - Minar niha merkeza Zirkan e. Zirkana qedîmî 2 Mîrekên xwe henin. Derzin û Girdikan, 2 Mî-rekên Zirkan in. Derzin, nêzî hezar sal li ser hikim maye. Qedrê van Mîrekan li ba hemî Siltan û qi-ralên hemdemên wan hebûne. Bi Merwanîyan, Eyûbîyan, Aqqoyîniyan, Safewîyan û Osmanîyan ra eleqeyên di dereca bilinda girê dane. Niha girîna mirov li halê van gundan tê.

3)- Ce yanê arpa. Arpa niha êma dewaran û xammade û birayê ye.

4) Sînorê Zirkan Mintîqa kû niha eşîra Siloqan û Hevêdan û gundên Kurmancan hemî têda û bi çar babê (Dûm, Xiz, Em, Sersem) Etmanekan va ye. Ji rex Şêrwan, heya Beytarûn; ji aliyê Bedlîsê va ji Miryanîs, Erbo û Werqanis va û ji rexê Sêrtê heya kû ava kezer û ya Başûra dighên hev e. Çemê Bedlîsê ji dûxana û berjêr sînorê Bakûrê Zirkan e. Niha vê herêma Zirkan perçe û parî kirin e. He-rêma Siloqan bi Sêrtê va ye. Çend gund jî li ser Şêrwan in. Çend gund ji aliyê Bedlîsê va bi vî ba-jêrî ra hatîye girêdan. Wekî din bi Minar va mane. Minar jî navça Bayîkan va ye.

*- EK 1 - (Birre 1)

Serê Filîte Quto û Mamê Emê Etmanî

Lêê...

Hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo
hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo...

Lê Şemê digo:

-Filîto lawo, sibe ye

roka gundê me dereketo ji aliyê

Bileyderêê.

Min ê bala xwe dayê

şewq û şemala xwe daye bejn û bala

Filîte Quto

koseka seetê, xulpoka xencerêê.

Şeme digo:

Filîto lawo, were bi xebra dayika xwe bike.

Meçe pêşiya karwaniya, karwanî gune ne.

Lawo tu yê kursî deyne, li ser banê Qesre

di nava xulam û xizmetkarê xwe da rûnê.

Lê bira dayika te nemîne

qasekî mina dêkaaa, hayêê...

ca hey lo lawo, te li wê derêê...

Malxirabooo...

Eee he hîîî...

Ax hey looo...

hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo

hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo...

Lê Filît digo:

-Şemê dayê

dilê min divêwooo

sed û sî carî dilê min divêwo..

Tu yê li min helal kî şîrê pêsiya xwe yî rastêwo.

Hema bi sê qesema

w'ez ê nikarim bikim tu kar û barê dinêwo.

Tu yê hespê min derxe ji tewlêwo

zînê wî deyne ser piştêwo

ji min ra bîne destek cilê herbê û cengêwo.

Bira qerar li canê min şkestibe

ez ê vêga xwe berdim Pozê Kanîgulanê

Guhara Deva, bisekinim li ser terqa rêwo.

Lê wexta serê karwanê Elê Etmanî, apê

Emê li me derêwo.

Karwan, karwanê xwê o.

Lê ez ê hêstira pêşî tevî bar û barxana

ji Şema dayika xwe ra bistînim

xerc û xeraca serê rêwooo.

Malxirabooo...

Haî ha hîîî...

Aaax hey looo...

hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo

hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo...

Lê dibê derhal Filîtê Quto, bexê Şemê
xwe berdaye ji ser banê Qesrêwo.
Hespê xwe kişandiye ji tewlêwo
zînê wî daniye ser piştêwo
li xwe kiriye destek kinca herbê û
cengêwo
lê tû kiriye darê rimêwo
berê xwe daye Birreka Qîre
Pozê Kanîgulanê, li Guhara Deva sekinî
lo law li ser terqa rêwooo.

Lê belêêê...
Elê Etmanî,
bi sê denga fikir gazî li apê Emêwo, digo:
-Apê Emê, mala te xira be.
Pêşiya karwan berde
bira karwan derbas bibe li cadêwo.
Wext e li me derê serê Filîtê Quto,
berxê Şemêwooo.
Bi sê qesema
wê li me bike dawa xerc û xeraca serê rêwo
Malê me, malê dewletêwo!
Em ê karwanî ne, gune nece, hêêê, êêê...
Lê çavê çilux û çicuxê me li rêwooo.

Lê gelfî bira, dibên:
Apê Emê mîrê dewr û zemanê berêwo.
Wextê Elê Etmanî jê ra dibê wê xeberêwo.
Lê muyê canê wî dibin weka şûjin
di kulfûka potana dertêwo.
Bi kolosê serê xwe digire
sê cara kolos bilind davêje cem Xwedêwo.
Dibê:
-Ya Rebî!
Tu bikî îro serê min û Filîtê Quto,
berxê Şemê li hev derêwo.
Lê ka îro ji min û Filîtê Quto,
Xwedê dide kê woow?
Şem rbenoooo...
Ha hi ha hîîî...
Aax hey looo...
hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo
hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo...
Hê gotî di devê apê Emê da bala xwe danê
hêstira pêşî serî kutaye erdêwo.
Apê Emê digo:
-Elî lawo, xwe bighîne pêşiya Hêstirêwo.
Malê me, malê Dewletêwooo!

Lê dibê:
Elî derhal ajot pêşiya karwan

bala xwe dayê
siwarekî sekiniye li ser terqa rêwo.
Lê Eli derhal fetilî
hatibû cem apê xwe yê Emêwo, digo:
-Apo, bi sê qesema li peşiya
karwan sekinî ye
Filîtê Quto, berxê Şemê wooo.
Lê apê Emê digo:
-Eli lawo, tu rabe here cem
Filîtê Quto, berxê Şemê
Bê:
Apê minê li te kiriye silav û
kilavê Xwedêwooo.
De bê, apê min ê Emê gotiye:
-Filîto lawo, ku te mêr kuştibe?
em bidne te xwîna mêrêwo!
Eger te jin revandibe?
em bidne te qelenê jinêwo!
Niha tu bi wê yekê qayil nabî!
Were li mala me rûnê bi erf û edetê dinêwo
heta devê te bigere
ez ê bidne te mal ji xiznêwo.
Niha tu bi wê yekê qayil nabî!
hêstira pêşî, navê wê Hedo ye,
hêstira navî navê wê Xeco ye,
bira herdiya ji xwe ra biqetîne
bibe xerc û xweraca serê rêwooo.
Em ê karwanî ne.
Bira pêşiya karwanê me berde,
çavê çilux û çicuxê me li rêwooo.
Malxerabooo...
Ha hî ha hîîî...
Aaax hey looo...
Hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo
hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo...
Lê dibê
Eli derhal çûye cem Filîtê Quto,
berxê Şemêwo, digo:
-Filîto!
Apê min î Emê li te kiriye silav û
kilavê Xwedêwo.
Gotiye: Eger te mêr kuştibe
em bidne te xwîna mêrêwo.
Eger te jin revandibe
em bidne te qelenê jinêwo.
Niha bi wê yekê qayil nabî
bira bê li mala min rûnê
bi erf û edetê dinêwo
heta devê wî bigere
ez ê bidmê mal ji xiznêwooo.
Niha tu bi wê yekê qayil nabî!

Hêstira pêşî navê wê Hedo ye.
Hêstira navî navê wê Xeco ye.
Hedye ji xwe ra biqetîne
bibe xerc û xeraca serê rêwooo.
Lê apê gotiye:
Ez ketime bextê wî û xwedêwo
bira pêşiya karwanê me berde
em ê karwanî ne,
çavê zar û zêçê me li rêwooo.

Lê belê
wextê Elî ji Filîtê Quto ra dibê wê xeberêwooo.
Filît dibê:
-Elî lawo!
Here cem apê xwe yê Emêwooo.
Bê, wele Filît gotiye:
Min mêr nekuştiye, ku bide min xwîna mêrêwo.
Min jin nerevandiye, ku bide min qelenê jinêwo.
Qet ez nayêmin li mala wî rûnanêmin, bi erf û
edetê dinêwo.
Lê derdê min, ne hêstira pêşî, hêstira navî.
Here dahşikê wê kerê wo!
Lê ji apê xwe yê Emê ra bê, Filît gotiye:
Bira Bazinbeleka milê xwe ji min ra deyne
xerc û xeraca serê rêwooo!
Şem rebenêwooo...
Ha hî ha hîîî...

Aaax hey looo...
Hey lo, hey lo, hey lo, ey lo, hey lo, hey lo,
Hey lo, hey lo, hey lo, ey lo, hey lo, hey lo...
Lê dibên
Elî derhal fetilî hatiye cem apê xwe yê
Emêwo.
Digo:
—Apo! Bi sê qgesema
Filîtê Quto, li me dike dawa Bazinbelekêwo!
Lê belê
Wextê ji apê Emê ra dibê vê xeberêwo.
Muyê canê apê Emê dibin weke şûjin
di kulf û qapûta ra dertêwo.
Derhal diqelêbe barê lokê devêwo
dike kozik û qeratûn, xwe davêje berêwo.
Bi sê denga dike gazî, dibê:
—Filîto lawo!
Ew herdu hêstirê ku mi dan te
ew herêkirina xwişka te bûn.
Eger tu Bazinbeleka milê min dixwazî
qelenê dayika te ya Şemêwo!
Malxirabo...
Ha hî ha hîîî...

Aaax hey looo...

Hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo

hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo, hey lo...

Lê dibên:

Apê Emê bi sê denga fikir gazî li

Eliyê Etmanî, digo:

—Elî lawo!

Ezî extiyar bûme

çavê min nabîne

nîşana mîrata Bazinbelekêwo

tu were ji min ra şeyê wê rast bike

têzî bide berêwooo.

Hema bi sê qesema

w'ez ê derbeka mirinê bavêm

bejn û bala Filîte Quto, bexê Şemêwooo.

Wextê apê Emê

serê xwe danî ser nîşana Bazinbelekêwo

Lê derbekê dabû

li bejn û bala Filîte Quto, bexê Şemêwo.

Sê tîrêjê xwinê zirav û dirêj dibin

xwe berdidin ser bejn û bala zirav

koseka seetê, şuşa dûrebînê

heta panîka qonderêwo.

Lê ûrt û ocaxê mala bavê Filît kor kir

li darê dinêwo.

û îcar Şemê digo:

—Filîto lawo!

Memanî bexê bavê mino, xweş memanîî.

Lê min ê ji te ra digo:

Meçe pêşiya karwanê Elê Etmanî

Apê Emê, vî karwanî.

Lê şade û şûde apê Emê li dinyayê gelek hene

tucar ji mêra ra mil dananîî.

Hema bira

lawo te yê bi xebera dayika xwe nekir

sedemê malê dinyayê.

Çewa te yê serê xwe li ser danîî.

Bira qesem û qirar li canê dayika te şkestibe

ez ê îro bi heft bavê Reşkotaniyê va

li ser serê karwanê Ape Emê, Elê Etmanî

bikim kafîsttanî.

Şemê bi rebenooo...

haa e hîîî...

Etîmolojî Zimanê Kurdî

III

Abdurrahman UÇAMAN

X

- Xabur*/m** : **xwar+bihûr**. Ji bo ku cihê derbasbûna di wî çemî da xwar e. Ji wî çemî ra hatîye gotin Xabur.
- Xag/m** : ... **Xa** dengêkî tabîî ye, bê daxwaza meriv bi refleksekî li hember tiştê ku ji qirik û realîtê ra xidug tê, paşt a tê avêtinê. *Deîna* ku li dawîya **xa** yê **g** were navê fêkîyê negihîştî tê fêmkirin. Wek: Ev sêv **xag** e. Ji bo tiştê ku bar û giranî hilde, em di cihê **g** yê da **m** tînin. Wek: Ev ben **xam** e. Ev hesp **xam** e. Eger di şuna **g** yê da **p** were, wê demê mana zîyan, lê nehayîyê dide. Wekî ku tê gotin: Ez di vî îşî da **xapiyam**. Ku di cihê **g** yêda **v** were danîn, wê demê xwarina kêmpijyayî tê famkirin. Wek: Ev goşt **xav** e. Ev savar **xav** e. Ji van mîsalan jî tê dîtin ku **xa** bi gûhartina dengê ku li dawî ya wî tê, mana wî digûhere û her neyîniyê dide zanîn. **Xa...**: **xag**, **xam**, **xap**, **xav**.
- Xal (1)/n** : **Xwe+al**. Ev jinika ku dîya meriv e, birayê wê **xalê** meriv e. Yanî ew mênîkê ku bi **xweha** **xwe** merivatîkî di navbera wî û kesekî dî de çê dibe; ew bi alî **xwenga** **xwe** merivatîkî dide vî kesî ku ji bo vê yekê ji wî ra tê gotin **xal**.
- Xal (2)/m** : **Xwiya+al**. Ewan nûqteyên ku li ser canê însan bi renegekî ji can cihêtir têne xûyarkirin, ji ber vê hawayê ji wan ra tete gotin **xwiya+al** > **xal**.
- Xama/m** : Ew keçika ku gîhaye nêzîkê bûkîtiyê, yanî hatiye wexta ze wacê, ji ber ku pirr gûh nade dê, bav û malbata **xwe**, vî navî digre. Wek dewara nûbar ku serkêşîya dike. Ev gotin bi **xwe** sîfet e (**xam**). Bi zêdekirina **a** di dawîya wê da, bûye sîfetekî tengtir. **Xam+a**.
- Xamur/n** : **Hem+hur-hêr**: Ew tiştê hurên ku hev girtine. Ev gotin ji zimanê Arî derbasê zimanê Arebî bûye, tevî ku di zimanê Arî da ev kelîme hatiye çêkirin (**hev+hêr-hûr**) di zimanê Areb da bûye kok. Bi mana tiştê mayakirî. Ku ji vî **xemir** (ew tiştê ku însan serxweş dike) çê bûye. Bn. **Hevîr**.
- Xan/m** : > **Xew+în**: Cihê razanê. Bi pirranî li serê rêyên aborî û bazirganî avayîyên ku ji bo **xwe** parastina ji şêlandina keleş, di zan, sar û serma û berf û baranê dihatin çêkirin. **Di nava ba**

* Ev nav ji ber ku bûhûrê wan **xwar** in, vî navê girtine. Yek ji wan ji çiyayê Çolemerîkê tê û tîkilê Dîjle'yê dibe. Evê dî jî baskekî firatê ye ji çiyayê Mêrdînê dizê û li Sûrîyê da tevî Firatê dibe.

- jaran da jî ji van avayiyan hebûn. Ji ber ku însanê karwan ji her tiştî bêtir hewcê xewê bûn, navê van avayiya *xewîn* > *xan* hatiye danîn.
- Xana ceber/m** : **Xan+ceber**: Navê xanekî li ser kenarê Dîjle'yê û nêzîkê birq lînê ye. Bi navê şeter derbasê zimanê Areba bûye.
- Xane/m** : > **Xew+în+e**: Cihê ku tişteki têde hatiya bi cih kirin. Xane bi xwe sifet e, ji navê xaniyê hatiye çekirin.
- Xax/n** : > **Xwe+ax**: Ew kesê kû bêkesiyên pirr giran bi ser da tîn ku ew dikeve dereca axê. Xwebûna xwe wenda dike.
- Xazmîk/n** : > **Xwar+zimên+ik**: Azmanê dev ku ziman têda bi cî dibe ji didanan tê parastin.
- Xeberojek/m** : > **Xeber+roj+ik**: Xebera ku di rojekî derbasbûyî da hatiye gotin.
- Xebîs** : **Xwe+pîs**: Ew tiştê ku nefsa wî bi xwe pîs be, ne ku pîsiyê ji ciyekî dî girtiye. Ev gotin bi tevî mana xwe derbasê zima nê Arebî bûye û di wê derê da bûye kelîmeka yekrû.
- Xel** : **Xû+al**: Ew heywana ku rengê wî yê vekiriyê belîkirî tune ye. Di rengê xweliyê da ye. Wekî ku tê gotin *marê xel*, yanî ew marê ku di rengê xweliyê da ye. Li hin herêman ji bo van heywanê ku purtê wan yan jî çermê wan bi nûqte bin, ji wan ra jî tê gotin xel.
- Xela/m** : **Xûr+hil+a**: Wan demên ku di wan da xwarin tê hılanîn, yanî radibe, nangiranî çê dibe, gelek caran ev tişt bi destê hinkî însanê sermayedarê çavbirçî têde çekirin. Ew *xelaya* ku di Dimilî da bi mana mizgînê tê xebitandin dibe ku ew ji *xelatê* hatibe piçuk kirin.
- Xele/n** : > **Xûr+hil+e**: Ji ber ku genim li serê xûrekê welatê me da cî digre, navê xûrekê ku tê hılanîn ji bo sal û mehên pêşîn ra, li genim hatiye danîn û navê genim bûye xele.
- Xelbur/m** : > **Xwelî+bihûr**: Ew bêjînga ku zad têda tê werdan, ji bo ku xwelî têda bibûhure here binî û tene li jor bimîne. Bn. Moxil.
- Xelmaş/m** : > **Xew+li+ maş** (di Kurdî ya kevin da navê çav e): Ew kesê ku xew di çavê wî da ye, ji bêxewetiyê diponije.
- Xem/m** : > **Xwe+hem**: Xwe kişandina serhev. Xwe tewandin.
- Xeml** : > **Xama+hil**: Keçika xama ya ku cil û xişrê ji bo xemlê û xwe ravadanê werdigre. Di nava pêvajokê da bûye navê li hevdanîn û sûs kirinê. Ev gotin dema ku ji bo bûkan were xebitandin, dibe xeml û xêz. Xêz, li vê derê sûsa can û bede nê ye. Çewa ku xeml sûsa xişir û wergirtinê ye.
- Xençer/m** : > **Xun+çir**: Ew tiştê ku xunê diçirîne.

- Xerçeng/m** : > **Xwar+çeng**: Ji ber ku dest û pêyên wê xwar in, vî navî gir tiye. Bi Dimilî ji wî ra tê gotin Kerekûnc. Bn. Kevcalê.
- Xerat** : >Navê pîşekarê daran e. Ji ber ku di xebata wî da dengê xir tîne têt vê navî digre.
- Xestexane/m** : >Tiştêkî ganî dema ku nexweşîkî lê peyda bibe, ew nexweşî wî ji wî halê wî yê xweş û hêsa derdixîne, weka ku wî ji bi lind da bixîne, ew tiştê ganî dibe xistî (xeste). Ew cîyê ku ev nexweş û xeste têda ji bo derman kirinê tê razandin, ew cî navê wî xestexane ye. Yanî xaniyê xistiyan û nexweşan.
- Xew/m** : Însanê ku radikeve bivê nevê ji qirika wî/wê dengeki tê. Jiber ku ew deng bêdaxwaz û haya wî ji qirika wî tê, navê wî dengî li razana wî hatiye danîn. Xew: xu+hew. Bn. hew.
- Xewn/m** : >Xew+în: Ew tiştê ku di xemwê da tê dîtin.
- Xewger** : Ew merivê ku di xew da bêhayî û bayî radibe digere, çavê wî vekirî ne, lê ew di xew da ye.
- Xewlî/m** : **Xwey+hil+î**: Ew tiştê ku însan xweydanê bi wî paqîş, zuha dike û hiltîne. Ji wî ra tê gotin xewlî. Ji bo ku xweydanê di xwe da wenda bike, rûyê wî bi pirç tê çêkirin. Ji ber ku hinkî cîrax jî rûyê wan bi pirç in, ji wan ra hatiye gotin xalî. Hate zanîn ku xewlî di beriya xaliyê da hatiye dîtin. Xew+hil+î> xewlî.
- Xewûrî/m** : **Xew+ra+în**: Em dibêjin filan kes xewirî, ji hiş çu, ji bo ku însanê xewirî dibe wek însanê razayî, em ji wî kesî ra dibêjin xewirî ye. Xew+ra+în> xewûrî.
- Xewre/m** : **Xew+ra**: Hevîrê patîle ku qelî-penîr-toraq di nava qatê wî tê ne raxistin, di binê terafa agir da tê veşartin. Ji ber vê hawa yê navê wê hatiye danîn, xewre. Di hin herêman da ji xewre ra tê gotin *kade*. di zaravaya dimilî da ji Xewre ra dibêjin *Bî nadir* yan jî *Heşe*.
- Xewîre/m** : **Xewîn+ar+e**: Şewata bi dizî, nexûyayî, şewata kîmyayî. Wek şewata sergo û çopan ku carna ji xweber vêdikevin, alav di din.
- Xêlî/m** : **Xûya+hil+î**: Hilanîna xûyabûn û dîtina tiştêkî bi perdekirinê. Wek bûkê xêlî dikin, ji bo ku çavînekî nebin.
- Xêz/m** : Dengêkî tabîî ye. Wekî ku em serê mîxekî li ser kevirê yan jî textekî bikşînin, ew dengê ku der dikeve bûye navê şopa serê mîxê ku li ser wê tehtê çê bûye.
- Xidê/m** : Ew kelîme ji *xwedî* hatiye sivik kirin. Ev tiştê ku ji bo kesekî yan di herêmekî da dibe adet û ewan kesan li wî hawayê *xwedî* derkevin, ew hawa ji bo wan xidê ye. *Xwedî*> xidê.
- Xil/m** : Çildana, di ser valayîkî da. Pildan. Bn. çil, pil.

- Xilîsik/m** : **Xûr+lê+zîk**: Ew zîkê ku xwarin lê dimîne. Bi pirranî viya di teyran de heye di gelekî herêman de ji wê ra tê gotin çîqa nek. Bi tevayî heywanê bi nûkil di dawiya qirika wan de tu rîkekî heye, tiştê ku ew dixûn berê li wê derê dicive ji ber vê yekê, ji wî ra tête gotin xilîsik. Xûrlêzik> xilîsik.
- Xinamî/n** : **Xun+hem (hev)+î**: Ewan malbatê ku keçan didin hev; di na va wan da nêzîkayî û merivatîkî bi vê têkilîyê çê dibe. Lew ra, ewan zarokên ku ji vê merivatiyê çê bûne, xwîna wan di be sedemê pevgirêdana du malbatan, bi xwînê.
- Xincîk/m** : **Xewn+çî+k**: Di nava bexçe, bostan û reza da ew malika ku bi çîrpî û perjika tê çêkirin ji bo ewan însanên ku dîxebitin, diwestin herin li wê derê bîna xwe bidin û razin. Li gelekî herêman evan xicîkan ji bo ciyê havînge têne xebitandin.
- Xincis/m** : **Xan+cis**: Navê taxekî Licê ye. Ji bo ku li wê derê cis (nîşekî kîlsê) hatiye çêkirin û firotin.
- Xîr/n** : Ev kelîme ji xwarê (xwarinê) hatiye sivik kirin. Tiştêkî nêr û yeka mê; wekî "somin û vîde" dema ku dindanê wan yekî evê dî bixwe û hev negrin, tê gotin: ev vîde xîr bûye. Xîr, di nava zeman da bûye navê kîr (di lîteratora pêxwasan da). Ji bo ku, ji adab û toreyê der û dorê ra ters nekevin, di şuna kîr da xîr dibêjin. Çawa ku em dibêjin mî ya beranxwarî, çêleka gaxwarî, bizina nêrxwarî û her wekî dî. Ji ber ku di nava gel da xweş nayête dîtin, em nabêjin mî'ya kîrxwarî, çêleka kîrxwarî, bizina kîrxwarî, ... û her wekî dî. Bn. Xwarin.
- Xîrar/m** : **Xwar+ar**: Ew çîwalê ku bi qandê sê çar çîwalan bar û qût digre. Di axlêfê da bi wan ka tête kişandin. Ji ber vê yekê navê xîrarê gelek caran bi Ka'yê ra tête gotin. Di Dimilî da wî ra dibêjin xeyşa. Bn. Xwarin û ar.
- Xîrê/m** : **Xîrê**: **xwe+rû**. Ev kelîme ji xwerû'yê hatiye sivik kirin; ev tiştê ku bi cutinê, bi kutanê, bi pehtinê yan jî bi jen dinê gend û gemara wî jê were avêtin. Ew li xweser bimîne, ji wî ra tête gotin; wî xîrê daye, yanî ewan tiştên biyanî ku ji nava wî derketine, ew li xweser bi tenê maye. Sade û xwerû ye.
- Xîrêf/m** : **Xîrê+ve> xîrêf**; her wekî me li jor di kelîma xîrê da got; tiş tekî ku li xweser û sade bimîne, yanî gend û gemar jê veqete, ew tişt ji wî ra tête gotin ew xîrê ye, yanî li xwerû ye. Ew tiştê ku ji wî hatiye pak kirin, ji wî tiştî ra tête gotin xîrêf. Her wekî, xîrêfa hingiv, xîrêfa şîrê, xîrêfa rûn,...
- Xirtik/m** : Ew merivên ku kûxika dîko (difterî) di wan da kar bike, de ma ku ew dikûxûn dengêkî bi xîrîn derdixin, ji ber vê awayê ji vê nexweşiyê ra bi devê gel tête gotin xirtik. Dibe ku evî

- navî ji xeritandina porê ser nermika serî hatibe girtin. Lewra, ewan zarokên ku bi vê nexweşîyê biketana, bi ceribandînên gel hatibû dîtîn ku divê tav li nermika serî wan da bide.
- Xirxal/n** : Bazinê zendê lingan. Ji ber ku hinek şirik bi wan ve hebûn dema ku ew kesê bi xirxal bi rê ve biçuya ew dengê ku ji wan şirik û rîşikan dihat, ji wî dengî ra dihat gotin xirxal. Ew deng, bûye navê bazinê zendê lingan. Evan xirxalan bi tenê di lingên hinkî malên serbêjing da hebûn.
- Xiste** : Ev gotin ji xistinê bûye têrker (îsmê meful). Wekî ketî, mirî, kuştî ku ji ketin, mirin û kuştinê têne çê kirin. Bi tenê xistî dema ku bibe wesfa yekî belî, dibe xeste. Ew tiştê zindiyê ku bi giranî û bi serda girtina hinkî tiştê ji dervayê wî, di hêza wî û şeklê wî da kêmanîkî çê bibe, têtê gotin ku ew tiştî ji ci yê xwe yê berê hatiye xistin. Lewra, ji wî tiştî ra têtê gotin xistî. **Xistî > xeste.**
- Xistin/m** : Li gora qertafaalîkar ku li pêşîya wê têtê mana digre. Wekî, lêxistin, têxistin, pêxistin, jêxistin û vêxistin.
- Xistî/** : bn. Xiste.
- Xişir (1)/n** : Navekî ji dengê tabîî hatiye girtin. Ewan pelik û pulikên me tal ku keç û bûk bi serê xwe, kezî û gewriya xwe ve dikin û bi vî hawayê dema ku dilivin dengêkî derdixin, ku ew bûye navê wan.
- Xişir (2)/n** : Koma zinarê ku li hev siwarin. Ji "xişin+kerre" hatiye sivik kirin.
- Xişik/m** : bn. Xîç.
- xişin/** : **Xîç+în.** Ev tiştê ku li gora hevalê (denkê) xwe mezintir be Bn. Xîç.
- Xişol/m** : **Xîç+so+ley.** Leya (lehî) qumê dişo, axê ji nava wê dibe û ewan tiştên ku sivik in, bi ser avê dikevin. Dema ku leyî da dikeve ewan tiştan di şuna leyê da li ser erdê dimînin.
- Xişrûk/m** : **Xîş+rû+k.** Ew zivirbûna ku di rûyê zarokan da dertê, ji bo ku di merivan da wek quma hur têtê dîtîn, vê navê girtî ye. Bn. xîş.
- Xişt/m** : Van tîrên piçukên ku bi piranî bêkevan yanî bi dest têtîn avêtin. Dema ku ew tîr têtê avêtin di hawa da dengêkî derdixe ku ev nav jî ji wî dengî hatiye girtin û li tîrê hatiye danîn.
- Xiyal/m** : **Xûya+al. Xûyal > xiyal.** Xûya=dîtîn. Xûyayî, ew tiştê ku bi çav têtê dîtîn. Ew tiştê ku însan bê mêzekirina bi çav, yanî mêzekirin lêgerandina bi fikrê û ew tiştê ku bi fikrê têtê dîtîn, xûyakirin, ji wî tiştî ra têtê gotin; aliyê xûya (xûya+al > xiyal). Bn. xûya.

- Xizan** : Ev kelîme ji xwazanê wergerya ye, yanî ew kesê ku karê wî xwestin be yan jî bi dîtin û tevgerên xwe wek însanê feqîrê ku tişt dixwaze, bête dîtin.
- Xîç (xîş)/m** : Navê qumê ye. Ev nav ji dengê rijandin û rêveçuna di qumê da dertê ku ev deng ji qumê ra bûye nav.
- Xîş (2)/m** : Qedandin û dawî anîna karekî, xebatekî. Bn. bexş, bexşîş.
- Xîzar/m** : Birreka dirangira ku bi wê qotê (qospê) mezin têne birrîn û kerîkirin. Ev nav ji dengê birrîna wê, lê hatiye danîn.
- Xopan/m** : **Xîrb+ban>xopan**. Dema meriv bivê ku nepakîkî bi serê yekî da were û meriv vê daxwaza xwe bi dev bibêje, meriv dibê je: mala te xopan (wêran) be. Yanî mala te xirab be.
- Xort/n** : Xort û xurt ji xwarinê hatine çê kirin. Însanê ku xûrek be, bi pirranî ew zexm û bi hêz e, însanê genc jî bo ku zexm û bi hêz e, ji wî ra jî têtê gotin xort. Ji bo ku jihev bêtin belî kirin, u'ya "xurt"ê dibe o. Xurt ku bi mana xwe gelekî fire ye; hey wanê xurt, însanê xurt (serdest), dwleta xurt,...Piştî ku u dibe o, "xurt" jî dibe "xort". Xort, di zaravayê Kurmancî da ji bo gedeyên lawîn yên gihiştî tê karanîn. Bn. xwar, xwarin.
- Xorxor** : **Xwarxûr > xorxor**. Ew kesê ku her malekî di ciyê wî da xerc neke di ciyê beyhude da xerc bike, bixwe ew mal di rêya xwar da dixwe. Evan kesên weha malê wan xûrê pêxwas û serseriya ne. Ji ber vê yekê pêşiyar gotine: Malê xorxoran, xûrê çixsoran.
- Xu (xo-xwe)** : Ji bo ku însan xwe bipana bivê nevê li ciyê penî û tarî digeri yan, hem ji lawiran hem jî ji vanê ku li wî serdestî û zordestî bikin xwe ji wan vedişar. Bivê nevê di xew da diçun, ew dengê ku ji qirika wî derdiket, ew kesê ku bibihîsta, ew deng ji bo wan wek "xu, xo" dihate fêmkirin. Ji bo ku em vî dengî baş nas bikin û bizanibin ku ev deng bi çi hawayê bûye cî navk (demîr), divê li van vekokan kur binêrin û bifikrin: Ez bi xo hatim, tû vî tiştî ji xo bipirse, her kes li xweser kar di ke, filan kes ji xwe da çû, divê her kes ji keda xo bixwe, min xo wenda kir, min malê xo firot. Ev gotin di Tirkî da bi "özü, kendi", di Arabî da bi "zat, nefis" têtê karanînê.
- Xur/m** : Du tiştên nîvsert dema ku di hev da bêne hesikandin, wek nûkuk û çerm dema; dema ku nûkuk di ser çerm da dihesike dengêkî derdixe, ji wî dengî însan kelîma "xur"ê derdixe.
- Xurt/n** : bn.xwar, xwarin.
- Xuya/m** : **Xu (xo)+ha > xuya**. Ew tiştê ku bi çav bête dîtin, li ber çav be, ji wî ra têtê gotin: xuya ye, yanî ew bi xwe "ha" (li ber çav e) ye. Bn. xu (xo), ha.

- Xûdest/** : **Xû+dest.** Ew tiştê ku bi dest hatiye çêkirin (sun'î), ne sitan dart û tabîi ye, bêpîr e.
- Xûdî** : **Xû+dî.** Her tiştêkî di bin navekî û şeklekî da "**xûlkî**" ye, he bûneka sade û azad e. Di wê hebûna wî da nîvekar û nîfşekar û mêzekarekî wî tûne ye. Wekî ku yek bibêje: Ev çem, Dîjle bi xwe ye. Yanî ev kelîma dîjle, navê vê ava ku divê wadiyê da ye, dîjle ew bi xwe ye. Tû jî bibêjî: Xwediyê wî kî ye? wekî ku tû bibêjî xû'kî ew e, xû'yê dî kî ye? Ew jî bibêje: Xû'yê dî yê wî, ev gelê ku li der û dora wî ye. Evan herdu gotinên hanê; yanî xû'yî û dî, di hev da keliyane, bûne xûdî. Bn. xû, dî.
- Xûger** : **Xû+ger.** Ew tiştê ku ji xûber bigere (otomatîk).
- Xûjîn** : **xû+jîn.** Ew kesê ku her li pey nan, nav û karê xwe yê taybetî dîbeze. Ji vî kesî ra xweperest (egoîst) jî têtê gotin.
- Xûlmaj/** : **Xew+li+mij > xûlmaj.** Ew kesê ku xew zor bide wî ku mi jangên wî yên jêr û jor ji hev nebin, ji wî ra tê gotin xûlmaj, yanî mijangên li xewê ne.
- Xûrafî** : **xû+ra+tfî.** Ew kesê ku bi gotin û tevgerên xwe, xwe mezin ra va bide û bibîne.
- Xûrb/m** : Avayî ya ku hilweşe. Însanên berê bi pirranî ji kevirên ne çê kirî û ne lihev dîwar dadanyan, dema ku ev dîwar hildiweş yan, ew dengê ku di dema hilweşînê da derdiket, însan ji wî dengî kelîma xûrbê (xirbê) derdixist. Di nava zeman da tiştê ku ne rast, çewt û xwar bête dîtî ji wî ra xirab tê gotin, ku ew jî wek avayiya ku hilweşya ye, bi kêrê kar nayê.
- Xûrc/m** : **Xûr+cî.** Bi pirranî însanê ku derdiket rêyeka dûr, hinekî xwe rin û pêxwarin digel xwe digirt. Ew tura ku xwarina xwe bi cî dikir, ji wî ra dihat gotin "xûrc", yanî ciyê xûrekê.
- Xûrcilîn** : Ev lêker ji xûrcê hatiye çêkirin. Dema ku yekî ji rêwîkî-kar wankî xûrek bixwesta, ew jî ber bi xûrca xwe diçû û bi wî xûrcilya dawê ku xûrek bîne. Ji vê hawayê ra têtê gotin xûrcilîn. Bi zeman ev gotin fire bûye û di gelek îşan da tê kara nîn.
- Xûrifîn** : **Xû+revîn.** Ew kesê ku xû birevîne yanî ew hawayê ku divê ew di nava wî da be, ji wî hawayê derkeve bikeve hawakî anormal; gotin û tevgerên bike, ji wî ra tê gotin xûrifî. Ev gotin ji Kurdî derbasê Arabî bûye. Lewra, di kurdî da ev go tin, gotineka hevdudanî (mûrekep) ye.
- Xûmal** : **Xû+mal.** Tiştê taybetî, xûsusî, li xû ser. *Filan kes di vî malî da xûmal e, yanî bê nîvekar û nîfşekar e.

- Xûru** : **Xû+ru=** sade. Dema ku em bixwazin bibêjin; ev tişt li xwe ser e, tiştê têda tune ye, wê gavê em dibêjin ev tişt xûru ye.
- Xûvîn** : **Xû+vîn.** Ew kesê ku xwe bi der û dora xwe bide qebûl kirin, ji wî ra têtê gotin; ew xûvîn e.
- Xûy/n** : **Xû+î > xûy.** Ew tiştê ku di xûzayiya (tabîîata) tiştê ganî da hebe û di nava zeman da ne gûhere, jî wî ra têtê gotin xûy. Bi kûrtî xûy, "gen" e. Bn. xo (xwe).
- Xûyanî/m** : **Xû+a+hanî.** Tiştê ku bi çav bête dîtî û bête nîşandan. *Roj di binê hewrê da vaye xûyanî ye-xûya ye jî têtê gotin.
- Xwar** : Însanê beriya medeniyetê jî bo ku xûrekê bêpahtin dixwar, di dema cutina wan xwarinên sert da bivê nevē dengêkî jî devê wan derdiketin (dengê şikandina xwarinê), ew deng bûye na vê wê cutinê û ew tiştê ku têtê cutun. Hem jî piştî cutinê ku ew tiştê cutî di qirikê da dadiketin vêre (mîde). Ji ber ku, dev li jor e û vêre jî li jêr e, navê daketina wê xwarinê li aliyê jêrîn hatiye danîn. Wekî: *Ev xwarin, di qirika min da dakete xwar. *Ji ser banê were xwar. Ji vê xwarhatinê tiştê tersê rast ra jî, têtê gotin xwar. Ji ber ku, di herduyan da jî ber bi jêrî heye.
- Xwarin/m** : **Xwar+in.** Bn. xwar.
- Xwelî/m** : **Xwe+hil+î > xwelî.** Ew tiştê ku jixweber bi hawa da hil dibe, bi piranî jî agirê ku alaw têda hebe ew xwelî jî nava wî agirî bi rabûna germê ra bi hawa dikeve. Di nava zeman da kelîma xwelîyê fire bûye; çawa ku navê ariyê e, bûya navê axa ziwa. Bn. arî.
- Xweydan/m** : **Xwey+dan.** Ew xweya ku di can da ye dema ku av di kêzînê (çavikê) çermê can da bi derve da bikêze (bizîpîke), xweya can jî bi wê avê ra têtê der, ji ber vê yekê, di nava can da kê maniya xwey çê dibe. Ji vê avê ra têtê gotin "xweydan".
- Xwezî/m** : **Xwaz > xwezî.** Ev kelîme jî xwestinê ye. Xwezî, ew tiştê ku têtê pêşniyaz kirin (temnî kirin), bi dest xistina wî, zor têtê dîtî. Xwestin, ew tiştê ku bi dest xistina wî ber bi çav e. Xwezî, di nava zeman da bûye navê tukê-gilêz. Hinkî tişt he ne ku bi mijulbûna ji wan û bi bîrhanîna wan, di devê însan da şilayîkî zêde çê dibe; wekî bîrhanîna yan jî dîtîna tiştêkî tîrş. Ji wê şilayiya zêde ra têtê gotin xwezî, yanî bêdaxwaz û hayî (bi refleks) însan wî divê. Dîsa di nava zeman da ev xwezî bûye navê bêrî kirina tiştêkî yan jî însanekî, di şuna xwezî da xwezîla/xwezîka jî têtê karanîn.
- Xwendî** : Ewan mîrên ku di bûk gûhastinê da ji aliyê mala zavayê da diçin mala bavê bûkê. Ji ber ku di çuyin û hatina xwe da xort û keç hinkî serhawayê govend û dîlanan dibêjin, bi tevayî jî wan ra têtê gotin xwendî. Di zaravayê Dimilî da tenê ji hemu vexwendîyan ra têtê gotin "xwendî".

ZEND - AVESTA SCHRIFT

Zeichen	Wert		Zeichen	Wert		Zeichen	wert		Zeichen	wert	
	alt	neu		alt	neu		alt	neu		alt	neu
𐬀	a	a	𐬁	ā	ā	𐬂	d	d	𐬃	s	s
𐬄	ā	ā	𐬅	ā	ā	𐬆	dh	dh	𐬇	š	š
𐬈	i	i	𐬉	h	h	𐬊	ð	ð	𐬋	ž	ž
𐬌	ī	ī	𐬍	k	k	𐬎	p	p	𐬏	z	z
𐬐	u	u	𐬑	kh	x	𐬒	ph	f	𐬓	ž	ž
𐬔	ū	ū	𐬕	k'	tš	𐬖	b	b	𐬗	ž	ž
𐬘	e	e	𐬙	g	g	𐬚	hh	v	𐬛	y	y
𐬜	ē	ē	𐬝	gh		𐬞	n	n	𐬟	y	y
𐬟	ē	ē	𐬠	γ	γ	𐬡	nh	nh	𐬢	r	r
𐬣	ē	ē	𐬤	g	dž	𐬥	n	n	𐬦	rh	rh
𐬧	o	o	𐬨	t	t	𐬩	n	n	𐬪	w	w
𐬬	ō	ō	𐬭	th	θ	𐬮	m	m	𐬯	hw	xw
𐬰	ā	ā	𐬱	θ	θ	𐬲	mh	mh			

Ligaturen.

Zeichen	Wert	Zeichen	Wert	Zeichen	Wert	Zeichen	Wert
𐬀𐬁	daō	𐬂𐬃	āū	𐬄𐬅	he	𐬆𐬇	ah
𐬈𐬉	dāō	𐬊𐬋	id	𐬌𐬍	bd		
𐬎𐬏	dadh	𐬐𐬑	ab	𐬒𐬓	sk		
𐬔𐬕	zud	𐬖𐬗	bū	𐬘𐬙	st		

Zahlen.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 200, 1000, u. s. w.

Die hier vorstehende Schrift ist die Schrift des Zend-Avesta, des Religionsbuches der Parsen oder Anhänger der zoroastrischen Religion; sie wird von Ibn Muqaffa unter dem Namen *دین دبیره* *din debireh* „Schrift des Gesetzes“ aufgeführt. Sie ist eng verwandt mit der Huzvareßschrift, jedoch zeichenreicher. Die Vervollständigung des Avesta-

Alphabets ist meist durch Anfügung diakritischer Zeichen erfolgt, auf diese Art werden lange Vokale von kurzen unterschieden.

Man unterscheidet eine ältere und eine neuere Aussprache in der oben nach Lersius angegebenen Weise.

Die Schrift wird von rechts nach links geschrieben.

NIVISA ZEND - AVESTA

Tîpan	Xwendin		Kurdî	Tîpan	Xwendin		Kurdî
	kev.	nû			kev.	nû	
•	a	a	a/ av	د	d	d	d/ dan
•	ā	ā	â/ ba	ڤ	dh	dh	dih, deh
•	i	i	i/ bin	و	ê	ê	they
•	ī	ī	î/îşev	و	p	p	p/pîşt
•	u	u	u/du(2)	ڤ	ph	f	b/ fhal
•	ū	ū	û/dûr	ب	b	b	b/ baz
•	e	e	e/ bel	ڤ	hh	v	bihn
•	ē	ē	ê/êvar	•	n	n	iin,nii
•	ē	ē	e/ehmeq	•	nh	nh	nih,nûh
•	ē	ē	ehii,ihi	•	n	n	n/newal
•	o	o	o/bore	•	n	n	-
•	ō	ō	o/boombe	•	m	m	m/ mii
•	ā	ā	a/ ajne	•	mh	mh	mih/mî
•	ā	ā	a/ ia	•	s	s	s/savar
•	ā	ā	a/zirav (hiûdeng)	•	s	s	s/ sîr
•	h	h	h/havîn	•	s	s	s/ ssî
•	k	k	k/ kal	•	z	z	z/zal
•	kh	x	x/ xal	•	z	z	j/ ju
•	k'	tš	tš/ çist	•	z	z	z/ zên
•	g	g	g/ gel	•	y	y	y/ yee
•	gh		gihwan	•	y		y/ yek
•	γ	γ	g/ ģele	•	r	r	r/ rev
•	g	dž	c/can	•	rh	rh	reh,rîh
•	t	t	t/ tav	•	w	w	w/ war
•	th	θ	th/pathar	•	hw	xw	xw, xwe
•	θ	θ	tih				

Pevdeng - Diftong

Tîpan	Xwen	Kurdî	Tîpan	Xwen	Kurdî
𐭠𐭡	dað	dathy	𐭠𐭢	be	be
𐭠𐭡𐭢	dāð	daathy	𐭠𐭢𐭣	bd	bed
𐭠𐭡𐭢𐭣	dadh	dadih	𐭠𐭢𐭣𐭤	ek	sek
𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤	zud	jud, jîc	𐭠𐭢𐭣𐭤𐭥	st	st/stê
𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥	zû	Ju/zu	𐭠𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦	ah	aheng
𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦	zê	jê			
𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧	zê	jb			
𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨	bû	bûin			

Hejmaran

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 𐭠𐭡 20, 𐭠𐭡𐭢 30, 𐭠𐭡𐭢𐭣 40, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤 50, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥 60, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦 70, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧 80, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨 90, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩 100, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩𐭪 200, 𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩𐭪𐭫 1000, u. s. w.

Ev nivîsa dest we, nivîsa Persan û kitêba bawermendên dînê Zerdûşt ya Zend-Avesta ye. Ev nivîs, ji aliyê Îbn-î MUQAFA ve bi navê "Dîn Debîrh=Nivîsa Zagonê" hatiye dîtin. Di navbera vê û nivîsa "Huzvareş" de merivatîkî nêzîk heye, lêbelê ji alî îşaretan ve bêtir dewlemend e. Bi serda zêdekirina îşaretên dîakrîtîk bi tevayî hemî kirpan tam ifade dike. Bi vê terzê vokalên (dengdêrên) kurt û dirêj jihev cuda dibin.

Di tabelayên (lewheyên) jor de wekî ku bi alfebaya standart ya Prof. LEBSIUS hatiye nivîsîn, du cure şeklê telaffuz kirina wî hene. (Me jî bi tevî vana, telaffuz kirina Kurdiya evro bi serda zêde kirîye -War-).

Ev nivîs ji milê rastê ve tête xwendin.

Kaynak:

CARLFAULMAN,
DAS BUCH DER SCHRIFT,
İlk Baskı: 1880

.LÎ SER FERHENG DÎMÎLÎ-KURMANCÎ ÇEND GOTÎN

S. VERROJ - N. GÛNDÛZ

Heta evro ferhengek têrhatî yê zimanê kurdî çê nebûye. Bi gotinek din, ferhenga ku hemu zaravayên zimanê kurdî beramberê hev bike û di naveroka xwe da berhav bike pêk nehatiye. Çimayiyên çênebûna ferhengek wesa, tenê bi pev-girêdanî û bindest bûna netewî nayê îzah kirin. Di vir da kêmasiyên pirr mezin û girîng ji fam û fereseta tevgerên siyasî û roşinbîrên kurdan in.

Evro di bakurê cografya Kurdan de yên ku bi zaravayê Dimilî qise dikin gelek in. Feqet ji dervayê ferhenga Malmisanij û ya Turan Erdem^(*) ferhengekî têrhatî jibo qisekerên zarava Dimilî nîn e, ne ku ferhenga ji Dimilî-Kurmancî. Ne bes û têrhatî be jî, bi tevî kêmasiyên xwe amaca vê xebatê, di nava xebatên ferhengnasî û dagirtina vê valayî da bibe pêgavek alîkar û halankar. Lewra, jibo ferhengekî têkuz, bes û têrhatî yê zimanê kurdî, liser hemu zaravayên kurdî lêgerîn û lokolînên kûr û fire pêdivê.

Kurdên ku bi zarava Dimilî qise dikin; li herêma Dêrsimê ji xwe ra dibêjin *Kirmanc* û ji zimanê xwe ra jî dibêjin *Kirmancî*, dimiliyên herêmên din jî ji xwe ra dibêjin *Kird* yan jî *Dimil* û ji zimanê xwe ra jî dibêjin *Kirdî* yan jî *Dimilî*. Carde ji Dimiliyan ra bi mana çiyayî yan jî zozanî da *Zaza* û ji zimanê wan ra jî *Zazayî-Zazakî* têtê gotin.

Jibo pêkanîna ferhengekê têrhatî, qîmhatî yê ziman û zaravayên Kurdî, em dibêjin ku:

a) Ferhengên ku heta evro çêbûne û gehîştine destê me, tevayî bi zaravakî(diyalektek) ne û têde devoka herêmi serdest e. Ji ber vê yekê, ne mimkun e ku van ferhengan bibin ferhengekî tekuz yê zimanê kurdî û xîtabê hemu kurdan bikin.

b) Bi zaravayên zimanê kurdî xebatên ku heta evro bi îddîa ferhengê çêbûne, gelek teng û kêr in. Lewma, kesên ku di vê babetê da xebitîne yan jî dixebitin, xwe ji xeletî û kêmasiyek girîng xelas nekirine; xwe bi gotinên dê, bav, dapîr û bapîrên xwe agihandî(sînor kirî) ne û ji sînorên herêma xwe nederketine û zêde jî dûr neketine. Ji ber vê yekê, dapîr û bapîrên wan bi çi awayê kelîman xebitandibin û deng kiribin, ew jî bi wê awayê dixebitînin û dinivîsînin. Ji qalikê xwe dernakevin. Dibêjin Kurdiya rast û xwerû ev e.

c) Bi ya me ewên ku îddîa amedekirin û çêkirina ferhengê Kurdî bikin, divê jibo bijartina kelîme û gotinên Kurdî yên rastirîn, gelek bi diqet û baldar bibin. Kîjan sewt û şêklê kelîme û gotinan rasttir bibe, divê ku ew bingehekê bêtê girtin. Pîvana vê yekê, liser bingehek kûr û fire nêzandina zaravayên zimanê kurdî ye.

^(*) Turan ERDEM, Ferhenga Zazakî - Tirkî. Weşonên, Doz. 1997

Bêşik xebata berhevkerin û çêkirina ferhengeka Kurdî, kar û barek gelek zahmet û giran e. Ne kar û barê kesek yan jî du kesan e. jibo vî karî xebatek gûrubî û aqademîkî divê. Ji bona vê jî, kesên ku zaravayên zimanê kurdî û zimanên xelkên ku bi Kurdan ra cîranin baş dizanin, divê. Evan kes û gûrubên weha bi serkêşiya aqedemiyek bicivin, dê karibin vî kar û barê giran pêk bînin. Amaca vî xebatê jî ew e; ku ji xebatek aqademîk ra bibe dane û çavkanî. Divê em jibo ferhenga Dimilî-Kurmancî bala xwendavanan bikşînin liser çend niqteyên girîng û di vê babetê da wan agahdar bikin:

1- Di zarava Dimilî da hinek kelîme hene ku bi şeklê xwe yê pirranî têne qisekirin û gotin. Me wan kelîman bi pareka(eka) pirranî nenivîsîne, ku pareka pirranîtiya wan kelîman “ey” (eger ku kelîme bi tîpeka dengdêr biqede “e” ya pêşiya “y” yê dikeve) û “î” ye. Mînak:

vamî/vam	kerrey/kerre
firingî/firing	gedey/gede
çimî/çim	keyney/keyna
êzimi/êzim	
dewijî/dewij	
bizî/biz	

2- Li gora zeman, hinek mesdar nêrîtî û mêyîtiya wan di kelîmekî da hatiye nîşandayin, ku ji wan yek di nava diranan da hatiye nivîsandin. “e” pareka nêrîtî û “a” jî pareka mêyîti nîşan dide.

3- Her wekî Arebî, Farisî, Îngilizî û wd. di Dimilî da jî sê cûre parekên mesdarî hene: 1. “-îş, -iş” mînak; kerdîş. 2. “-ene” mînak; kerdene. 3. “-in” mînak; kerdin. Me di vê xebata xwe da pareka “-îş,îş” karaniye. Feqet em dikarin ciyê wê da pareka “-ene” û “-in” jî karbînin. “-ene” di Soranî de ji pareka mesdarê ye.

JÎBO FERHENG A DIMILÎ-KURMANCÎ LÎSER FONETÎKA KURDÎ HÎNEK AGADARÎ

Di vê nivîsarê da nehowce ye ku em bi kûr û fire liser fonetîka zimanê kurdî rawestin. Jixwe amac jî ne ew e. Her wekî ku berê jî hate diyarkirin; tenê jibo bi hêsayî xwendin, famkirin û fêrbûna ferhenaga Dimilî-Kurmancî ye. Ev kurte nivîsara liser fonetîka ziman û zaravayên kurdî ji du şaxan pêktê. Di şaxê yekemîn da, guhartinên fonetîkî yên navbera zaravaya Kurmancî, Dimilî û zimanê Avesta’yê têne miqayese kirin. Sedemê nivîsandina zimanê Avesta’yê ev e; ku em bala xwendevanan bikşînin liser têkilî û nêzikayiya li navbera zaravaya Dimilî û zimanê Avesta’yê. Lewra, zimanê Avesta’yê zimanê kurdan yê pirr kevnare ye û ji mîsalan jî xuya dibe ku zimanê Avesta û zarava Dimilî gelek nêzikê hev in. Em dikarin bibêjin ku zimanê Avesta kurdiya qedîm e û gelek nêzikê zarava Dimilî ye; hetta Dimilî’ya kevnare bi xwe ye. Şaxê duyemîn, gû hartinên fonetîkî yên navbera devokên zarava Dimilî(Bîngol, Soreg, Çêrmug, Pîran, Gêl, Pale, Licê, Dêrsim, Ezirgan, Varto, ..) ne.

A) GUHARTÎN ÊN FONETÎKÎ YÊN NAVBERA ZARAVAYÊN DIMILÎ Û KURMANCÎ

1- Di navbera zaravayên Dimilî û Kurmancî da dengê “b” û “v” gelek caran cî diguherînin. Di ciyê “b” ya Kurmancî da, di zarava Dimilî û zimanê Avesta da dengê “v” tê. Mînak:

Dimilî	Avesta*	Kurmancî
vevr	vafra	berf
vîst	visant	bîst
vîr	vîfra	bîr
va/vay	vaya	ba
varan	var	baran
vaz	vaz	baz
vela	-	bela

1.a) Di navbera devokên Kurmancî da jî li gora herêman dengê “b” û “v” cî diguherînin. Mînak:

Cewab	cewav
Kebanî	kevanî
Xirab	xirav
Sibe	sive
Hesab	hesav

1.b) Dengê “v” di zarava Kurmancî û Dimilî da pirr têtê karanîn, feqet di Soranî da kêmtê karanîn. Di Soranî da, li ciyê “v”yê bêtir “w” têtê karanîn. Di devoka dimiliya Gêl’ê da jî dengê “w” pirr têtê karanîn.

1.c) Di navbera devokên Kurmancî da gelek caran dengê “p” û “b” bi hev ra cî diguherînin. Mînak:

biçuk	piçuk
birûsk	pirûsk
bihînjîn	ponijîn

2. Di navbera zaravayên Dimilî, Kurmancî û zimanê Avesta’yê da dengê “v” û “m” gelek caran bi hev ra cî diguherînin. Mînak:

Dimilî	Avesta	Kurmancî
name	naman	nav
nîm/nême	naêma	nîv
zama	zmtar	zava
xam	-	xav
gam	gama	gav
hamnan	hamin	havîn
zimistan	zyam	zivistan

3. Sewta “w” di hemu zaravayên Kurdî da heye. Di navbera zarava Dimilî, Soranî û Kurmancî da “v” û “w” gelek caran bi hev ra cî diguherînin. Di ciyê “v” ya Kurmancî da, di zarava Dimilî û Soranî da sewta “w” têtê karanîn. Mînak:

*Gotinên zimanê Avesta ji Gramera Kurdî ya Emîr Celadet Bedirxan hatine girtin.

Dimilî

aw
şew
awan
awî
lew
baw

Soranî

aw
şew
awan
awî
-
baw

Kurmancî

av
şev
avan
avî
lêv
bav

3.a) Di hinek devokên Kurmancî da “w” dikeve(ev taybetî bêtir di devoka herêma Serhedê da heye). Mînak:

xwarin/ xarin
xwar / xar
xwe / xo
xwestin/ xastin

3.b) Di zarava ya Dimilî da jî “x” û “w” werin ba hev, “x” dikeve û gotin hîn siviktir dibe. Ev qeyde ne jibo hemu gotina ye. Tenê dema ku “x” were pêşiya “w” yê dikeve. Mînak:

Kurmancî

xwar /xwarin
xewn
xweş
nexweş
xwelî

Dimilî

wer
hewn/ewn
weş
nêweş
welî

4. Ne pirr be jî di navbera zarava Kurmancî û Dimilî de “v” carna bi “g” ra û carna jî bi “d” yê ra cî diguherîne. Mînak:

Kurmancî

got/gotin
veng

Dimilî

vat/ vatiş
deng

5. Hem di Kurmancî û hem jî Dimilî da “n” ya navbera cînavk û navên hev-dudayî dikeve. Mînak:

Kurmancî

Seranser/seraser
Beranber/beraber
Sipîndar/sipîdar

Dimilî

seraser
veraver
sipîdar/ dehlêr

6. Hem di Kurmancî û hem jî dimilî da “n” ya qertafa pirranî ya “-an” di axaftinê da gelek caran dikeve. Mînak:

Kurmancî

Min/mi
Gedan /geda
Gundan/gunda

Dimilî

mi
gedan/geda(e)
dewan/ dewa

7. Sewta “j” ya Kurmancî di Dimilî û zimanê Avesta’yê da carna dib “c” û carna jî dibe “z”. Bi taybetî di devoka Dêrsimê da dengê “j” û îş” dizivirin ser dengên “z” û “s”. Mînak:

Dimilî	Avesta	Kurmancî
cêr	-	jêr
cinî/ cenî	canay	jin
cena/ cenayene	cana	jentin
vac/vace	vaçah	bêj
roj/roz	-	roj
zî	zî	jî
mezg	mazga	mejî

8- Sewta “x” di hemu zaravayên kurdî de heye. Ev deng ji gewriyê(qirikê) dertê. Dengê “x” ya zaravayên Kurmancî û Soranî di zaravaya Dimilî de were pêşiya “w” di hinek kelîman da dikeve. Bnr. 3b.

9- Sewta “h” ya Kurmancî, di zimanê Avesta de ciyê “x”, “dh” û “th” digre. Di zaravaya dimilî da jî hinek kelîman da sewta “h” bi “ş” ra diguhere. Mînak:

Kurmancî	Avesta	Dimilî
rohnî	raoxşna	roşna/roşnayê
sihur/sor	suxra	sur
reh/rê	raithya	rayir
pehin	pathana	pahtin
goh/go	gaoşa	goş
mih/mî	maêşa	mêşna
tihnî	tarşna	têşanê

10- Ev gotinên Kurmancî yên jorîn bêtir di devoka Behdînan, Botan û Çolemerîg’ê de têne karanîn. Feqet di gelek herêman de Kurmanciya evroyîn da sewt û tîpa “h” dikeve. Ev taybeta qasê yê Kurmancî nebe jî di zaravaya dimilî da jî xwe nîşan dide. Mînak:

Kurmancî	Dimilî
fireh/fire	hambaz (hembaz)/ambaz
şeh/şe	hestor/estor
goh/go	havi/avil
mih/mî	hêre/êre
hêş/êş	herey/erey
hêvar/êvar	heynî/eynî
dergahvan/dergavan	hewniya/ewniya
mirhov/mirov	
rehwan/rewan	

B) GUHARTINÊN FONETİKÎ YÊN NAVBERA DEVOKÊN DİMİLÎ

1- Her wekî Kurmancî di navbera devokên Dimilî de jî sewta “b” û “v” bi hev ra cî diguherînin. Mînak:

Mirdasî(Pîran-Gêl)	Dêrsim	Çewlîg (Bîngol)
Hesab	hesav	hesav
Kitab	kitab	kitab
Yewbin	zuvîn	jewbin
Xirabe	xirave	xirave

2. Sewta “ş” di devoka Dêrsimê da dibe “s”. Mînak:

şenik / senik
weş / wes
derguş / dergus
şeş / ses
şima / sima
şew / sew

3. Di navbera devokên Dimilî da sewta “z” û “j” û carna “j” bi “c” yê ra jî cî diguherîne. Mînak:

zî / jî
mij / miz
nizdî / nijdî
mizgîn/ mijdanê**
roj / roz
berzîn/ berjîn
roj / roc
zewac/zewaz

4. Sewta “y” carna dibe “j” û carna jî dibe “z”. Mînak:

Yew / jew(ju)/ zu
Yewbin/zubin/juwbin

5. Di navbera devoka Dêrsim û herêmên din da sewta “k” û “ç” cî diguherînin. Mînak:

	Dêrsim
keye	çeye
keyna	çeyna
keber/ber	çeber
kêf	çêf

6. Di navbera devokên Dimilî da carna sewta “c” û “g” cî diguherînin. Mînak:

Veng / venc
gan / can
gêno(girotiş) / cêno
bigî / bicî
gêrayîş/ cêrenîyene

7. Hem di navbera devokên Dimilî da û hem jî di navbera zaravayên dimilî û Kurmancî da sewta “a” û “o” bi hev ra cî diguherînin. Di nivîsarê da “a” nivîsandin rastir e. Mînak:

ban / bon
manga / moga(moga)
maker / moker
giran / giron
panc / ponc
varan / varon

** Mijdanî> Mi+jê+ danî. Li hember dayina xeberek kêfxweş, dilxweş, dilşa û baş, diyariya ku jibo kesê xeberdayox tête dayîn. Ev gotin ji Dimilî ketiye Tirkî û bi mana diyarî dayinê da bûye Mûjde.

8. Di zaravaya Kurmancî da “d” ya dawîya gotinê dikeve, feqet di zaravayên Dimilî û Soranî da “d” ya dawîya gotinê nakeve. Mînak:

Dimilî	Soranî	Kurmancî
Kerd	kird	kir
Sard	sard	sar
Pird	-	pir
Kerdî	kêrd	kêr

9. Di navbera devokên dimilî û zaravaya Kurmancî da, di hinek gotinan da sewta “w” û îhî cî diguherînin. Hem Dimilî û hem jî kurmancî da sewta “w” û “j” cî diguherînin û peywira tîpa kelijandinê dibînin. Mînak:

Dimilî	Kurmancî
wûrdek	hûrdek
wirdî/hûrdî	herdu
serewîşk	serehişk

10. Di zaravaya Dimilî da “î” ya dawîya navan mana mêtîti dide. Sewta “î” ya dawîya navan dikeve û ya dawîya lêkeran(di şeklê emirdayinê da) jî diguhere dibe “e”. Mînak:

Di navan da	Di lêkeran da
Bizi / biz (bizin)	wardi / warde (rabe)
Heri / her (ker)	ronîşi / ronîşe (ronîke)
Dari / dar (dar)	biweri/ biwere (bixwe)
Dewi / dew (gund)	beri / bere (bibe)
Bari / bar (par)	vazdi/ vazde (bibeze)

11. Her wekî devokên Kurmancî, di navbera devokên Dimilî da jî sewta “d” û “t” di hinek gotinan da bi hev ra cî diguherîne. Mînak:

dayîş-dayin-dayene/ tayîş
dayîma/ tayîma

DİMİLÎ

A

1. Sey gelek alfabandê zıwanandê dinya, Kurdî de zî tîpa vernî ya alfaba ya. 2. nîşana hayret û gazî ya. *a! çiqas rinda. 3. bêro pey qisan mana makîyêda ay qisan nîşan dana. *şewa tarî, keyna delal. 4. bêro vernîda namandê kedroxan zemîran mana wayîr biyayîşê dana. *a mi, a to, a jê/ja, a zana. 5. fiîla alîkar a. *Namê keynada mi delal a. ez mamuse ya. 6. a bêro vernîda qorî zerfan (pronavan) dereca jên hera kena. * ver/aver, pey/apey, cêr/acêr, cor/acor. 7. vernîda tay kelîman de bêro bena fiîla alîkar, sey ve'ya Kurmacî ya. akewtiş/veketin, abiyayîş/ vebûn, aqitnayîş/veqetîn.

aa: aa! eno hawa bî?

aba: yew (jew) bêt cila piragirotîşî.

abbasî: babeta Abbas bîn Abdulmutalîb ki Iraq û Misir de xelîfeyî kerda.

abêna: bîyayîşeya têkilîya cinsî. bw. dena, nîya.

abênayîş: têkilîya cinsî de livê carmêrdî. bw. denayîş, nayîş.

abênaya (e): ay ki bi ja reyde têkilîya cinsî biya.

abênayîş:

abir: bw. tabîr

abirrîyîş: ganî yan zî merde, cêra kerdîşeya du (di) çıyan. *gede şitra abirna. * bizê xwi bol ra abirrîyîş bw. aqitnayîş.

abirryayîş:

1: Cêra biyayîşeya du çıyan.

2: Vindertîşê varan varayîşî

abiyayîş:

abîn: bw. ay bîn, a bîn.

KURMANCÎ

A

1. wekî gelek alfabeyê zımanên dinya'yê, di Kurdî de jî tîpa yekemîn ya alfabê ye. 2. nîşana hayret û gazî ye. *a! çiqas rind e. 3. Bi daçekî were dawîya gotinê, mana mêyitiyê dide wê. 4. were pêşîya pronavê kirdewarê mê, mana xwe yîbûnê dide. * a min, a te, a wan. 5. ji ew tiştê ku meriv naxwaze levzê wî bigre devê xwe, di şuna wî da têtê karanîn. *Filan kes a nebûyî di serê wî da hatiye. 6. di dawîya hinek kelîman da têt û wî wesfî di wan da rava dide, yanî wan digewrîne xwedan rengdêr *zanîn/zana, xwendin/xwenda, westin/westa.

aa: aa! bi vê hawayê bû?

aba: celebek cilên lixwekirinê.

abbasî: malbata abbas bîn Abdulmutalîb ku di Îraq û Misr'ê de xelîfetî kirîye.

nîya: çêbûna têkilîya cinsî.

nîyan: di têkilîya cinsî de livandinê.

nîyandî: Jina ku bi wê têkilîya cinsî bûye.

hatin nîyandin:

ebar:

vebirrîn: ganî yan jî mirî, jihev kirina du tiştan. *zarok ji şîr vebirrî. *Bizî ji kerî vebirrîn. **bn** veqetandin.

hatin vebirrîn:

1. jihev bûna du tiştan.

2. rawestina baran barîne.

vebûn: *vebûna derî.

ew a dî: nîşandana tiştê duyemîn.

abînên: bw. ay bînên.

abîşew: şewa verê hemşew (emşew).

abîşewên: çîyo ki yew şew verê ra mendo.

abîterşew: du (di) şewî verê hemşew. bw. bînterşew.

abîterşewên: çîyo ki dû (di) şewî verêra mendo.

abr: wirdêkê kelek o.

abre: giraneya firaqê ki yewçî tede bisenciyo.

abrik: wirdêkê abr o.

aborî: ekonomî *aborîya xo weş kerdiş.

abuqat: bw. wekîl.

abuqatey: bw. wekîley.

abuqat biyayîş: keso ki tahsilê abuqatî bikero.

abuqatey kerdiş: keso ki îşê abuqatî biko.

abuqat girotiş: qabê yew dawarê wekîl tayîn kerdiş

abur: 1. koç kerdişê teyr û teburan ref bi ref. 2. cay liçikan *aburê liçikandê mi rind nîyo.

abur biyayîş: koç biyayîşeya teyr û teburan.

aburî: 1. ay teyrê ki koçber benê. 2. yew temwir qertel

abû: ay çîyo ki biyo

abû hawa: bi eno hawa.

abû homay: bi ya humay.

abû gore: bi enî gore.

abû semed: bi eno semed.

acem: 1. namê Îraniyan 2. mûzîkdê Tirkî de namê yew perdî û meqamî.

acemî: 1. ziwanê Aceman. 2. yewdo ki newe dest bi yew karî biko û xerîbê ay karî bo.

acemî biyayîş: vera yew karî

awan ê dîn: nîşandana tiştên duyemin.

şeva çuyî: şeva berê îşev bn. şeva bûhûrî.

bermayê şeva çuyî: tiştê ku ji şeva çuyî maye.

bînterşev: du şev berê. bn. şevti-ra dî.

bermayê bînterşev: tiştê ku du şev berê maye.

abr: wek kelekê û piçuktirê wê ye.

abrê: giranîya firaqê ku tuşt tede biwezînin.

abrik: piçuktirê abrê ye.

aborî: ekonomî. *aborîya xwe baş kirin.

abuqat: bn. bergir. wekîl.

abuqatî: bn bergirî. wekîlî.

abuqat bûyin: kesê ku xwendina abuqatî biqedîne.

abuqatî kirin: kesê ku îşê abuqatî bike.

abuqat girtin: ji dawekî tayînkirina wekîlek.

abur: koçkirina teyr û teburan ref bi ref.

abur bûn: koç bûna teyr û teburan.

aburî: ewan teyrên ku koçberin

a bû: ew tiştê ku bûye.

abû hawa: li gora wî hawayê

abû xwedê: bi ya Xwedê.

abû gore: li gor wî sebebê

wiber vê:

acem: 1. navê Îran'yan. 2. di mûzîka Tirkî de navê perde û meqamekî.

acemî: 1. zimanê Aceman. 2. kesê ku nû dest bi karekî bike û xerîbê wî karî be.

acemî bûyin: hemberê karekî

xerîb biyayîşey.

acemiyê: vera yew karî weziyetê xerîb biyayîşey.

acemiyê kerdîş:

acêb: bw gelo.

acêba: bw gelo? *acêba geda ameya keye?

acêba giran: biyayîşê yew çî ki nêbaweyo.

acêb kerdîş:

acêb mendiş: nêpawitiş.

acêbra:

acêr: wb. seracêr.

acêr biyayîş: wb. seracêr biyayîş.

acêr de (di): cêra.

acêr de akerdîş:

acêr de diyayîş:

acêr de mendiş:

acêr de veyndayîş: bw. cêra veydayîş.

acêr de veyndiyayîş:

acêr kewtiş: hetê cêrî.

acêrra:

acêr şiyayîş:

acib: bi zerrba kê biyayîşiya yew çî.

acibna: hetê yewîra acibnayîşeya yew çî.

acibnayîş: begem kerdîş.

acibyaye (a): çiyoyê ki bi asayîşdê xo ameyo begem kerdîş.

acibyayîş:

aciz: bw. zerrtengey

aciz biyayîş: bw. zerrtengey kerdîş

acizey: bw. zerrtengey.

acizey biyayîş: bw. zerrtengey biyayîş.

acizey kerdîş: bw. zerrtengey kerdîş.

aciz kerdîş: bw. zerrteng kerdîş.

aciz mendiş: bw. bê err biyayîş.

biyanî bûyin.

acemîtî: hemberê karekî rewşa

biyanî bûyinê.

acemîtî kirin:

acêb: bn. gelo.

acêba: bn. gelo? *acêba zarok hatîye malê?

acêba giran: tiştê ku çêbûna wî ne normal be.

acêb kirin:

acêb mayin: şaş mayin.

li vê acêbê:

jêr: berjêr.

jêr bûn: serjêr bûn.

di jêr da:

jêr da vekirin:

jêr da dîtin:

jêr da mayin:

jêr ve bangkirin:

jêr ve hatin bangkirin:

berjêr ketin: aliyê jêr.

jêr ve:

berjêr çuyin:

acib: bi dilê me bûyina tiştêkî.

aciband: ji alî yekî ve acibandina tiştêkî.

acibandin: begem kirina çêbûno tişûetî.

acibandî: tiştê ku bi çêbûna xwe baş hatîye dîtin.

hatin acibandin:

aciz: nexoş, nerehet.

aciz bûyin: xweş nedîtina çêbûna hereketek yan ji tiştêkî.

acizî: nexoşî, nerehetî, kesê ku aciz bûye.

acizî bûyin: diltengi bûyin.

acizî kirin: diltengî kirin.

aciz kirin: dilteng kirin.

aciz mayin:

aciznayîş: bw. aciz kerdîş.
acizyaye (a): keso ki aciz biyo.
acizyayîş: zêrteng biyayîş.
acor: ver bi cor.
acor biyayîş: ver bi cor bîyayîş.
acor de: bw. cor de.
acor de abiyayîş:
acor de akerdîş:
acor de diyayîş:
acor de mendiş:
acor kerdîş: ver bi cor kerdîş.
acor kewtiş:
acor şiyayîş: ver bi cor siyayîş.
acorra:
acur (1): yew bêş qitî.
acur (2): kêremît
acurpewj: we keso ki acuran
 pewjo.
açarna: yew kes yan zî çî apey
 erşawitiş, tadayîş.
açarnayîş: Jew çî peyser tadayîş.
açaryayîş: agêrayîş. peyser
 ameyîş.
açaryaye (a): kes yan zî çîyo ki
 peyser berşawyo
açî: zîwanê gedan de pîrodayîş.
 bw. eçî.
açî biyayîş: zîwanê gedan de
 pîrodyayîş.
açî kerdîş: bw. açî kerdene.
açînaye: *may mi herunda gojak
 açînay. bw. vawitiş.
açînayîş: deştêna herunda gojak.
ad: bw. siwend, sowend.
ad kerdîş: bw. siwend werdiş.
ad û wad bo: bi soz û siwend bo.
ad û wad kerdîş: soz û siwend
 kerdîş.
adar (1): bw. awdar
adar (2): namê yew vilik. *vilika adar.

acizandin: bn. aciz kirin.
acizî: kesê ku aciz bûye. diltengî
acizbûn: dilteng bûn. nexoş bûn.
berjor: ber bi jor. bn. hevraz.
berjor bûyin: ber bi jor bûyin.
li jor de:
li jor de vebûn:
li jor de vekirin:
li jor de dîtin:
li jor de mayin:
li jor de sekinîn:
li jor de kirin: ber bi jor de kirin.
li jor ketin:
li jor de çuyin:
li jor va:
acur (1): celebek ji qitîyan.
acur (2): kêremît.
acurpêj: ew kesê ku acuran
 (kêremîtan) bipêje.
vegerand: kesekî yan jî tiştêkî
 şunde şandin. bn. zîvirand,
 dagerand.
vegerandin: tiştêkî şunde şandin.
hatin vegerandin:
vegerandî: ew kes yan jî tiştê ku
 şunde bête şandin.
açî: di zîmanê zarokan de lêxistin.
açî bûyin: di zîmanê zarokan de
 hatin lêxistin
açî kirin: di zîmanê zarokande
 lêxistin.
veçînî: *dîya min şuna pişkovê
 veçînî.
veçînîn: diruna şuna pişkovê.
ad: bn. sond.
ad kirin: bn. sond xwarin.
ad û wad be: sond û soz be.
ad û wad kirin: sond û soz dayin.
adar (1): bn. avdar.
adar (2): navê kulîlkek biharê.

adaşt: durê ma.
adaşt biyayîş: kêra durî biyayîş.
adaşt de: ma'ra durî.
adaşt kewtiş: durî kewtiş.
adaştra: durîra.
adaşt ra ameyîş: durîra ameyîş.
adaşt vistiş: durî vistiş
adalet:
adalet ardiş ca:
adalet dayîş:
adalet diyayîş:
adalet geyrayîş:
adalet vilakerdiş:
adalet waztiş:
adil: yewdo ki wayîrê adaletî bo.
adilî: yewdo ki adalet biçarno.
adilane: îşo ki bi adalet bo.
ademaqlî: çiya ki biyayîşeya jê hewce û ca de bo.
adet: *adetê ma, adetê bav û kalan î.
adetî: ay çîyo ki adetra bo.
adetra kewtiş:
adetra vejyayîş: ay keso ki adetanra vejyo.
adilnayîş (1): bw. vindarnayîş.
adilnayîş (2): rindader kerdiş

adilyayîş: rindader biyayîş.
adim kerdiş: bw. lewitnayîş, herimnayîş.
adimnayîş: xirab kerdişeya yew gûrî.
adimyayîş: xirab biyayîşeya yew gûrî.
adir: *Eno gede heze adir Hu pîya.
adir biyayîş: 1. adir girotişeya yew çî. 2. zaf hêrs biyayîş.
adir dekewtiş: adir bi yew cay kewtiş.
adir deviştiş: adir panayîşê yew çî.
adirên: çîyo ki adirra bo.
adirgan: kuçlan.

wêda: durê me.
wêda bûyin: ji me dur bûyin.
di wêda de: ji xwe dûr xistin
di wêda ketin: ji me dûr.
wêda ketin: dûr ketin.
ji wêda va hatin: ji dur va hatin.
wêda avêtin:
adalet: bn. dad, dadmendî.
adalet dayin:
adalet dîtin:
adalet gerîn:
adalet gerîn:
adalet belakirin:
adalet xwestin:
adil: kesê ku xwedî adaletê be.
adilî: kesê ku adelet bigerîne.
adilane: îşê ku bi adalet be.
ademaqlî: tiştê ku bûyina wî hewce û di cî da be.
adet: * adetên me, adetên bav û kalan e. bn. ûrf.
adetî: ew tiştê ku ji adetê be.
ji adetê ketin:
ji adetê derketin: ew kesê ku ji adet derkeve.
sekinandin: sekinandina livê
baştirîn:
sekinîn: bêhereket man, rawestîn.
baştir bûyin:

adim kirin: bn. lewitandin, herimandin
adimîn: xera kirina tiştêkî.
hatin adimîn: xerab bûyina karekî.
agir:
agirbûn: 1. agir girtina tiştêkî. 2. zaf hêrs bûyin.
agir ketin: agir bi ketina cihek.

agir vexistin: agir pêxistina tiştêkî.
agirî: tiştê ku ji agir be.
agirgan: tifik

adir gij biyayîş: bw adir girr biyayîş
adir gij kerdîş: bw. adir gurr kerdîş.
adir girotiş: adir tebîştîş.
adiro girr: *yew adirdê girrî vera nêremeno
adir hewnakerdîş:
adir kerdîş: adir panayîş* adir qirman de maneno.
adirî mendiş: zaf pêt biyayîş, bi liv biyayîş.
adir panayîş: bw adir acifnayîş.
adir peysnayîş: bw. adir hewna kerdîş.
adir peysiyayîş: bw. adir hewna biyayîş.
adir tebîştîş: adir girotiş. adir biyayîş
adir tefênayîş: bw. adir peysnayîş. adir miraynayîş.
adir temirnayîş: *adirê kuçlanan germ o, erey serd beno.
adir û alawî: *adir simera na, xo da vay ver.

adir şewat dekewtiş:

adir varayîş: 1. zaf vayey biyayîş.
 2. Zaf germ biyayîş.
adir varnayîş: zaf vayey kerdîş.
adirvaş: Yew bêj vaş o ki weryeno.
adir weş biyayîş:
adir weş kerdîş:
adire: yew nêweşeya ciltî.
adirgan: bw. kûçik, kûçlan.
adirge: yew perçê asinî yo, danê sîro ki pê adir bigîro.
adle: bw. hag *haga engûr.
adu: bw. bela
adu biyayîş: bw. bela biyayîş.
ada kerdîş:
aja: bw. ewra.
ajade: ewra de.

agir gurr bûn:
agir gurr kirin:
agir girtin:
agirê gurr: *kes ji ber agirê gurr nareve.
agir vemirandin:
agir kirin: *agir di quraman de dimîne.
mîna agir: zaf bi hêz bûyin, bi liv bûyin.
agir pêxistin: bn. agir vêxistin.
agir vemirandin:
agir vemirin: bn. agir tefandin.
agir girtin: agir vêketina tiştêkî.
agir tefandin: bn. agir vemirîn.
agir temirandin: * agirê kuçlana germe, dereng sar dibe.
agir û alawî: bn. agir û pêtî *agir bikeve dehlê, tern û hişk bi hev ra dişewite.
agir û alawî pêketin: bn. agir û pêtî pêketîn. agir û şewat pêketin.
agir û şewat: *agir berda kayê, xo da ber bayê.
agir barîn: zaf buhayî bûyin. bn. agir barandin, zaf buhayî kirin.
agir xweş bûyin:
agir xweşkirin:
agire: nexweşîkî ciltî.
agirdan: bn. kûçik, tifik.
kevirheste: perçekî hesin e, li sîyê dixin ku pê agir bigre.
Zembil: zembîla mezin ya tirî.
adu: bn. bela.
adu bûyin: bn. bela bûyin.
adu kirin: bn. bela kirin
wêda: li wê derê
li wê derê de:

ajore: bostan yan zî rezo ki şên bibo û bar nêgîra. *emsar rezê ma ajore biyo *bostanê ma ajore biyo. bw. Porik.

ajore biyayîş: nêweşiya ajore biyayîşê.

abî: *şewa tarî bî, berê ma xwivera abî.

abiyaye: bw akerde.

ake: halê emirdayîşêda akerdişî yo.

akerde: bw. abiyaye.

akerdiş: bw. akerdene.

akinciyan: namê yew dewa ki Dîyarbekir'ra girêdaya ya.

akrag: yew mezra Pîranî ya ki dewda Bazbend'ra girêdaya ya.

akewt: vejyayîşê rojî *Roj akewt. aşm akewte.

akewte (a):

akewtiş: *akewtişê rojî vîst û çiyer seetîra ray beno.

albane: yew bêj def a.

alabazar: bazareya ser û vera.

alabazarey: ser û verra bazarey kerdiş.

alduş: namê Gergerî yo verên.

alafiranga: bi hawa û adetê awrupa.

alalo: bw. qurt, şamlî.

Alman: şaro ki nijadê Cermen'nan ra bo û ay keso ki enî şarîra bo.

Almanî: 1. yew ziwanê Hind-Awropa û şaxê Cermenî yo, ki Almanya, Awistirya û tay cayandê îswîçre de yeno qisey kerdiş. **2.** ziwano ki Alman qisey keno.

Almanya: welatê Almanan.

alan: dor û norê Dêrsim û Pîran de namê yew eşîr

alaqe: nizdî.

alaqedar: nizdîyey.

alaqedar biyayîş: nizdiyey bîde kerdiş.

gewî: bostan yan jî rezê ku şên û geş bibe ber nede. *Îsal rezê me gewî bûye. *bostanê me gewî bûye.

gewî bûyin: bi nexweşiya gewî ketinê.

vebû: şeva tarî bû, derîyê me bi xwe ve vebû.

vekirî:

veke: halê emirdayina vekirinê ye.

vekirî:

vekirin: *derî vekirin.

akinciyan: navê gundekî ku bi Dîyarbekir'ê ve girêdayî ye.

akrag: navê mezkurî ku bi Bazbendê va girêdayî ye.

helat: derketina rojê. *Roj helat. *hîv hilhat.

helatî: *roj helatî

helatin: * helatina rojê bîst û çar seetan carek dibe.

albane: celebekî defê ye.

alabazar: Kesê kû bazariya ser û bera dike.

alabazarî: bazariya ser û bera.

alduş: navê Gerger'ê yê berê.

alafiranga: bi hawa û adetên Awrupayî.

elelo: celebek heywanê kedî kirî.

Alman: ji nijadê Cermenan xelkekî û ew kesê ku ji vî xelkî be.

Almanî: 1. zimanekî Hind-Awrupayî û şaxek ji zimanê Cermen e, ku Almanya Awistirya û hin herêmên îswîçre diaxfin. **2.** zimanê ku alman pê diaxife.

Almanya: welatê Almanan.

alan: der û dora dêrsim û pîran'ê da navê eşîrekî.

alaqe: kar û barê ku meriv pêra bête girêdan. bn. Nêzîkayî

alaqedar: Kesê ku bi kar û bareki ve hatiye girêdan, pê dixerice.

alaqedar bûyin:

alaqedarey:

alaqedar kerdiş:

alaqnayîş: bw. leqnayîş.

alaqnaye: çiyoy ke ameyo leqyayîş.

alaqnayox: ay keso ke çî alaqqeno.

alawittiş: *Mîr alawitiş. bw. laliş.

alawî: kila adirî.

alawî biyayîş: kil girotiş adirî.

alawî girotiş: ben. kil girotiş.

alawî kerdiş: bw. alawî devistiş.

alawî bide kewtiş:

alawî panayîş: kil panayîş.

alatexmîn: veynayîşo bêhûkûm.

alatirîk: bw. Kehreb, ceyran.

alaturka: bi hawa û adetê Tirkan.

alb: firaqo darin ke bi qûl a. bw. elb.

albik: hurdêkê alb a.

alef: têpîze de werê heywanan.

alem: pirayîya çîdê ne belî. *alem zano ke eno, hêga ê ma yo. bw. şar.

alet: 1. çiyoy ke pê gûre beno; gaz, kondêz... 2. aleta cit. bw. halet, hangaj

afat: bw. felaket.

afat biyayîş: bw. felaket biyayîş.

afat kerdiş: bw. felaket kerdiş.

afara: 1. gend û gemara ki bindê ciwênî de mano. 2. gedê keyî yo yepnî.

afara biyayîş: gedê keyî yo yenî biyayîş.

afara kerdiş:

aferîn: emir derg biyayîş.

afirnayîş: bw. fijiş, pelaxnayîş.

*engûr efirnayîş.

afirya: bw. fijiya, pelaxya.

afiraya (e): çiyoy ki afiryayo.

afirayîş: fijiayîş, palixyayîş.

afiyet: nanî sero yan zî nan werdişîra pey vajyena û yeno ena mana, çiyoy ki ti

alaqedarî:

alaqedar kirin:

daleqandin: bn. aleqandin.

daleqandî: îştê ku hatîye daleqandin.

daleqandker: ew kesê ku tişt dadileqîne.

helatin: *hevîr helatin.

pêt: bn. xurî, rivîn.

pêt bûyin: pêt pê ketina agir

pêt pê ketin: bn. xurî pê ketin.

pêt kirin:

pêt pê ketin: bn. rivîn pê ketin.

pêt pê xistin: rivîn pê xistin.

alatexmîn: dîtine bêhûkûm, bêbiryar.

kehreb: bn. elektrik

alaturka: bi adet û hawayê tirkan?

elb: firaqê darîn ku piranî bi çembil e.

elbik: piçukê elbhesk.

alef: bn. put.

alem: pirraniya tiştê ne yekrû.

*Alem zane ku ev zevî ê me ye.

alet: 1. tiştê ku pê îş tê dîtinê: gaz, hesk... 2. berûabur.

afat: bn. felaket.

afat bûyin: bn. felaket bûyin.

afat kirin: bn. felaket kirin.

efara: 1. gend û gemara ku binê bender da mayî ye. 2. zarokê malê yê dawîn bûyin.

efara bûyin: zarokê malê yê dawîn bûyin.

efara kirin:

aferîn: emir dirêj bûyin.

pelaxtin: bn. eciqandin.

pelixî: bn. eciqî.

pelixî: tiştê ku pelixîye.

pelixîn:

afiyet: tiştê ku tu dixwî pê cîkî te neêşe, hinava teda bihele. bw.

wenê gandê to de bihelyo.

afiyet bo:

afo: vera jew sucî bexş biyayîş.

afo biyayîş: bw. bexş biyayîş.

afo kerdiş: bw. bexş kerdiş.

afyon: ay şito ki xaşxaşra nesi-lyeno û kê borê pey serxoş benê.

afyonkêş: keso ki afyon kaşbiko.

afyonkêşey: îşê afyon kaşkerdişey.

aga: derheqê yew çî de wayirê malumat biyayîşî. *elm û aga mi bi ameyîştê to çinya.

agadar: bw. xeberdar. Pê hesyayîş.

agadar biyayîş: bw. xeberdar biyayîş.

agêrayîş: bw. açaryayîş. peyser-ameyîş.

agêrnayîş: bw. açarnayîş.

agêryaye (a): açarnaye

agêrnayîş: peyser ameyîş.

agît: bw. egît, mêrxas.

agîtî: agît biyayîşey.

agoz: bw. nesil, parzûn kerdiş.

agozna: îşê agozê kerdiş.

agoznaye (a): çîyo ki ameyo parzûn kerdiş.

agoznayîş: parzûn kerdiş.

agozyayîş:

ahbab: kesê ke hetê civakî ra pêra têkilîya nizdi bibo.

ahbabê:

ahbabê biyayîş:

ahbabê kerdiş:

aheng: pêmendişey û pêameyişeya du (di) çiyân.

ahlaq:

ahmeq: kemaqil, xînt, xêu.

ahmeqê: kemaqilî, xîntî, xêvî.

ahmeqê biyayîş:

noşîcan, jîyan.

afiyet be: bn. noşîcan be, jîyan be.

afo: hemberê sucekî bexş bûyin.

afo bûyin: bn. bexş bûyin.

afo kirin: bn. bexş kirin

afyon: ew şîrê ku ji xaşxaşê dine-sile û miriv pê serxoş dibe.

afyonkêş: kesê ku afyon bikîşîne.

afyonkêşî: îşê afyon kaşkirinê.

aga: di derheqê tiştêkî de xwedî malumat bûyinê. *Elm û aga min bi hatina te tune ye.

agadar: bn. xeberdar.

agadar bûyin: bn. xeberdar bûyin.

vegerîn: di çuyina rêkî da şunda hatin.

vegerandin: di rêya çuyinê de paşve hatin zivirandin,

vegerî: Şunde hatî.

hatin vegerîn: ji alî yekê din ve di rêya çuyinê de hatin zivirandin.

egît: bn. mêrxas.

egîtî: egît bûyin.

palav: bn. nesil, parzûn kirin, par-avtin.

palavt: parzun kir, zelal kir.

palavtî: tiştê ku hatiye parzûn kirin.

palavtin: îşê parzûn kirinê.

hatin palavtin:

ahbab: kesê ku ji alî civakî ve pêre têkiliyên nêzîk bêne danîn.

ahbabî: bi yekê din ra hebûna têkiliyên nêzik.

ahbabî bûyin:

ahbabî kirin:

aheng: lihev hatin û mînanê hev bûyîna du tiştan.

ahlaq:

ahmeq: bn. xînt, xêv, kêmhîş.

ahmeqî: bn. xîntî, xevî, kêmhîşî.

ahmeqî bûyin:

ahmeqê kerdîş:

ajel: heywanê ki keye de weye bibî. bw. destî, keyî, kedî.

alewî: keso ke mezhebdê alawîyêra girêdaye bo.

alewîyê: namê ay mezheb û tarîqatan ke bi xelîfe Alî ra grêdaye yî.

alêl: bw. qertel.

alikan: bi çolemerîk ra girêdaya namê yew dew.

alimnayîş: bonder kerdîşêya yew çî. bw. musnayîş.

alimyayîş: îşê bonder biyayîşêya yew çî. bw. musnayîş.

alimyaye: keso ke bonderê yew çî boyo.

alişk: *yew dapîr lew alişkda mi ra nay.

aloznayîş: bw. helisnayîş, riznayîş, pûç kerdîş, xeripnayîş, qesnayîş. *vilîncey mi alozya *firingî ma helisyay. *gozê ma pûç bî.

*toraqê ma qesya. bw. aliznayîş.

alozyaye: bw. helisyaye, rzyaye, pûç, xeripyaye, qesyaye.

alozyayîş: pûç biyayîşeya yew çî.

alî: bw. teraf, het, kinar, paştî.

alî dayîş: bw. paştî dayîş.

alî girotiş: teraf girotiş, paştî girotiş.

alîkar: keso ki îşê alî kerdîşî biko.

alîkarê: îşê alî kerdîşî.

alî kerdîş: bw. teraf girotiş.

alîkeyf: bw. ehlîkeyf.

alîkeyfey: keso ke keyifçi bo. bw. ehlîkeyfey.

alîm: bw. zanaye.

alîmey: îşê zanayîşê.

allu: bw. alluy.

allu rokerdiş: smedo ke yew kar hîna rew bibo yew qise ya ke qabê gedanê yena vatiş. bw. hîûziwa.

alluy qult kerdîş:

almast: yew bêj maddeno bi qîmeto.

ahmeqî kirin:

kedî: heywanê ku di mal da bête xweyî kirin.

Alewî: kesê ku bi mezheba Alewîtiyê ra girêdayî be.

alewîti: navê ew mezheb û tarîqatên ku bi xelîfe Alî ra girêdayî ne.

wirxal: bn. qertel, hulî.

alikan: bi Çolemerîkê ra girêdayî navê gundekî.

elimandin: hînbûna tiştêkî. bn. Hinkirin

elimin: îşê hînbûna tiştêkî. bn. hînbûyî.

elimî: kesê ku hîne tiştêkî bûye. bn. hînbûyî.

gep: *dapîrek gepa min ramusa.

alozandin: 1. bn. helisandin, rizîn, pûç kirin. *benîştê min alozî. *balîcanê me yên sor helisîn. *gozê me pûç bûn. 2. di Kurmancî da tê

mana kesê neban, no, gujm û sext.

alozî: bn. helisî, pûç, pûçerax, rizî.

alozîn: pûç bûna tiştêkî.

alî: bn. teraf, pişt.

alî dayin: bn. pişt dayin.

alî girtin: teraf girtin, pişt girtin.

alîkar: kesê ku îşê alî kirinê bike.

alîkarî: îşê alî kirinê.

alî kirin: bn. teraf girtin.

alîkeyf: bn. ehlîkeyf.

alîkeyfî: bn. ehlîkeyf.

alîm: bn. zana, zanyar.

alîmî: îşê zanyarîyê.

avdev: bn. xwîzî, xazî.

şilûza: ji bo ku karekî zutir çê bibe gotinekî ye ku ji bo zarokan tête gotin. bn. şilûzuha.

avdev-xwîzî daqurtandin:

almast: celebek maddenê giranbiha.

alox: mîndero ki fînenê cildê heran yan zî estoran ver. bw. vermane.

altun: (Au) yew bêj mad deno bi qîmet. *Altun wirdêk o, qîmetê jê vêşî yo. bw. zerr.

altunaw: awa altunî.

altunên: çiyô ke altunra virazyayo. bw. zerrên.

aluç: yew bêj fêkî.

aluçêr: dara aluçe.

alwe: bizêko ki bilewo fekdê jê ra yew dar gîrêdanê, ke enî ra vajyeno alwe. bw. lewtik.

alwe biyayîş:

alwe kirin:

am: waya pî. bw. bîbî, xalê.

amiza: lajê amê.

amkeyna: keyna amê.

amaje: dara serdê berî bw. serber.

aman: 1. yena mana ardim waştîşî.

*aman gidîno! 2. yena mana afo wastîşî. *aman, ez rayna nêkena. 3. yena mana rica kerdîşî. *aman enwa mekê! 4. yena mana hêrs û aciz biyayîşê, *aman mi verad! 5. yena mana bal kaşkerdişey. *aman, baş gedî bewnînê!

ambar: cay kermey dekerdişî bw. hambar.

ame: *Meyman bi hestor ame.

Amedye: Başûrê welat de namê yew qeza.

amel: bw. bawerî.

amel bide ardiş: bw. bawerî bide ardiş.

amel biyayîş: bw. bawer biyayîş.

amel kerdîşx: bw. bawer kerdîş.

amele: bw. pale, karker, zahmetkêş.

amele biyayîş: bw. pale, karker û zahmetkêş biyayîş.

ameleyê: îşê ameleî.

alox: cilikê ku diavêjin ber kûrtanê keran yan jî hespan.

zêr: (Au) cûrekî maddenê giranbiha. *zêr biçûk e, biha giran e.

zêrav: ava zêr.

zêrîn: tiştê kû ji zêr çê bûye.

aluçe: fêkiyek. bn. arûk.

dara aluçe: dara ku fêkîya aluçe digre.

bizmik: karikê ku bimêje bi devê wan ra darekî têtê girêdanê ku ji wê darê dibêjin bizmik.

bizmik bûn:

bizmik kirin:

met: xwişka bav. bn. bîbî.

lawmet: lawê metê.

qîzmet: qîza metê.

serder: dara ser derî.

aman: 1. têtê mana alîkarî xwestinê. *aman gidîno! 2. têtê mana alîkarî xwestinê. *Aman, ez carek dî nakim! 3. têtê mana tika kirinê.

*aman wisa nekin! 4. têtê mana aczî û hêrs bûnê. aman carek dî neye! 5. têtê mana bal kêşandinê. *aman,baş zarokan binêrin.

ambar: cihê alav danînê.

hat: *mêvan bi hespê hat.

Amedye: di başûrê welat da navê qezekî.

amel: bn. bawerî

amel pê anîn: bn. bawerî pê anîn.

amel bûyin: bn. bawer bûyin.

amel kirin: bn. bawer kirin.

amele: bn. pale, karker, zahmetkêş.

amele biyayîş: bn. pale, karker û zahmetkêş bûn.

ameleyî: îşê ameleî.

ameleyê kerdiş: keda xo rotiş.

amelet: hetê doxtorî ra mûdaxalê birnayîş û newera deştişêya birîn-da yew nêweşî.

amelet biyayîş:

amelet kerdiş:

ameye: keso ke yewna cara ameyo cado newe. *Pî mi Mahabad'ra ame.

ameylene: bw. ameyîş.

ameylene pêser: 1. ameyîş pêser.

2. ameyîş vîrî.

ameylene ra vîr:

ameylene sere:

ameylene war:

ameylene xapênîyîş:

ameylene werte:

ameylene vernî:

amên: bw. dirîşt (semedê şitî), mîraz (semedê mîrî)

amên biyayîş: amên girotiş.

amên kerdiş:

amênin: çiyê ke amên biyo. bw amên kerde.

amênvaş: namê yew bêj vaşî.

Aminî: Basraf'ra girêdaya yew dewa Pîran'î.

amnan: çiyê demserrana namê yew. bw. hamnan.

amnane: cayo ki amnanan kê şorê.

amnanên: çiyê ki amnanra mendo.

amoj: 1. we keso ki hêrs bibo, bicirgiyo û bêhawa xeberî bido û mêrdim jê/ja bi qisandê weşan û lebyayîşê reyde vindarno, tira vajyeno amojnî biyo. 2. heywan wexto ki bi tay liv û tevgeran bêro berdestî kerdiş, tira vanê ameyo amojî kerdiş. bw. amojnî.

amoj biyayîş:

ameleyî kirin: keda xwe firotin.

amelet: ji alî dixtor ve mûdaxala jêkirin û ji nû ve dirutuna birîna nexweşekî.

amelet bûyin:

amelet kerdiş:

hatî: kesê ku ji cîkî were ciyê nû.

*bavê min ji Mahabad'ê hat.

hatin:

hatin berhev: 1. kom bûn.

hatin bîr: birhatin. bîr hanîn.

hatin serî:

hatin jêr:

hatin xapandin:

hatin holê:

hatin pêşî:

amên: bn. haveyn. maya.

amên bûn: amên girtin.

amên kirin: maya kirin.

amên kirî: tiştê ku amên bûye.

amêngiya: navê cûrekî giya.

Aminî: bi Basraf'ê ra girêdayî gundek Pîran'ê.

havîn: ji çar demsalan navê yekê.

havînge: cihê ku havînan meriv here.

havînî: tiştê ku ji havînê maye.

amoş: 1. ev kesê ku hêrs dibe, dixeyde û bêhawa xeber bide ku meriv bi lavayî û gotinên xweş wî/wê biseknîne, tê gotin ku ew hatiye amoş kirin. 2. heywanekî jî dema ku di dotin û şîrdayina xwe da serserîti bike, çêleka xwe ne mijîne û nehêle ku bête dotin, ku bi hinkî tevgeran ew bête berdest kirin, têtê gotin amoş bûye.

amoş bûyin:

amoj kerdiş:

amsar: serra ki kê tedey. bw.

hamsarr.

amsarên: çiyô ki amsarra mendo.

amsare (a): çiyô ki ena serr miyan de biyo. *Bizêko (a) amsarre.

amver: ay ki emrê jên seycê bo. bw hamver. bw. hogir.

an: 1. parekê vêşî kerdişê * daran, şewan, rojan, mêrdiman. 2 *Şonê an nêşonê.

ana: wexto ankayên bw. anûha

anasar: çiyô ki enhawa bibo * mi mêrdimo anasarên nêdî

anaşt: bw. anakişt, anahet, nover

anaşt ameyîş:

anaşt deyîş:

anaşt kewtiş:

anaşt ra:

anaşt vistiş:

anawa: bw. enhawa.

ancax: bw. bi zor.

ancî: bw. fina, rayna, hewîna.

ancîna: raya didin. fina, rayna.

anciyayîş: *arda ra anciyayîş.

ane: yew parek o. *Giştane.

Angola: ju dewleta ki paytextê ja Lûanda ya.

anka: bw. anûha.

anka ra: ena gam ra îtbaren.

ankara pey: ena gam ra dim.

ankara ver: ena gam ra wer.

ant: bedilnayîşê cadê yew çî.

Antartîka: jew welatê Okyanûs a.

antiş: 1. erdra kaşkerdişê reyde ca bedilnayîş *ciwal erdra antiş 2.

mana têkilîda cinsî ya heywanan *

mayîn her ra antiş 3. kar û bar nîşan dana. *sap antiş * bîr ra aw entîş. *pira antiş (piro dayîş).

*cixara antiş 4. zeman nîşan dana.

*eno rayîr çiyer seetî anceno.

amoş kîrin:

îsal: sala ku em têda ne. bn.

evsal.

îsalîn: tiştê ku vê salê çêbûye.

îsalî: tiştê ku di nava vê salê da bûye. * karikê îsalî.

hevsal: ew ên ku emrê wan

wekhev be. bn. denk. bn hogir.

-an: 1. parekê pirranîyê. * daran, şevan, rojan, mêran. 2. *diçî an naçî.

ana: dema nûha. bn. anûha.

ew ha: tiştê ku bi vê hawayê bibe. *min merivê ew ha nedît.

vir da: bn. rex, nik, hêl, ber.

vir da hatin:

vir da dayîn:

vir da ketin:

vir da ve:

vir da avêtin:

vê hawa: vê şeklî.

ancax: bn. bi zor.

carde: ducar bûna tiştêkî.

carde jî:

hatin kişandin: * ji erdê ve hatin kişandin.

-ane: parekî ye. * Giştane

Angola: dewletekî ku paytextê wî Lûanda ye.

anûka: bn. anûha.

anûka ve: ji vê gavê ve.

anûka pê ve: ji vê gavê şun da.

berê nûha:

kişand: gûhartina ciyê tiştêkî.

Antartîka: welatekî okyanûsya.

kişandin: 1. cî gûhartina bi erdê ve kişandin. *çewal erdê ve

kişandin. 2. mana têkilbûna cinsî ya heywanan dide. *mayîn ji kerê

kişandin. 3. *kar û bar nîşan dide. *sap (oran) kişandin. ji bîrê aw

kişandin. 4. zeman nîşan dide. ev rê çar seet dikşîne.

antiş cêr: bw. antiş war (diwar).
antiş cor: bw. antiş diyar.
antiş pêser: bw. pêser kerdîş.

antiş ver:

antîke (a): çîyo bi qîmet û hêja.
apey: heta pey ser. antiş peyser.
apey biyeyîş: tepa mendiş.
apey dayîş: bw. peyser dayîş.
apey girotiş: bw. peyser girotiş.
apeyser: xeta şiyayîşê de tepa agêrayîş.

apeyser ameyîş: bw. tepa ameyîş. tepa agêrayîş.

apeyser dayîş: tepa dayîş.

apeyser girotiş: tepa girotiş.

apeyser kewtîş: tepa kewtîş.

apeyser şiyayîş: tepa şiyayîş.

apeyser tadayîş: tepa tadyayîş.

aqil: mezg, fam. *Aqilê xwi antiş xwi ser. *aqilê xwi pernayîş. "Aqilo sivik, baro giran.

aqildar: keso ki aqil bido.

aqildarê: îşê aqil dayîşê.

aqil girotiş:

aqilî: keso ki bi aqil bo.

aqilmend: bw aqildar.

aqitnayîş: çîdê temamî ra yew parçe ciya kerdîş *Mi bizê xo bol ra aqitnay.

aqitnayox: keso ke îşê aqitnayîşê biko.

aqityayîş: xo bi xo yew ca ra ciya biyayîş.

aqreb: yew bêj heywano ki bi boçta xwina jarin reyde kê di dano bw. boçmisas.

arada: ay ki werê serdê sibay nêwrdo.

arada barada: aradî nêkerde bi, pîzedo vêşan.

aradî: werê serdê sibay.

kişandin jêr: bn. kişandin xwar.

kişandin jor: bn. kişandin diyar.

kişandin berhev: bn. berhev kirin kom kirin.

kişandin ber:

entîke: tiştê biqîmet û hêja.

paş-paşda: bn. şunda.

paşda bûn: pêşberê pêşteçûnê.

paşda dayin: şunde dayin

paşda girtin: bn. şunda girtin.

paş ve: bn. bi paş ve.

paş ve hatin: bn. vegerîn.

paşda dayin:

paş ve girtin:

paş ve ketin:

paş ve çuyin: bn. vegerîn

paş ve zîvirandin:

aqil: *aqilê xwe kişandin ser xwe.

*aqilê xwe wenda kirin.

aqildar: kesê ku aqil bide.

aqildarî: îşê aqil dayinê.

aqil girtin:

aqilî: kesê ku bi aqil be. bn. biaqil.

aqilmend: bn. aqildar.

veqetandin: bn. vebirrîn. *ji tiştê temam perçekî vebirrîn. * min bizinên xwe ji kerî vaqetandin.

veberrînkare: kesê ku îşê veqetandinê bike.

veqetîn: xwe bi xwe ji cîkî cihê bûn. bn. cudabûn

duvpişk: celebê heywan e, ku bi duva xwe ya jehrî bi meriv digre.

bi aratî: kesê ku xwarina serê sibê naxwarî ye.

aratî baratî:

aratî: xwarina serê sibê. bn. xûrinî.

aradî ra biyayîş:

aradî kerdîş: nanê serdê sibay werdiş.

aram: bw. sebir.

araw: ay awa ki cîlî tede şîwyay û gemarin biya * îşligê Dînoy zî bidê ma jê araw de bikê.

aray: *aray ez ameya Diyarbekir mi to nêdî bw afin.

arazî: bw ard, hêga.

arbud: yew bêj vaş. bw. nefel.

ard: bw. hard.

arde: ay çîyo ki ameyo ardiş. bw. ardene.

ardene:

ardin: civalo ardin.

ardî (1): sey tozî tanayîşêya xele, cew, gilgil û...

ardî (2): 1. Kirya ardî bw. fekçere. 2. Bano ki yew qat bo.

ard û asmên:

ardo ronayîş: bw. ronayîş ard.

ardra: çîyo ki har ra bizeliqyo.

ardra dayîş: bw. ardra rakerdiş.

ardra gêrayîş:

ardra kiranciyayîş:

ardra kirantiş:

ard şanayîş:

ardiş: bw. ardene *xwi reyd ardiş

ardiş berdiş:

ardiş ca: bw. ardene ca

ardiş dinya: bw. ardene dinya.

bw. zayîş, zayene.

ardiş meydan: hasil kerdîş.

ardiş pê: 1. di (du) kinarê ki pêvero bê, têra weş nêbê, beyn-tarê jên viraştîş. bw. pê ardiş.

2. serê di çîyan pê resnayîş.

ardiş teber: bw ardene teber

ardiş ver: bide nîzdî kerdîş.

ardiş war: ardiş çêr

ardiş zerre:

bi aratî bûyin: xûrinî nekirî.

aratî kirin: bn. xûrinî kirin.

aram: bn. sebir.

arav: ev ava ku kinc têda bête şuştun û gemar bibe. *îşligê Dîno jî bidin em wî bi arav da bikin.

ew car: * ew car ez hatim Diyarbekir min te nedî.

arazî: bn. erd, zevî.

ket: cûrekî giya.

anî: bn. hanî.

hatî: ew tiştê ku anîne.

anîn: bn. hanîn.

bi arvan: ew tiştê ku arvan lê bibe. * çewalên me bi arvan e.

arvan: wek tozê hêrandina genim, ceh, garis,...

davçêre: kirêya erdê ya çêrandinê.

erd û ezman:

danîn erdê:

erdê ve: tiştê ku bi axê va zeliqî be.

erdê ve raxistin:

erdê ve gerîn:

erdê ve hatin kişandin:

erdê ve kişandin:

erdê ve sipartin:

anîn: bn. hanîn. *bi xwe ra anîn.

anîn birin:

anîn cî: fêkanîna tiştê ku pêdiviya.

anîn dinê: zayîn

anîn meydan: afirandin, amade kirin.

li hev anîn: 1. du alîyên ku beramberê hev bibin û bi hev ra xweş nebin navbera wan çêkirin. 2. Serê du tiştan bi hev gihandin. hev gihandin.

anîn derva:

anîn ber:

anîn xwar: bn. anîn jêr.

anîn hindir:

ardiş fekî ver: bw. hazir kerdiş. hedirnayîş.

Arab: namê yew millet û kesê ki ay milltra bê.

Arabî: zıwanê Araban.

areç: wextê xebityayîşê awa ki çermra vejyena teber. bw. areq.

arê bî: pêser biyayîşêya çîdê vilay.

arê biyayîş: bw. pêser biyayîş. Kom biyayîş.

arê kerdiş: bw. pêser kerdiş. Kom kerdiş.

arêkerdox: keso ki îşê arê kerdişê biko. bw. arêker.

arêkerdoxê: îşê arê kerdişê.

Arga: namê yew dew ki Semsûr'ra girêdaya ya.

arêze: akerde, eşkera.

aris: bw. mola.

arisnayîş: bw. bûy girotiş.

arisyayîş: bw. arasyayîş.

ariş: zado ki bibo nan.

Arîkaran: namê yew dew ki bi Besnîya Semsûr ra girêdaya ya.

ariza: bw. xirabe, cêrd kewtiş.

ariza biyayîş: xirabe biyayîş.

ariza dayîş:

ariza kerdiş: xirabe kerdiş.

arizayin: xirabe.

arizî: bw. xûsusî.

ar kerdiş: bw. şerm kerdiş, şermayîş.

Armenî: namê yew millet o.

Arnawid: namê yew millet o.

Arnawidî: zıwanê Arnawidan.

arnuş: name yew dew ki bi Sincika Semsûr ra girêdaya ya.

aroş: bw. arwêş. Namê yew bêj heywanî yo.

ar: cayo ki tede alef danê heywanandê pîlan.

arr!... : heyret mendişey nîşan dana.

anîn berdev: bn. Hazir kirin, amade kirin.

Arab: navê milletekî û kesên ku ji wê millete be.

arabî: zımanê Araban.

xwêdan: dema xebatinê awa bi xwê ya ku ji çerm dertê.

berhev bû: berhev bûyina tiştê belav.

berhev bûyin: bn. hatin berhev kirin.

berhev kirin: srb civandin.

berhevkar: kesê ku îşê berhev kirinê bike.

berhevkarî: îşê berhev kirinê.

Arga: navê gundekî ku bi Semsûrê ra girêdayî ye.

vekirî: sb. aşkera.

vêsan: bn. mola. rawestan.

vêsandin: bn. vewestin, bihn vedan

vêsanîn: bn. bihn vedayin.

genimê aşê: zadê ku bibe nan.

Arîkaran: navê gundekî ku bi Besnîya Semsûr'ê ve girêdayî ye.

xirabe: bn. ariza.

xirabe bûyin: bn. ariza bûyin.

ariza dayin:

ariza kirin:

ariza bûyî:

taybetî: bn. xûsusî.

ar kirin: bn. şerm kirin. fedî kirin.

Armenî: bn. file. navê milletekî ye.

Arnawid: navê milletekî ye.

Arnawidî: zımanê Arnawidan.

Arnuş: navê gundekî ku bi Sincika Semsûrê ve girêdayî ye.

kevroşk: bn. kergu. navê cûrekî heywan.

afir: ciyê ku têda alef didin heywanên mezin.

arr!... : heyret mayinê nîşan dide.

arr kerdiş: heyret kerdiş.

arreq: wextê xebityayîşê awa ki çermra vejyena teber.

arreqnayîş:

arreqyayîş:

arrincî: wirdî ardan ki sey tozî yo.

arrincî biyayîş: zey tozî biyayîş.

arrincî kerdiş: sey tozî kerdiş.

arrincî mendiş: çiyoy ki sey arincî wirdî bo.

arsa: cayo ki qabê avayî virastişê ameyo abirrnayîş.

arsî: bw. siya arî, kerra arî.

arş: bi bawerîya dînê îslamî goro qatê asmênî yo tew corên.

arûdu: adir û ay çî ki adira dim yeno.

arwançî: ay keso ki ayrî ver de maneno.

arwanciye: îşê arwançiyey.

arye: bw. ayre, arî.

arz û eyal: bw. gede û gude.

asa (1): bw. diya, vîniya.

asa: bw. çogan, çokan, çangil.

asabî: xuyteng.

asan: 1..rehet, rehetey * bi asaney ez şêna vejya enî koy ser. 2. weş biyayîşêya mêrdimê nêweşî * Keyna to asan bî?

asan biyayîş:

asanê (1): şagirt asanê hostay keno. bw. teqlît.

asanê (2):

asan kerdiş: bw. rehet kerdiş.

asan vetiş: bw. rehet vetiş.

asan vindertiş: rehet vindertiş.

asan weçînayîş:

asaye (a): çiyoy ki bi çiman kê weynê.

asayîş: bw. asayene, weynayîş, diyayîş.

asê: 1. cayo berz û koyin ki vêr nêdo. * cay keydê ma asê yo. 2.

arr kirin: heyret kirin.

xwêdan:

dan xwêdan:

xwêdan dayin:

qeraş: hurê arvanan ku wek tozê ye.

qeraş bûn:

qeraş kirin:

mîna qeraş: tiştê ku wek qeraş hur be.

arsa: cihê ku ji avayî çê kirinê ra hatiye veqetandin.

siya aşê:

arş: li gor bawerîya dînê îslamî qata ezman yê herî jorîn.

arûdu: agir û ewan tiştên ku du agir tên.

aşvan: ew kesê ku li ber aşê dimîne.

aşvanî: îşê aşvanîyê.

aş: cihê ku genim tê hêrandin û dibe arvan.

zar û zêç:

xuya: bn. xuya bû.

baston: bn. gocel, gopal, çotik.

asabî: bn. xuyteng.

hêsan: 1..rehet, rehetî. *bi hêsanî ez dikarim derkevim serê çiyay. 2. başbuna kesê nexweş. *qîza te asan bû.

hêsan bûyin:

teqlît: wek wî rava dana deng û liva yekî.

hêsanî:

hêsan kirin:

hêsan derxistin:

hêsan sekinîn:

hêsan berhev kirin:

xuyayî: tiştê ku bi çavan bête dîtin.

xuyayîn: tiştê ku tê dîtin. bn. bînayîn, dîtin.

asê: 1. ciyê bilind û çiya ku rê nede. *ciyê mala me asê ye. 2.

mêrdimo înatker û serewişk.

asê biyayîş: Înat kerdîş

asê gêrayîş: cayo berz û koyra
gêrayîş.

asê kerdîş:

asê û sext: *Koy Sîpanî yew koyo
asê û sext o.

asêyey:

ashabe: ay kesê ki meclîsdê Hz
Muhammed'î de ca bigîrê.

asin: (Fe) yew bêj madden o.

*Asin caweno, paxir rokeno.

asinên: ay çiyô ki asinra bo.

asingaz: alet-awdewat.

Asingiran: yew dewa Şîwelan ki
Çolemerik'ra girêdaya ya.

asinkar: bw asinker.

asinkerê: karê asinkarî.

asîr: bw bêname.

asmên: bw azmîn.

asmênê fekî:

asnaw: bw aznak, asnawkerê

asnawber:

asnawberê:

asnaw kerdîş: asnawker.

aso: verê vejyayîştê rojî destpêka
surbiyayîşêya hewrî.

aspar: keso ki hestor xar bido.

aspize: Zool. (pediculus) yew bêj
kêzik. bw. espij. aspic-espice

aspezin: keso ki aspizî pira bibê.

ast: leyîra xezal.

astanik: bw. sanik, destanik.

astar: cafuno tenio ki bindê cilan,... de
bêro deştiş. *Astarê jê ridê jêra vayêr o.

astare: aşm û rojî ra teberêr ay
cismê.ki asmênanay.

Asûr: yew xelk û dewleta ki binkî
û verênê Mezobotanya bî.

Asûrî: 1. şarê Asûrî yan zî zîwanê

merivê înatker û serhişk.

asê bûn: înadkirin.

asê gerîn: di ciyê bilind da gerin.

asê kirin:

asê û sext: *çiyayê Sîpanê çiyakî
asê û sext e.

asêtfî: bn. înadî.

ashabe: ew kesên ku di meclîsa
Hz. Muhammed da cî bigrin.

hesin: (Fe). cûrekî medden e.

hesinî: ew tiştê ku ji hesin be.

hesingaz: alet-awdewat.

Asingiran: gundekî Şîwelanê ku
bi Çolemerik'ê ra girêdayî ye.

hesinkar: bn. hesinker.

hesinkerî: karê hasinker.

bênav:

asîmên: bn. ezman.

devezman: bn. banê dev, panîka
dev, kama dev.

ajne: bn. avjenî, soberî, melevanî.

ajneber: bn. ajneker, melevan.

ajneberî: bn. ajnekerî, melevanî.

ajne kirin: avjenî kirin

berbang: berê derketina rojê
destpêka sorbûna ewrê.

siwarî: kesê ku hespê bide bazdanê.

spî: zool. (pediculus). cûrekî
kêzik.

bi spî: kesê ku bi spî be.

xifş: têtjika xezalê.

xeberojk: bn. çîrok.

astar: cafunê tenikê ku li binê kin-
can,... da bête dirûtin. *astarê wî ji
rûyê wî bihatir e.

sitêrk: ji xeynê hîv û rojê cismên
li ezmanan.

Asûr: xelk û dewletekî ji
runîştevanên gelek kevnare yê
Mezobotamya bû.

Asûrî: xelkê Asûrî yan jî zîmanê

Asûrî. 2. ju (jew) bêj engûr
(hengûr). * engûra Asûrî.
asus: zaf waştîş û qayil biyayîş.
aswas: bw. xof. * aswase kewt
zerrda mi ser.
aswasî girotiş: bw. xofî girotiş.
aşana: keso ki yew ca kena bo.
bw. kena/kenayîş.
aşanayîş: karê aşanayîşê.
aşanaye: bw. kenaye.
aşaniyayîş:
aşanayox:
aşêf: we vaşo ki miyandê ziyanan
de vejyo. * Ziyane ma amsar
aşêfin î.
aşêf biyayîş:
aşêfin: ziyano ki aşêf tede vêşî bo.
aşêf kerde (a):

aşêf kerdiş:
aşik: bw. mitrib.
aşikey: bw. mitribey.
aşikey kerdiş: bw. mitribey kerdiş.
aşiq: bw. heskerdox.
aşiq biyayîş: zerr dekewtiş.
aşiq dekewtiş: bw. zerr dekewtiş.
aşit: pê ameyîş.
aşit biyayîş: bw. pêameyîş.
aşanayîş:
aşanayox:
aşit kerdiş: pê ardişeya di kinarê
ke pê weş nêbê.
aşîr: bw. kedik. meşka şinik.
aşîret: yew şeklê sazkerdişeya
şarî (civatî) ya. bw. êl. *êl yeman,
beg yeman?
aşkawnaye: * kûrikê (pûçê) mi
eşkawya yo.
aşkawnayîş: cêrakerdişeya çiyô
ki bi rês ameyo viraştîş.
aşkawyayîş:

aşkera: çiyô ki diyar bibo.

wan. 2. celebek tirî. *Tirîya Asûrî.

azwerî: pirr daxwaz kirin.
sawîr: bn. xof, perwa.

sawîr girtin: bn. xof girtin.
veda: kesê ku cîkî kolandî be. bn.
koland.
vedan: karê vedanê. bn. kolandin.
vedandî: bn. kolandî.
hatin vedan:
vedankar: bn. koline kar
aşêf: ew giyayê ku di nava
ziyanan(çandinî) da derkeve.
*ziyanê me evsal bi aşêf in.
aşêf bûyin:
bi aşêf: ziyane ku aşêf têda zêde be.
aşêf kirî: ziyane ku hatine aşêf
kirin.
aşêf kirin:
aşik: bn. mitrib.
aşikî: bn. mitribî.
aşikî kirin: bn. mitribî kirin.
aşiq: bn. evîndar.
aşiq bûn: bn. evîndar bûn.
aşiq ketî: bn. dilketî.
aşitî: bn. peyman, li hev hatin.
aşitî bûn: bn. peyman pêkanîn.
kolandin:
lêkolînavan:
aşitî kirin: bn. peyman çêkirin.

aşîr: bn. eyarşîrk. meşka piçuk.
aşîret: şeklekî sazûmana civakî
ye. bn. êl. *êl yeman, beg yeman?

verşandî: bn. hevda xistî.

verşandin: hevda xistin.

hatin verşandin: bn. hatin hevda
xistin.

aşkera: tiştê ku diyar bibe.

aşkera biyayîş: yew çîyo ke her kes pê bihesyo.

aşkera kerdiş: her kesî pê hesnayîş.

aşm: bw.meng, haşm.

aşm gêryayîş:

aşnawitiş:

aşure: yew bêj wer.

atîf: wirdêkê gûşedê engûr. bw. zanqile.

atle: bw. mola.

atle dayîş: bw. mola dayîş.

awxî: bw. axuy, jar.

avbî: Sincika Semsûr ra girêdaya namê yew dew.

avdal: bw. evdal. *Evdalê humay.

avdaley: bw.evdaley.

avdest: bw. desmaj.

avdestxane: cayo ki desmaj tede gêryeno. bw. kinefxane.

awdo: doyo ki zaf awin bo.

avdêrî: yew bêj engûr a, bena eşkijî.

aver: bw. raver.

aver ameyîş:

aver berdiş:

aver dayîş:

averê: bw. nizdiyê.

aver girotiş:

aver kewtiş:

aver qise: bw. vatişê vernî.

aver şiyayîş:

aver vetiş:

aver vindertiş:

aver vistiş:

avik: wero awin.

avis: bw. digan, hor, awra, barra.

avis biyayîş: digan, hor, awra, barra biyayîş.

avisê: halê diganey.

avis kerdiş:

aşkera bûn: diyar bûn.

aşkera kirin: diyar kirin.

hîv: bn. heyv.

hîv girdin:

bihîstin:

aşure: celebek xwarinê.

cêrik: piçukê gûşiyê tirî.

vêsîn: bn. mola, bihn vedan, rawestan.

vêsa xwe girtin:

axu: bn. jar.

Avbî: ji Sincika Semsûr'e va girêdayî navê gundek.

avdal: bn. evdal. reben *Evdalê xwedê.

avdalî: bn. evdalî. rebenî.

avdest: bn. desmêj.

avdestxane: cihê ku têda desmêj tê girtin. bn. avrêj.

avdew: dewê ku pirr avî be.

avdêrî: celebek tirî ye, ku dibe mewij.

pêş: bn. pêşî, pêşber, ber.

pêş de hatin:

pêş de birin: bn. pêşte cûn

pêş de dayin:

pêşanî: nêzîkayî

pêş de girtin:

pêş de ketin:

pêşgotin: gotina pêşî

pêşde cûyin:

pêş de derxistin:

pêş de sekinîn:

pêş de avêtin:

xwarina avkî: bn. goştav.

avis: bn. ducan, dugan.

avis bûn: hamile bûn

avisî: rewşa avisiyê.

avis kirin: hamile hiştin.

avis mendiş:

aviste: bw. raviste. çiyoy ki ameyo ravistiş.

avistiş: bw. ravistiş.

avistayîş:

avler: yew bêj dar. bw. vilayêr, xarbêr.

avramî: yew fekê ziwanê Kurdî yo, ki başûrê walatî de qesey beno. bw. hewremanî.

avrêk: bi Beytûlşebab ra girêdaya yew dewa Çolemerîk.

avê: wexto ki cirn de hemtî kûwenê, her mîrkût pîrodayiş de hemtî çalda cirnra tikê vejyena û vila bena, eger dor norê cirn de ay hemtî gezî reyde pêser bû û newera debo cirn, ay karîra vajyeno avêdayiş. *Belxûr avê bide.

avê dayiş:

avsêm: sihêrbazê.

avsêm biyayiş:

avsêm kerdîş:

avşo: awa ki şitişî vera bimano.

avzêlek: çiyoy awino ki cayra bizeliqyo.

avzêlekin: yew çiyoy ki cayra bizeliqo.

avzêm: çimey awa ki wesarî virazyo û ver bi amnanî ra peyso. bw. çilun. çilunik.

avzêmik: bw. çilunik.

aw: (H₂O). *awa bîrî bi bîrî rê cal a.

awa bûyin: awa ki bûy deketwa.

awa firaqan: awa ki pê firaqî şiyway.

awa germ: awa germ kenda.

awa goştî: awa ki goşt tede pewjiya wo.

awa gulan: bw. qolonya.

awan: 1. wareyo ki tede keye û ...

avis mayin: hamile mayin

raxistî: tiştê ku hatiye raxistin.

raxistin:

hatin raxistin:

bî: navê celebek dar.

avramî: devokek zimanê Kurdî ku di başûrê welat da têtê axaftin. bn. hewremanî.

Avrêk: bi Beytûlşebabê ra girêdayî gundekî Çolemerîk'ê.

dayin ber: dema ku li ber danuktê da dan têtê kutandin, bi her lîxistina mîrkutê ra dan li dankutê derdikeve û belav dibe. eger der û dora dankutê da ew dan bi dest û sivnik bête berhevkerin û carde bêxin cirnê, ji vê karî ra têtê gotin 'dayin ber'.

afsûn: sihêrbazî.

afsûn bûn: Sihêr bûn.

afsûn kirin: Sihêr kirin.

avşo: awa ku ji ber şuştinê da bimîne.

şikalok: ev tiştê avî yê ku bi tiştan ra bizeliqe.

şikalokîn: ev tiştê ku bi çîkî ra bizilîqe.

avzê: çavkaniya avê ya biharê çê dibe û ber bi havînê diçike. bn. çavkanî, hekoke.

avzêmik: çavkaniya avê yê piçuk.

av: (H₂O). *awa bîrê bi bîrê tehl e.

ava genî: awa ku bîn ketiye. bn. awa bîno.

ava firaqan:

ava germ:

ava goştê:

ava gulan: qolonya

ava: 1. warê ku têda xanî û hwd.

ameyo viraştiş. * datê mi xwirê yew bano newe awan kerdo. **2.** êreyan der vinî biyayîşê rojî. *Roj şî awan * Roj bi pirjin nêlimyeno. **awan biyayîş:** virayayîş. **awan kerdîş:** viraştiş. **awanê:** **aware:** **1.** keso ki bêkeye û serserî bo. *biray mi aware aware geyrena. **2.** vengra vejyayîş. *ez bêla sebeb aware biya, çew nêame bî. **aware biyayîş:** **aware kerdîş:** **awat:** bw. hêvî. **awa werî:** **awaz:** bw. veng. **aw birrnayîş:** **aw biyayîş:** **awdar:** bw. awdayox. **awdaye:** cayo ki aw diyayo. **awdayîş:** îşê awdayîşê. **Awdelan:** namê yew dewda Pîranî. **aw de şiyayîş:** **aw de xeniqyayîş:** **awdiz:** **awekî:** têvera şiyayîşêya deştêna dû (dî) tegelan. **awên:** bw. neynik, nînik. nîlik. **awgêr:** cayo ki aw tede pêser bo. **awgêrik:** bw. dordorî. **aw girotiş:** **awin:** çiyô ki aw tede vêşî bo. **awinkî:** çiyô ki sey (zê) aw bo. **Awistiralya:** yew dewleta ki paytextê ja Sidney ya. **awke:** cayo ki mêrdim tede serê xwî şiweno. bw. awkoke, çerx, hemam. **aw kewtiş:** yew bêj nêweşey. **awle:** bawer, înan. **awlê:** bw. mîrkûtok.

hatne çêkirin. * apê min ji xwe ra xanîkî nû ava kir. **2.** êvaran winda bûna rojê. *roj çu ava. *roj bi bêjingê nayê veşartin. **ava bûn:** ava gulan: qolonya **ava kirin:** **avayî:** **aware:** **1.** kesê ku bêmal û serserî be. *Birayê min aware digere.. **2.** ji berbayî, hawante. *ez ji berbayî aware bûm, kes nehatî bû. **aware bûn:** ji berbayî hatin. **aware kirin:** ji berbayî kirin. **hêvî:** **ava vexwarinê:** **deng:** bn. awaz. **av birrîn:** **av bûyin:** **avdar:** kesê ku av bide cîkî. **avdayî:** ciyê ku hatiye avdanê. **avdan:** îşê avdanê. **Awdelan:** navê gundekî Pîranê. **avê de çuyin:** **avê de xeniqîn:** **avdiz:** — **xudîk:** bn. neynik. **avgêr:** cihê ku av tede bête girtin. **avgêrik:** bn. girdav, gerînek, gêjik. **av girtin:** **bi av:** tiştê ku av têda zêde be. **avekî:** tiştê ku wek avê be. **Awistiralya:** dewletekî ku paytextê wî Sidney ye. **hemam:** cihê ku meriv têda serê xwe dişu. bn. çalav, serşok. **avê ketin:** cûrekî nexweşî. **bawer:** bn. înan. **pizik:** bn. pîrzik, xişrûk.

aw pede kerdiş:

aw pede şiyayiş:

aw pirokerdiş:

awra: heywana ki bi pîze nêweş
ba bw. avis.

awra biyayiş: heywana ki bi pîze
nêweş menda.

awra kerdiş: heywana ki avis
menda.

awrêj: cayo ki tede mîz bibo bw.
kinefe.

aw rişnayiş: 1. mîz kerdiş. 2. aw
vila kerdiş.

Awrupa: hîrê qitandê dinyara
yew.

Awrupayî: sey Awrupa biyayiş.

aw şimitiş:

awta:

awtanayiş:

awtano:

aw vetiş:

aw xwiro kerdiş: serê xwi şitiş.

aw xwi sero zeled kerdiş: zaf
erey kewtiş, mendiş.

ax: 1. wextê tûkerdişî vengo ki
vejyeno. 2. mana nîda (gazî)
dana. *ax! gidîno. *ax! li min *ax
antiş. *ax û wax. *ax û aman.

ax kerdiş:

ax û wax biyayiş:

ax û wax kerdiş:

axa: keso ki dewan de wayîrê har
û erdê vêşî û hukmî bibo.

axayê:

axayê biyayiş:

axayê kerdiş:

axbandir: bw. xazlig, mezeleq.

axbet: bn. peynî. *Axbeta enî gûrî
rind niya.

axbetê:

axbet sere de ameyiş:

Axikan: Semsûr Besnî ra girê-
daya namê yew dew.

av pêde kirin:

av pêde çuyin:

av lêkirin:

avis: heywan ku bi zik nexweş
be.

avis bûn: hamile bûn.

avis kirin: hamile kirin.

avrêj: cihê ku têda mîz bibe.

av rijandin: 1. mîz kirin. 2. av
belav kirin.

Awrupa: ji sê qiteyên dinyayê
yek.

Awrupayî: mîna Awrupa, wek Awrupa.

av vexwarin:

vêra:

wêrandin:

diwêre:

av derxistin:

av li xwe kirin: serê xwe şuştun.

pirr dereng ketin:

ax: 1. dema tif kirinê dengêku ji
qirikê dertê. 2. mana nîda (gazî)
dide. *ax! gidîno. *ax! li min. *ax
kişandin. *ax û wax. *ax û aman.

ax kirin:

ax û wax bûyin:

ax û wax kirin:

axa: kesê ku di gundan da xwedî
erd, axa zêde û hûkmê bibe.

axayî:

axayî bûn:

axayî kirin:

aqîbet: bw. dawî. *Aqîbeta vê karî
rind nîne.

aqîbetî:

aqîbet ser da hatin:

Axikan: bi semsûr Besnî ra girê-
dayî navê gundek.

Axdikan: Semsûr Besnî'ra girê-
daya namê yew dew.

axir: bw. peynî, netîce.

axirê: peynî de, netîce de.

axirzeman: peyniya zemanî.

axîn: bw. hesret.

axpîn: hara hewla ki zad vêşî
bido.

axret: bi gora bawerîya dînê
îslamî mergîra pey, dinya bîn de
heyato ki newe destbide biko.

axretê:

axtirme: qantiro nerî bw. yaxtirme.

axu: bw. awxu, jar.

axu biyayîş: jar biyayîş.

axu rokerdiş: jar kerdiş.

axur: bano ki heywan debeno.

ay! : 1) vera dejayîşê veng ki
bêhemt kêra vejyo.

2) zamîrê nîşan kerdina
kesê hîrin.

ay!: *ay mi reyde ame keye bw. we.

aya: 1. mana nîda dana. bw.

acaba, gelo. **2.** zerifa nîşanê naw-
itişê çîdê makî.

ayam: hewra û pankey. bw. eyam.
*Ayam weş o.

ayan: bw. eşkera, vera çiman.

ayan beyan: bw. alem aşkera.

ayan biyayîş: bw. aşkera biayîş.

ayan kerdiş: bw. aşkera kerdiş.

ayar (1): meşka toraqî.

ayar (2): du çîyan yan zî gûran pêardîş.

ayar biyayîş: pê ameyîşêya du çîyan.

ayar kerdiş: pê ardişêya du çîyan.

ay bîn:

ayca: bw. weca, ewca.

Axdikan: bi semsûr Besnî ra girê-
dayî navê gundek.

axir: bw. dawî, netîce.

axirî: netîca dawî.

axirzeman:

axîn: bn. ax kişandin.

axpîn: bw. expîr. Axa baş ya ku
zad zêde bide.

axret: li gor bawerîya dînê îslamê
piştê mirinê ew jiyana ku nû dest-
pê dike.

axretî: li gor bawerîya dînê îslamê
jiyana piştî mirinê.

qantir: bn. hêstir.

axu: bn. jehr

axu bûn: jahr bûn.

axu verişandin:

axur: bw. pange.

ay!: ji ber êşandinê dengê ku
bêhemtê meriv ji wî derkeve.

ew: zemîr nîşankirina kesê sêyemin.

*ew bi min ra hate malê. bn. wî.

gelo: acaba.

ayam: rewşa hawayê. *ayam
xweş e.

aşkera: bn. ber çavan.

alem aşkera: ber çavê hemu
xelkê, ayan beyan

aşkera bûn: berçau bûn.

aşkera kirin:

ayarşîrk: meşka toraqê.

ayar: du tiştan yan jî îşan li hev anîn.

ayar bûn: lihev hatina du tiştan.

ayar kirin: lihev anîna du tiştan.

ewê dî:

aw cî:

ayet: her yew rêza sureyê ki Quran anê meydan.

ayî: zîwanê gedan de rakewtiş.
bw. lorî. ela, lala.

ayî biyayîş:

ayî kerdiş:

ay ki:

aynan: zemîrê nîşandayîşê çîdê vêşanî.

aynetî: laletayn.

Ayneto: Diyarbekir'ra girêdaya namê yew dew.

ayra:

ayre: cayo ki tede ariş tanyeno

ayo: zemîrê kerdê hîrinî.

az (1): nesil, qirn.

az (2): dara ki pindê ja abiyo.
bw. xilfe

aza: paştgêrandê muxtar'îra yew.
2. endam.

azayê: îşê azayan.

azeb: keso (a) nêzewicyaye (a).

azab: merdişîra dim axiret de ceza ke bêro veyniyayîş.

azab antiş: ceza kaşkerdiş.

azab dayîş: ceza girotiş.

azab kerdiş: zahmet bide dayîş.

azad: keso ke xwiser bo.

azad biyayîş: xwiser biyayîş.

azadê: xwiserey, serbestey.

azad kerdiş: xwiser kerdiş, serbest kerdiş.

azan: dînê îslamî de qandê nimaj kerdişîrê veyndayîşê melay.

azanê şerîf:

azar: bw. jan, dej.

ayet: her yek hevoka sureyên ku ji wan Quran pêk tête.

lorî: Di zimanê zarokan da raketin.

lorî bûyin:

lorî kirin:

ewê ku:

ewan: zemîrê nîşandana pirranî.

bi rasthatî:

Ayneto: bi Diyarbekir ra girêdayî gundekî.

ji ber wî:

aş: ciyê ku têda genim tête hêrandin.

ew: zemîrê nişandana kesê sêyemîn.

nîfş: bn. nesil, nîfş, role.

aj: pişkîfîna darê. bn. çûz, firajî, şiv.

aza: ji alîkarên muxtar yek.

azatî: îşê azayan.

azeb: kesê nezewicî.

azab: piştê mirinê di axiretê da ceza ku bête dîtin.

azab kişandin: ceza dîtinê piştî mirinê.

azab dayin:

azab kirin:

azad: kesê ku li xweser be. Serbest.

azad bûn: li xweser bûn.

azadî: ba. serxwebûn, serbestî.

azad kirin: xweser kirin. Serbest kirin.

azan: bn. bang. di dînê îslamî da ji bo nimêj kirinê banga mele.

azanê şerîf:

jan: bn. êş.

azay: êzima ki newe bêro xwiser.

azêle: bw. herzalî, erzale.

azgel: namê yewbêj dare. bw.

azger, azgelêr.

azoyî: yew bêj beşîla.

azna: bw. asnaw.

herzel:

ezoyî: celebek gindor.

ajne: bn. melevanî, soberî.

MEDYA KİTABEVİ

Adres: İstiklâl Cad.
Elhamra Pasajı No: 258/6
Beyoğlu / İstanbul
Tel.: (0212) 245 66 02

Yeni Adresinde

İKİ NEHRİN HİKAYESİ FIRATIN SERMAYESİ, YA DA NEHİRLER DE GÖÇER

Seyhmus DİKEN

Mezopotamya, Latince, iki nehir arası anlamına gelir. Mezopotamya'nın tüm çağlarda, doğal kaynak potansiyeliyle, diğer halklara "Cazibe Merkezi" olduğu da bilinir. ⁽¹⁾

İşte bu Mezopotamya'nın iki nehri olan Dicle ve Fırat'tan biri, Fırat; ismiyle hikayemizin konusu.

Erzurum'un kuzeydoğusundaki Dumludağ'ından doğarak, Erzurum ve Erzincan ovalarından, Munzur'un kuzeyindeki dar boğazlardan geçen KARASU ile; Vangöl, 'nün kuzeydoğusunda Aladağ' dan doğup, Karaköse, Malazgirt ve Muş Ovası'ndan geçen MURAT suyu, Elazığ'ın Keban ilçesinin 12 Km. yukarısında birleşerek Fırat adını alır. ⁽²⁾

İşte Fırat'ın adını aldığı Murat'la Karasu'nun bu birleşme noktası öyle bir coğrafyadır ki; iki su adeta uçarcasına havada çarpışarak şiddetli bir birleşme yaratırlar. Bu birleşme, o denli şiddetli ve görkemli yaşanır ki; o bölgede yaşayanlar bu görüntüden etkilenerek Fırat'a, Fırhat (Uçarak gelen) adını yakıştırırlar.

Kimilerince Fırat'a takılan küpe olarak ifade edilen Keban'ın görüntüsü; Harput'un epeyce yukarısındaki "Buzluk Mağaraları"nın üzerinden sevgilileri kavuşturmada bir dilektir artık.

"Harput'un altı kelek, Dersim'e gidek gelek.

Elin elimde olsun, kapı kapı dilenek."

Ama anlaşılan sevgililer kavuşamamış ki bir başka ozan;

"Fırat kenarında kağıt değilem,

Senden ayrılalı da ayık değilem." diyor.

Bugün önüne gem vurulan azgın Fırat'ın bu noktada iki yakasını buluşturan Pertek Feribotu'dur.

Bu birleşmeden sonra Fırat, güneye doğru akarak, doğuya ve batıya dönük geniş yaylar çizer. Malatya Ovası'nın doğu kenarından geçerek Kuruçay ve Tokma suyunu da alan Fırat; Güneydoğu Toroslar arasından Uluboğaz'lara gider. Bu coğrafyada da 50 km. süren ve bazen yüksekliği 500 m'yi bulan bu boğazdan Adıyaman-Gerger önlerine kadar gelir. Bu noktaya kadar aynı haşin ve şiddetli akış da sürdüğü için hep fırhat (Uçarak gelen, hızla gelen) olarak anılır.

Fırat, anlatılan coğrafyada, Elazığlı Derdo'nun sözleri ve İzzet ALTINMEŞE'nin sesinde artık "Zalım Fırat" tır.

"Şu Fırat'ın suyu akar derindir,

Yarimi götürdü kanlı zalimdir,

Daha gün görmemiş taze gelindir,

Körolası zalım Fırat ocaklar yakar,

Ahbablar oturmuş ağıtlar yakar.

Ölem ölmem Derdo ağıtlar yakar."

Fırat Nehri, Gerger'den sonra hafifçe dalgalanarak geniş bir vadide akmaya başlar. Bu noktadan sonra sağında Kahta suyu ve Göksu'yu alarak artık dağ suları ile beslenme zenginliğinden kopan Fırat ya da Fırhat; yarı çöl topraklar üzerinde akmaya başlar. Artık Ahmed ARİF'in Rüstemo şiirindeki konumundadır, Fırat.

“Modan Yaylası’ndan eşkin almadan

Maktele üzerinde sağımız

Karbeyaz Çermik Dağları

Solumuz kan kırmızısında Fırat’tır.”

Kahta'dan sonra Çermik ve Çüngüş önlerinden itibaren geniş bir zeminde akar giden Fırat'ın, artık haşinliği kalmamıştır. Daha nazlı bir görüntüdür, Fırat adına gözlenen. İşte bu noktadan sonra artık, Fırat ya da Fırhat; Ferat, Ferhat (Rahatlayarak, genişleyerek, ferahlayarak, yayılarak gelen) olarak anılmaya başlar.

Ve Fırat artık Şıvan PERWER'in bestesinde bir nağmedir.

“Kêferat’a te bi xum-xum û lêw lêw...

Nayê bîra te ne razan, ne xew.

Her dem dinalî bi qêrîn û gazî,

Pêlan dide xwe bi qêrîn feryadî,

Lê kes nizanî tu çi dixwazî,

Tu jî wekî min dixwazî azadî.

Ey Ferat Ferat.”⁽³⁾

Ve artık “Fırat suyu kan aksa“ da ne yapılabilir ki; çünkü “Fırat'ın sırtındaki Kan, Bucaklar'ın diyarına girmiştir Fırat.

Sermaye'si bu denli geniş bir coğrafyada yayılarak paylaşılan Fırat'la birlikte kaynağı yine Mezopotamya coğrafyasında olan **Sermiyan** kelimesini de tartışmak gerekir.

İlk üretimle ilgili ilkel bir köy yeri olması dolayısıyla, kültür tarihi yönünden de çok önemli; Diyarbakır'ın Ergani ile Çermik ilçeleri arasındaki Çayönü-Hılar mıntıkasındaki *Bajargeran* tepesi başlangıç noktamız olmalıdır.

Tarihi başlangıç noktası yapılan araştırmalara göre milattan önce 7000 yılına dayanan bu coğrafi mekan; insanlığın üretimsiz bir ekonomiden besi üretimine dayalı bir ekonomiye geçtiği ana mekanlardan en önemlisidir. Bu bölgeden, Asya, Avrupa ve Afrika kıyılarına yayılan yabani bitki ve hayvan türleri, bugün dahi insan topluluklarının ana besin maddeleri olmuştur. ⁽⁴⁾

İlk evcil buğday türü “einkorn“ ile keçi, koyun, sığır ve domuz'un yabani türleri Çayönü-Hılar'dan başlayarak Mezopotamya coğrafyasında evcilleştirilmiştir.

Yabani besin türleri ile yabani hayvanları evcilleştirme adımlarının atılmasıyla; toplumsal anlamda, belli bir süre içinde tüketilenden fazlasının üretilmesi sağlanabilmiş ve üretimle birlikte, insan topluluklarının gelişmesi hız kazanmıştır.

İşte bu Mezopotamya yerleşmelerinin, hayvancılıkla uğraşan kadim ev sahiplerinin zenginliği evcilleştirdikleri koyun sayısı ile ölçülür olmaya başladıktan

sonra; evcil koyunu çok olanlara **Sermiyan** denmeye başlanmıştır. ⁽⁵⁾

Çok koyun sahibi olmanın, zenginlik ölçütü sayıldığını yine en güzel bir kürt atasözü anlatır: “*Silav li mîya ye, ne li rûya ye.*” ⁽⁶⁾

Zengin olmanın, varıl olmanın zamirini kimileri “**Sermaye**” ile, bir başka kimileri de “**Sermiyan**” ile açıklar. Bu da bir başka kültürel zenginliktir.

Evet, nehirler de göçer. Tıpkı insanların göç ettiği gibi. Yalnız nehirlerin göçü, coğrafi konumundan ve yapısından gelen bir göçtür. Bütün medeniyetlerin, göçen bu nehirlerin etrafında oluştuğu türden olumlu bir göçtür.

İşte Fırat’ın göçünün de, Ferat olarak Sermiyan’ını geniş Mezopotamya coğrafyasına yayarak paylaştırması insanlığın dileği olsun.

DİCLE’NİN HÜZNÜ, YA DA NEHİRLER DE AĞLAR

Mezopotamya’nın bir başka nehri, Dicle... Uzunluğu 1900 kilometreyi bulan ve bir çok medeniyet eskitmiş, en anlamlı adlarını da, Sümerce’de **Tig-gal** (Ulu-ırmak), Süryanice’de Diglath, batı dillerinde de **Tigris**, **Tigre** olarak aldığı bilinen **Dicle**...

Dicle, Güneydoğu Toroslar’dan, Maden dağlarından doğar. Maden dağlarından doğduğu bu noktada, Yukarı Dicle, Maden Çayı olarak da anılır. Elazığ’ın Maden ilçesi önünden geçen Dicle Güneydoğu’ya doğru yönelerek Diyarbakır’ın üzerine yerleştiği lav sahanlığının doğu kenarına paralel olarak akar. Diyarbakır’ın güneyinden itibaren de doğuya doğru yönelir. ⁽⁷⁾

Dicle, Diyarbakır önlerinde geniş bir deltaya yayıldıktan sonra artık Diyarbakır’la birlikte anılmaya başlamanın onurunu yaşar. Bir kent, bir nehir, birbirlerinin nazını çekmede yarışırılar artık. Ve oyunlar başlar. Dicle’nin Diyarbakır’a giriş yaptığı noktadan itibaren, içi oyularak boşaltılmış ve üzerinde delikler açılmış karpuzların iç zeminine konulan bir miktar külün üzerine dökülen gazyağı yakılarak gece karanlığında suya bırakılır. Ve bu gece karanlığında yaşanan sudaki ateş topları artık Dicle’nin “**Çayda Cıra**” sıdır.

Yine Diyarbakır’dan sonra, Dicle üzerindeki “**Kelek**”lerle⁽⁸⁾ yapılan taşımacılıkla bir geçim kapısıdır artık. Bir dönemlerin Diyarbakır hinterlandında Dicle üzerinden başlayan ve Irak içlerine kadar süren bir serüven kelekçilik.

Dicle, Diyarbakır’ın doğusu civarında Güneydoğu Torosları’nın yamaçlarından inen suları, (Ambarçayı, Kuruçay, Pamukçayı, Hazroçayı, Batman ve Garzançayı) da alarak zenginleşir. Dicle’nin bu bölgede sineline kattığı önemli sülardan biri de; Lice ilçesinin yakınında Korha dağlarının eteklerindeki Bırkleyn Çayı’dır. Diyarbakır-Bingöl karayolunun, Lice ilçe sınırları içerisinde 104. Km.’sindeki Bırkleyn mağaralarından doğan Zebene suyunun kaynağı olan Bırkleyn Çayı, ünlü bir çaydır. Bırkleyn Çayı, içinden akıp çıktığı mağara girişindeki Asur kalıntıları ile de ünlüdür. Bu kalıntılardan biri Dicle’ye katılan Bırkleyn Çayı’nın üzerindeki mağaranın girişinde duran Asur kralı I.Tıglatpileser’e aittir.

Diğer bir kitabe ise yine Asur kralı III.Salmanasar'a aittir. İki kral da üç bin yıl öncesinden adeta çağımıza seslenmektedirler. *"Dicle'nin kaynağından, Fırat'ın kaynağına kadar olan yerleri bizler zaptettik"* demektedirler.⁽⁹⁾

Dicle, güneyden de Mardin eşiğinden inen Göksu ve Savurçayı' nı sinesine katmadan önce Diyarbakır'dan son geçiş noktası, bin yıllık geçmişi ile Ongözlü Köprü'dür. Veya Dicle Köprüsü. Ya da bir başka adıyla, üzerinden Silvan Yolu'nun geçtiği dönemlerden kalma Silvan Köprüsü. Ayaklarından birinin altında, köprü yıkılırsa onarımında kullanılmak üzere hazine saklı durduğu rivayet edilen Dicle Köprüsü.

Biz yine de Ongözlü Köprü diyelim. Ve de Dicle ile Diyarbakır'ı özdeşleştiren yaşanmış bir olayı anlatalım. Diyarbakırlılar çağlar boyunca Dicle'nin kut-sallığına inanmışlardır. Her dönemde Dicle Nehri'ni Tanrıya giden bir yol olarak nitelendirdiklerinden, yılın belli aylarında Dicle Nehri aracılığıyla tanrıya dilek-çe göndermişlerdir.

Dünyada nehirine bu denli önem veren kaç kent vardır? Bu önemi, bu manayı hak eden kaç nehir vardır? İşte, Dicle Nehri ve de Diyarbakır, böylesine az sayıda örneklerdendir.

Şimdi yaşamayan eski bir komşumuzun anlattıklarıdır. Artık yaşı epeyce geçkinleşmiş bir Diyarbakır kadını, eve her gece alkollü ve geç gelen kocasını tanrıya şikayet etmek için bir bayram arife akşamı, yanında değer verdiği Ermeni komşusu ile birlikte, Dicle Nehri'ne, Ongözlü Köprü'nün üzerine gider.

Müslüman olan ve kocası ayyaş kadının okuma yazması da olmadığından ricası üzerine tanrıya dilekçesini Ermeni komşusu yazar. Doğal olarak Ermeni komşu dilekçeyi en iyi bildiği kendi diliyle, Ermenice yazar. Müslüman komşu itiraz edecek olur, Ermeninin yanıtı hazırdır: *"Farketmez komşum. Allah hepimizin Allah'ıdır. Yalnız Müslümanların Allah'ı değildir. Bizim dilimizi de anlar. Önemli olan derdini anlatmak. Hangi dilde olursa farketmez"* der. Sonuç ne mi olmuş? Merak edenlere sözümüz. Dilekçe kabul edilmiş olacak ki, ayyaş ve eve geç giden koca, sanırsın ki evliya *"evinin erkeği"* olmuş.

Evet. Hikayenin çarpıcılığı bir yana artık Dicle doğuya yönelerek yerden fıskıran zenginliklere tanıklık etmek durumundadır. Bu tanıklık, petrol bölgesine yönelişin tanıklığıdır.

Petrol kuyularının yoğun olarak işletildiği Raman Dağı' nın güney eteklerinden ve dünyanın en eski mağara kenti, Hasankeyf önünden geçer, Dicle. Bu bölgede Botan Suyu'nu da alarak güneye döner. Bitlis Suyu'nun katılımıyla da Dicle, Türkiye topraklarındaki en uzun kolu olan Botan Suyu (230 km.), Dicle kol-ları içerisinde en haşinidir. Ve bu coğrafyada, batı kaynaklarında Dicle, artık doğu Dicle'dir.

Bu bölgeden sonra Dicle, önce doğuya, daha sonra da Güneydoğu'ya yönelir. Dicle, artık Botan coğrafyasında *Ehmedê XAN*'nin diyarındadır. Ve *Mem û Zin* destanında mem'in Dicle ile dertleşmesinin tanıklığıdır, Cizrelilere düşen.

Mem Bi Dicle'ra Dipeyîve:

“Naçar-î ji heyşetê di çû dûr
Hemderd-î di bû di gel şetê kûr
Kî: “Ey şibhetê eşkê min rewanê!
Bê sebr û sikûnî, aşikane
Bê sebr û qerar û bê sikûnî
Yan şibhetê min tu cinûnî?
Qet nîne ji bo tera qerarek
Xalip di dilê te da neyarek
Her lehze te ji çi tete bîrê?
Sergeşte dibî li rex Cizîr’ê
Êv şehreye ger ji bo te mehbûp
Hasil gerîyaye bo te metlûb
Daîm di dilê te da ne menzîl
Destê te li gerdanê hemaîl
Hêja ji xwedê tû fikrê na kî
Her rojî hezarê şîkrê na kî
Ev çend di kî hewar û gazî
Êdî çi miradekî dixwazî?
Bêhûde çira di kî tu feryed?
Aware di çi diyarê Bexdad?
Ger ez bi girîm, we ger bi nalim
Wer ez bi mirim, we ger bi kalim
Herçî wek û ez bikim rewaye
Maqûlî ji bo me ra fenaye
Carek li dilê me jî guzer ke
Serçeşmeyê çeşmê min nezer ke
Derdê dilê min ku bê devaye?
Çeşmê terê min çima ceraye?
Dîwaneme, min perî bi der da
Ez Dicle’me, zenberê me ber da
Westanî û Nêrgizî û Seqlan
Derwaze û Omerî Meydan
Van seyregahan tu lê di kî geşt
Ez Mem e, ji bo mira der û deşt.”⁽¹⁰⁾

Dicle, Cizre ilçesi önünden Habur Suyu kavşağına kadar, yaklaşık kırk kilometre boyunca Türkiye-Suriye arasında sınır meydana getirir. Daha sonra da Fırat’ta olduğu gibi Irak sınırlarına girer.

Dicle’nin yaz aylarında su seviyesi düşüktür. Dicle, Mart ayından itibaren, Mayıs ayına kadar üç aylık dönem içinde bütün bir yıl akıttığı suyun yarısını ve yatağı boyunca Mezopotamya Ovası’ nın kendi yatağından alçaktaki kısmını su

altında bırakır. Dicle'nin bu afet halini alan taşkınları tarih boyunca Mezopotamya'yı bir çok kere tahrip etmiş ve bu coğrafya üzerindeki ülkelerin dış saldırılara karşı dayanma gücünü zayıflatmıştır.

Dicle'nin üzerinde bugün hem taşkınlarla karşı setler, hem de elektrik enerjisi üretmek ve tarımsal sulama amacıyla barajlar ile sulama kanalları yapılmıştır, yapılmaktadır. Moğol istilasası ile yıkılmadan önce, Sasaniler ile Abbasiler zamanlarında Dicle'nin akış rejiminin düzensizliği nedeniyle yaşanan ilkbahar taşkınlarını önlemek üzere milattan üçbin yıl önce de setler ve sulama kanalları yapıldığı tarihçilerin ifadesidir.

Dicle'nin bir başka önemli özelliği de ellimilyon tonu aşkın alüvyon taşıyarak bu alanda Nil Nehri'nden de üstün bir konumda olmasıdır. Ayrıca vadisinin topografyasını da durmadan değiştirmesi bir başka özelliğidir.

Dicle, Mezopotamya coğrafyası üzerinde yaşayan akraba uluslara bir mesajdır adeta. Kürtler, kendileri gibi eski kavimlerden Ermenilere "kirve" diye hitap eder. Bu nedenle şair A. Hicri İZGÖREN'e düşen;

"Yüzümü serin sularında yıkarım

Dicle kirvem olur milattan beri"⁽¹¹⁾ demektir.

Dicle'nin üstünde ayın bulanık olması gündüzlerin kavrurucu sıcaklığındandır. "Dicle aktığı toprakları seçer mi?"⁽¹²⁾ Elbette seçer. Dicle seçmeyecek de kimler seçecek? Çünkü;

"benim yürüdüğüm sırat

dicle'de köpük köpük

fırat'ta meddir, cezirdir

ve mezopotamya'nın yeşil yüreği"⁽¹³⁾

Dicle, koçer Kürt aşiretleri ile tanıştığı günden beri Kürtler koyun sürüleriyile birlikte dağlardan inerek kış aylarını Dicle'nin kıyısında geçirirler. Bir yönüyle de Dicle, nasıl sınır ihlalini kendi kavlince gerçekleştiriyorsa; Dicle boyunda kışı geçiren koçer Kürtler de aynı yöntemle iş görürler.

Ve Dicle'nin kısmetine düşen her dönemde hüzne tanıklık etmektir. Gözyaşı dökmektir. Dicle uzun yıllar önce Bağdat şehrinin yaşadıklarından bu yana kan ağlamaktadır. Nedeni ise; atları ile bütün arap, Acem ve Çin ülkesini talan eden Hülagu Han'ın Moğol barbarlığıdır.

Moğol orduları Bağdat'a girip şehri kılıçtan geçirerek yağmaladıklarında; bütün kitapları da Dicle'ye atmışlardı. Tarihin yazdıklarıdır ki; o gün Dicle'nin hüznünün başlangıcıdır.

İKİ NEHRİN KARDEŞLİĞİ

Su, tarımsal üretimin çağlar boyunca vazgeçilmeyen en önemli kaynağı, yaşamın kaynağı, adeta canlıların varlık nedeni.

Fırat ve Dicle, iki soylu, asi, serdengeçti ve sınır tanımaz nehir. Biri, Fırat, önce Suriye, ardından Irak topraklarında denizle buluşacağı zemini arar. Diğeri

de Dicle, Türkiye ile Suriye arasında bir süre sınır görevini yüklenir. Daha sonra da Irak sınırından Irak'a girer.

"Dicle ve Fırat

aynı gövdeye saplanan

Dicle ve Fırat

Ayrı gövdeyi yakan

iki bıçak oluyor" der Ahmet ERHAN, sevgili Ülke'de.

İşte bu iki nehrin de Irak topraklarına girişi herhangi bir yasal prosedür gerektirmeden olur. Çünkü bu coğrafyanın şairi ahmed ARİF, bu geçişin adını kendi kavlince koymuştur:

"Pasaporta ısınmamış içimiz,

Budur katlimize sebep suçumuz."

Bu sınır geçişinden sonra artık iki nehir, Fırat ile Dicle birleşmeye can atan iki sevgilidir. Nihayet Basra yakınlarında, Basra'nın 64 Km. yukarısında Fırat'la birleşerek, Şattül-arap adını alır. Yeni bir kimliğe bürünür. Sonra da beraberce Basra Körfezi'ne akarlar.

Kaynakça:

1. Rifat DAĞ, Atilla GÖKTÜRK - GAP Yeniden Yapılanmalıdır. 1995 - DTSO Yayını.
2. Meydan Larousse - Sabah yayınları - Fırat Maddesi.
3. Fırat akarsın inilti gürültüyle,
Aklına gelmez ne uyku, ne yatma,
Her dem inlersin bağırsı, haykırıyla,
Dalgalar atarsın önüne, haykırı ve feryatlarla,
Kimsecikler bilmez senin ne istediğini,
Sen de benim gibi özgürlük istersin,
Ey Ferat ferat.
4. Halet ÇAMBEL - Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi. Türk Tarih Kurumu, ANKARA, 1973
5. Kaynak Kişi, Mehmet Ateş. Etimoloji Araştırmacısı.
6. Selam koyun sahibinedir, kişiliğe değildir.
7. Meydan Larousse Ansiklopedisi- Dicle Maddesi- Sabah Yayınları
8. Kelek: Dicle üzerinde, nehir taşımacılığında kullanılan bir çeşit sal. Şişirilmiş tulumların birbirine bağlanmasından oluşan bir nakliye aracı. Tulum sayısı arttıkça üzerinde taşınacak yük miktarı da artar. Dicle'nin yukarı Mezopotamya'daki coğrafyasından başlayıp Irak içlerine kadar yürütülen "Kelekçilik" uzun yıllar sürdü. Varış noktasında keleklerin altındaki tulumlar söndürülerek, develere yüklenmek suretiyle geri getirilirdi.
9. Şevket BEYSANOĞLU- Anıtlar ve kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, 1. Cilt Sayfa0 67-75
10. Ehmedê XANj- Mem û Zin (Çeviren M.Emin BOZARSLAN) HASAT YAYINLARI Sayfa: 252-255 Türkçesi Deng Yayınları
11. A. Hicri İZGÖREN- Kırık Mozaik- Amida Dergisi Sayı:4 Nisan 1998
12. Şükrü ERBAŞ- Dicle üstü Ay Bulanık, Sayfa0 16 Ümit Yayınları, Nisan 1995
13. Orhan KOTAN- Gururla Bakıyorum Dünyaya, Ubeydullah Nehri Destinından... Sayfa: 89-90 Komal Yayınları, 1. Basım Mayıs 1975

Memo Dicle'ye sesleniyor:

Çaresiz kalıp insanlardan uzağa giderdi,

Derin nehirle dertleşirdi.

"Ey benim göz yaşlarım gibi dökülen nehir!

Ey aşıklar gibi sabırsız ve sükunetsiz nehir!

Sabırsız, kararsız ve sükûnetsizsin,
Yoksa benim gibi sen de deli misin?

Senin için hiçbir karar kılmak yok,
Galiba senin gönlünde de biri var.
Her an senin de hatıranı ne gelir?

Ki böyle Cizre'nin yanı başında coşuyorsun?

Eğer bu şehirse senin sevgilin,
İşte elde etmişsin sen arzunu.

Her zaman koynundadır bu konaklar,
Kolların çapraz şekilde onların gerdanına dolanmıştır.

Hala allahı korkmuyorsun,

Ve hergün binlerce kez şükretmiyorsun.

Bunca feryat ve figan ediyorsun,
Artık ne mutad istiyorsun?

Boş yere niye feryad ediyorsun?

Avare avare Bağdat diyarına gidiyorsun.

Ben ağlarsam ve inlersem eğer,
Ben ölürsem ve sızlarsam eğer,

Her ne yaparsam ben revadır,

Benim için en geçerli yol, yok olmaktır.

Benim gönlümün içinden de geç bir kez,
Gözlerimin kaynağına bak bir kez.

Gönlümün derdi neden dermansızdır?

Yaşlı gözlerimden neden hep yaşlar akıyor?

Divane oldum ben, periye elden kaçırdım.
Dicle'yim ben, zembereği boşalmış.

Vastanî, Nêrgizî ve Seklan,

Derwaze, Ömeri ve de Meydan (Dicle üzerindeki yerleşim yerleri)

Sen bu güzergahlarda dolaşıyorsun,

Ben kaldım tek başıma bu yerlerde, ovalarda.”

Ronîkirina Li Ser Mesela Şehîdkirina Rehmetî Seîd Elçî û Kuştina Rehmetî Dr. Şivan.

Piştî şehîdkirina rehmetî Seîd Elçî û du hevalên wî, hin grûbên tohmedar bi xerezî û zikreşî pir pêkol dikin û dixebitin, ku bi awakî sextekarî ji serî he- ta dawî rastiyên bi vê hedîsa dilşikên ve girêdayî bigûhêrin û kuştina rehme- tî Dr. Şivan ji bo armancên xwe yên pîs bi kar bînin. Ji bo ku bikaribin hicû- mên bînin ser Partî Demokratî Kurdîstan û yan jî ji bo cîh anîna emrên meqa- mên kevneperest yên li navçê, ku dijî xebata gelê Kurd in. Ji xwe kîn û xerez û zikreşîya wan li beramber Partî û xebata gelê Kurd mezin e. Dema ku ev grûbên han van uslûbên erzan û pûç bi kar tînin, didin diyar kirin ku wan êdî di meydana xebatê de îflas kirine. Li ser vê bûyera dilêş, piştî lêkolînek dûr û dirêj, em li ser şehîdkirina rehmetî Seîd Elçî rastiyê li jêr êşkere dikin.

Di serê payîza sala 1969'an de Dr. Şivan digel çend hevalên xwe hatin Şo- reşa Kurdî li Kurdîstana Îraqê. PDK gelekî bi germî bi xêr hatina wan kir û ew xistin nav hêzên Şoreşê. Ji Dr.Şivan re li Qumrî li mintîqa Berwarî Bala klnîkek vekir. Piştî lihevhatina Adarê ya sala 1970'an, nexweşxanek li nêzî- kî Bamernê hate avakirin û Dr. Şivan jî li wir wek doxtor dest bi kar kir. Di wî wextî de piraniya wexta xwe bi dermankirina birîndar û nexweşan ve der- baz dikir. Wekî din jî xebata xwe ya siyasî dikir.

Demekê paş hatina xwe, dest bi çêkirina Cenahekê di nav PDK'ya Tirkî- ye'yê de kir. Lê hîç kesekî, ji berpirsyarên Kurdîstana Iraqê, têkiliya xwe bi vî karî nekir. Çêkirina vê Cenahê bi destê Dr. Şivan bû. Dijî hemû lihevhatin û têgihîştin û xebata siyasî ya hemû aliyan li Kurdîstana Tirkîyê. Li ser vê jî, lome û tohmetên van tiştên bûyî, nakeve tenê ser şanê wî. Ji ber ku aliyên din jî rola xwe lîstin, kû rewş weha bû. Di 12'ê Adara sala 1971'an de cûnta hate Tirkîyê. Bi hatina cûnta ve, li Kurdîstana Şîmal merhaleyeke nû dest pêkir. Rejîma faşîst ya wê çaxê dest bi zilm û êşandin, girtineke mezin û fireh ki- rin. Ev jî bû sebeb ku pir Kurd û ji neteweyên din kes kes ji ber zilma rejî- mê birevin û dev ji welatê xwe berdin. Ji wan yek jî Seîd Elçî bû, digel çend Kurdên din çûn Sûriyê û ji wir jî hatin Kurdîstana Irakê. Wexta ew gihîşte Zaxo, bû mêvanê komîteya navça Zaxo. Hinek jî sebebên hatina wî yên din jî ew bûn, kû rewşa Kurdîstana Şîmal ya nû bi Serketiya şoreşê li Kurdîstana Iraqê bide zanîn û digel grûba Dr. Şivan li ser rewşa nû û planên misteqbel minaqeşe bike û bi wan re ji aliyê bîr û bawerî ve bide û bistîne. Dema Dr. Şivan bihîst ku Seîd Elçî hatiye Zaxo, wî digel berpirsyarên grûba xwe civî- nek çêkir. Di vê civînê de Dr. Şivan, Çeko, Brûsko, Zendo û (x) amade bûn. Van kesan di vê civînê de bi dûr û dirêjakî li ser hatina Seîd Elçî minaqeşe

kirin. Di civînê de Dr. Şivan pêşneyar kir kû çend kes ji vê civînê herin Zaxo, da ku Seîd Elçî bigrin û bibin teslîmê qereqola herî nêzîk ya cendirmên Tîrkîyê bikin. Lê ew pêşneyar bû sebebê nexweşiyên mezin di civînê de. ...

(*) Zendo ji bo protestkirina vê pêşneyarê dev ji civînê berda. Di dawî de, bi çar dangan biryar dan, ku wî bigrin û xwe jê xelas bikin. Di roja didwan de 3 kes ji wan (Dr. Şivan, Çeko û Brûsko) ji bo bi cîh anîna vê biryarê çûn Zaxo. Van kesan Seîd Elçî di baregeha komîteya Partî ya navçê de dîtîn. Dr. Şivan bixêrhatineke wisa germ lê kir, hemû kesên li wir wisan bawer kirin kû hemû nakokî û dubendî ji nav wan radibe û di nav wan de rûpeleke nû vedibe. Dr. Şivan ji komîteya navçê dawa dike ku Elçî bibe mêvanê wî û Komîte jî vê bi dilxweşî qebul dike. Hemu bi hev re digel Seîd Elçî û hevalekî wî ku navê wî Mihemedê Bego bû, diçin ba Dr. Şivan. Di rêya baregeha Dr. Şivan de Seîd Elçî û Mihemedê Bego di nîvî bihara sala 1971'an tîn kuştin. Vegera Dr. Şivan û herdû hevalên wî bo baregehê bi rojekê taxîr dibe. Di tehqîqatê de diyar bû ku sebebê derengiya vegera wan kuştin û veşartina Seîd Elçî û Bego bû. Paş wextekî diyar bû ku dema Seîd Elçî li Zaxo'yê bû, mirovekî bi navê Abdiletîf Savaş jî li wir bûye û Elçî dîtiye. Hîç dan û standineke siyasî ya vî kesî bi tu alîkî re tunebû. Vê grûba Dr. Şivan dixwest ku ji wî xelas bin da ku ew nebe şahid. Ji ber hindê ew jî bi destê wan hat kuştin.

Paş nediyaarbûneke dûr û dirêj ya Seîd Elçî, dost û hevalên wî dest bi pirsîna wî kirin. Hinek ji wan hatin Zaxo ji bo pirs bikin ka çî bi wî hatiye. Lê hatin agadarkirin ku Seîd Elçî bûye mêvanê Dr. Şivan. Ji ber vê, ew çûn baregeha Dr. Şivan û wî jî gote wan, ku Seîd Elçî çûye Gilala. Ew jî çûn Gilala û pirs kirin. Lê bihîstin ku Seîd Elçî nehatiye Gilala. Êdî careke din vegeryan baregeha Dr. Şivan û wî jî vê carê got: Dibe ku di rêya Gilala'yê de Seîd Elçî fikra xwe guherîye û vegeryaya Kurdîstana Şîmal. Dawî mesela winda bûna Elçî bo hemû kesî eşkere bû.

Ji lewra serekatiya Şoreşê emir da, ku Dr. Şivan û grûba wî bîn girtin û wan ji bo tehqîqatê bişînin Gilalayê. Lê di tehqîqata pêşîn de diyar bû ku pîraniya wan bê guneh in û hatin berdan. Bi tenê Dr. Şivan, Çeko û Brûsko bi girtî man. Herweha Zendo û (x) jî şandin bo Gilala. Paşê li Gilalê lêkolîneke kûr bi Zendo û (x) re eşkere bû, ku destê van herdu kesan di kuştina Seîd Elçî, Bego û Savaş de tune û ji lewra jî ew hatin berdan.

Di wexta xwe de grûba Elçî ji serekîtiya Şoreşê dawa kir, ku Dr. Şivan, Çeko û Brûsko teslîmê wan bikin. Ji ber ku mesele bi partiya wan ve girêdayî ye divê ew mehkema wan bikin. Herweha grûba Dr. Şivan jî ji serekîtiya Şoreşê dawa dîkir ku Dr. Şivan û herdu hevalên wî teslîmê wan bikin. Wan jî digot, ku mesele bi partiya me ve girêdayî ye û divê em mehkeme bikin. Lê serekîtiya Şoreşê biryar da ku dawakirina herdu alîyan Jî red bike. Ji ber ku ne

dixwest ku destê alîkî li hember yê din bigre. Herweha ji ber ku li sulte û hêza erî mezin bû, baştir dît ku komîteyekî ji mirovên bawer û bi rûmet yên şoreşê ji bo tehqîqatê dayne da ku ew li rastiye bigerin û li vê meselê bikolin. Ev komîte hat danîn û dest bi mehkema Dr. Şivan, Çeko û Brûsko kir. Jê re îspat bû ku van kesan Elçî, Bego û Savaş kuştîye. Li ser vê jî bi îdama kuştina Dr. Şivan, Çeko û Brûsko dan.

Baweriya serektiya Şoreşê di wê wextê de ew bû ku ew hadîse li axa Şoreşê qewimiye. Teslîmkirina Dr. Şivan û herdu hevalên wî bi alîkî mesele hîç hal nedikir. Lê ê alostir bikira. Ji ber vê yekê ew reya ku me got girt û bi xwe mehkema wan kir. Biryara kuştina Dr. Şivan, Çeko û Brûsko di serê payîza sala 1971'an de, li gor biryara hikmê ku di derbareya wan de hatibû dayîn, li ser bingeha adelet, qanûn û agadariya birayên Kurdîstana Şîmal bi cîh bû.

Piştî hingê diyar bû, ku dubendî û nexweşiyên siyasî û fikrî yên kûr ku rehên wan dighên destpêka sala 1960'an di nav rehmetî Elçî û Dr. Şivan de hebûne.

Dawiya meha 11'an sala 1977

Partî Demokratî Kurdîstan - Qiyada Mîweqet

(*) Jiber ku nivîsara li dest me pirr kevin bû, li vê derê gotinek nedihat wendinê loma me nûqte danine (N.W.).

SÎEHMED Û XEC'Ê⁽¹⁾

Seîd VERROJ

Edebiyat û folklora Kurdan wayirê yew xezîna zaf dewlelmeda. Feqet ena dewlemendê heta ewro bi vatiş û qisekerdişê ameya. Folklor ma nêûsyaya. Bi rêbaz û terminolojiya edebî nêameya tesnîf kerdiş û mana kerdiş. Hewceyo ke ma wayîrî bi dewlemendiya folklordê xwi bikê; tesnîf bikê û goreba terminolojiya edebî ya dinya mana bikê û qandê ewro rojî zî newera sero bixebitî.

Mesela Sîehmed û Xec'ê zî yew parçeyo kehên yê folklorda ma wo. Eno nûştiş de, verê wendiştê mesela ez wazena tayn xûsusiyanê ja biyara ziwan:

a) Sîehmed û Xec'ê hem sey mesela û hem zî bi deyr reyde vajyaena. Yanî hem xûsusiyanê nesrî (pexşan) û hem zî ê şîrî tede estî.

b) Hem xûsusiyanê destan û hem zî ê meselan (çîrokan) tede estî.

c) Kê şênê vajê destan, yew bêj edebiyatê qisimê aristoqratan o. Ziwanê şîrî zî wasîteyê îfade kerdiştê enî bêjî yo (Vatox, Pertev Nail BORATAV. H. H. Borchardt Geschichte des Romans und der Novelle in Deutschland. Leipzig. 1926). Destan de zaf ray qahreman yewdo zadegan (Mîre, Axa, Şêx, Serekeşîr, ...) o. Mesela Sîehmed û Xec'ê de qahreman zadegan niyo, şarî ra yew; heta te-baxada binên ra yo.

d) Xûsusiyanê vatey mîtoloji tede estî.

e) Mesela Sîehmed û Xec'ê de vatey mîtoloji û raştêya civata kurdan de-kewta tîmiyan, pê resaya. Eşîret, keleşey gawaney, golikvaney, xizmetkarey, ...vatey û xûsusiyanê civata kurdan î. Pey felekê melekê mewtê kewtiş, hêz û qewetê jê, çeka destê jê; çiqê devî, xûsusiyanê mîtoloji yî.

***

Vanê cay bî cay çinî bî, di biray bînê. Namey Yewî Ehmed, bî û ê ay bînî zî mihemed bî. Ceniya Ehmedî bi gede nêweş bî. Beytnar de çend aşmî vîrenê Ehmed mireno. Çend aşmîra pey Hamoy yew gede dano bide. Namê jê Sîeh-med pa nanê.

Sîehmed hem keçel û hem zî seyek bî. Xaldê xo(xwî) hete mendê. Xalî , jê weye kerdê. Xalê jê û xalciniya jê zaf feqîr bî. Xwirê dewan û deştan ra gey-raynê û bi xizmetkarê û şîwaneyê reyd şêlikê xo viyarnaynê.

Vanê rojî rojan miyan de xalê jê agêreno tira vano: "Sîehmedê min, gurri-yê min, bi eno(no) hewa geyrayîşî ra, ma xwirê yew gawanê, golikvanê yan zî karîna bikê û mirdî nan biwerê(borê) hîna rind niyo?" Sîehmed vano: "Xalo ti zanê" Xal tikê xo verd delîlya û agêra Sîehmedî ra va: "Ma şorê yew dew û ez

torê gawaniya ay dew gêna, ti şo gawanê bike û ez zî nan-man arêda û ma ko xwirê pey îdare bikê, vîyarnê.

Dapiro xal, cenî û biraza rayîr kewtî şî. Dûr nîzdî epeyî rayîr şî. Raştê yew dew amey û şî ay dew bî meymanê muxtarî. Şamiya xo werd û tira pey gamî wext vîrat, muxtar tadya hal û haca meymanandê xwi persa. Xalî va: “Hal û haca ma, ... ena ya.” Muxtar zî gamî fikirya û agêra va: “Madem şima feqîr î û gedeyê şima zî esto, mi gawaniya dew day şima.” Sîehmed û xalî gawaniya dew girot/girewt.

Sîehmed tadya xaldê xo ra va: “Yewna çî esto ha, ti zanê xalo.” Xalê jê va: “çiyoy?” Sîehmed’î va: “Anka meyst amnan ame û ez şiya dewarandê şarî ver, yew pirên mi ra yo û citê timanî mi paydê û serey mi zî keçel o, eger ke meys û mêşî zor bidê mi, ez ko şora dekuya qulan-milandê zinaran, seyda daran û ko dewar zî nara moz biko. Wexto ke dewarî moz kerd, şono dekuweno bexçandê şarî, bostanandê şarî, heban û ziyanandê şarî. Êrey ki ez ameyo keye, ay wext ko şar çîwan û zopanê xo bigîro û ma serde bêro. Ko yew vajo gay mi nêameyo, yewî vajo manga mi nêameya, yewî vajo golika mi nêameya û yewî vajo ziyanê mi çerayo ez ko çî bika, çî ciwab bida. Ti zanê ez nişêna ciwab bida. Ez nêşona dewaran ver.” Xalê jê tadya va:

– La ti vanê çî? Ma sekê?

– Ti zanê.

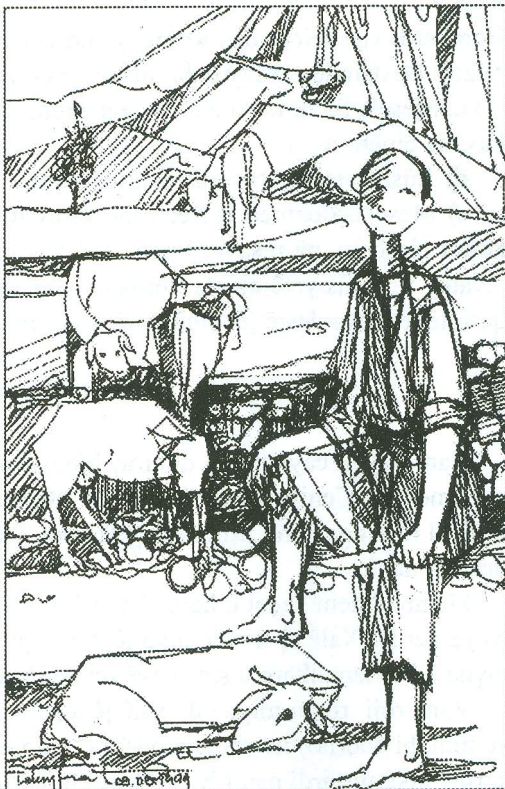
Ma gerek yew gûre, kar û xebat bikê. Ma mecbur î. Ma şorê torê golikvanê bigîrê.

– Şima zanê.

Xal şî muxtarî hete va: “Wila bêmîradê ma nişêno şoro dewardê pîlî ver, feqet golikvanê belkî bişêno”. Muxtarî zî golikvanê day bide.

Sîehmedê to dest bide kerd şî golikan ver. Çiqas şînê golikî veradaynê çere, we bi xo zî yew qûça gergerî binê û timo şînê wêra ay qûç verde ronîştê delîlyaynê, fikiraynê. Golikî xo vera çeraynê û êreyder girotê ameynê keye.

Rojî rayna, ancîna golikî berdî yaban de veraday çere û o şî qûç

Sîehmed golikan serebîrrneno.

verde ronîşt dişmîş bî va, gelo ena maya mi û pî mi merdî, ez seyek menda û yewî xêr û xêratê jên nêkerdo. Enî golikî çewres heb a. Nêmey jên ê min î û nêmey jên zî ê dewijan î, yanî vîst heb bara min a, vîst heb zî bara dewijan a. Bawo ez ê xo serebirrnena dana xêr û xêratê may û pêrdê (pî, bawo) xwi. Ena hewa dişmîş bî û warişt ay golikan ra vîst heb serebirrnay. Nopol, dopol qertelê belatî amey ser, vergî, lûy, teyr û tebûro veyşan amey bide. Jên pîzey xo dekerd. O zî êrey ame keye. Dewijî nopol ra, dopol ra amey jê ser. Çi yo, çi niyo? Ay va golika mi nêameya, ay binî va golika mi nêameya, ... veynda Keçelî da va: “to sekerdo bêmîrad, enî golikî kora mendî” keçelî va: Wila ez rast vana, zurî nêkena. May min û pî mi çi wextana merdî yewerî derê xêr û xêrat nêkerdo. Ey golikî çewres heb bî. Vîst heb bara min a, vîst heb zî bara şarî ya. Mi golikê xo serebirrnay day xêr û xêratê may û pêrdê xo.” Dewijî yenê bide, ...

Xalê jê ewniyeno nêbeno. Keçel girot û dew ra vejyay. Raykewtî şî. Epeyî ca şî û xal tadiya cenîda xo ra va: “Ma enî bêmîradî sekê la? Anka şew bî, ma jê hewn de verdê û xwirê perrê şorê cayra, ki ma enî ra bixelisî yan zî kûra şorê, belay jê ma serîserd e yeno(O- Keçel zî enî qisanê jên goştareno). Dosera ma wardê jê hewn de verdê û ay lihêfê ma pêro pêş ma wegîrê û xwirê weytara/witara vejî.”

Xal û xalcinî dosera wardenê lehêf têro pêşenê, ti mevaj ke keçel verê jên wariştay per tal-mertalî û çî-mî ewra de dekerdo cadê xo û lehêf xwiro piştay û şiyoy xwi limitoy. Ên wariştî lihêfê xo wegrot û yella şî.

Zaf tay epeyî ca şî. Nizdî yew dew bî û kûtikan dor-norê jên girot. Ena heta ay heta vir bî, oşt, oşt, oşt, oşt, ... Xal tadya cenîda xwira va:

Cenêkî !

- Ha.

- To dî ma sekerd. Anka keçekekê ma weytad bibînê, ka dekuyo kûtikan miyan her yew, yew heta biko, jên vila biko. Anka ko ma parçe bikê.

Enî vatiştê xalî serra, keçekekê to va:

-Xalo mi rone, ez witaya.

Xal û xacinîya Siêhmed jê caverdanê şonê.

Xalî şalaga xo, xo peyra ronay. Willa keçekekê to vejya dekewt kûtikan miyan û her yew, yew heta kerdî. Ancîna pêro têreyd raykewtî şî.

Cenêk tadyay va: "Ma kûra şonê!" Mêrdekî va: "Ma şorê ziyar ser. Şar yeno ziyar ser nan-man, zad-mad û sewbîna çî-mî danê. Ma ewra de ko yew-dû/di rojî pîzey xo dekê, mird bikê, çî-mî biwerê." Wexta ki şî ziyar ser, Sîehmedî ewra de gededê şarîro da, firaqî şikitî, firaqî tirawitî,... Hemîn va: "Heyran eno bêmirad bira nêvîndeno. Eno çî yo? Çî kare yo?" yew pîrik zî teyšan bibî û şî va: "Tîkê aw çinya, bidê ma bişimê." Yew cenêk şî tikê adaşt û mîza xo dekerd arde da bide. Pîrik va: "Eno çî hawa yo?" Cenêk va: "ha hew! Tî nêzana, yew hejdiye dekewto fekdê eynîdê ma, xwirê qorî mîza yewbin wenê, qorî mîza dewarî wenê û aw-maw ma dest nêkewna. Hewte ra hewte, êne ra êne û aşim ra aşim yew ray aw danê û hinî nêdanê. Ay hejdiye timo çimedê ay eynî de vinderte yo." Ay gam zî Sîehmedê to weyra ra vîreno û cenêk tadyena vana, eno lajek heze fizul bo, ma jê berê ver ay hejdiyê bidê. Ay gam zî Keçekek(Sîehmed) tadya va: "Wabo. Ez şona, ez şona jê kişena."

Da piro şî. Şî ewra(çimedê aw ser). Yew çeka jê zî esta. Çiya? Yew kateyê çîqdê devî yo. Feqet bido çiro, ay çî sax nêmaneno û ardra nêwardeno. Pancas heb qetîl zî biko, ay çîqdê devî yo. Çîqdê devî girot û şî fekdê eynî de vindert. Wêrad tikê pawit û ewniya marrê(hejdiye) to vejîya. Hejdiye senî ke vejîya, Keçekekê to dapiro jê kişt. Tira pey aw hinî amey. Keçekek agêra va: "De kam xwirê aw beno wa hinî bêro bero". Dîrê(dû-hîrê) rojî şarî aw xwirê berde û tira pey keçekekê to va: "Mi marr nêkişt, ez nêverdano yewî aw bero". Yanî seba aw ay mêrdiman ra(yew dewa nîzdî ziyar a.) xerac waşt.

Milet va. "Liya enhawa nêbeno heyran(!)" Herê Keçekek goş bi yewî dano(!). Wêrad yew zama zî newe zewicyayo û aw nêcaweno. Agêra va: "Law eno çîyo vanê yew keçelo pîs şîyo ewra yew marr kişt û nêverdano millet aw biyaro. Ez anka şora, jê geber kena ewra de." Zamay to dapiro şî. Keçekekê to çîqdê devî cord weşend bide, zama têserd qelibya. Ca de wişk û biring bî. Zama zî kişt. Ey dew pey hesiyay ke zama kişt, pêro derê bî dişmenî. Têde qelibyay jê serd. Wexto ke dewijî pêro qelibyay jê serd, o pera şî.

Tira pey beyntardê ay dewijan û Keçekekî de neyarê peyda bî. Keçekekî yew wext tebera mahkumê kerd û çewres heb gamêşê ay dewijan kiştî. Yanî çewres heb bêjdê gamêşanra. Nêverdaynê ki yewî ay dewra vejyo teber. Pêro dew miyan de mahkum bî. Ey ewniya ke nê, peyniya enî hawayan nîna, ay memleket ra perra. Şî yewna memleket.

Cayo ki şî, wêra de yew axa bînê, vengana dabî. Axa wayîrê mal û milkî, bax û bexçan û qewm û eşîr bî. Çewres heb keleşê jê bînê. Keçekek zî pê hesya bî ki enhawa yew axa ewta de esto. Keçekekî xo het va: "Ez şora axay hete. Çewres heb keleş weye keno. Wa ezê biba çewres û yew. Eger mi qebûl biko."

Wexta ki şono dewda Axay, daşt heynî sera vîreno û ewniyeno ki du/di keynekî eynî seroy û o zî qay tikê teyšan biyo û tadyeno keynekana vano: "Xêrê xo

yew tasa aw bidê ma borê” Ey keçelê jê zî heta pey milî şîyo û şekirya yo. Ay vatişdê jê sera, keynekî wîrdî/hûrdî têfeka hiway/wiyay û peya xo taday jê va: “Tû, eno pintî û pîs anka ko keçelê jê dekuyo aw miyan, zerra ma qelibnay, ay heta şo.” Bide wiyay. Keçekek tadya va: “bawer bibênê ke, ko rojî bibo şîma wîrdî bêrê mi hete û mi verra bigêrê, bikê-nêkê ez ko yew lew şîmara nêda. Xwi hend cora megîrê.”

Dapiro şî. Şî Axay hete. Axay va: “Ha Keçekekê mi, to xêr o?”

– Wila ez ana veng geyrena, bêkar û bêdebar a. Mi namey to eşnawito, ti çewres pancas heb keleş weye kenê, ti wayîrê namî û bi veng an î, meymanê to zaf şonê yenê, ez wazena ti weyta de yew kar û gûre bidê mi; yan seyîsê, yan qahweçiyê, yan şîwaneyê û yan zî destirmanê bidê mi, ez weyta to hete bixebitya. Axa vano:

– Ti şênê qahweçî desta bigeyrê! Yanî qahwe bikuyê, qahwe berê-bîyarê!

Willa ti emir bikê û qahweçî zî mirê misade biko, ez nêzaniba zî, ez ko bonder biba.”

– De wabo.

Axay veynda qahwecî da û qahwecî ame. Qahwecî zî yew pehlîwan o, keleş o. Axay va:

– Ti enî gedî bigîrê xo het, torê şagirtê biko, senîno? Qahwecî cor û cêra tira ewniya û va:

De gede keçelê jê pey viyî do, ez enî bera seka. Axay va:

– Law de wa keçelê xo timo bişûyo, xwi pak tebîşo û to reyde yardim biko. Keçekek tadya va:

– Axay mi!

– Haa.

– Qahwacî to ê xo va. Ezê ê xo vana.

– Vaje.

– Eno qahwecî to, rojî ez qahwa bikuya, ez vaja qahwe biyo û we zî vajo nêbiyo, qalê ma pê perrê û ez pîroda jê bikişê, qetlê jê xo viye bika, ti ko mi reyde dawa bikê? Ê mi zî eno vatişê mi esto. Pêro yewbina ewniyay û wiyay va:

– E, e to kişt sek, wa qetlê jê torê helal bo.

Yanî henekê xo bide kerdê. Keçekekî dapiro şî.

De enî keleşê Axay her serr şonê rayîrdê karwanî ser, semedo ki karwan erdê jên miyan ra vêreno şono Heleb, şonê Musil, her yew karwanî ra graw gêne anê û pê îdarê xo kenê. Yanî îdarê jên ay karwan û keleşan sero yo.

Keçekekê to zî dest bide keno, qahwecî hete xebityeno. Rojî qahwe keweno û beno qahwecî nawneno vano:

Bewnî biyo yan nêbiyo? Qahwecî vano:

– Keçelê mi hema nêbiyo.

– Ez vana qay biyo, eksî meke.

– Ez tora vana nêbiyo, bigêr bere.

– Ezê tora vana biyo, ez nêbena.

Qalê jên pê perrenê û qahwecî destê xo hewaneno ki pirodo, keçekekê to cê-ra çîqê devî xo vera kaşkeno dano piro û viye jê vero ano war. Qahwecî erd ra derg beno.

Xeber dekewt millet mîyan va; çi yo, çi nîyo? Vanê ay keçekekî qahwecî kişt-to. Eno pol vazdanê, ay pol vazdanê keçekekî tebîşenê. Anê Axay het. Axa vano: To sekerd, to senî qahwecî kişt?

Mi bazarê xo to de kerd bî. Rojo verên mi şimara va çi Axay mi? Rojo verên mi tora nêva? Şima bi mi wiyay. Mi zanaynê qetlê jê mi viye beno. Mi da piro, ez vajo mi dayo piro. Şima zî ay wext va “ma to reydwawa nêkenê”.

Pêro têra ewniyenê, vanê miheqeq enî de yew çî esto. Û vanê: “e, tamam. Ma to reydwawa nêkenê.” Bi eno hawa ay dawa wêra de qediyena.

Vanê keleşê Axay şeş aşmî yan zî serrî de ray şonê vêrdê(rayir) karwanî ser û verniya jê birnenê. Wexto ke karwan cor de yeno, Karwanîra serey qantir qalibê sabun, kîloy şeker, çay, ... û sewbîna çî-mî gênê anê. Pê îdarê xo kenê. Axa bi çewres keleşdê xora enhawa viyarnenê, weye benê.

Rojî keleşî weniştî mayînanê xo û şimşêr-mimşêrê xo bestî, cilî cengî pira-girofî û têdima rêz bî şî. Keçekek şî Axay het va:

– Axa, ez bextê to dana, ez rica kena, verad ezê şora. Textê mi pêgûnyay û kêfê mi hend yeno ke ezê şora. Axay va:

– Lajê mi, ti xorê ewta de qahwedê xo bewnî. To qahwecî kişt, ti vanê qay ti zaf yew keleşo xurt î. Ên şonê Karwanî vera. Karwan se-disey teno, serekkarwan o. Enî keleşî zî şonê pêro dûrî vîndenê, nêewtanê şorê rayirî ser. Eno gûrey to niyo. Serekkarwan serê her qantir çi dano û anê ma pê xwirê îdarê xo kenê. Ti şorê sebeno. Keçekek vano:

– Willa ti misade bikê ez şona.

Axa ewniyeno ki Keçekek zaf vera geyreno, vano; “de ti şonê şo.” Keçekek vano:

– Ez şona xwirê yew mayîn tewle ra vejena pê şona. Axa:

– De ti şonê, şo.

Heze vajo wa şoro, xwira qahwecî zî kişt, wa gamî aver bicanimyo şoro.

Keçekekê to şono tewledê hestoran û destê xwi manedê kamikî ser nano, maney jê/ja diqat beno û erd reseno. Ay yew xo tikê pêtena kena û keçekekê to ja zîn/zên keno û weşeno bide, yella şono.

Keleşê Axay wexto ki şonê verniya Karwanî birnenê, rayir ra dûrî roşenê. Keçekekê to raşt şono vêrî sero vindeno. Mayîna xo ewra de besteno û ay çîqê devî xo vera kaşkano(yanî çeka jê zî ay a) rayirî sero vindeno. Di-hîrê seetî beyn-tar de vîrenê û verniya Karwanî hêdî hêdî vejena. De hestorê ki Karwanî mi-yandê, pêro neynikî çaredê jên girêdayê qantirî pêro zingilî pira bestey û gûrmî û naliya karwanî ya, yeno. Serekkarwan zî peynî de yeno.

Vanê wexto ke karwan ame vêrî resa, Keçekekê to qantira verên serê ja tebîşt. Qantirçî va:

– Ay çiyoy? Keçekekî va:

– Giraw a. Girawa rayirî ya. Qantirçi va:

– Law keçelo pîs verad serey qantirî. Yewdo sey Emer Axay (Axayo ki Keçelelek jê hete xebityeno) çewres heb keleşê jê her serr yeno û belkî amê zî, eno dor-marana ronîstey, ma serey hestor û qantir yew qaliba sabunî û yew kîlo şeker yan zî yew çay danê bide. Ti senî hawa vanê barê qantir.

Wirdî têver nanê û Keçelelek vano: “bewnî ez tora qal vana, qantira verên, ena ki mî tebîsta, yewna orte de û yewna zî peynî de ê min î. Ez û qismetê xo. Hîrê hebî qantirî û bi hîrê baran ra, şîma danê min, ez şîma veradana nê ki ez şîma vera nêdana.” Wayîrê qantir vano:

– Law ti ne loxmey û ne zî nêmloxmey. Keçelo pîs, verad serey qantir.

Tê qirik kewenê û qantirî pêpey ginyenê. Xeber serekkarwanî resena vano “ay çîyo, çî dawa ya?” Tira vanê “Hal û mesela enhawa ya; yew keçelo pîs dekewto vernîda qantiran tebîsto, girew wazeno” Serekkarwan vano:

– Ey çiyê biderdê. Vanê:

– Çî nêwazeno. Hîrê hebî qantiran wazeno. Vano yê vernî, ortî û peyên.

Willa serekkarwan mayîn wenişt û Karwanî vera ramit, ramit û ame vernî ke e. Tadya Keçelekî ra va:

– Ay çîyo? Keçelelek vano:

Axa, karwan karwano her serrên o, feqet girew girewa her serrên niya. Em-sar gûre tadyayo tewirîna biyo. Qantira vernî bi bar ra, qantira ortî bi bar ra û qantira peynî bi bar ra ê min a. Ez û şansê xwî û şîmayo şansê xwî. Enî heme hîrin şîma danê, ez veradana şîma vêrê, eger şîma nêdê, ez qirê şîma ana, ronena. Serekkarwan vano:

– Ti çî ki, ti qirê ma anê. Hema çî tora yena bike û yewda dida xwira meman.

Serekkarwan hesab ra rameno Keçelekî ser ki pirodo, Keçelekê to çîqê devî xwî vera kaşkeno û cêra weşaneno bide û serekkarwan corde mayîn sera ano warr. Ey wexto ki keçelekê to serekkarwan kişt, ay qantirçi bînî zî ewniyay dûrum taloke yo; axay jên çîmandê hemin ver de kişt. Keçelelek agêra ay bînan ra zî va: “Teslîm bibênê yan zî ez şîm yew tek nêverdana.”

Ewniyay tira, ay gede û bi çîqdê devî reyd enhawa kerd. Enhawa bo sek, ma pêrin kişeno. Eno yew gûre tede esto. Keçelelek tadya va “verê qantiran bidê ver bi qonaxdê Axay.”

Eno hengame de qantirî têro şî-amey. Û ay keleşê Axay ki ay dor-moran de ronîstey, gûya ên pawenê ki hema şorê verniya karwanî birrnê. Ewniyay ki yew mêrdimî verniya karwanî birrnay, serekkarwan bi xwî kişt û karwan tede qelib-na pêser. Pêro tede tadyay yewbina va “Eno gûrey ma niyo.” Û ên remay amey keye. Axey va:

Qey şîma veng amey kîye? Keleşan va:

– Willa yew çîyo anasarên bî. Ma nêzenê hinî çikare bî. Çî ki bî, ma ra xidarêr, ma ra tiraameyêr bî. Serekkarwan bi xwî kişt, qantirî zî pêro têro piştî û tepa taday.” Axa vano:

– Liya willa Keçekek şima dima ame. Şima cay jê nêdî?

– Nê.

Beno ki o bo. Keleşan pêrin tefekî ra va:

– Çi keçel o, çi hal o. Eno gûrey Keçelî niyo. Axay va:

– Dûrbîn bigîrê vejînê banî ser bewnînê, eger Keçekek cay aseno sek xwira o yo, nê ki Keçekek cay nêaseno sek xwira çî ma tede çinyo.

Mêrdimê axay şî banî ser rayîr xwi çima kerd, gelekî vindertî û ewniyay ki Karwan vejya, cêro yeno û nîlikî çarandê jên ra beriqyanê, tingûringa jên a, gûrmî û nalî dekweta û Keçekek zî hanîko vernî de mayînda xwi wenişte yo û karwan zî jê dima yeno. Amey xeber day Axay va: “Willa hal û mesela enhawa ya ... Ayo ki vernî de Keçekek o. Karwan pêro tadayo, hanîko ano. Axay va:

– De pêro wardênê derê silamlîx vinderê.

Pêro Keçekekî vera şî. Keçekek ame keye resa va “baran biqelibnê, bergîran bestênê û tikê wer bidê enî xizmetkaran. Axay jên xwira şî. Enînan ma reydz eziyet werdo. Enî barî ardî hetta weyta.” Ê cêra tadya ki heynî sera bêro şoro qûnaxdê Axay. Ceniya Axay tadyay tira va:

*Şehmedî verniya Karwanî tadaya
verbe Keydê Axay yeno.*

– Key to se bo, eno se bî, çi bêj pehlewana o ki Karwan yew ray de xo verşana ard torê.

– De willa enhawa yo. Ceniya axay va:

– De ez enî wirdî keynekanê xo bigîra vera şora, maşela wirdîna yewî begem biko, ma enî vera nêdê, bikê zamay xo, ki ma enî Sultanekî hewanê ronê, eno gûre niyo. Axay va:

– De bigîre şo.

Cenêk wirdî keynekê xwi berdî rayîrî ver de vindarnay û Keçekekê to wexto ki daşta ame, caran yew ra zî nêewniya. Cenêk tadyay va:

– Mi enî wirdî keyney ardî torê. Keçekekî va:

– Qethen. Ez qebûlê xo nêkena. Enî wirdî keynekê heynî. Mi ay wext jêne va, rojî bibo şima ko wirdî bêrê mi vera bigeyrê zî, ez yew lew şimara nêdana. Şima tenezulê xo nêkena. Ez xo tenezulê şima nêkeno. Haydê. Wirdî zî may û way min î. Jên bigîr agêr tepa. Şorê key xo.

Qebûl nêkerdî. Cenêk keynê xo girotî tepa agêray şî keye. Axay va “temam.” Ay ra pê, hinî Axay jê ard roşayna û zaf deger û qîmet da bide; ezet, îkram, xoş-bêş û teraqa jênan zaf weş bî. Axa tadya Keçeleki ra va:

- Ti qîsur nêbewnî ez yew çî tora persena.
- Serî û çîman ser pers bike. Axay va:
- Namê to çiyo?
- Namê mi Sîehmed o. Eslê mi Silîvan ra yo. Mi ra vanê Sîehmedê Silîvî, wa-yîrê tîr û kemandê bazinzîvî.

Axa tadya va: “ti çî vanê ma hezey to bikê, ti çî wazenê ma bidê to. Ewra de Sîehmed tadyeno bi deyr rêde eno ciwab dano Axay:

“Axa dilê min divê,
ez pê çî dikim mal û milk û melalê dinê.
ez dikim nakim, dilê min nakeve qîz û bûkên xelkê.
ez digêrînim nagerînim, nabînim mêrê felekê-melekê mewtê.
eger ez bibînim, ne raya min, bi raya xwedê,
ezê bi herdu çokan bazdim ser singê wî.
ezê ji dewrê Hezretî Adem vir ve bipîrsim heta vê derê;
Sewal û pîrsên qîz û bûkên xelkê.
ezê ji wî şunda bipîrsim sewala kokima pîra dê.”⁽²⁾

Sîehmed ke ena deyr vano, Axa hinî teslîm beno. Û tadyeno vano:

- Heyran ti kûra enî qalî kûra(!) yewî caran mêrê felekî diyo?
- Ê mi ena ya. Mal, milk, keyna û zewac qethen zerra mi nêdekiwena û mirê lazim niyo. Axa vano:

– La ti vanê çî!

Wa pêro torê sey şitê marda to helal bo. Xatîrbê to ez şona hinî. Axa vano:

- Liya enhawa nêbeno(halbûkê pîzedê xo de vano werrekîna şoro ez tira bi-xelîsya), senî ti şonê?
- Beno, ez şono.

Ay mal, milk, bar û qatîrî têde teslîmê Axay kerdî û raykewt şî. Feqet verê raykewtişî yew hewn dîbî. Hewn dîbî ki, yewî yew dam mîçikanrê ronaya û o zî şîyo ay mîçikê ki amey dam ser pêro firnay û wayîrê dam ameyo pê resay, yewbin epeyî çarnayo, feqet yewerî nişênayo zorê ay bînî bero û badîna bî biray yewbin ê axrete. Namê jê zî Qeregetran bî. Eno hewn verê şiyayîşdê xwi dîbî.

Sîehmedê to Axay ra xatîr wazeno û dest bi rayanêda aşman û serran keno, şono. Ha wita ha wêra, çendey rayîr de şono û rojî rayîr de raştê yew dam yeno ke tay mîçikî seroy. Ver bi jên şono û mîçikî firrenê şonê. Mîçikî senî ke firray, wayîrê dam daştay vejya, ver bi Sîehmedî ame û va: “Ti kor î, gilî to vejyay. Eno hewt serrîyo mi ay dam ronaya û newe teyr û tebûr ameyo ser, to pêro firnay.” Sîehmed vano: “Ti kor bibê. Mi çî zanaynê dam ewta ya. Ne ti bê, ne dama to bo.”

Wayîrê dam cor de ame û Sîehmed jî cêra şî û têro pêşyay. Serdê sibayra têro pêşyay û yewbin heta taştârê çarna. Ray nalî bi Sîehmedî kewt û va mira va-

nê “*Sîehmedê Silivî, xwedanê tîr û kevanê bazinzîvî. Îlahî kuştina mi hatî bi destê viya yan bi destê gakovî.*” Ay bînî zî va: “Ha hay mira vanê xoce Qeregetran”

Ena nalîda Qeregetranî ra pey, Sîehmedî vîrî kewt ke, hewn dîbî û hewndê xwî de Qeregetran û o bîbî biray yewbinan. Qeregetranî zî hewndê xwî de dîbî ki, Sîehmedê Silivî reyde bîbî bira. Û wirdîn zî hêdîka yewbin verada. Ewra de bî biray yewbinan ê axret. Û bi dinya kewtî. Wirdî zî keleş û palewanê bêpaye û xurt î. Da piro rayîr kewtî û gêray. Ewta gêray, ewra gêray. Feqet çiqas ki mal û milk û kêf û zewqê dinya raştê jên yeno, ên qebûl nêkenê. Semedo ki çimê jên dinya de çinyo, Sîehmed tîmo deyr reyde vano:

*“Ez pê çi dikim mal û milk û milalê dinê.
Keko rabe dûrbînê deyne ber çavê,
Tu qe ji min ra nabînî mêrê felekê-melekê mewtê,
Eger ez bibînim, jê bigrim heyfa pîra dê.”*

Qeregetran zî tadyeno vano:

*“Ez ketime bextê te û xwedê,
Law ez zanim tu golikê kîjan mangê.
Tu çawa dikî vê qise û vê xeberê,
Tu zanî ku mêrê felekê-melekê mewtê,
Ew e, merivekî xaybanê.
Ewê rokî ji xaybanê bê,
Gelekî serê min û kekê min biêşîne vê dinê,
Mebêje vê xurtî.”*

Eno hawa veracê yewbinê vanê û yewbin gênê şonê. Kûra? Ma şorê filan Ko. Şonê ewra. Kûra? Ma şorê filan Ko. ... Çi gêrenê şima? Zagan ra, cayo asê û mixaran ra gêrenê, ki mêrê felekî veynê. Qeregetran bi aqîl bî, tadyeno Sîehmedî ra vano: “Law heyran, qurban willa enhawa nêbeno.” Sîehmed vano: “Anka torê çi lazîmo, ti şênê jê mirê veyne û ti temaşê min û jê bike.”

Gêray, gêray, gêray, ... De yew Mêrê Felekî veyneno! Rojî şî yew koyê berzî ser û Qeregetranî dûrbîn xwî çîman vera na û ewniya, ewniya, ... va:

-Sîehmed, Sîehmed!

- Ha!

- Yew çî hanîko miyandê behre de, heze gûda ternî behre sero kaykeno. De ez nêzana qesir a, ban o, çiyoy? Siyabendî va:

Haaa, ha! Esil ayo o bi xwî yo. Mi vera remayo şiyoy ewra, vato qay hinî yewî mi nêreseno. Haydê ma şorê.

Vanê wirdî hembazan, wirdî destbirakan dapîro ver bi behre şî. Şî, şî, ... şî ja ver. Ewniyay ke e, yew qesirda zaf weş a. Behre sero herikyena, feqet ber-mer, paja-maja pa çinya. Qeregetran tadyeno Sîehmedî ra vano:

- Sîehmed eno çiyoy!

Ez zana çiyoy, xwî limitoy, limitoy. Mi vera remawo amew wita xwî limitoy.

- Law ez rica kena enhawa mevaj. Sîehmed vano:

- Ez zana xwî limitoy, ti mirê wêta de vinder, ez şona.

Vanê Sîehmedê to xo bame(rût) kerd û da awro şî goşey qesir tebîşt. Ay goşey ra şî goşeyo bîn tebîşt û ewra ra zî şî ay bîn tebîşt. Heme çiyer goşey qesir gêra. Tede ne ber esto, ne zî paja esta. Sîehmed wêra de Homay vera gêreno vano: “ya rebî mi, ti mirê yew ber akê, ez veyna çi miyandê ena qesir de esto. Ez vana ki mi vera remawo amewo dekweto ewta.” Yanî Sîehmed gangêrî gêreno.

Homay talla derê yew ber akêrd û Siyabendê to şî zere(miyandê qesire). Ewniya yew siyatale ronîştewo, ki yew lewê jê erd ra yo û yew lewê jê asmêna wo(yo). Qir siya wo. Siyabend vano: “Selamûn aleykum”. Ay siya vano: “Aleykum selam.” Erd ra warişt pay. Ti xêr amê, destê yewbinan girot û va “de roşey”. Sîehmed’î va:

- Ez nişêna roşa. Ti zanê ez to gêrena.
- Qey ti mi gêrenê, çi min û to dekweto têmiyan.
- Ti zanê to sekerdo. Ka may mi! Ka pî mi? Ka pîrbavê mî! Ka hende keynek û veyvekê ciwanî? To dewirdê Hezretî Ademî ra ena heta rihê jên giroto. Û ti remay amê dekwetî ewta. Mirê vejî raşte.
- Law willa hezê to niya, bîlay hezê to niya. Hela roşey tikê, yew çay û lûxmê nan bore. Ti mêmânê min î. Badî çi miradê to esto ez biyara ca.
- Qethen nêbeno.

Yewbin girot û amê raşte. Peray pê. Qeregetran zî jên temaşey keno; ma veynê kam zorê kamî beno. Wirdî zî têvero şî-amê, yewbin çarna, çarna, ... roj qelibya ki hinî bî êre, Qeregetranî destê xo berz kerd va: “Ya rebê mi! Ti yan bidê jê yan bidê jê. Enînan xo kişt. Gan yewbin de nêverda. Xwi bindê ereqî ra kerd.”

Vano wexto ke enhawa va, Homay Taala quwet da û Sîehmedî ay mêrdimo siya hewana xwi bina na û bi wirdî çokan reyde vazda sênedê jê ser, ki bikişo. Vanê hema sêney xo cor de acêr da û memikê ja vejîyay raşte ki cenî ya. Ake yew ceniya siya tala ya. Sîehmed ewra de dest û pay piro serd bî, va: “ya rebî! Heta ewro ez çarnena ki filan û bêvan ... ena yew cenî ya. Ewro heta êrey hinî ma yewbin werdo, zor mi ja daya erdro. Û ko senî ez mêrê felek û melekê mewtê bikişo. Ena hema yew kota cenî ya. Mi hende eziyet werd, hende zor da mi.”

Ewra de Siyabend heze tikê xo aqilya û hinî tadya cenêkirê mesela xo va: “Ez enhawa, enhawa, enhawa, ... Û cenêkra va, tizê gerek mesela xo vaja. Cenêk zî va: “Ezê enhawa, enhawa, enhawa, ... Û heta filan ca sînorê min o. Ewra ra daşt, sînorê hewt hebî birayan o. Xeca Zeydan zî waya jên a. Koma jên û xeymê jên zî filan ca de pirodayey. Sînorê ma ewra ra wo. Ne ên pay sînordê mi nanê, ne zî ez pay sînordê jên nana. Eno ê min o, ay zî ê jên o. Eno eydê min o, ay zî eydê jên o. Siyabendî va:

- Hiiiiii. Hema tora daşt zî estî! Cenêk va:
- Hewt biray, ên û sewbî eşîrî zaf danê pêro. Feqet têkilê mi nêbenê. Ez zî têkilê jîn nêbena.
- Bi enhawa mesela xo derê vat. Siyabendî va:
- De ti hinî ewta de vinder, ma şonê. Cenêk va:

- Ey ez wita de vindera, ti yew soz danê mi!
- Çi soz! Cenêk va:
- Heta ewro mi xwi sera yewî nêdî, ewro mi ti dî. Daşta ti amê sek, ti mi gê-nê yan nêgênê! Enî sozî bide mi. Sîehmedî va:
- Bi soz, ma ewta ra amê sek ti xo hedre bike ez to bena. Eger ma ewta ra nê-amê sek, çîdê ma têmiyan de çînyo.

Enhawa soz da yewbinan û şî.

Ey de enînan(Sîehmed û Qeregetran) dinya hinî xwi llepa kerda, vanê ma ra xûrtêr, camêrdêr yewî çînyo.

Da piro wîrdî birayan ramit şî. Şî ki yew xeym a; bancas heb dîrek sero ya, eke keynek tede ya, ti vanê aşma vîrsena. Ewra de bî mêmânê ja. Keynek derê çî-mî arde, ezet û îkram kerd. Ey yew keyneka. Siyabend tadya tira persa:

- Ti çi ya, çikare ya? Keynek va:
- Namê mi *Xeca Zeydan* a. Hewt hebî biray min î. Ewro hîrê rojî yo şî herb.Ez nêzana merdî, kişyay, êsîr kewtî, ne qal a, ne xeber a. Sîehmedî va:
- Kamik hetta şî? Xeca Zeydan va:
- Verbe rojhelat şî.

Wîrdî biray wariştî va:

- De xatîrbê to. Ma şonê. De ki ma dî, ma ko jên reyde yardim bikê.

Wîrdî heze teyrî raykewtî, yella şî. Şî bide rasay ki bavo! Ên û dişmenî têvero ro pahn bî. Yew çem ewra de esto, ên talan dişmenan ra gênê anê nopoldê çemî, ay bînî zaf î û yenê benê dopoldê çemî. Ên anê nopol, ay bînî yenê benê dopol. Têvero şonê yenê. Hîrê rojî û hîrê şewiyo hal û karê jên enhawa yo. Enî hewt bi-ray û ay bînî zî eşîr a.

Sîehmed û Qeregetran dekiwenê miyandê şerî. Sîehmed'ê to eno pol de dano piro şono ay pol de vejyeno û ay pol de dano piro şono polê bîn de vejyeno. Heze masey gole. Kamik şîpa ki şono leşî ard ra kewtey. Qet teksîr nêkeno. Sîleha jê zî çîpê devî yo. Fînenno bide ard ra keno, fineno bide ard ra keno, ... pêro kaf û kûn kerdî. Terş û talan tada. Yewî vernî kewt û yew zî peynî de, verbe keye amê.

Rayira wexto ke yenê, biray(biray Xecê) yewbin reyd qalî kenê û birayo pîl vano “ eylekênê, enî carmêrdan marê ena hewle kerde; dişmenê ma pêro çimandê ma ver de kîştî, terş û talanê ma açarna û ma xelisnay, ma derê çî hewlê bikê!” Xwi miyan de vanê “ma nişînê bindê ena hewle ra vejî”. Pê mişewriyenê vanê, “eger ki nêzewicyaye bo, ma waya xwi Xecê biderdê.” Enhawa mişewrê xwi kenê û du hebî biray zî vanê, “liya key şîma sebo, ma Xec daya datîzayandê xwi, nişankerda ya. Şîma senî wardenê datîzayanê xwi fine-nê. Enî ma nêzanê bira kamî, wa marê hewle bikê, ma ko sewbî hawa jên razî bikê, qey şîma ceniya şarî danê.” Ewra de biray pêkewnê. Vanê hela ma şorê veynê Xec'a way ma vana çî.

Xec'ê keye de çimê ja rayira mendo, temaşe kena û ewniyena ki terş û talan açarnayo yeno. Sîehmed vernî de û Qeregetran û ay bînî zî peynî de yenê. Amê

keye resay û Xec ewniyay ki biray ja têro şonê yenê û pê mişewriyenê, tadyay va, “çi biyo, şima vanê çi!” Birayan va: “willa birayo pîl û enî enhawa ... vanê, enî bî-nî zî enhawa ... vanê. Xec’ê vana: “De willa seke şima mi bidê û o zî mi bigîro(hi-nî ena hewl ra pîlêr çi esto) ez jê gêna. Tayn birayan va: “La datîzay ma?” Bira-yo pîl(xişin) vano: “Datîzay- matîzay çinî. Ê ki wêra de hende hiner kerdo, ko ewta de zî hunerê jê bibo. Cadê xwi de vinderê. Xeber jînê berşawênê vajê hey-ran ay gûreyo ki şima vanê nêbeno, de key game ki amê ma serde, Homa y pîl o. Enî wîrdî carmêrdî ewta de marê besî.” Eno mişewre kerd û sozê Xec’ê da bide.

Soz da bide û Sîehmed tadya va ki “Ez şona şehar, gûrê veyvî yo. Madem ki ma veyve kenê, naşt-daşt veyvî û veyvekrê çî-mî lazim beno. Ez şona gêna û ye-na, ma dîrê rojî veyve bikê û veyveka xwi bigîrê şorê.”

Enhawa pê mişewriyay û Sîehmedê to wenişt mayînda xwi şî. Gelekî ca dûrî kewt û yew xeyal ame bide va, “liya ay biray mi cay mi de xayînê nêko, nêwar-do Xec nêgîro cay ra nêşoro. Ez şona. Ez şora şehar bêra û ki ca de nêbo, ez ko seka.” Bi enî xeyalî reyde peyser agêra ame. Biray jê(Qeregetranî) va:

– Siyabend qey ti peyser amê, to xêr o?

– Willa qe. Qeregetranî va:

– Ti zanê ay ki to pîze da, şeytanî enhawa kerdo to. Tora vato çi? Vato Qe-regetran Xec nêgîro cay ra nêşoro. Û ti xapênay eno xeyal torê viraşt, ti tadyay amê. Siyabendî va:

– Willa enhawa bî.

Eger enhawa ya, ma biray yewbinî. To bala şeytanî daya çi. Ha torê biyar lin-ganê mi qeydî bike; kilîtê qeydan deke cêbda xo û hema şo. Badî yew gûre bibo sek, nara ti poşman benê.

Sîehmedê to hêdîka ard lingê Qeregetranî qeydî kerdî û matêf dekerd cêbda xo, dapiro şî. Şî şehar resa wêra de yew şew mend û yew hewn dî; ki Qeregetran birîndar o, terş û talan tê qelibya o, Xec girota berda datîzayan. Û ewra de hinî kermer zî ca verda, tepa agêra ame. Xo hete va, “mi xo Qeregetranî ser bires-nanynê bes bî.”

Ame ki, bira(yanî Qeregetran) hanîko lingê jê qeydan de û des hebî leşî ew-ra de vistî. Lingê jê qeydan de bî û bî destan reyde dayo piro. Û ên zî laşê jê wê-ra de visto, ki hema hema ruh tede yo. Xec’ê zî girota yella şî. Sîehmed hal û he-walê Qeregetranî persa, ewra de yewbinanê helal kerd û kewt pey şopda jên, şî.

Zaf tay gelekî şî û xwi jîn resna. De heze verg o. Eno pol de dapiro, ay pol de vejîya. Ay pol de dapiro eno pol de vejîya û laşê pêrin erdra derg kerd, Xec gi-rot û peyser agêra. Hinî nêşî Qeregetranî serde. Qeregetran ewra de mend û ay canêka siyatala(siyay) zî cadê xwi de mende. O yewna rayîr ra tadya û vera xwi da Koy Sîpanê Xelatî.

De Koy Sîpanê Xelatî, yew koyo ki nîno tarîf kerdiş. Dar û berê jê bêhed û bêhesab o. Zaf berz o û her wext serê jê vewr(befir) û varit a. Û kinarê jê yê roj-hilatî yew tarhano berz o. Vanê Siyabend û Xec amê nîzdî ay tarhanî û seyda yew

vinışkêr de roniştî. Siyabend tadya Xec ra va; “Willahî ez zaf betilyaya, xînt biya. Hewnê mi yeno. Ti çokê xwi raşt derg bike ez serê xwi serna û gamî biwûsa.” Xecê çokê xwi raşt kerd û ê zî serê xwi serna, rakewt.

Sîehmed rakewt û gamî vêratî, Xec ewniyay ki yew gakoviya makî û şeş hebî zî gakovî nerî dim kewtî, peyra ja fetilnenê. Ay gakovî heme-pêro xişnî miyan de yew tena gilover û wirdêk o. Ay gakoviyo wirdêk, ena kişte xwi ver ay dano, ay kişte xwi ver ay bînî dano. ... û manga hemina girot. Şî wêra de dekewt yew lemxa xişin miyan. Ay bînî pêro dormire de vindertî û ay şinik şî ja hete.

Xeca Zeydan ena sero, xwi hete tefekûr bî va; eno gakoviyo wirdêk Sîehmed o û enî bînî zî datîzay minê. Bewnî çiqas wirdêk o û enî hemin ra jêhatêr o. Dêmek Sîehmed zî enhawa jêhatî yo, ki ez hewt birayan û datîzayandê mira girota, arda.

Ay wext dem û dewranê key pêrdê ja, ja vîrî kewt û hesrî çimahdê jara amê warr. Wexto ki hesrî çimandê ja cor de amê warr, çilka hesrandê ja cor de rîdê Sîehmedî'ro bî û Sîehmed xwi hesiya. Tadya va:

– Qey ti bermena?

– Veng ra, qe. Sîehmedîro va:

– Nê, qay zerra to mi de çinya, coka ti bermena.

– Nê willa, ay mesela niya.

– La nê ki çiyoy?

– Lila ez torê raşt vaja; bewnî yew gakovî wêra de, hende wirdêko zî û heme wehtina ay manga girota. Xwi ver ay dano, xwi ver ay dano, xwi ver ay bînî dano. Ez dişmiş biya mi va, Sîehmed'ê mi zî enhawa wirdêk o û ez hewt birayan û datîzayana girota. O zî sey Sîehmedê mi jêhatî yo. Ay mi vîrî kewt û bermî mi ame. Sîehmed vano:

– Key to sebo! Ez dinya de felekî gêrena, ciwanmêr gerek mi sera çinî bo, to ez arda kerda embazê gakovî. Willa namê Homa yo, heta ez jê nêkişa û goştê jê torê niyara, hinî nîna to hete nêroşena û ê min û ê to zî qed-yena.

Sîehmedî Serey xo çokdê Xec'ê sernayo rakeweno.

Siyabendê to warişt gakovî dim kewt û yew taran(yew zinarî sero) de vernî piro girot. Yew tîr û kewanê jê zî bînê, bazinê jê sêmên bî. Coka tira vanê “*Siyabendê Silîvî, xwedî tîr û kevanê bazin zîvî.*” Tîr û kevan senî ki xwi çimî vera na, dapiro gakovî têserde qelibna. Gakovî teqley da, şî lewedê taranî(zinarî) ra vindert. Vanê Siyabend zî kiştê cêrî ra vêreno ki şoro jê serebirno. Feqet wexto ki vêreno, gakovî wirdî linganê xwi çift weşaneno, sênedê jêro gunyenê û Sîehmed’ê to cor de zinarro kuweno warr. Kewt û cor da ame nêmedê taranî-zinarî ra yew kelbedê vinişkêr ra mend. Ne kê şênê cor ra bide resê. Ne zî kê şênê cêr ra bide resê.

Xeca Zeydan tena mend koy Sîpanî ra. Mexreb bî tarî, mij û dûmanî erd girot, qirê vewr erdo yo. Hewsarê mayînda jê destê Xec de, Xec mayîn gêna û dekuwena şopda jê. Şona, şona lewê yew taranî ewniyena ki, yew nalîn bindê zinarî ra yena, yew tekê sewldê jê zî wêra de kewte yo. Xec’ê hinî fam kerd, ki gakovî dayo piro. Û aywext tadyena Sîehmed’î ser, veynda jê dana⁽¹⁾. Vengê Xec’a Zeydan senî şono Sîehmed’î reseno, tikê rihê jê teze beno, germ beno newera gan dekuweno. Agêreno Xec ra vano: “Ti şo, rayîrdê xwira meman. Yewdo sey Siyabendê xwe veyne û xwirê marre bike. Ti mi xwi vîrî nêka. Eger torê yaw ge-de bibo sek, namê jê Sîehmed pane. Guney mi mildê to de ki, ti jê dêsan vera bêwayîr verada”.

Xec şara xwi akena û pê çimanê xwi padana, bestena selawata xwi ana û cor de xwi finena warr. Wexto ki xwi vist, cor de şî jê sero gûnyay, vinêşkêr kok ra qilyay û Xec bi Sîehmed û vinişkêr ra têro pêşyay gindir bî şî cêr, kewtî miyandê ay zinaran-taranan.

Vanê Homay talla wirdî piya kerdî du dehlêrî û ay dehlêrî taxdê ay zinaran de çit(zewnc) vejyay cor û serr bi serr gakovî yenê sera wenê.

⁽¹⁾ Mesela Sîehmed û xecê Gêl de bi vatadê Hûsê Qûç gore ameya nûstiş. Hûsê Qûç’î wexto ke ena mese-la marê vat, 93 serre bî. Homay rehma xo bîde biko, 1996 de dinya xo bedilnay.

⁽²⁾ Eweta de wirdî piya veracê bi deyr reyde ciwab danê yewbinan. Ma bi fek û qisandê Hûseyne Farê ra deyra jênan biwanê:

Lo, loo, loo, loo, loo...!
Wey lo, wey lo, wey lo ...!
Ax de lo, lo, lo, lo...!
Lo Sîehmedo! çiyayê Sîpanê duman û ewa bi mij e.
Êvar e, teyr û tiya liser qije qije.
Kesê dewr û zemanan ne dîye, ne bînaye
Ji bextê min rebena xwedê ra,
Îro li çiyayê Sîpanê, seyd rabe seydvanê xwe bikuje,
Wî de lo, lo, lo, lo, lo ...!
Dengê Xecê çû Sîehmed hinkî rihê wî teze bû û wisa li Xecê vegeand:
Lê, lêê, lêê, lêê, lêê ...!
Wey lê, wey lê, wey lê ...!

Lê Xecê megrî, vê sibekî melorîne.
Hêsiran liser siwarê xwe da mebarîne.
De rabe îro lingê xwe zenguyê demîrqirê şê bixîne,
Xwe berde bajarê Encewazê.
Ji xortê geryayî û ji kalê zamana bipirse,
Yekî mîna Sîehmedê xwe bibîne,
Ji xwe ra mar bike.
Gava xwedê gedekî da te,
Guneyê min li estiyê te be,
Yekcaran ti wî bihêlî ber siya dîwaran.
Mal mîratê tiyê min jîbîr nekê,
Yekcaran navê birîndarê xwe bi rê xîne.
Wî de lê, lê, lê Xeca min a jarê!
Bes kilaman liser siwarê xwe da bavêje xwarê
Newal û derbendê asê û tengê Sîpanê.
Bi rindî bimîne mal mîratê,
Vê sibê te ez helandim Xecê!
Bi tevî derê megrî.
Wey lê, wey lê, wey lê ...!

Xecê dibê:

Loo, lo, lo, lo, lo ...!
Wey lo, wey lo, wey lo ...!
Ezê li çiyayê Sîpanê ketime şevê van şevreşa,
Îro şevê van şevreşa dengê dîkan tê,
Nizanim dîkê gundan e, nizanim dîkê erşan e,
Vê sibê bala xwe bide, siyên êvarê vegeryane,
Xwe berdane ser mîratên gulan û sosinan,
Rihan û ava binevşan.
Ez tenê mame li tengê Sîpanê,
Min piştê xwe daye kevîran, daran, kendal û ferşan.
Li alîkî tê dengê guran,
Qêrînê xenzîran û xozan û hirşan.
Mîratê Demîrqirê Şê pîkolan dikole,
Malmîrato hêsiran dibarîne.
Ez li tengê Sîpanê, newal û derbendên asê mêze dikim,
Têda tê dengê birîndaran.
Vê sibê hewar û fîganê van nexweşan e.
Ax de lo, lo, lo, lo ...!
Şêro ezê çî negrîm,
Nalînên te tîn, hêsîrên min nasekinin.
Bi navê xwedê ezê xwe liser te da bavêjime xwarê.
Min bibe nik gulan, derkevin nav vê sibatê
Miradê me nebû li vê dinyayê,
Emê şa bin li wê dinyayê.
Lo, lo, lo, lo, lo şêrê mino!
Wey lo, wey lo, wey lo.

Xecê dixwaze ku xwe bavêje, Sîehmed nahêle. Sîehmed dibê:

Lê, lê, lê, lê, lê, lêê ...!
Wey lê, wey lê, wey lêê ...!
Xecê ez im lê, Sîehmedê Silîvî ez im
Sêviyê destê ap û amojê ez im,
Ewê ku heft salî ji xwe ra hêsrê ap û amojê bû ez im,
Sebebê kuştina xalan tenê ez im,
Sebebê Hecî Bedirxan Beg baş bazirganê salê ez im,
Sebebê Qeragetrane bira ez im,
Sebebê heft bira û dozdeh pismamê te yê wekê şêr ez im,
Sebebê Demirqirê Şê, bêxwedî hiştiye li çiyayê Sîpanê, ez im
Sebebê çavê belek, bejna bûkî îro kiriye xwara gurên çiyayê Sîpanê, ez im
Ewê ku li felekê digerya, li dinyayê çavsorî dikir ez im,
De ewê ku vê sibê çavsorî dike li dinyayê ez im,
Sebebê gidî vê sibekî, bejna bûkî Xecê ez im,
Sebebê gidî malmîrat îro dîsa vê sibê ez im,
çavê belek, bejna bûkî bêxwedî hiştiye ez im Xecê!
Ewê çavsorî dikir li dinyayê, felekê malxirab digerya ez im Xecê!
De îro kuştîyê destê gakoviyê çolê,
Li tengê Sîpanê, newal û derbendê asê da asê bûye bêxwedî,
Li çiyayê mij û dumanê ez im Xecê!
De lê, lê, lê, lêê ...!
Xecê megrî lê, megrî gulîsora min megrî
Xwedê kerîm e.

Xecê dibê:

Ezê çî negrîm malmîrato,
Nalînên te tîn, hêsrên min nasekinin bi xwe tîn.
Ezê li ser te da xwe bavêjime xwarê,
Emê bibin du gul derkevin nav vê sibatê.
Miradê me nebû li vê dinyayê,
Emê ji xwe ra şa bin li wê dinyayê.
Gidî wey lo, wey lo, wey lo, wey lo !

Sîehmed dibê:

Lê Xecê çiyayê Sîpanê bişewite
Gelî, newal û mesilê wan bi neqeb e.
Ey de cotê şalul û bilbila,
Ji hal û dilê min û Xeca min ra dixweynê sêsed û şêst û şeş zimanê.
Bi awakî liser me da îro qibe qibe,
Qîmîşê çavê belek û bejna bûkî meke,
Malmîratê xwe bi ser min da îro meavêje xwarê.
Birîna min xedar e, liser darên benîştoka ez mame
Melmîratê ezê bimirim.
Gulîsora min here, vê sibê tu bidî xatirê xwedê tu xwe neavêji,
Here îro xwedê bi te ra be, bi îşê te re be.
Wey lê, wey lê, wey lê, wey lêêê!
De lê, lê, lê, lê, lêêê!

Lê Xeca min a jarê,
Bes kilaman îro liser siwarê xwe da bavêje xwarê.
De malmîratê îro te ez helandim
Newal û derbendên asê li tengê Sîpanê bi tevî darê,
Xecê megrî te ez helandim wey lêêêê!

Xecê dibê:

Looo, da loo, de loo!
Wey loo, wey loo, wey lo!
Lo Sîhmedo! Ez li çiyayê Sîpanê ketime îro dîsa li vî milî,
Lingê Sîhmedê min li qoçê gakovî şimitî
Îro ketiye liser darê benîştoka,
Xwîn bi simbêlê sosinî da dihatî.
Ez dilê te nizanîm, ez dizanîm dilê min rebena xwedê
Mîna pesê-pezê ser sêlê û agirê darê, alav û agir pê ketiye
Jibo şêrê min dişewite.
Ezê bi çiyayê Sîpanê ketime,
Gelî, newal û mesilê wî bi zinar e,
Cotê şalul û bilbilan ji halê min û Sîhmed'ê min ra dixweyne
Bi awakî li ser me da zare zare.
Çiyayê Sîpanê girtiye mij û duman e,
Malmîrato li min ne cî ye, ne war e, ne sitar e.
Ez bi xwedê wahd kim, ez pey te da mêr nakim li dinyayê,
Ezê çavê xwe bigrim, îro liser şêrê xwe da xwe bavêjime xwarê.
Wey lo, wey lo, wey looo!

⁽³⁾ Vatox mesela bi Dimilî vano, feqet deyra ja bi Kurmancî vano. Hema hema Dimilî zaf cayan de cemat û veyvandê xwî de zafêder deyranê Kurmancîyan vanê. Zîya GÖKALP bi xo ena nûxta, zayîf biyayîşêda edebiyata Dimilî û zengîn biyayîşêda edebiyata Kurmancî ra girê dano.

PERTEW⁽¹⁾ HEKARÎ

Sadiq Bihaddîn AMÊDÎ

wergêra ji tipê Arebî: H. SADÎNÎ

Bi rastî jînenîkar anku serguzeştiya jîna vî hozanvanê bi nav û deng û Dîwan'a wî jî ya pîrr şeng û qeşeng heta vê domahiyê jî di tariya nezanînê da berze bibû. Ji ber ku ji çend hozanê evînê, ji helbest û Pênc Malikî (texmîs) û Çar Malikî yên Dîwanê digel çend rêzan di rojname û gowarên (kowarên) kurdî da li Îraq'ê û ji derve, derbarî navbirî nehatiye belavkirin.

Serê vê salê demê min Dîwana Melayê Cizîrî bo çapkirinê berhev dikir, çavê min ji nişkekê ve bi dîwana Melayê Cizîrî kevt, ya ku bi navê BEXDA navkirî, çiku li Bexda hatiye nivîsîn û paşîya Dîwana Cizîrî de Dîwana Pertewê Hekarî bi qelemê nivîsevanê Dîwana Cizîrî her di wê defterê de nivîsiye. Roja 12.02.1977 an min dest bi nivîsîna Dîwana Pertewê (Pertuyê) Hekarî kir, li roja 28.02.1977 ê min dumahî pê anî. Paşî min çav li jêderê roşinbîriya kurdî gêrand, çi bi çavê min kevtî dê li jêrî nivîsîm.

Ji cildê duwê ji ferhenga Turkî ya navdar "*Qamus'el Alem*" Şemseddîn Şamî⁽²⁾ bi rex navê Pertuyî ve gotiye: Pertew ji hozanvanê bi nav û deng yê Îranî bûye, hozana wî hindî be jî kartêker bûye. Niha vê gavê bi rex gorê Şêx Se'dî ve veşartiye. Di Dîwanên wî da ya bi navê "*Saqiname*" bi nav û deng e. Ev malka hozanê jî nimune nivîsiye;

Mera bicewr çu keştî wefa çe faîde dared

Kinun ke can bileb amed cefa çe faîde dard.

Ev nav e ku bi navê hozanvanê Îranî di ferhenga navbirî da aniye, di her sê cildên kitêba "GENCÎ SUXEN"⁽³⁾ ku hozanvanê Farisî bi carekê di her sê qonaxên bo hozana Farisî danayî digirt, belê Pertew têde nîn e. Nebûna navê Pertew di wê nivîstê de û bûna wî navî di dîroka torê Turkî da bi nav û nîşana Pertew Paşa⁽⁴⁾ hizir bo hindê diçit ku ew Pertewê Hekarî bît, nemaze ji hozanvanê kevin anko klasîkî ye, ku alozî têda berçav e. Belê çerxê sedê jîna wî têda diyar nekiriye û çi helbestên bi zimanê Farisî vehandin, di Dîwana wî ya destnivîs da berçav nekevitin, ne jî ji jêderê hizir bo çûyî.

Ew hizir jî di cihê xwe da ye. Ji ber ku "Nîşanî" ku Melayê Cizîrî ye zana-yê navdarê Elmanî J.W Goethe bi hozanvanekê Turkî di kitêba xwe ya ED-DÎWAN EL-ŞERQÎ Li MUELLÎF EL-XERBÎ⁽⁵⁾ bi Turkî danaye, ji ber ku Cizîrî di bin femandariya Dewleta Osmanî da bûye.

Zana Emîn Zekî di kitêba *Xulase Tarîx Ul- Kurd We Kurdistan* da ji Ansiklopediya îslamî berperê 338 ê da van çend gotina vediguhêze: Em çûyê we-sa ji vî hozanvananî nizanin ji bilî vê gotina ji zardev ve tê gotin, ku navbirî Dîwana xo di sala 1221 'ê Mişextî hevberî sala 1806' ê zayînî bi zimanê Kurdî dumahî aniye.⁽⁶⁾

Mamoste *Necmeddîn Melayî* di destnivîsa Hozanvanên Kurd da ya ku bi navê *Sozî Nîştîman*⁽⁷⁾ navkirî û sala 1942 yê nivîsî, van çend rêzan li ser Pertew dinivîsîne: Serguzeştîya jîna Pertew bi dirêjî dest nekevt, belê nemir *Muhammed Elî Ewnî* di *Rava Kurd û Kurdîstanê* da dibêje: Dîwana Pertew paşa di sala 1221'ê miştexî hevberî sala 1806 'ê zayinî hatiye nivîsîn, ku çî di Kurdîstanê da dîtiye nivîsiye. Belê ev helbesta bi tenê di gowara(kowara) zarê Kurmancî hejmara 10. di roja 3.7.1928'ê da belav bûye. Ew helbest ya ku Necmeddîn Melayî di berperê 218-219' ê di destnivîsê da nivîsî digel helbesta di berperê 136'ê di Dîwanê da hate hevber kirin û cudayî di feruzî da hatiye destnîşan kirin.

Mamoste *Elaedîdîn Sicadî* di kitêba *Mêjuyî Edebî Kurdî*, bergê yekem da bi rex hejmara 74'ê ve gotiye: Şah Pertew *Hekarî* di 1806'ê da Dîwaneka destnivîs nivîsiye.⁽⁸⁾

Profîsor Qanatê Kurdo di kitêba *Grametîka Zimanê Kurdî* da dema ku li ser torê edebî Kurdî diaxive dibêje: Pertew Begê *Hekarî* di sala 1808'ê da hozan bi zarê Kurmancî nivîsiye.⁽⁹⁾ Seydayê Kurdo Pertewî bi hozanvanê duma-hî yê sadsala hejdê û serê sedsala nozdê didete qelemê. Di Dîwana Kurmancî de birader *Ebdurreqîp Yusuf* hindî bîr û bawereriye bêsêrûber ji hinde serkaniyên navbirî di wê nivîsê da belav dike û dirêjiyê dide Pertew Paşayê Turk⁽¹⁰⁾.

Serê Dîwana pertewê *Hekarî* ya ku li roja 5'ê Şewalê sala 1221'ê miştexî bi destê *Ebdullah Navekî* yê ku ne navê babê xwe ne jî bapîrê xwe nivîsî, hatiye nivîsîn û li roja 12.06.1944'ê hevberî 20'ê Cemadiyel Axir sala 1363'ê li ber hatiye nivîsîn û gehiştîye destê *Egîdê Muteqa*'îd Muhemmed Elî Ebdullahê ku numra mala wî 4-8-9 li rendeka wezîriyê li Bexda. Serê vê Dîwanê bi navê xwedê înan "Bismillahirrehmanêrehîm" dest pê dike. Paşî ev gotin e: Dîwana Şah Pertew *Hekarî Ebasî*. Ev nîşana Ebasîni jî we nebêt her bi binemala mîrên *Hekarî* ve hatibûte girêdan, lê belê bi mîrên Behdînan ve jî dibêjin ew binemal hind dîrokvan(mêjunivîs) digehînine Ebasiyan. Her wekî dîrokvanê mezinê Kurd Şerefîxanê Bidlîlîsî. *Şerefîxanê Bidlîsî* demê li ser xwendekarên *Hekarî* diaxive ku bi navê Şenbû navdar bûyin dibêje: Ew nîşan gerçî di navbera dîrokvanên misilman da dihatine gotin û kirin, belê kesî nezaniye û negotiye jî ew binemal digehîne kîjan xelîfeyê Ebasî⁽¹¹⁾. Tiştê pêdivî gotinê eve ye; hinek dîrokvan digehînin mirovekî ku navê wî Ebas e.

Ji nimayîştî jorê diyar û xuya dibe ku navê wî Pertew ya jî Pertew e. Eger çî bêje ji binge-hî bi farisî ve nabit, bi raman û pejna xatîre ye. Di serê sedsala nozdehê de dîwaneka dirist û bi serûber, şeng, pirreng û qeşeng li ser rêz û rewîştên hozanvanên kevin yê berê xwo nivîsiye, ku ji rê ve navê xwedê û pêxemberan anîye, wekî hozanvanên ji xwedêtirs û sofî anku helbest pê ve-

handîne paşî bi pêtirîn cûrên hozanê, helbest li du elîfbayê ya Erebi û liser zanîstê aruza Erebi wekî Derya dirêj û kurt, Pênc malkî, Çar malkî û cûreyê bi navê “Mustezad” binav dikan hozan vehandîne.

Navbirî ji binemala mîrên Hekarî ye, ji ber hindê jî bi navê Şah Pertu jî navdar bûye. Ev binemale bi camêrî, xoşmirovî, balberî, ciwamêrî û xêrxwazî navdar bûyine⁽¹²⁾. Wargehê navberî lê ji dayê bûyî û mezin bûyî, ji wargehên rengîn û bi nav û dengê kurdî ye, ji layê siriştî û roşenbîrî ve. Ji layê siriştî, deşt û çiya û gul û birêman havîngehên devera Hekarî bi nav û deng in. Rengê ji ber hindê jî bît ku elindê zanîn û zanîstiya kevin li cihê Hekarî helatiye. Nîşane ji helkevî û kenkenê zanîstê û torê klasîkî yê kurdî ji wêrê rabûyîne ku warê ji rê ve yê milletê kurd bûye, nemaze di navbera sedsala 14-19 zayînî, şergeha roşenbîriya kurdî bûye. Zanayên wekî *Elî Termukî, Elî Herîrî, Feqiyê Teyran, Melayê Bateyî, Ehmedê Xanî, Îsmail Bayezidî, Muradxan, Şerefexan, Siyapuşî û Abdussamed Babek* û navbirî û gelekên di jî ji wî wargehî rabûyîne. Pertu eger çî ji binemala xwendekaran bûye, belê xwendekarî nekiriye, ji ber ku navê wî di lîsta xwendekarên Hekarî da nîn e.

Xwendevanên hêja Dîwana Pertuyê Hekarî paşî bi çav min kevtî, min nivîstî, ez geryam li du helbestên di rojname û gowar(kovar) û nivîst û destnivîstên kurdî da hatine belavkirin. Çavê min bi kowara *Dengê Gel*, hejmara 2 Adar 1944'an kevt, di bin nav û nîşanê Xezelek Dîwana Pertew ya rind û şîrîn û bêje mezin ya Mîrê Hekarî Pertew 1221 Miştexî. Ev hozanvanê rind hevtayê *Hafîz Şîraîzî* ye. Her wesa di hejmara 3. bergê duwê Xîzîrana sala 1944'ê bi vê nav û nîşanê di ber perê 271'ê du Xezel ji Dîwana hozanvanê mezin Pertewê Hekarî belav kirine. Di hejmara 4. da ji kowara navbirî ya ku meha Tîrmehê sala 1944'ê çap bûyî di berperê 339-340 da du xezel ji Dîwana Hekarî belav kirine. Di hejmara 5'ê meha Tebaxê sala 1944'ê da hozanekê Pertew Hekarî di berperê 465'ê da hatiye belavkirin. Her wesa jî di hejmara 3. Bergê çaran ya meha Xîzîrana sala 1945'ê di van berperan 272-285-340'ê de çend çarmalkî, pêncmalkî û xezel belavkirine. Xezelek di *Sozî Nîştîman* da ji van helbestên jorî wekî di çî cî da jî nehatine belavkirin. Du helbest jê di Dîwana Kurmancî da berperê 93-94'ê û 95-96'ê hatine belavkirin û destnîşan kirin⁽¹³⁾. Çar Xezel û pênc Pêncmalkî û çar Çarîn ji wan jî yên di kowara *Dengê Gelî* da belavbûyîn, di kowara *Nuserî Kurd* da hejmara duwê Nîsana sala 1971'ê belavbûyîne, bê ku bîne destnîşan kirin ka ji çî serkaniyê(serçavîkê) yan destnivîsekê hatine veguheztinê⁽¹⁴⁾. Ji ber hindê destur ji xwendevanan bît heke kêmasiyekê têda bibînin li min negrin, ji ber serhatiya kurdî di cihê xwê da ye: “Girara rijî ji kêmdohnî ye”. Hêvî û humêda min ev Dîwana cihê pesend kirina roşenbîrên Kurd bît, cihê wê di kitêbxana kurdî da bête kirin.

Ji Hozanên Pertew Hekarî Çend Mînak:

PÊNCMALKÎ (Texmîs):

Nexoş û xeste me îro ji cefa sîmberê
Ku hekîme ku bibêjît ji derdê mi xeberê
Îleta min ku nizanît bi “nebîz” û beşerê
Ey tebîba me te da heme rîşa cegerê
Heme demiya yar û bira jîna bi fikra xeterê.

* * *

Bese hinde sîtem hindê ji xuda nîne rewa
Me nihîn curm çîye ev sîtema badhewa
Nê li halê me esîran tu penahî û newa
Serê zulfa te ye cana li me hem derd û dewa
Xeyrî wê nagiritin melhem loqman eserê.

* * *

Çuye seyra gulşena gulçehreya gulpîrehîn
Têk mizîn kirine bax û bexçe û deşt û çîmen
Meyxwur û meynoş û meste xafîle ew sîmeten
Nîn e tev ageh ji halê bilbilê dara weten
Ma ti hicran û firaqê a’şiqê malik reben.

ÇARMALKÎ (Rûbaf):

Pertu ji hawayî nefîs destê xwî bikêş
Bes nîn e te “lî hu û lê’b” û dêwî serkeş
Carek tu ça bike mehasînê te sipî
Wê ba wî lê dikî dilê xwî her reş.

* * *

Şev nîn e ku min nale nebûn ji felek
Hêstir ji Fîrat û Nîl boş bûne gelek
Dîlber bi mî ra we’de xeber da nekitin
Tîrsim bi mî ra wefa dîkit çerxî felek.

* * *

Çîra carek tu guh nadey feqîran
Bi resma şah û sultan û wezîran
Du’ayî bê newayan çêş zor in
Ji bo def’a e’duwê mulkê mîran.

* * *

DERD BÊDERMAN E DÎSA

Me dil bû atêş û nîrane dîsa
Ceger jî taze min biryane dîs
Neşêm êdî ewan derdê bêhed
Bikêşim lew bi derb û jan e dîsa

Nebûme ter ji weslê berxwurê kam
Xwuya ye wî ji nû behran e dîsa
    Ji xeyrî daxê xem nîn e dewayek
    Ku serda derdê bêderman e dîsa
Dilê min kaseya serpoşdar e
Tijî derd û xem û kovan e dîsa
    Li singî didet hero sed şîşeyê e'hed
    Ji nû qaîm diket peymanê dîsa
Perîşanim ji wê zulfa perêşan
Bi pêç û helqe wek davan e dîsa
    Dilê min lula ateş çûn sîpende
    Li rûyan xal û e'nber dane dîsa
Qe napirsit çiye halê te Pertu
Wuha bê sebr û bê seman e dîsa.

ZULMÊ WÎNDA KE

Şahê cana li textê dil "semî na" emir bir çak e
Welê e'dle bike pêda binayê zulmê winda ke
    Qiyamet qameta bala bi law afeta canê
    Ji balayê bila bîne qiyamet ji qametê rake
Bi qurbanê te bim cana çi bê dîn da te ev te'lîm
Te bezma meyxwur û rendan du çavan mest û şehlake
    Heta kengî ti zincîran bimînîm şubtî êxsîran
    Kerem ke min bi wan tîran bikuj ya bende aza ke
Sibê we da min weslê ti işqa heq felek rehme
Ji şama firqetê hindek bibe pêwendê ferda ke
    Gulîstan û gul û çîmen bihare dî muzyen bû
    Sema ye berq û baranê gehî sor û gehî şak e
Bi hûsn û zulf û kîsuyan, bi çeşm û xet û ebrûyan
Bi le'l û xal û hin duyan cemalê qenc berpake
    Nebêjî derd û awazan neşêtin Pertu'yê cana
    Bikêşe şîr bîr hemyê û canbazî temaşe ke

AGIREK SOZAN E ÎŞQ

Min ji ewel qet nizanî agirek sozan e îşq
Ateş û pît û şerar e, axgîr û nîran e îşq
    Ta ku pîlik min di gel ger hogirî bûm aşna
    Lezzet û zewq û sefa û ûmrê cawîndan e îşq
Ulfet û muhr û muhbet şewq û şorevîn heme
Derdê bê derman welê her derd ra derman e îşq
    Lew di canî da dikim perwerde mihmanek e'zîz
    Çendî pile çunke ew nîşaneyî canan e îşq

Wê li ser textê dilê xanim ti ger ferman dewa
 Hakim û şah û wezîr e, begler û sultan e îşq
 Gzîr û tîrsa bîhude kafiye atesperest
 Hem Mecus e hem “Wesîn” bê dîn û bê îman îşq
 Gah sofî, gah zahîd, gah a’bid, gah mela
 Gah wer’î, gah Şer’î, gah tebîb can e îşq
 Gah feqîr û gah xenî, gah tekebbur, gah zeîf
 Gah mest û gah nîgî şerxwoşê meyxane îşq
 Gah zehr û gah helahil, gah “zeqqum” û gah “sem”
 Gah zehr û efyon, gah me’cun cawîdane îşq
 Gah Filatun û gah Sîkender, gah rast û gah seth
 Gah e’ql û gah cinun, gah dînekê weran e îşq
 Gah Ferîdun û gah cem Zehak gahî Keyqubad
 Geh Zal û Sam, gah Rustemê dostan e îşq
 Gah murîd û gah şêx e, gah “Wîs” û gah wehb
 Gah welî, gah enbiya û gah kaçîfê razan e îşq
 Gah Suleyman û gah Kelîm û gah Îsa gah Xizir
 Gah Xelîl û Yusuf û gah Ehmedî çûn can e îşq
 Ez nîzanim êdî çi bêjim herçiya bêjin temam
 Her we ye belê zêdetir ew reng hera wisan e îşq
 Ger hebin sed can şîrîn aşiqan
 Dê bikin îsar ba melayê îşq
 Qenc e Pertu qedrê îşqê zaniye
 Ew şubhî herçî ku bi danayî îşq.

Têbînî:

- 1- Navê wî yê bîngehî Pertew e, belê bi Kurmancî Pertu ye.
- 2- Şemseddîn Samî, Tarîxul-Cografya Luxatinî, rp.1495.
- 3- Doktor Zebîhullah Sefa, Gencî Suxen, Şaîranê Buzurgê, Parîs 90 we Munte-xibî Asarê Anan, Cildê Ewel, Ez Rudekî ta Enwarî Cildê duwem, Ez Nîzamî ta Camî cildê sêwem, Ez Fîxanî ta Bihar, întîşaratê îbnî Sîna, Tehran Xiyabanê Se’ dî.
- 4- Huseyîn Mucîh El-Misrî, Tarîxul Edebî el-Turkî rp.381.
- 5- Gîte (Goethe) Ed-Dîwanîl Şerqî Lîl_Muellîful Xerbî, Tercume Dr. Ebdur-rehman Bedewî Darun-nehze el-Erebîyye rp.121 El-Qahîre 1967.
- 6- Muhammed Emîn Zekî, Xulasetul-Tarîxul- Kurd we Kurdîstan rp. 338, 1961 Bexdad.
- 7- Necmeddîn Melayî, Destnivîsa “Sozî Niştîman” berper 218-219 Silêmanî 1361 H- 1942 M.
- 8- Elaeddîn Sicadî, Mêjuyê Edebî Kurdî, bergî yekem rp. 415 sala 1951.

- 9- Qanatê Kurdo. Girametîka Zimanê Kurdî, di bin vî nav û nîşanê "Edebî Kurdî" berper 38 sala 1960'ê, Yerîwan.
- 10- Ebdurreqîb Yusif, Dîwana Kurmancî, sala 1971'ê, rp. 147-148, Çapxana El-Avab En-Necef.
- 11- Şerefexan Bidlîsî. Şerefname. Tercume Muhemmed Elî Darî îhyaul-Kitab el-Erebiye. rp.87.
- 12- Jêdera berê.
- 13- Ebdurreqîb Yusuf. Dîwana Kurmancî, metbeî el ul-adah fin-Necef el Eşref 1571, berper 93,94,95, 96.
- 14- Nuserî Kurd Jimarê 2. Salî 1, 1971 rp.61-66.

PÎRTÛKA MÛSA YA YEKEMÎN

WERGER: M.Said ALPASLAN

BÎRR 1

1 Di destpêkê de, Xwedê erd û ezmanan afirand. 2 Û erd beyaban û vala bû; li ser rûyê balûpalê tarî hebû; Ruhê Xwedê li ser rûyê avan di tev gerê de bû. 3 Xwedê got; Bila ronahî bibe û ronahî bû. Û Xwedê dît ku, ronahî qenc e û Xwedê ronahiyê ji tariyê veqetand (cuda kir). 5 Xwedê ji ronahiyê re got roj û ji tariyê re jî got şev. Û bû êvar û bû sibe, rojek.

6 Xwedê got; Bila di nava avan de qubeyek çêbibe û avê ji avê veqetîne. 7 Û Xwedê qube çêkir û avên li bin qubê de ne, ji avên ku li ser qubê de ne veqetand û wesa bû. 8 Û Xwedê ji qubê re got ezman. Bû sibe û bû êvar, roja duwemîn.

9 Xwedê destûrê da û got ku; Bila avên di bin ezman de ne, li cîhekî bicivin û erdê zuha bê xuyanîbûn û wesa bû. Navê erdê zuha Girav, navê avên civiyane jî behr danî. Xwedê dît ku ev qenc e. 11 Xwedê destûr da ku; Bila rûyê erdê rehêleyan û li gora celebê xwe, darên mêwê, yên ku tova wan di mêwê wan de ne hilberînin û ûsa bû. 12 Rûyê erdê rehêleyan û li gora celebê xwe, darên mêwê, yên ku tova wan di mêwê wan de ne hilberand. Xwedê dît ku ev qenc e. 13 Bû sibe û bû êvar û roja sêyemîn çêbû.

14-15 Xwedê bi vê avahiyê destûr da: Bila di ezman de, şewleyên qasî rojê ji şevê cuda bike û rûyê erdê ronahî bike bibin. Bila nîşanan, demsalan, rojan, salan bidin xuya kirin. Û ûsa bû. 16 Xwedê du şewleyên mezin, yên ku, ya mezin wê bibe serwerê rojê, ya biçûk jî wê bibe serwerê şevê û bi sitêrkan afirand. 17-18 Bona rûyê erdê ronahî bikin, bibin serwerê roj û şevê, ronahiyê ji tariyê cuda bikin, wan li ezman bi cîh kir. Xwedê dît ku ev qenc e. 19 Bû êvar, bû sibe û roja çaremîn çêbû. 20 Xwedê destûr da û got ku; Bila av bi afirên bi can ve tijî bibin û ser ve biçin, li ser rûyê erdê, li ezmanan civîk bifirin.

21 Xwedê cenawirên behrê, yên mezin, hemû bicanên di behrê de dîlîzin û afirên difirin, li gora celebên wan afirand. Dît ku ev qenc e. 22 Xwedê, bi gotina; Berdar bibin, zêde bibin, zêde bibin, bahran dagirin, bila li rûyê erdê civîk zêde bibin, wan pîroz kir. 23 Bû êvar û bû sibe û roja pêncemîn çêbû.

24 Xwedê destûra, Bila rûyê erdê celeb bi celebî afirên bi can, heywanên bejî û kedî, marîjokan pêk bîne da. Û ûsa bû. 25 Xwedê celeb bi celebî heywanên bejî, heywanên kedî, marîjokan afirand. Dît ku ev qenc e.

26 Xwedê, Em mirov, di sûretê xwe de, mîna xwe biafirînin got, Bila ji masiyên di behrê de ne, ji civîkên li ezman in, ji heywanên bejî, ji marîjokan, ji tûmiya rûyê erdê bibe serwer. 27 Xwedê, mirov di sûretê xwe de afirand, bi vî avayî

28 Xwedê, mirov di sûretê xwe de afirand, bi vî avayî

* Ev nav ji ber ku bûhûrê wan xwar in, vî navê girtine. Yek ji wan ji çiyayê Çolemerîk tê û têkilê Dîj-le'yê dibe. Evê di jî baskekî firatê ye ji çiyayê Mêrdînê dizê û li Sûrye'yê da tevî Firat'ê dibe.

ûsa çêbû ku, mirov di sûretê Xwedê de hate afirandin. Mirovan bi nêrî û mêyî afirand. **28** Wan pêroz kir û Berdar bin, zêde bibin got, Rûyê erdê dagirin û bigirin bin dageriya xwê; ji masiyên di bahrê de ne, civîkên li ezman in û hemû bicanên ku li rûyê erdê dijîn bibin serwer. **29** A vay, ez li rûyê erdê, her gîhayê ku tovê dide û her darê mêwê, ya ku tova wê di mewa wê de ye, didim we. Ewê ev ji we re bibin xwarin. Ez gîhayê hêşîn - bona xwarinê, didim heywanên bejî, civîkên li ezmanan, marîjokan. Û ûsa bû. **31** Xwedê li tiştên ku Wî afirandiye nihêrt û dît ku her tişt zahf qenc bûye. . Bû êvar û bû êvar û roja şeşemîn çêbû.

BÎRR 2

1 Erd û ezman, bi hemû afirên (ûnsûrên) xwe temam bûn. **2** Xwedê, karê ku dikir, di roja heftemîn de qedand. Wê roja dev ji kar berda û rawestiya. **3** Xwedê roja heftemîn bimbarek danî û pêroz kir. Ji ber ku, Xwedê, wê roja, hemû karê ku dikir, diafirand qedand û rawestiya.

Adem û Hawa

4 Çîroka afirandina erd û ezman: Dema Xudan Xwedê, erd û ezman afirand, li rûyê erdê şuvek biyan, gîhayek jî neqediya bû (tune bû). Ji ber ku, Xudan Xwedê, hîn baranê neşandibû rûyê erdê. Mirovên ku zewiya biaojo îtana jî tune bû. **6** Dûhê ku ji erdê ve bilind dibû, av dida hemû zewiyan. **7** Xudan Xwedê, Adem ji axê ve afirand û hilma jiyanê pîfî pozê wî kir. Bi vî awayî, Adem bû hebûnek (afirek) bi can. **8** Xudan Xwedê, li rojhilatê, li Aden ê bexçeyekê danî. Adem ê ku afirandibû jî danî wir. **9** Li bexçê, celeb bi celeb darên xweşik, yên ku mêwên qenc didin mezin kir (gîhand). Di nava bexçê de darê jiyanê û darê zanîna qencî û xerabiyê hebûn. **10** Ji Aden ê çemek diziya (dikeliya, derdiket), avê dida bexçê û bi çar milî ji hev vediqetiya. Navê çema yekemîn Pîşon e. Di sînora Havîla, ya ku çavkaniya zêran tê de heye diherike. **12** Li wir zêrê qenc, gunik a gewr û onîks hene. **13** Navê Çema duwemîn Gîhon e. Li dora sînore Kûş ê ve diherike. **14** Navê çema sêwemîn Dicle ye. Ji rojhilata Asûr ve diherike. Çema çaremîn jî Ferat e. **15** Xudan Xwedê, bona ku li bexça Aden ê binêre, tê de bişuxule, Adem danî wir. **16** Û destûra, Tu dikarî li bexçê, mewa heçî darên ku tu dixwazî bixwe da wî. **17** Lê belê, ji darê zanîna qencî û xerabiyê nexwe. Ji ber, roja ku tu ji wê bixwe, bi biryarî tu yê bimirî."

18 Dawiyê Tenê mayîna Adem ne qenc e got, Ez ê alîkûrekî li gora wî be bifirînim. **19** Xudan Xwedê, hemûya heywanên li erdê, hemûya civîkên li ezmanan ji axê ve afirandibû. Bona ku bibîne, ka hela adem çi navî dide wan, giştikan anî ba Üdem (an jî ji Adem re anî). Adem hey çi navî dabe her yekî, ew afir, bi wî navî hate bîranîn (bang kirin). **20** Adem navê hemû heywanên bejî û kedî û civîkên li ezman in. Lê bona wî, alîkarek li cîhe (li gora wî ye) nehat dîtin. **21**

Xudan Xwedê xewek giran da Adem. Dema Adem raketîbû, Xudan Xwedê, hestiyek wî yê parsuyê rahişt û cîhê wî hestiyî bi goşt ve dagirt. **22** Ji hestiyê ku ji Adem ve girtîbû pîrekek afirand û wê ji Adem re anî.

23 Adem;

A vay, ev hestiya, ji hestiyê min hatiye sitendin,

Goştê ku ji goştê min ve hatiye stendin ev e got.

Wê ji wê re Pîrek bê gotin,

Ji ber ku, ew ji wî zîlamî ve hatiye girtin (sitendin).

24 Bo vê sedemê, wê zîlam dê û bavê xwe berde û bi jina xwe re bê girêdan û her du jî bibe yek bedenek. **25** Adem jî, pîreka wî jî tazî bûn, hîn nizanîbûn ku ka fedîkarî (şermezarî) çî ye.

BÎRR 3

Gunchê Mirov

1 Di nava heywanên ku Xudan Xwedê afirandibû, yê herî fenek mar bû. Mar, pirsas Gelo Xwedê bi rastî jî gotiye Qet mêwan ji tu darê bexçê nexwin ? ji pîrekê ve pirsî.

2 Pîrek bi gotina, Hûn dikarin ji mêwê darên ku li bexçê ne bixwin bersiva wî da. **3** Lê belê Xwedê gote Ji mêwa darê ku di nava bexçê de ye nexwin, dest li wê nedin, ya na hûnê bimirin.

4 Mar, Bi biryarî hûn namirin got; **5** Ji ber, Xwedê dizane ku, dema hûn ji mêwa wî darî bixwin, wê çavên we vebin û hûnê bi zanîna qencî û xerabiyê bibin mîna Xwedê.

6 Pîrekê dît ku mêwa darê, ji çavan re xweş, ji xwarinê re li cîh û bona qezenc kirina zaniyariyê cazib e, mêwê jê kir û xwar. Zîlamê wê li ba bû, da wî jî. Zîlamê wê jî xwar. **7** Çavên herduyan jî vebûn. Tazî bûna xwe fêhm kirin (hay bûn). Bo vê yekê, pelê hêjîran dirûtin û ji xwe re kirin pêşgir.

8 Bê galegal, dengê Xudan Xwedê yê ku di hênîkayîya rojê de, li bexçê dimeşe bihîstin. Ji Wî revîyan û di nava daran de Xwe veşartin. **9** Xudan Xwedê bi banga Tu li ku derê yî? bangî Adem kir.

10 Adem, Dema li bexçê, dengê te bihîstim, ez tirsîyam. Ji ber ku ez tazî bûm, bo vê yekê xwe veşartim got.

11 Xudan Xwedê; bi gotina Kî ji te re got ku tu tazî yî? pirsî, Ma te, ji darê ku gotim mêwa wê nexwe xwar?

12 Adem, bi gotina Wê pîreka ku te danîbû ba min, mêwa darê da min, min jî xwar bersiva Wî da.

13 Xudan Xwedê pirsas; Ka ev kirina te çî ye? ji pîrekê re pirsî. Pîrek bi gotina, Mar min xapand, bo vê yekê xwarim bersivê da.

14 Li ser vêya, Xudan Xwedê ji mar re;

Ji ber vê kirina te,

Tu yê bibî herî bilanetê
Hemûyê heywanên bejî û kedî got.
Tu yê li ser zikê xwe ve bi erdê ve xîj bibî
Û di tûmiya jiyana xwe de axê bixwî.
15 Ez ê te û pîrekê, nijada te û ya wê
Ji hev re bikim neyar.
Dê nijada wê, serê te bieciqîne,
Tu yê êrîşî pahniya wê bikî.
16 Xudan Xweda ji pîrekê re;
Gava tu zarok çê bikê (bizê),
Ez ê gelek êşê bi te bidim kişandin got.
Tu yê bi êş kişandinê zayinê bike.
Xwestina zilamê xwe bike (tu yê li zilamê xwe hewes bike),
Dê ew rêwabiriya te bike.
17 Xudan Xwedê ji Adem re,
Ji ber ku te guh da gotina pîreka xwe û ji mêwa
Darê ku ji te re gotim nexwe, te xwar,
Ax ji ber te hate bi nalet kirin got,
Tu yê di tûmiya jiyana xwe de, bêtî keddane, nikaribê xwarinê bibîne.
18 Wê ax, kelem û qirşan bi te de,
Tu yê gîhayê bejî bixwe.
19 Heta ku tu vegere axa ku tu ji wê hatî afirandin,
Nanê xwe bi rijandina xwêdana eniyê tê qezenc bikî.
Ji ber ku tu axî, tu ji axê ve hatiyê afirandin,
Û dîsa tu yê vegerê axê.
20 Adem navê Hawa da pîreka xwe. Ji ber ku, ew dayika hemû mirovan bû.
21 Xudan Xwedê, bona Adem û pîreka wî, kincên çermî (meşînî) çêkir, li wan kir. **22** Dawiyê ûsa got: Adem, bi zanîna qencî û xerabiyê, bû yekî mîna ji me be. Divê êdî destûr nê dayîn ku destê xwe dirêj bike û ji darê mêwa bigire û bi xwarina wan bigihêje bê mirinîyê. **23** Bi vî awayî, Xudan Xwedê, bona ku axa ji wê ve biajo, Adem ji bexçe Aden ê ve derxist. **24** Wî qewirand; bona çavdêriyê li rêya darê jiyane bikin, Kerûvan û şûrekî bi agirî bi her alî ve dizîvire danî roj-hilata bexça Aden ê.

BÎRR 4

Kaîn û Habîl

1 Adem, bi pîreka xwe Hawa re raket. Hawa bihemil ma û Kaîn anî dinê. Got, Bi alîkariya Xudan, lawekî anîm dinê. **2** Dawiyê birayê Kaîn, Habîl anî dinê. Habîl bû şivan, Kaîn jî bû cotkar. **3** Roj derbas bûn rojekê Kaîn, ji zadên zewiyê, pêşkêşiyek ji Xudan re anî. **4** Habîl jî hinek ji heywanên di kerîya xwe de pêşiyê zayine, bi taybetî jî rûnên wan anî. Xudan Habîl û pêşkêşiya wî qebûl kir. **5**

Lê Kaîn û pêşkêşiya wî jî red kir. Kaîn zahf hêrs bû, wecê xwe daliqand.
6 Xudan ji Kaîn re pirsî û got, Tu çima bi hêrs bû, çima te wecê xwe daliqand?
7 Ma tu ya rast bike, qey ez te qebûl nakim? Lê tu ya rast nekî, guneh li ber derî ketiye kemînê, li benda te ye. Divê tu li wê bibî serwer.
8 Kaîn, ji birayê xwe Hâbîl re; Ka em herin zewiyê got. Gava di nava erda li ba hev bûn, Kaîn êrîşî birayê xwe kir û wî kuşt.
9 Xudan, pirsî; Ka birayê te Hâbîl li ku derê ye? ji Kaîn ve pirsî. Kaîn, bi gotina Nizanim, ma qey ez notirvanê birayê xwe me? bersivê da.
10 Xudan; Te çi kir? got, Xwîna birayê te, ji axê ve bangî min dike. **11** dî, tu di bin naleta axa ku bona xwîna birayê te, ya ku te rijandiye vexwe devê xwe vekiriye. **12** Axa ku te ajotiye êdî dextlê nade te. Tu yê li rûyê erdê eware eware bigere. **13** Kaîn; bi gotina, Ceza min, qasî ku ez nikaribim hilgirê girane bersivê da. **14** Te îro, min ji van zewiyan ve qewirand, dî ez ê dûrî hizûra te bimînim. Li rûyê erdê, bi ewaretî bigerim. Kî min bibîne, wê min bikuje.
15 Li ser vêya Xudan; Ger kî te bikuje, wê ji wî (kesî) heft car tol bê hildan got. Bona ku kes Kaîn nebîne û nekuje, nişanekê danî ser wî. **16** Kaîn ji hizûra Xudan ve derket (cuda bû). Li axa Nod ê, ya ku li rojhilata bexça Aden ê ye bi cih bû.

Nijada Kaîn

17 Kaîn bi pîreka xwe re raket. Pîreka wî bi hemil ma û Hanok anî dinê. Di wê demê de, Kaîn bajarekî ava dikir. Navê lawê xwe Hanok li bajêr danî. **18** Ji Hanok ve Îrad bû. Ji Îrad ve Mehûyael, ji Mehûyael ve Metûşael, ji Metûşael ve Lemek bû. **19** Lemek bi du pîrekê re zewicî. Navê yekê Ada, navê ya din jî Sîla bû. **20** Ada, Yaval anî dinê, Yaval bapîrê kesên koçerên xwedî keriyên (pez) bû. **21** Navê birayê wî Yûval bû. Yûval bapîrê kesên ku li bilûr û lîrê dixin bû. **22** Sîla Tuval-Kaîn anî dinê. Tuval Kaîn, ji hesin û tûncê ve celeb bi celeb haletên jêkirinê çê dikir. Xwuşka Tuval Kaîn Naama bû.

23 Lemek ji pîrekên xwe re ûsa got:

Ya Ada û Sîla, min guhdarî bikin,

Ya pîrekên Lemek, guh bidin gotinên min.

Ji ber kuwî min birîndar kir,

Zilamekî kuştim,

Ji ber ku tahdê li min kir

Ciwanekî kuştim.

24 Ger wê tola Kaîn heft cara bê sitandin,

Divê heftêûheft cara tola Lemek bê standin.

25 Adem dîsa bi pîreka xwe re raket. Hawa lawekî anî dinê. Bi gotina; Xwedê, li dêla Hâbîl ê ku ji aliyê Kaîn ve hate kuştin lawekî din li min bexşand navê şît da lawê xwe. **26** Lawekî şît jî bû. Navê Enoş li wî kir. Wê gavê mirovan dest pê kirin û li ber Xudan geriyên.

BÎRR 5

Ji Adem Ve Heta Nûh

(1. Dîrok. 1:1-4)

1 Çîroka nijada Adem: Dema Xwedê mirovan afirand, wan mîna xwe danî. **2** Wan bi nêr û mêyî afirand û pîroz kir. Dema roja ku hatin afirandinê, navê Mîrov da wan. **3** Dema Adem sîhûsê salî bû, lawekî wî yî di sûretî wî de û wekî wî ye bû. Navê şît li wî kir. **4** Paşî bûyîna şît, Adem hîn heştsed salê din jiyana xwe domand. Wekî din keç û lawên wî çê bûn. **5** Adem, bi tûmî nehsedûsîh sal jiyîna xwe domand pêv çû ser heqiya xwe.

6 Dema şît, sedûpênc salî bû, lawê wî Enoş hate dinê. **7** Paşî bûyîne enoş, şît hîn heştsedûheft salên din zindî (sax) ma. Wekî din keç û lawên wî bûn. **8** şît bitûmî nehsedûdonzdeh Sal jiyana xwe domand, pê re mir.

9 Enoş, gava nod salî bû, lawê wî Kenan, hate dinê. **10** Paşî bûyîna Kenan, Enoş hîn heştsedûpanzdeh salê din jiyana xwe domand (jiyana xwe domand). Wekî din keç û lawên wî bûn. **11** Enoş, bi tûmî, nehsedûpênc sal jiyana xwe domand, pê re mir.

12 Kenan, gava heftê salî bû, lawê wî Mahalelel hate dinê. **13** Paşî bûyîna Mahalelel, Kenan hîn heştsedûçel salê din jiyana xwe domand. Wekî din keç û lawên wî bûn. **14** Kenan, bi tûmî, nehsedûdeh sal jiyana xwe domand, pê re mir.

15 Mahalelel, gava şêstûpênê salî bû, lawê Yered hate dinê. **16** Paşî bûyîna Yered, Mahalelel heştsedûsîh salê din jiyana xwe domand. Wekî din keç û lawên wî bûn. **17** Mahalelel, bi tûmî, heştsedûnodpênc sal jiyana xwe domand, pê re mir.

18 Gava Yered sedûşêstûdu salî bû, lawê wî Hanoq hate dinê. **19** Paşî bûyîna Hanoq, Yered heştsed salê din jiyana xwe domand. Wekî din keç û lawên wî bûn. **20** Yered, bi tûmî, nehsedûşêstûdu sal jiyana xwe domand, pê re mir.

21 Gava Hanoq şêstûpênc salî bû, lawê wî Metuşelah hate dinê. **22** Paşî bûyîna Metuşelah, Hanoq sêsed sal di rêya Xwedê da meşîya. Wekî din keç û lawên wî bûn. **23** Hanoq, bi tûmî, sêsedûşêstûpênc sal jiyana xwe domand. **24** Di rêya Xwedê da meşîya, dawiyê ji holê ve wînda bû, ji ber ku, Xwedê wî girtibû ba xwe.

25 Metuşelah, gava sedûheştêûheft salî bû, lawê wî Lemek hate dinê. **26** Paşî bûyîna Lemek, heştsedûheştêûdu salê din jiyana xwe domand. Wekî din keç û lawên wî bûn. **27** Metuşelah, bi tûmî, nehsedûşêstûneh sal jiyana xwe domand, pê re mir.

28 Gava Lemek, sedûheştêûdu salî bû lawekî wî hate dinê. **29** Bi gotina; Ev zaroka, wê eziyet a ku em ji ber vê axa ku Xudan binalet kiriye û keda ku me dayiye, wê sivik bike û me rehet bike (barê me nerm bike) navê Nûh da lawik. **30** Paşî bûyîna Nûh, Lemek pênçsedûnodûpênc salê din jiyana xwe domand. Wekî din keç û lawên wî bûn. **31** Lemek, bi tûmî, heştsedûheftêûheft sal jiyana xwe domand, pê re mir. **32** Nûh, pênç sed sal buhurand pêv, bi navê Sam, Ham û Yafet sê lawên wî hatin dinê.

BÎRR 6

Tofan

1 Li rûyê erdê, mirov zêde bûn. Keçik hatin dinê. 2 Dema lawên Xwedê, xweşikya keçên mirovan dîtîn, bi wan re zewicîn. 3 Xudan; Wê ruhê min, heta bêdawîbûnê di mirov de nemîne, ji ber ku ew bi mirinê ye got, Wê temena mirov bibe sedûbîst sal.” 4 Dema di rojên lawên Xwedê, bi keçên mirov re dizewicîn û dibûn xwedî zarok û paşî wê, li rûyê erdê Nefil hebûn. Vana lehengên dema kevnare, kesên bi nav û deng bûn.

5 Xudan nihêrt, li rûyê erdê, xerabiya ku mirov dike pirr e, eql û ramana wî tim û tim li ser xerabiyê ye. 6 Bi afirandina mirovan ve poşman bû. Jan da dilê Wî. 7 “Ez ê, mirovên ku min wan afirandime, heywanan, marîjokan, civîkan ji rûyê erdê ve paqij bikim bavêjim” got, “Ji ber ku, ez ji afirandina wan ve poşman bûme.” 8 Lê belê Nûh, di çavên Xwedê da xweşiyê dît.

9 Çîroka Nûh ûsa ye: Nûh mirovek rast bû. Di nava hemdemên xwe de, kesek bêqisûr bû. Di rêya Xwedê da dimeşîya. 10 Sê lawên wî hebûn: Sam, Ham û Yafet. 11 Di çavê Xwedê da rûyê erdê xera bûbû û bi zordestiyê ve tijî bûbû. 12 Xwedê li rûyê erdê nihêrt û dît ku her tişt çiqas xera bûyîne. Ji ber ku mirov, ji rê ve derketibûn. 13 Xwedê ji Nûh re; “Ez ê dawiyê bidim mirovahiyê” got; “Ji ber ku, bi wan re, zordestiyê li ser rûyê erdê tijî bû. Ez ê bi wan re, rûyê erdê jî tune bikim. 14 Ji xwe re, ji darê goferê ve keştiyekê çêbike. Qetranê li hundirê wê û dervê wê bixe. Di hundirê wê de odekan çêbike. 15 Tu yê keşiyê ûsa çêbike: Wê dirêjiya wê sê sed; firehiya wê pêncî û bilindahiya wê sîh gez (arşin) bibe. 16 Paceyana jî çêke, bila qama wê, ber bi jor ve nêzîkî gezekê be. Derî deyne aliyekî keşiyê. Hêwanên jêr, nav û jorê çêbike. 17 Ez ê tofanê bişînim rûyê erdê. Ez ê hemû bi canên, ku di bin ezman de hilmê digire tune bikim. Wê heçî tiştê li rûyê erdê bimirin. 18 Lê belê ez ê peymana xwe ya bi te re bidomînim. Bi law, jin û bûkên xwe ve li keşiyê suwar bibe. 19 Bona ku sax bimînin, ji her heywanî, bi nêr û mêyî bigire keşiyê. 20 Celeb bi celeb civîk, heywan û marîjok, bona ku sax bimînin cot bi cot werin ba te. 21 Çi yê xwarina him bona te, him jî bona wan bigire, bona ku di pêşiyê de tu bixwe veşêre (depo bike).”

22 Nûh hemû destûrên Xwedê anî cîh.

BÎRR 7

1 Xudan ji Nûh re; “Bi hemû malbata xwe ve li keşiyê suwar bibin” got, “Ji ber ku min, hew di nav vê nîfşeya de te rast dîtîm. 2-3 Bona ku li rûyê erdê nîfşeya wan neqede (neçike), ji heywanên ku paqij tîn hesêb, bi nêr û mêyî ji her yekê heft cotî, ji heywanên ku gemarî tîn hesêb du cot, ji civîkan jî, ji her yekî heft cotî bigire. 4 Ji ber ku ez ê paşî heft rojî çel roj û çel şevî baranê bibarînim. Ez ê, her bi canê ku afirandime, ji rûyê erdê ve paqij bikim û biavêjim.” 5 Nûh hemû destûrên Xudan anî cîh.

6 Dema li rûyê erdê tofan îabû, Nûh, şeşsed salî bû. 7 Nûh, lawên wî, pîreka wî

û bûkên wî, bona ku ji tofanê ve xelas bibin, pev ra li keştiyê suwar bûn. **8-9** Mîna ku Xwedê destûrê dabû Nûh, ji her celeb heywan, marîjok û civîkên ku paqij û gemarî tên hisêb, bi nêr û mêyî, cotek hatin ba Nûh û li keştiyê suwar bûn. **10** Paşî heft rojî tofan qetiya.

11 Gava Nûh şeşsed salî bû, hifdehê meha dudana ya wê salê hemû çavkaniyên balûpalaan pijiqîn, qapaxên ezman vebûn. **12** Çel roj û çel şev baran li rûyê erdê ve bariya. **13** Nûh, lawên wî Sam, Ham û Yafet, jina Nûh û sê bûkên wî tam wê rojê li keştiyê suwar bûn. **14** Bi wan re, her bi her celebî heywan- her celebê heywanên kedî, marîjokan, civîkan û afirên ku difirin- li keştiyê suwar bûn. **15** Hemû bi canên ku hilmê digirin cot bi cot hatin ba Nûh û li keştiyê suwar bûn. **16** Heywanên ku diketin keştiyê, mîna ku Xwedê destûr dabû Nûh nêr û mê bûn. Xudan, paşî Nûh derî girt.

17 Tofan çel roj domiya. Avên ku zêde bûn, keştiyê ji erdê ve rakirin jor. **18** Av bilind bûn, heta ku bibêje zêde bûn; keştî bi ser avê ve ket û tevgeriya. **19** Av ewqas bilind bûn ku, hemû çiyayên mezin, yên ku li rûyê erdê ne, di bin avê de man. **20** Avên ku bilind bûn, panzdeh gezî bi ser çiyayan ve ketin. **21-22** Hemû afirên ku li rûyê erdê dijîn tune bûn; Civîkan, heywanên bejî û kedî, marîjokan, hemû mirovan, hemû bicanên ku hilmê digirin mirin. **23** Xudan ji mirovan, heta heywanên kedî, ji marîjokan heta civîkan hemû heywanan tune kir; heçî tiştên li rûyê erdê paqij bûn û çû. Hew Nûh û yên ku di keştiyê de ne man. **24** Av, sedûpêncî roj rûyê erdê dagirtin.

BÎRR 8

Dawiya Tofanê

1 Dawiyê Xwedê, Nûh û yên ku di keştiyê de ne di bîra xwe de anî. Bayekê da rûyê erdê, av pey der pey kêmbû. **2** Çavkaniyên balûpalaan û qapaxên rûyê erdê hatin girtin. Baran sekinî. **3** Av ji rûyê erdê ve vekişiya. Paşî sedûpêncî roj derbas bû, av kêmbû. **4** Keştî roja hifde ya meha heftemîn li çiyayê Ararat ve rûnişt. **5** Av, heta meha dehemîn tim û tim kêmbû. Di roja yekemîn ya meha dehan şaxên çiyayan xuya bûn.

6 Paşî çel rojî, Nûh paca keştiya ku çê kiribû vekir. **7** Qelareskê şand derv e. Qelaresk, heta ku av zuha bûn, venegeriya, ma û firiya. **8** Li ser vêya, Nûh, bona ku fêma bike ka av vekişiyane an jî venekişiyane, kevokê şand. **9** Kevok, cîhekî lê dakeve nedît, ji ber ku her der bi avê ve tijî bû. Vegeriya keştiyê, ba Nûh. Nûh dirêj bû, kevokê girt û girt ba xwe, keştiyê. **10** Heft rojê din sekinî û dîsa kevokê berda derve. **11** Kevok, di nava nukilkê xwe de pelekî zeytûnê ya ku nûh hatiye jêkirin, êvarê vegeriya. Wê gavê Nûh fêma kir ku av ji rûyê erdê ve vekişiyane. **12** Paşî heft rojê din sekinî, dîsa kevokê şand. Wê gavê kevok venegeriya. **13** Nûh, gava şeşsedûyek salî bû, di roja yekemîn ya meha yekan de, avên li rûyê erdê ne, zuha bû. Gava Nûh, qapaxa li ser keştiyê rakir, dît ku ax zuha bûye. **14** Di roja bîstûheftê meha duwemîn de ax bitûmî zuha bûbû.

15-16 Xwedê ji Nûh re; “Bi jina xwe, lawên xwe û bûkên xwe re, ji keştiyê ve derkeve” got, **17** “Bi xwe re hemû bi canan, civîkan, heywanan û marîjokan jî derxîne. Bila biafirin, bi berdar bibin û li rûyê erdê zêde bibin.”

18 Nûh, tevî jin, law û bûkên xwe ji keştiyê ve derket. **19** Hemûya heywanan, marîjokan, civîkan, her celebê ku ji hemû afirên ku li rûyê erdê ve dijîn keştiyê terikandin. **20** Nûh pêşkêşgehak ji Xudan re çêkir. Li wir, ji hemû heywan û civîkên ku paqij tên hesibandin, qewlên şewitandinê pêşkêş kir. **21** Xudan ê ku ji bêhna xweş ra dilxwaz bû, ji hundirê xwe ve ûsa got: “Ez ê carekî din, bona mirovan rûyê erdê bi nalet nakim. Ji ber, meylên ku di dilê mirovan ve de ne, ji zarokantiyê de xerab in. Mîna ku nuha dikim, ez tu carî canan ûsa tune nakim.

22 “Heta ku dinya bisekine,

Wê tim çandin û çinandin,

Sar, germ,

Havîn, zivistan,

şev û roj hebin.”

BÎRR 9

Xwedê Bi Nûh Re Peymanê Çêdike

1 Xwedê Nûh û lawên wî pîroz kir û “Bi berdar bibin, zêde bibin û rûyê erdê dagirin” got, **2** “Wê hemû heywanên li erdê û hemû civîkên li ezman in, ji we birtsin û vecîniqin. Hemûya bicanên rûyê erdê, hemû masiyên di behrê de ne, ji rêwabiriya we re hatine dayîn. **3** Wê hemûyên bi can, ji we re bibin xwarin. Mîna gîhayên hêşîn, ez giştikî didim we.”

4 “Divê hew hûn, goştê bi xwîn nexwîn, ji ber ku di xwînê de can heye. **5** Ger xwîna we jî birije, ez ê bi biryarî li mafê we bigerim. Ez ê ji her heywanî hisabê wê bipirsim. Ji her mirovî, ji her kesê ku qemîşî canê birê xwe kiriye mafê we bipirsim.”

6 “Ger kî xwîna mirovan birjîne,

Wê xwîna wî jî ji aliyê mirovan bê rijandin.

Ji ber ku Xwedê, mirovan di mînakiya xwe de afirand.

7 Berdar bin, zêde bibin.

Li rûyê erdê biafirin, pirr bibin.”

8 Xwedê ji Nûh û lawên wî re ûsa got; **9-10** “Ez dixwazim ku bi we re û bi nifşeyên we yî werin re, hemû bi canên bi were re, bi civîkan, heywanên kedî û bejî, bi hemûya heywanên ku ji keştiyê ve derketine re peymana xwe bidomînim.

11 Ez ê bi we re peymana xwe bidomînim: Carekî din, bi tofanê re hemû bi can nayê tune kirin. Tofana ku rûyê erdê tune dike, êdî wê çê nebe.”

12 Xwedê bi vî awayî axaftina xwe domand: “Wê nîşana peymana bi we re û bi hemû bi canan re, di domahîka nifşeyan de bidome ev be: **13** Ez ê kevana xwe li ewran bi cîh bikim û ev ê bibe nîşana peymana di nav min û rûyê erdê de ye. **14** Ez kengî ewrê bişînim rûyê erdê, kengî kevana min di nava ewranda xuyanî bi-

be. **15** ez ê peymana ku di nav min û hemû hebûnên bi can de ye di bîra xwe de binim: Tofaneke bi canan tune dike, êdî carekî din wê nebe. **16** Kengî di ewran de kevan xuyanî bibe, ez ê li wê binêrim û peymana heta bêdawîbûnê bidome ya ku bi hemû bi canên li rûyê erdê ve dijîn di bîra xwe de binim.” **17** Xwedê ji Nûh re; “Nîşana peymana ku ez ê di nava xwe û hemû bi canên li rûyê erdê ne bido-minim ev e” got.

Lawên Nûh

18 Lawên Nûh, yên ku ji keşiyê ve derketibûn; Sam, Ham û Yafet bû. Ham bavê Kenan bû. **19** Sê lawên Nûh ev bûn. Hemû mirovên ku li rûyê erdê ve belav bûn, ji vana çêbûn (afirîn).

20 Nûh cotkar bû, rezê pêşîn wî danî. **21** Xembrê vexwar û serxweş bû, di hundi-rê çadira xwe de şût û tazî dirêj bû. **22** Ham’ê ku bavê Kenan e, dema tazîbûna bavê xwe dît, derket û ji her du birayê xwe re got. **23** Sam û Yafet kincekî girtin û avêtin polên xwe, paş û paş meşiyên û bavên xwe yî tazî nûxumandin. Bona ku bavê xwe yî tazî nebînin, wecê xwe dan aliyekî din. **24** Gava Nûh hişyar bû, kirina lawê xwe yî biçûk fêhm kir. **25** û ûsa got:

“Bila nalet li Kenan be,

Bila ji birayên xwe re bibe dîlê dîlan.

26 Bila pesnahî bibin ji Xudan Xweda yê Sam re,

Bila Kenan ji Sam re bibe qûl.

27 Bila Xwedê firehî bide Yafet,

Bila di çadirên Sam de bijî,

Bila Kenan ji Yafet re bibe qûl.”

28 Nûh, paşî tofanê, hîn sêsedûpêncî sal jiyana xwe domand. **29** Bitûmî nehse-dûpêncî sal temena xwe borand paşê çû ser heqiya xwe (mir).

Li Sûrîye'yê Zêdyarî (Welatname)

Bervedêr: Hozanê Dîlzar

Berî ku em derbasî Mijara yasa zêdyariyê ya Sûrîyê bibin (yasa ku pêkbihata gelê me yê Kurd hewqa talî nedidît) pêdiviyê ku em zêdêyariyê bidin nasîn û em li ser bingehên standina wê rawestin.

Zêdyarî li gorî bihtirî yasazan û mafnasan bi rengê pêwendiyêke rêdarî, konevanî di navbera mirovek û welatekî de cihê xwe digire, tê danasîn, lê ev pêwendî maf û pêwîstî li her dû alîyan dike, lew bingehên standina zêdyariyê di navbera welatan de û ji welatekî heya welatekî din, tê guhertin.

Bingehên Standina Zêdyariyê;

Peymana CÎNEVRÊ 1930 ya girêdayî bi nakakiya yasayan û namilka (daxuyana) cîhanê ya mafê mirovan 1943'an de wisa biryarê didini *ji mafê her miroveki ye ku zêdyariya wî hebe* û wisa ji peymanan navnetewî ya mafên Şarevanî û konevanî ya ku komela giştî ya netewên yekbûyî biryar da ku: "mafê standina zêdyariyê ji her mendaleki re heye".

Du cûreyên bingehên standina zêdyariyê hene, yên serekî û yên awarte:

Bingehên Serekî: Du cûreyên bingehên standina zêdyariyê hene, yên serekî henê û ew jî evin.

1- Mafê xwînê: Li gorî vî bingehî kesê ku ji bavekî "ji çi zêdyariyê be" çêbûbê, mafê wî ye ku zêdyariya bavê xwe rake "bistîne". Helbet welatin hene bi mafê xwînê ji hêla dê ve dibin" û hin ji hene bi mafê xwînê ji hêla herdu hêlan ve distînin mîna Romaniya.

2- Mafê Zêrobomê: Li gorî vî bingehî çi kesê ku li zêrobomekê çêbibe, zêdyariya wê zêrobomê distîne (bê ku bi zêdyariya dê û bavê xwe ve bê girêdan) û welatên ku rûniştmanên wan pir bin bingeha pêşî pêktînin, lê yên ku rûniştmanên wan hindik bin didin pey bingeha duyemîn.

Bingehên awarte: Çar bingehên standina zêdyariyê yên awarte hene û ew jî evin:

1- Guhestina Serdestiyê: "Homanîyê":

Serdestiya welatekî bi du rengan tê guhestin yan bi yekîtiyê -ango yekbûna du welatan dihêle, rûniştmanên herdu welatan zêdyariya xwe ya kevn berdin û herdu zêdyariya welatê nû rakin; mîna yekîtiya Sûrîyê û Misrê sala 1958'an de û yan bi cudabûnê ango parçek ji welatekî cuda bûbe çi ji bo ku serbixwe be û çi ji bo ku tevî welatekî din bibe, hingê ji mafê her kesê ku li ser wî perçê cudabûyî çêbûbe, ku zêdyariya nû bistîne "helbet ev li gorî zayinê ye" û heye ku li gorî rûniştmaniyê zêdyariya wî perçê cudabûyî rake, ango kesê ku di dema cudabûnê de li ser wî perçê cudabûyî rûniştman be, kare zêdyariya wî perçî bistîne, û li gorî herdu mafan pêwîste ku kesê daxwaza zêdyariyê bike, ku di dema cudabûnê de, li wî perçî çêbûbe û li wir ji rûniştman be da roja cudabûnê.

2- Rûniştmanî û Zayîn:

Ev reng ji zêdyariyê didin kesê Bêganê ku li welatekî çêbibe û demake direj li wê derê "da ku bigihêje temenekî pendî (mîna 18 salî be)" bimîne.

3- Xwe nijadikirin (zêdyariya standina bi xwaznamê)

Pir welat hene ku zêdyariya xwe didin çi kesê ku wê zêdyariyê bixwaze, lê belê li gorî mercina, ji welatekî heya welatekî tîn guhertin, vê zêdyariyê didin, û pêwîste ku ev kesê bixwe welatnamê bixwaze û kişwer jî vê daxwazê bipijirîne û bihtirî mercên ku kişwer datînin ev in:

a- Ku ew kes gihiştî be (li gorî rêdara wî welatî)

b- Ku çaxêk dirêj di welatî de mabe û bi zimanê wî zanibe,

c-Ku ti nexweşiyên jêvegirtî pê neketibe û karibe bi keda xwe nanê xwe derxîne,

4- Jinanîn: "şûkirin": "mêrkirin"

Hin welat hene jinanînê dikin sedemek ji bo standina zêdyariyê, û hin jî dikin sedema hêsankirina zêdyarî sitandinê.

Bingehên Standina Zêdyariyê Di Sûriyê De:

Kişwera Sûriyê yek ji wan welatên ku xwestin rêdara xwe li gorî rêdarên cîhanê ava bike, bû, ji lew pir bîr û baweriyên cîhanî xiste nav yasa xwe, lê belê bê ku tevda pêk bîne, û bi taybetî gava ku gelê kurd dikeve ber riya raperandina van rêdaran.

Standina zêdyariyê li sûriyê li ser van bingehan ava dibe:

1- Mafê Xwîne: Yasadanê Sûriyê'yê bi vî mafî ji hêla bav tenê bir, û di benda 3'an jî-mara 276 ji biryarê mîrî yê yasadankî sala 1969 an de wisa hatiye:

Kesê ku li Sûriyê yan li derveyî Sûriyê ji bavekî Sûriyî çêbûbê ji gelê Sûriyê tê jimartin.

2- Mafên Zêrobomê: Yasadanê Sûriyî cihê zayînê kir sedemek ji bo standina zêdyariyê, lew di wê bendê bi xwe de dibêje: "Kesê ku li Sûriyê ji dê û bavekî nenaskirî yan zêdyariya wan ne naskirîbe çêbûbe, yan bê zêdyarî bin, li kesê Sûriyê tê jimartin û kesê bêjî û kesê ku çaxa zayînê nikaribû zêdyariya welatekî biyan di riya lawîtiyê bista, ji Sûriyê tê jimartin."

Pîrsa ku li vir ji Yasadanê Sûriyê tê kirin:

Gelo ku li gorî mafê yekemîn Kurd nikaribin Zêdyariya Sûriyê bistînin? "tevî ku bihîrî bavan berî, ji zêdyarikîrîna ku sala 1962'an de çêbû xwedî zêdyarîbûnî û leşkerî ji Sûriyê re kiribûn". Ma ne ji mafê wan e ku Zêdyariya Sûriyê li gorî mafê duyemîn bistînin? Berî û piştî yasa serjimê riya awarte bi hezaran zarok li ser vî zêrobomê çêbûn û heya neha dijîn, ka ji bo çî zêdyariyê nastinin, yan ji ku me zarokên Kurdan bêjî jimartin dîsa mafê zêdyariyê ji wan re derdikeve. Yan jî ku me wan ji zarokên bêdê û bav yan jî dê û bavinî bê zêdyarî yan zêdyariya wan nenaskirî be, jimart, dîsa kare zêdyariyê bistîne, lew divê em zarok û hemû bînasname be jî derxin, da ku karibin rojekê nasname Sûriyê rakin û karibin rojekê xaniyekî yan arziya tişteki bîne sernavê xwe, lê nesaziya yasa dan di bingeha siyemîn de xwyani dibe.

3- Mafê Xwîn û Zayînê: Yasa dibêje:

"Kesê ku ji dayikek Sûriyî û li Sûriyê çêbûbe û girêdana wî bi bavê wî nehatibe çesipandin, ji gelê Sûriyê tê jimartin, di vî rîzanê de Sûriyî bûna dayikê dike mercek ji bo standina zêdyariyê. Lê di bingeha berî wê de kesê ji dê û bavekî bê zêdyarî dibû ji gelê Sûriyê û di wê bingehê de ji bîrnekir ku kesin bê nijadî hene, lê di vî de ji bîrkir tevî ku pir Kurdên bê nasname, keçine Kurd binasname birin û zarok ji wan çêbûn lê zarok nebûn xwey zêdyarî û helbet di dawîyê de ev zarok ewê ji xwendin û pir tiştên mandê bimîne, da ku şafîniyeta Ereban aşbibe.

4- Wisa ji kesê ku jî koka xwe ve Sûriyî be û ti zêdyariyê din nestandibe, ji gelê Sûriyê tê jimartin helbet, ku em biryarên ji zêdyarî kirinê mîna sezayekî bijmêrin, divê em mercên ji zêdyarî kirinê nas bikin, gelo kurd dikevin vî warî, lê belê berê ka em riyên paşîng di standina zêdyariyê nasbikin?

Riyên Paşîng:

Xwenijadikirin: Ev reng ji zêdyariyê li gorî daxwaza zêdyarixwaz û erêkirina kişwêrê, piştî pêkanîna mercine pendî tê dan. Yasadanê Sûriyê'yê têvelî xist navbera nijadixwazê Erebi û yê bêgane, û tiştê girîng li ba me ev e, ku em mercên xwenijadikirina bêganeyan nasbikin, da ku em zanibin ku ev me re li ba me pêktên yan na?!

Mercên xwenijadikirina bêganeyan:

1. Ku gihiştibe, û gihiştin di yasa Sûriyê de 18 salin.

2. Bi kêmanî pênc salan peyapey û bi rîyeke rewşa li Sûriyê mabe, (berî ku daxwaza xwe pêşkêş bike).

3. Ku ti nexweşiyên jêvegirtî "dirêj" tê de tinebin.

4. Navê wî baş be, reftarê wî qe nebe û ti seziyên tawankariyê lê tinebin û ti sezayên bendkirina azadiyê ji bo tawanên şermendeyî di histuyê wîde tinebin.

5. Pispore be, yan karekî wî hebe ku karibe nanê xwe jê derxîne,

6. Bi zimanê erebî (xwendin û nivîsandinê) zanibe, gelo çend ji van mercan li ser Kurdên me pêknayên, ango heger Kurdên başûrê biçûk li gorî mafên bingehî zêdyariyê nika rin bistînin, lê li gorî riyên paşîng karin bi hêsanî zêdyariyê bistînin, ji ber ku em tev negihîştîne 18 salan, em netev tawankarin û em netev xwey nexweşiyên dirêjin, yan qey em bi zimanê Erebi nizanin (tevî ku ji vî zimanî pêve li vî welatî nerewaye) yan qey nebê pênc sal ku em li Sûriyê ne (tevî ku şûnewarên Kerkemîş û Waşokanî hebûna me ya hezarên salan diçesipîne.)

B- Xwenijadikirina awarteyî: Yasadanê sûrî di zêdyariya Sûriyeyê da hin kesan bê ku mercên jorîn li ba wan pêk bê, ew kes jî ev in:

1- Hevwelatîyên bigandar, lê piştî ku bêganenavê pêşkeş bike û bi xwe zêdyariyê bixwaze.

2- Kesên ku ji koka xwe ve ji welatên Erebi bin. Helbet kişwera Sûriyê di pir cihan de dibêje Kurd li vir tinen e yan Kurd bixwe Ere bin, heger Kurd bi xwe Ere bin de ka zêdyariya Ereban bi wan de.

3- Kesên ku Karinî evro ji gelê Erebi û welatê Sûriyeyê ra

Jinanîn: Di yasa Sûriyê de akama jinanînê li ser nijadiya mîrî tineye, lê bele li ser zêdyariya jina bêgane heye.

Yasadane Sûriyê standina jina bêgane zêdyariya Sûriyê bi mîrkirina mirovekî Sûriyeyî hêsan dike (jibîlî jina Kurd) ?!!

Lê belê mercin hene divê jina bêgane pêkbîne da ku Zêdyariyê bistîne:

1- Daxwaza xwe pêşkêşî şahyariyê biket

2- Mîrkirina piştî daxwazê heya du salan dirêj bike.

3- Divê li Sûriyê bi rengê rewşa wan herdu salan ma be.

4- Biryar erêkirina ji şahyariyê derkeve.

Destçûna Zêdyariyê

Du rengên ji destçûna Zêdyariyê hene:

1. Ji destçûna biguhertinê ango çaxa ku kesekî Sûriyeyî zêdyariya welatekî bêgane bistîne zêdyariya Sûriyê ji dest wî diçe.

2- Ji dest çûna bi ji zêdyarîkirin: Ev ji destçûn jî bi du renga ye:

A- Ji zêdyarîkirina dadwerî: Gava ku kesek zêdyariya Sûriyê di riya zirkaxetekê yan zirdaxuyanan, yan bi fenû fûtan bistîne, biryara ji zêdyarîkirinê ji dadgehê derdikeve, lew navê dadwerî lê hate kirin.

B- Ji zêdyarîkirina gerîndî: Ev biryar ji serek komarê li gorî pêşniyara şahyarê hundirî pêk tê, û zêdyarî di van rewşan de ji kesan tê standin:

1- Xwenijadikirina kesên Sûriyî zêdyariyê bêgane berî ku kelîj rêdana jêgerîniya zêdyariya sûriyê bidê.

2- Kesê ku bi vîna xwe di lêşkirîya welatekî bêgane de bê rêdana şahyarê bergirîyê karbike.

3- Kesê ku ji bo welatekî bêgane bi çî rengî be, xwe bikarbîne.

4- Çalakî û kar ji bo welatekî bi Sûriyê re di cengê de be.

5- Derketina ji welat bi rengê ne rewşa berbi welatekî ve ku bi Sûriyê re di cengê de be

6- Berjewendiya parasitîna welat û aseyêşa wî.

7- Derketina ji welat bi rengê tekûz bi mebesta rûnişmaniyê di welatekî ne Erebi de.

Gelo Kurdan çî guneh ji van gunehan kirine.

Serbestî

Aylık Akademi Fikir Dergisi Sayı 5 • Nisan 1999 • 2.500.000.-TL.

GÜNEY KÜRDİSTAN

- Celil Talabani • İrfan Güler • Yasar Karadoğan • S. Xudo Mihovî
- Halkevî Hekim • Michael M. Günter • Ambaîin Zanon

Türkiye'de Kurt Savaş: Kerkük, Mektup ve Hırsızın Kızıları Nuri L. Bekay, Evrim E. Kulu
Kurt Savaşında "Yeni İnsan" - Savaş ve Çatışma: Mâmed Güneş
Bir Güney Arkeolojisi: DİAOS Mahmut Özgüç

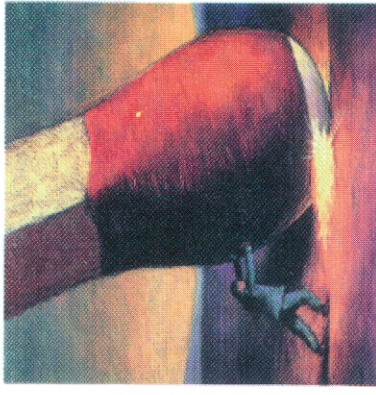
Siyahî Şiir ve Akademi'nin İdam Sahnesi - Dargın

Serbestî

Ekstra Fikir Dergisi Sayı 4 • Mart/April 1999 • 2.500.000.-TL.

ÖCALAN VAKASI

- Mehmet Zeki Okcuoğlu • Mehmet Erbuğ
- İsmail Mezan • Devrim Altınay • Mustafa Rızal
- Michael Howard • İzzet İzzet • Özgür Aydın • Ali-Beyello

Kürtlerin Demokratik Devrimi ve Savaş-Politik Etkileri Mehmet R. Zeki
Kürt Halkı, "Sarı Bombar" / Savaş
Sıkıyönetim Gelecekte: Türk Devrimleri ve Kürt Sorunu Nuri L. Bekay
Kürtlerin Yalnızlığı / Savaş
• Mehmet Zeki • Özgür Aydın • Ö. Özgür • Sıkıyönetim Halkı
• Halkın Halkı • Halkın Halkı • Halkın Halkı

Bir Cıyaletin Anatomisi

Foto: Dr. Adil TEKİN

Di Salên 1930'an de, di karxaneyên
Diyarbekirê de hûnermendîya Den, Kuz,
Kedûn u xilîkan.

